V. POPESCU-RĂMNICEANU

LUPTELE ROMÂNILOR DIN ARDEAL 1848-49

BIBLIOTECA ISTORICĂ Nº 3

www.dacoromanica.ro

Editura Librăriei STANCIULESCU, București

VIRGIL POPESCU-RÂMNICEANU

ISTORIA MIȘCARII ROMANEȘTI
DIN ARDEAL
IN ANII 1848 și 1849

DUPĂ

PARTI ALESE

DIN

ISTORIA TRANSILVANIEI

DE

GHEORGHE BARIȚ

URMATĂ DE

Rapoartele Prefecților de Legiune: Avram Iancu, Simion Balint, Axente Sever și alte documente importante

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRARIEI STANCIULESCU
BUL. ELISABETA No. 5 (PALATUL EFORIEI)
1919

www.dacoromanica.ro

BIBLIOTECA ISTORICĂ

Terminându-se războiul, prin care ne-am întregit politiceşte, datoria noastră este să ne interesăm de aproape de soarta poporului şi să-i dăm tot ceeace îi trebue pentru ridicarea lui la treapta cea mai înaltă a culturei şi civilizaţiei.

De astăzi înainte deviza tuturor cetăţenilor luminaţi ai acestei ţări trebue să fie: îmbunătăţirea stărei materiale a poporului şi luminarea lui.

Exproprierile decretate de M. S. Regele şi alte măsuri ce s'au luat şi se vor mai lua vor contribui la înfăptuirea primei părţi din acest program.

Şcoala şi literatura va realiza pe cea de a doua.

Trebue deci să dăm poporului o literatură sănătoasă, care să contribue la rîdicarea sa morală şi intelectuală.

Una din ramurile cele mai importante ale acestei literaturi este fără îndoială Istoria, *şi mai ales istoria trecutului acestui neam.*

Din aceste motive şi înflăcăraţi de dragostea cea mai caldă pentru acest popor, a cărui trecut este un lung şir de fapte glorioase şi de dureri amare, am hotărât publicarea unei serii de volume cu cuprins din istoria tuturor popoarelor şi în special din aceea a neamului românesc de pretutindeni. Vor fi şi lucrări originale printre ele, vor fi însă şi prelucrări, ca lucrarea de faţă, care nu are nici o pretenţie de originalitate, şi nu este decît o simplă prescurtare a volumului al doilea din „Părţi alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă" *de Gheorghe Barit, urmată de diferite rapoarte ale prefecţilor de legiune şi alte documente privitoare la Mişcarea Românilor din anii 1848 şi 1849.*

EDITORUL

www.dacoromanica.ro

PREFAŢĂ

Acum când, prin jertfele neasămuit de mari aduse de poporul nostru din toate părţile locuite de Români, *s'a înfăptuit unirea tuturor Românilor, este bine să ne aducem aminte de acei cari prin luptele şi sacrificiile lor au pregătit evenimentele de astăzi.*

Mişcarea Românilor din Ardeal în anii 1848 şi 1849 are o mare însemnătate în istoria neamului nostru şi constitue una din cele mai frumoase pagini din istoria noastră naţională.

Avram Iancu şi toţi cei cari au luptat la 1848 au fost premergătorii luptătorilor de astăzi şi au pregătit terenul pentru unirea care astăzi este un fapt îndeplinit.

Gheorghe Bariţ, care a luat parte la aceste lupte, le-a fixat pentru totdeauna în marea sa operă „Părţi alese din Istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă".

Ediţia publicată la Sibiu fiind epuizată şi reeditarea operei prezentând dificultăţi prea mari, ne-am hotărât să publicăm un rezumat a părţei privitoare la luptele din anii 1848 şi 49, la care am adăogat apoi şi rapoartele prefecţilor de legiune Avram Iancu, Simion Balint şi Axente Sever, precum şi alte documente importante privitoare la istoria acestor doi ani. Unele din ele au mai fost publicate în româneşte, altele sunt prezintate acum pentru prima oară publicului românesc. Ele fac toate parte din colecţiunea „Die Romänen der Oesterreichischen Monarchie", publicată la Gerold, Viena, în anii 1850, 1851 şi 1852, şi complectează istoria lui Bariţ.

Prin publicarea acestei cărţi înţelegem să aducem prinosul nostru de recunoştinţă tuturor acelor cari au luptat şi s'au jertfit pentru binele poporului românesc şi a că-

www.dacoromanica.ro

ror nume ocupă locul întâi în cartea de aur a neamului.

In aceste zile de bucurie și sărbătoare națională gândul nostru să se îndrepte către ei, cari cei dintâi au relevat lumei întregi existența neamului românesc și dorința acestui neam de a trăi o viață națională și culturală curat românească.

V. P. R.

www.dacoromanica.ro

GHEORGHE BARIȚ

Istoric și întemeietorul presei române în Ardeal. Născut la 12 (24) Mai 1812 în Jucul de Jos, comitatul Cojocna, dintr'o veche familie românească, ca fiul întâi născut al parochului greco-catolic, Ioan Pop.

Numele Bariț i s'a dat de către profesorii gimnaziului din Cluj, sub cuvînt că erau prea mulți școlari în clasă cu numele de Pop.

Școalele primare le-a urmat în Trăscău și Blaj, iar liceul și facultatea de filozofie în Cluj, de unde s'a întors iar la Blaj și a intrat în institutul de teologie, pe care l'a terminat în 1835. A fost numit apoi profesor la școala română din Brașov; aci a înființat în 1838 *Foaia pentru minte, inimă și literatură* și ceva mai târziu ziarul politic *Gazeta Transilvaniei.*

In iarna următoare a organizat o societate de diletanți care a rămas în ființă până la 1856 și a contribuit în mod însemnat la desvoltarea limbei române în ținutul Brașovului.

In 1839, Bariț a făcut împreună cu Iacob Mureșanu o călătorie la Viena, unde a mijlocit la guvernul central ca foile sale să poată intra cu poșta în Bucovina. La 1840, domnul George Bibescu, după cererea consulului rus, a oprit intrarea în țară a Gazetei și a Foaei. La 1845, Bariț se retrage dela școală și își consacră întreaga activitate ziarelor sale. La 1848, Bariț a luat parte la adunarea națională dela Blaj ca vice-președinte al adunării.

In Octombrie, înființându-se în Ardeal „Comitetul de pacificațiune", Bariț a fost chemat la Sibiu unde fu numit totodată și membru al comitetului pentru apărarea țării. Bariț a rămas 4 luni la Sibiu, unde a participat la lucră-

www.dacoromanica.ro

rile ambelor comitete. La 11 Mai 1849, cazând Sibiul în mâinile insurgenţilor, Bariţ şi ceilalţi membri ai comitetului s'au refugiat în România. Bariţ a mers la Câmpina, unde se refugiase şi familia sa, aici însă a fost arestat de o patrulă rusească şi escortat la Ploeşti şi de aici la Cernăuţi, unde a fost în fine eliberat în urma intervenţiei familiei Hurmuzachi.

Reîntors la Braşov a obţinut dela noul guvern concesiunea să continue publicarea foilor sale, care au fost însă sistate în anul 1850 pentru motivul că Bariţ a publicat raportul lui Iancu şi nu s'a supus ordinului autorităţilor de a înceta această publicare. „Gazeta" a reapărut abia după 6 luni sub condcereau lui Iacob Mureşanu; Bariţ a continuat însă colaborarea sa.

In 1852, un consorţiu de negustori români din Braşov înfiinţând la Zărneşti o fabrică de hârtie au numit director pe Bariţ, post pe care l'a ocupat aproape 20 de ani.

La 1860 Bariţ elaborează, după cererea mitropolitului Şaguna, un proect de statute al „Asociaţiei Transilvane".

Cu anul 1861, reîncepând luptele politice în Monarhia întreagă, B. a conlucrat la toate adunările şi conferinţele Românilor. La dieta din Sibiu (1863—1864) a participat de asemeni, fiind ales de 2 ori deputat în Senatul Imperial din Viena. La 1866 a mijlocit împreună cu Dr. Ioan Raţiu încuviinţarea prea înaltă pentru organizarea a 4 legiuni de voluntarî români. In acelaş an a fost ales membru al Academiei române.

B. s'a mutat apoi la Sibiu unde a înfiinţat ziarul „Observatorul" (1878—1885).

Organizându-se la 1881 partidul naţional, Bariţ a fost ales în Comitetul Central, iar la 1884 a fost ales preşedinte al Comitetului şi a ocupat acest post până la retragerea sa din viaţa politică (1887).

Dela această dată, B. şi-a consacrat întreaga sa activitate asociaţiei transilvane şi lucrărilor sale istorice. La 12 Mai 1892 împlinind etatea de 80 ani, Bariţ a fost sărbătorit de întreg neamul românesc şi distins cu cele mai mari onoruri din partea poporului recunoscător. Academia Română a bătut cu acest prilej o medalie comemorativa, iar în Martie 1893 l'a ales preşedinte.

Peste scurt timp s'a îmbolnăvit şi a murit în Sibiu la 2

www.dacoromanica.ro

Mai 1893, fiind înmormântat în curtea bisericei greco-catolice lângă mormântul lui Papiu Ilarian.

Scrierile lui sunt foarte numeroase. Cea mai importantă dintre toate este tocmai *„Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă,* a cărui al doilea volum îl dăm aci în rezumat.

Opiniile și credințele politice ale lui Bariț sunt desvoltate în ziarul său „Observatorul". Pătruns de dreptatea cauzei românilor din ținutul coroanei Sf-tului Ștefan, el nu pretindea pentru poporul său decât concurență liberă pe toate terenurile activității omenești și parte dreaptă proporțională la sarcini și foloase. A lucrat aproape 60 de ani pentru egala îndreptățire și înaintarea culturală a românilor cu un zel întrecut numai de rara abnegație care l'a caracterizat. Deși în 1859 avea în mână decretul prin care fusese numit inspector general peste școlile din Moldova cu salar fix de 800 galbeni pe an, iar în Septembrie 1860 i se oferise prin ministrul Filipescu redacția „Monitorului Oficial" cu salar fix de 1500 lei pe lună, el a rămas neclintit la locul său și, luptând cu cele mai mari neajunsuri, a continuat a servi cauza poporului său prin muncă neîntreruptă și la locurile cele mai expuse, ca învățător, publicist, conducător politic și literar.

(Encicl. română)

www.dacoromanica.ro

Luptele Românilor din Ardeal în anii 1848-49

INTRODUCERE

In vara anului 1847, opoziţia liberală din Ungaria se adunase la Pesta sub conducerea contelui Ludovic Battyany şi macedo-românului Francisc Deak (Pescaru) pentru a redacta un program de reforme în vederea dietei care trebuia să se deschidă în anul acela. Termenul de „opoziţie liberală" trebue înţeles însă numai în sens unguresc, cu totul relativ, iar nu aşa precum se înţelegea în alte ţări şi la alte popoare.

Opoziţia şi-a formulat programul în următoarele puncte:

1. *Restaurarea integrităţei Ungariei,* sub care se înţelegea nu numai desfiinţarea autonomiei Ardealului şi încorporarea Croaţiei şi Slavoniei, împreună cu teritoriul militarizat, ci chiar şi încorporarea Galiţiei, Moldovei şi Munteniei.
2. Preponderenţa absolută a limbei maghiare;
3. Dieta să se întrunească în fiecare an; minister responsabil;
4. Libertatea presei, desfiinţarea cenzurei;
5. Unirea Transilvaniei cu orice preţ;
6. Egalitatea drepturilor civile pentru toţi locuitorii;
7. Să plătească şi nobilii impozite;
8. Desfiinţarea completă a iobăgiei;
9. Desfiinţarea restricţiei, ca moşiile nobililor să nu poată fi vândute celor nenobili.

Dieta s'a deschis în ziua de 7 Noembrie 1847 la Presburg, procedând la alegerea de palatin al Ungariei în persoana Arhiducelui Ştefan. In urmă s'au pus imediat în discuţie unele proecte ale opoziţiei formulate pe baza

www.dacoromanica.ro

punctelor de mai sus. Certurile dintre partide erau așa de înverșunate însă, că nu s'au putut vota decât puține proecte de legi până în ziua când a sosit și la Presburg știrea despre revoluția dela Paris. La 15 Martie, studenții și o parte din popor au început și la Pesta demonstrațiile lor formulând programul reformelor în modul următor: Libertatea presei și desființarea cenzurei, minister unguresc responsabil, dietă în fiecare an, egalitate politică și religioasă, gardă națională, plata impozitelor de către toți locuitorii țărei, desființarea iobăgiei, Curți cu jurați, Bancă națională, armata să jure pe Constituție, liberarea condamnaților politici, unirea Transilvaniei cu Ungaria, etc.

Din aceste zile lupta dintre partide încetă ca prin farmec și într'o lună s'au votat treizeci și una de legi, între cari „înființarea ministerului unguresc independent" și aproape toate punctele formulate mai sus, între cari și *unirea Transilvaniei cu Ungaria.*

Aceste legi, prin cuprinsul și tendința lor, au provocat cea mai mare rezistență din partea Croaților, Sârbilor, Românilor și Slovacilor, cari pretindeau că transformarea vechei constituții să nu se facă de o dietă compusă aproape numai din feudali, ci să se convoace adunarea constituantă din toate clasele sociale și din toate naționalitățile.

După votarea acestor legi o deputație numeroasă a plecat la Viena, unde împăratul a sancționat—mai mult de frică—cele 31 de legi, în ziua de 11 April 1848.

In aceiași zi, împăratul Ferdinand a închis dieta, după ce confirmase în ziua de 7 April primul minister unguresc responsabil, prezidat de contele Battyany, și având ca ministru de finanțe pe Ludovic Kossuth, un orator distins, agitator și adversar neîmpăcat al aristocrației conservatoare.

Ministerul se instală la Budapesta, desființând posturile de cancelar al Ungariei și Transilvaniei, și dând ordin generalului baron Anton Puchner, comandantul armatei din Ardeal, să se supuie ordinelor ministerului de răsboi din Budapesta, și să înceteze orice relațiuni cu ministerul de răsboi din Viena.

Legile votate provocase în Croația și Slavonia nemulțumirea cea mai mare, mai ales prin faptul că Kossuth

www.dacoromanica.ro

declarase în dietă că Ungurii nu vor să auză de Croaţia şi Slavonia cu titlu de regate, şi nu le recunoaşte decât ca comitate maghiare, în cari peste câţiva ani nu va trebui să se auză decât limba maghiară. Croaţii mai erau nemulţumiţi din faptul înfiinţării în monarhie a două ministere, crezând că unitatea unei armate nu poate fi conservată cu doui miniştri de răsboi, fără conflicte grele, revolte în regimente şi corpuri, şi nici nu înţelegeau posibilitatea a doui miniştri de externe, de finanţe, etc.

Banul al Croaţiei şi comandant al tuturor trupelor pe vremurile acelea, era baronul *Jellachich*, general de valoare şi mare patriot croat, care hotărî să nu recunoască legile dela 11 Aprilie şi să nu se supună lor. Ocaziunea rupturei cu Ungaria i-să dat lui Jellachich de noul ministeriu unguresc, chemându-l să participe la un consiliu de miniştri destinat să reguleze afacerile Croaţiei. Banul a refuzat scurt şi din acest moment s'a făcut ruptura pe faţă între Unguri şi Croaţi.

Sârbii nu s'au lăsat nici ei mai pe jos şi în ziua de 20 Aprilie mitropolitul Iosif Raiacici s'a pus în fruntea lor, protestând contra legilor dela 11 Aprilie. Raiacici a putut face uşor acest lucru căci el se răzima pe câteva regimente de grăniceri sârbeşti şi chiar pe întreaga populaţie de graniţă sârbească. In afară de aceasta, mai existau 23 de mânăstiri de călugări sârbi cărora mitropolitul nu avea decât să le dea ordine ca împreună cu clerul mirean să deschidă ochii poporului, împingându-l la rezistenţă contra legilor menite să facă să dispară toate naţionalităţile din Ungaria.

Sârbii au ţinut adunarea lor naţională în luna Mai, proclamând pe Raiacici comandant şi patriarh şi luînd harta în mână îşi tăiară pur şi simplu un teritor respectabil, numindu-l *voivodat*, iar ca voivod alegând pe colonelul *Suplicatz*. Acel voivodat, sau după cum îi ziceau Sârbii *voivodina*, era compus din comitatele Sirmia, Bacica, Kikinda şi Banatul Timişoarei, locuit în cea mai mare parte de Români. In acelaş timp, Sârbii înfiinţară şi o gardă naţională luînd şi măsuri ca în caz de nevoe să le sară în ajutor şi fraţii lor din Serbia, ceeace s'a şi întâmplat.

Ştiind Sârbii că îndată după hotărârile luate în adunările lor ei au să fie atacaţi de Unguri cu armele în mână,

www.dacoromanica.ro

ei s'au concentrat imediat la *Titel*„ în triunghiul unde se varsă Tisa în Dunăre, un district locuit numai de Sârbi şi foarte bine întărit de guvernele austriace cari s'au succedat dela Maria Tereza încoace.

Primele întâmplări din Transilvania

Vestea despre răscoala tinerimei din Budapesta a sosit la Cluj, capitala Ardealului, după 7 zile, adică la 22 Martie. Studentii arborând steagul tricolor al Ungariei, pe care până atunci nu-l văzuseră nici-odată, s'au întrunit pentru a se consulta şi a doua zi câteva sute de studenţi şi elevi de licee şi gimnazii, însoţiţi de mulţime, au plecat cu steaguri la primăria oraşului. Acolo studenţii pronunţară discursuri înflăcărate, citiră cele 12 puncte şi proclamară *Unirea* Transilvaniei cu Ungaria.

In ziua următoare studenţii, ducându-se din nou la primărie, o delegaţie s'a prezintat primarului şi consiliului comunal cerând ca să împlinească voinţa tinerimii; primarul anunţă că senatul (consiliul comunal) a hotărât să accepte propunerile făcute de studenţi. Acestea au fost apoi înaintate guvernului, care le-a primit cu răceală, căci nu toţi membrii doreau unirea şi nu toţi cei 16 membrii erau liberali.

Studenţii, văzând că guvernul nu le dă nici un răspuns se adunară din nou a treia zi, ducându-se în faţa palatului guvernului, unde contele Teleki, guvernatorul, le făcu o morală aspră, îndemnându-i să se împrăştie în linişte. Studenţii se împrăştiară ce e drept, din acel moment însă ei se formară în societăţi secrete, cu scopul de a obţine pe orice cale, chiar prin forţă, realizarea reformelor formulate în cele 12 puncte. Fierberea spiritelor ţinu aproape o săptămână şi studenţii, pierzându-şi răbdarea, s'au dus din nou în masă în faţa guvernului, care în sfârşit le făgădui că va înainta petiţia lor regelui printr'un curier special.

In Aprilie sosi şi decretul împărătesc, prin care se convoacă dieta transilvană pentru ziua de 29 Mai.

In oraşul Mureş-Oşorhei se aflau, pe acele timpuri, mai multe şcoli superioare, iar la Curtea de Apel făceau practică câte 200 şi mai mulţi tineri jurişti, în marea lor majoritate unguri din familii feudale, găsindu-se prin-

www.dacoromanica.ro

tre ei, în anii din urmă, şi 20 -30 Români. Aceşti tineri aflând de cele petrecute la Pesta şi Viena s'au format şi ei în gardă naţională.

Garda naţională fusese votată de dieta din Pesta, şi Unguri din Transilvania nu mai aşteptară ca dieta ardeleană să confirme unirea cu Ungaria, şi se şi grăbiră să se supuie acestei legii înfiinţând pretutindeni garda, fapt imitat în curând şi de Saşi în Sibiu, Braşov şi alte localităţi. Lipsindu-le însă şi unora şi altora armele, ei se adresară comandantului Transilvaniei, *baronul Puchner* cerându-i arme. Puchner, nu privea cu ochi buni înarmarea poporului, însă nici nu avea prisos de arme de construcţie nouă şi de aceea le împărţi câteva mii de puşti vechi, cu cremene, şi acelea stricate. Românilor însă nu li s'a dat nici un fel de arme până în Octombrie 1848.

Deodată cu formarea gardei naţionale, partidul antiaustriac a îngrijit şi de pregătirea spiritelor la Săcui.

Mişcările din Viena, Ungaria şi Ardeal au avut ecou şi printre Saşi, cari au convocat în grabă mica lor dietă, numită *Universitatis Nationis Saxonica,* şi din care făceau parte 44 de deputaţi.

Intre alte puncte, cari frământau spiritele Saşilor era chestiunea românească şi unirea cu Ungaria. In ce priveşte pe cea dintâi, adunarea Saşilor hotărî chiar la început în Aprilie, ca cele mai multe cereri ale Românilor cari locuiau pe acelaşi teritoriu cu poporul săsesc, să fie satisfăcute: în ce priveşte unirea cu Ungaria, părerile erau împărţite. După oarecari discuţii, însă, şi în urma intervenţiei centumvirilor din Sibiu, ca reprezentanţi legali ai oraşului, adunarea hotărî să se redacteze şi expedieze împăratului o adresă de lealitate în numele poporului săsesc întreg, care este decis să rămâie credincios şi supus casei domnitoare. In acelaş timp a avut loc la teatrul din Sibiu în seara de 3 Mai o manifestaţie sgomotoasă pentru „Unirea strânsă cu Austria" şi contra unirei Ardealului cu Ungaria, iar a doua zi întregul oraş fu pavoazat cu steaguri negru-galbene, culorile casei austriace.

www.dacoromanica.ro

Adunările naţionale ale Românilor şi persecuţiile contra lor.

Intre cei două sute şi mai bine de practicanţi pe lângă Curtea de Apel din Murăş-Oşorhei (Tg.-Murăşului), candidaţi de advocaţi, se găseau şi vreo 30 de Români veniţi din toate părţile ţărei. Printre aceştia erau Avram Iancu, Ion Buteanu, Nicolae Solomon, Petru Dobra, Alex. Papiu Ilarian, fraţii Brote şi alţii.

In seara de 23 Martie, când au sosit dela Viena şi Pesta ştirile despre evenimentele de acolo, tinerimea română a participat şi ea la demonstraţiile făcute de maghiari, însă când aceştia au hotărât redactarea unei petiţii adresată direct monarhului, prin care se cerea unirea cu Ungaria, Românii au cerut să se treacă în petiţie că iobăgia să fie desfiinţată şi să se stabilească o perfectă egalitate civilă şi politică pentru toţi fii ţărei. Ungurii nevroind să menţioneze aceste puncte, tinerii Români au refuzat să iscălească petiţia.

In ziua de 26 Martie seara, a sosit dela Blaj tânărul Nicolae Bârlea, care aduse Românilor din Tg.-Murăşului vestea că şi profesorii din Blaj împreună cu tinerimea şcolară şi cu alţi intelectuali au ţinut şi ţin conferinţe în cari se consultă despre ceeace s'ar putea face pentru naţiune. In aceeaşi seară s'au adunat vreo 30 de inşi în locuinţa lui Avram Iancu unde au luat următoarea hotărâre:

„Pe duminica Tomei după Paşti toţi tinerii câţi se află în această mică adunare, cu toţi cunoscuţii lor civili şi preoţi, inteligenţi şi ţărani, pre câţi îi vor putea îndupleca, să se afle în Blaj, unde convenind mai mulţi să poată face paşii necesari în cauza naţională".

Hotărârea tinerimei din Tg.-Murăşului s'a luat tocmai în zilele când elevii diferitelor şcoli trebuiau să plece pe la casele lor, pentru sărbătorile Paştelui. Profesorul Aron Pumnul din Blaj, compuse o proclamaţie, prin care convoca pe Români la adunarea din Blaj pentru duminica Tomei, care cădea în acel an în ziua de 18 (30) Aprilie, şi toţi studenţii şi şcolarii au copiat această proclamaţie în multe exemplare pe care, plecând la sate pe la familiile lor, le-au luat cu ei răspândindu-le şi cetindu-le poporului, care din suflet dorea o adunare a poporului românesc.

www.dacoromanica.ro

In ce privește programul lor, Românii se înțelegeau ușor asupra tuturor condițiilor despre cari ei presupuneau că ar fi de ajuns pentru a asigura libertatea individuală și națională, astfel că apărând în ziua de 25 Martie la Sibiu o proclamație manuscrisă anonimă, care conținea sâmburele unui program național, compus din următoarele puncte: libertatea individuală prin desființarea iobăgiei, libertate națională, autonomia Transilvaniei, proclamație despre care s'a aflat în curând că fusese redactată de Simion Bărnuț, care deși om de 40 de ani, asculta la Sibiu cursurile facultății de drept, ea a fost primită de toți ca programul națiunei române.

Din acea zi, tinerii din Sibiu nu mai avură altă ocupație decât să copieze proclamația în sute de exemplare, pentru a o răspândi în tot cuprinsul țărei.

Tinerii dela Tg.-Mureșului au primit acea proclamație în ziua de 28 Martie: însă ei nu mai puteau fi siguri în orășel, caci fusesera denunțați ca conspiratori și rebeli, dându-se ordin ca să fie arestați ori-unde se vor găsi. Din această cauză ei se răspândiră prin diferite localități din țară, ascunzându-se pentru a nu fi arestați; cu toate acestea consfătuirile Românilor se înmulțiau zilnic.

* * *

Pe când tinerimea română răspândita prin țara invita pe fruntași la adunarea dela Blaj, guvernul din Cluj, informat de aceste agitații, a și luat dispoziții ca sa se împiedice adunarea. Câțiva prefecți au confiscat proclamația lui Pumnu, înaintând exemplarele guvernului, care dadu ordin ca Pumnu să fie dat în judecată.

Episcopul unit din Blaj, Ioan Lemeni, temându-se ca adunarea să nu fie disolvată prin intervenția armatei, a notificat guvernatorului pe cale oficială convocarea adunarei. Acesta răspunse că voința sa nu este ca să oprească națiunea româna dela așternerea cererilor și petițiilor pe cale legală, nu vede însă necesar nici folositor sa se ție acea adunare, din cauză că nici chiar conducătorii maselor nu pot stăpâni mulțimea și garanta respectarea ordinei. In același timp, guvernatorul aruncă asupra episcopului toată raspunderea pentru orice excese s'ar întâmpla în urma acestor agitații. Guvernatorul, în înțelegere cu guvernul, hotărî interzicerea acelei adunări,

www.dacoromanica.ro

„convocată de oameni necunoscuți și nechemați", și trimise decretul opritor ambilor episcopi, făcându-i responsabili de ținerea adunării. In acelaș timp s'a scris și comandei militare din Sibiu, cerând ca să trimită la Blaj trupe pentru menținerea ordinei, iar acestea să fie puse la dispoziția prefecților din comitatul Albei-inferioare, în care se afla Blajul, și din comitatul vecin Cetatea-de-Baltă.

Insă guvernul, fiindu-i teamă că oprirea întrunirei să nu aibă consecințe mai rele, a dat voie episcopilor să convoace fiecare pe protopopii și alți fruntași din dieceza respectivă, astfel ca în loc de o adunare, să se convoace două mai puțin numeroase, la un termen mai depărtat și în două localități separate.

Această dispoziție luată de guvernul din Cluj a nemulțumit adânc pe conducătorii Românilor, cari vroiau o singură adunare curat politică, iar nu întruniri separate, după cum vroia guvernul dela Cluj. Episcopii se găseau într'o situație foarte delicată, căci pe deoparte riscau să nemulțumească guvernul, pe de alta întreg poporul românesc. Insă ne având ce face, ei comunicară protopopilor prin circulări că guvernul a încuviințat să se adune protopopii și bărbații mai luminați pentru a se consfătui asupra redactărei unei petiții către dietă, în numele națiunei române. Episcopul Lemeni îi convocă la Blaj pentru ziua de 3 (15) Mai, iar Episcopul Șaguna lipsind dela Sibiu, conzistorul prezidat de Moise Fulea, convocă pe ai săi tot pentru data de 3 (15) Mai, fără a arăta locul adunărei, astfel că cei convocați au presupus că și ei trebue să se adune tot la Blaj.

Guvernatorul și mai îngrijat scrise din nou episcopului Lemeni, ca să-și pue toată influența în joc, ca în această adunare să nu se discute nimic în afară de punctele din cari se va formula petiția către dietă, care să fie compusă în termenii cei mai moderați.

Astfel înțelegea guvernatorul libertatea cuvântului pentru Români; cu patru săptămâni înainte însă, când același guvernator nu vroia să împlinească la moment pretențiile maghiarilor din Cluj, aceștia pe lângă că au început să-i spargă ferestrele, i-au strigat în gura mare: „sau ne faci pe voie, sau te înmormântăm sub ruinele palatului în care locuești",

www.dacoromanica.ro

In aceeaşi zi de 26 Aprilie, guvernatorul a dat şi consistorului din Sibiu aceleaşi instrucţiuni, însă în textul decretului a adăogat cu mâna lui, că *adunarea neunitilor să se ţină în Sibiu,* numind ca comisar al guvernului pentru acea adunare pe primarul oraşului.

Odată cu aceste ordine, guvernul a decretat şi starea de asediu, şi până la adunarea dela 12 Mai furcile şi spânzurătorile au stat ridicate gata în tot cuprinsul ţărei, ca dovadă vie a dreptăţei şi civilizaţiunei existente la cele trei naţiuni privilegiate din Ardeal.

Românii însă, tari pe dreptatea cauzei lor, au reuşit să ţină în ordine exemplară ambele adunări proectate.

* * *

Funcţionarii şi domnii feudali n'au lipsit să execute ordinele guvernului cu toată grija şi preciziunea. S'a spus oamenilor că au să-i împuşte şi spânzure dacă se vor duce la Blaj; de pe Mureş s'au tras podurile pe malul stâng, pentru ca oamenii să nu poată trece. Unii puţini au trecut totuşi dincoace înot. Erau însă şi la Blaj unii profesori şi funcţionari ai curţii episcopale, cari erau cu totul în contra acelei adunări şi trimiteau oamenii acasă, din cauza fricei ce aveau că tinerimea să nu comită oarecari nereguli.

In curând sosi în comuna învecinată cu Blajul, Bucerdea, o companie de infanterie şi la 29 Aprilie un escadron de dragoni. Până în această zi se adunaseră la Blaj mai mulţi tineri, mai ales dintre cei din Tg.-Mureşului, cu scop ca venind poporul să-l împarţă în grupe şi să înceapă a-i vorbi pentru a-l lumina asupra drepturilor sale. Sosiseră însă şi funcţionarii cari trebuiau să dizolve adunarea printr'un simplu *veto,* dacă oamenii se retrăgeau de bună voe, prin forţa armată, dacă ei s'ar fi opus. Văzând aceste pregătiri, tinerii Români plecară Sâmbătă seara în satele vecine de teamă să nu fie ridicaţi şi escortaţi în închisoarea din Aiud sau în cazematele cetăţii Alba-Iulia. Cât pe aci era să nu se aleagă nimic din adunarea plănuită pentru duminica Tomei, luîndu-se toate măsurile ca poporul care venise la Blaj să se întoarcă pela vetrele lui şi să fie consolat cu speranţa în adunarea dela 15 Mai.

Dintre preoţii din împrejurimi venise numai Simion Balint, parochul gr. catolic din Roşia-Montană. La marginele oraşelului steteau paznici cu menirea ca să în-

www.dacoromanica.ro

toarcă poporul din cale. Pe la 6 dimineaţa, tot se adunaseră câţiva oameni în faţa bisericei; un profesor tânăr le spune că adunare nu se va ţine, că pot pleca. Intervenind însă un candidat de advocat dela Oşorhei, îi opri pe loc. Acesta se urcă pe o piatră din faţa bisericei şi începu să le vorbească, tocmai când soseau şi alţi colegi de-ai lui din diferite direcţiuni cu oameni de prin sate. De odată apare şi mica trupă de infanterie chemată de funcţionarii civili, ca să împiedice adunarea. Tinerii continuară însă să vorbească oamenilor pe rând, în ton împăciuitor, şi ofiţerii, văzând spiritul paşnic al poporului, ascultau şi ei cu soldaţii lor, stând nemişcaţi.

Intre ora 9 şi 10, eşiră din curtea episcopală şi cei doui comisari trimişi înadins dela prefectura comitatului, ca în numele guvernului să dizolve adunarea. Ei ajunseră în mijlocul mulţimei, oamenii făcându-le loc, voind să citească decretele guvernului. Oamenii au refuzat să asculte, spunând că ei le cunosc destul de bine, deoarece au fost publicate pretutindeni. Apoi funcţionarii au ţinut şi ei discursuri în româneşte, povăţuindu-i să nu turbure pacea, iar acum să plece pe la casele lor, căci guvernul a încuviinţat altă adunare în ziua de 15 Mai, când se vor aduna învăţaţii Românilor; mai departe le-a spus că iobăgia se va desfiinţa, căci această ţară se va uni cu Ungaria. Când auzi poporul de unirea ţărei, informat mai dinainte de către tribuni, astfel le ziceau ei tinerilor, despre tendinţa şi natura acelei uniri, au început să strige: „Nu ne vindem ţara; nu voim să ştim de unirea ce vor s'o facă domnii fără ştirea Românilor. Mai înainte de toate vroim să scăpam de iobăgie şi jurăm că iobagi nu vom mai fi. De dus ne ducem acasă, dar şi acolo ne vom aduna şi sfătui, precum se adună şi domnii si guvernul nu-i opreşte".

Tot în acest sens a vorbit şi un tribun, după care comisarii s'au întors în curtea episcopală, iar tribunii continuau să vorbească poporului.

Pe la 10, sosiră şi Avram Iancu şi Ion Buteanu cu muntenii lor. Mulţimea le eşi în întâmpinare, intrând apoi, câţi au putut încăpea, în biserică.

Advocatul Micaş fiind arestat în Cluj, adunarea hotăraşte să înainteze-o petiţie pentru liberarea lui, ceeace s'a şi facut.

www.dacoromanica.ro

După amiazi, Simion Bărnuţiu, sosind dela Sibiu, ajunsese în comuna vecină Manarade. Aflându-se de venirea lui, tribunii trimiseră trăsură ca să-l aducă şi-i eşiră în întâmpinare cu toată mulţimea. La intrare poporul vroia să-i deshame caii, ca să-l ducă în triumf, Bărnuţiu însă se scoală în picioare şi le zice: *„Acuma fraţilor, nu este timpul ca să băgăm pe oameni în jug, ci să-i scoatem. Lăsaţi dar să tragă vitele, că voi a-ţi tras destul, şi acuma să fim oameni liberi“.*

Bărnuţiu intrând în oraş, mulţimea ceru ca el să vorbească, ceeace făcu imediat în tonul său domol şi blând, în termeni aleşi, leali, inspiratori de pace şi bună înţelegere, recomandând poporului răbdare şi respectarea legilor, şi îndemnând pe oameni ca să se întoarcă pe la vetrele lor şi să-şi vază de treburi până la adunarea ce se va ţine în ziua de 3 (15) Mai cu voia guvernului.

Poporul ascultător s'a şi depărtat în linişte.

Decursul serios şi liniştit al adunării l'au adeverit ambii comisari prin act oficial înmânat tinerilor Buteanu, Avram Iancu şi A. I. Papiu; iar comandantul trupei a înaintat despre această adunare un raport plin de laude către autorităţile sale militare.

Din cauza marei bucurii ce s'a simţit pentru frumoasa reuşită a adunării, în seara aceea s'a luminat oraşul, făcându-se şi o serenadă şi ţinându-se diferite discursuri.

A doua zi Barnuţiu se puse în legătură cu *Ciparii*, asupra viitoarei întruniri ce trebuia să se ţie la 15 Mai. Scopul lor era ca să se uite certurile dintre ortodoxi şi uniţi, canonicii şi bărbaţii serioşi din Blaj să se pue în legătură cu membrii conzistoriului din Sibiu; tot aşa să se apropie şi episcopii unul de altul. Un alt punct al întrevederei lor a fost şi planul de a invita la viitoarea adunare naţionala şi pe fruntaşii români din Ungaria.

După convorbirile din Blaj, Bărnuţiu şi Buteanu s'au întors la Sibiu, unde s'au dus şi alţi tineri, cari de frica funcţionarilor unguri nu îndrăzneau să se întoarcă la familiile lor, mai ales după ce advocatul Micăş fusese transportat dela Cluj la Tg.-Murăşului, unde a avut să sufere foarte mult.

Această primă adunare a folosit mult, căci prin ea s'a dovedit că acest popor este matur pentru libertate şi, prin acei vre-o două mii de oameni veniţi din departare, s'au pregătit ceilalţi pentru viitoarea adunare.

www.dacoromanica.ro

După ce s'au primit la Cluj rapoartele celor doui comisari, guvernatorul *Teleki* plecă la Sibiu pentru a se înțelege cu generalul *Puchner*. La 5 Mai guvernul trimise celor doui episcopi o dojană, pentru că convocaseră ambii adunarea tot la Blaj. Guvernul tot mai credea că intelectualii români și chiar o parte din popor mai putea fi condusă în afaceri naționale politice și agrare de către episcopi și preoțime, în spiritul și pe placul politicei guvernamentale.

In cele două săptămâni dela prima adunare până la cea din 15 Mai, oamenii dela sate cari participaseră la cea dintâi au avut să sufere multe rele după ce s'au întors acasă. Unii au fost închiși, alții bătuți și maltratați, încât tinerii tribuni nu au mai cutezat să se ducă prin sate; cei mai mulți s'au retras în comune românești din așa zisa săsime sau chiar la Sibiu, căci după ce Sașii s'au declarat și ei pe față contra unirei cu Ungaria, autoritățile comunale săsești lăsau pe Români în pace. Alți tribuni petreceau în comunele din regimentul grăniceresc, unde iarăși guvernul nu putea interveni fără știrea comandamentului general. Cu toate acestea s'au strecurat mulți studenți până în regiunile cele mai depărtate și mai ascunse ale țării, iar pe unde n'au putut pătrunde în persoană, au trimis scrisori. Tribunii hotărâseră ca fiecare comună să trimeată la Blaj câte doi-trei delegați și pe preotul satului, căci ei se temeau că dacă vor merge la adunare numai protopopii cu câte unul sau doi delegați, guvernul va putea să terorizeze ușor un număr așa mic de reprezentanți, precum făcuse cu episcopii prin decretele despotice arătate mai sus; deci se hotărâseră tribunii ca să adune popor cât mai mult și mai ales.

Cu o săptămână înainte de adunare sosi dela Carlovit și episcopul Șaguna. Intelectualii și poporul român i-au ieșit înainte cu mare pompă. Tinerimea nu putea sa se abție de-al pregăti încă din drum pentru marele act național ce era să se îndeplinească. Intre timp sosise și dela guvern un decret nou cu data de 7 Mai, prin care iarași aruncă toată răspunderea asupra episcopilor, obligându-i sa nu permită ca să ia parte la adunare decât protopopii și delegații, iar adunarea să se țină în biserică. In ziua de 8 Mai sosi altă poruncă dela guvern către episcopi, prin care cerea ca aceștia să nu sufere ca protopopii sa

www.dacoromanica.ro

aduca cu ei câte doi delegaţi din fiecare sat. Aceste măsuri disperate din partea guvernului au inspirat grijă mare episcopului Şaguna, mai ales după ce sosiră dela Blaj doui canonici ca delegaţi pentru a se înţelege cu membrii consistoriului din Sibiu, dela care a aflat episcopul despre intenţia fermă a fruntaşilor români de a ţine o adunare cât se poate de numeroasă, voinţa guvernului nu se putea îndeplini decât numai cu ajutorul forţei militare şi vărsări de sânge. Prefectul dela Aiud avea ideia fixă că Românii vor face răscoală în toată regula şi de aceea ceru ca să i se puie la dispoziţie armată mai multă şi chiar şi artilerie, ceeace s'a şi întâmplat, căci în curând au sosit la Blaj şi artileriştii cu 2 tunuri, iar întreaga armata de acolo era pusă sub comanda generalului *Schurter*.

* * *

Incă de Vineri seara, 10 Mai, începură să sosească la Blaj delegaţii; Sâmbătă 11 sosi Pr. S. S. Episcopul *Andrei Şaguna*, însoţit de un cortegiu de 20 de căruţe. Duminică se ţinu o adunare intimă, la care vorbi Barnuţiu despre drepturile ce se cuvin poporului român. După amiazi s'a ţinut în catedrală o a doua întrunire, în care s'a discutat mai ales cauza advocatului Micăş şi altor arestaţi din motive politice.

Luni 3 (15) Mai, se celebră liturghia la orele o dimineaţa de către episcopul Lemeni, cu 12 asistenţi. La 8, dându-se semnalul cu clopotul cel mare al Catedralei, preoţimea se adună împreună cu autorităţile civilo-militare în faţa Catedralei, unde pe o estradă erau aşezate scaune şi mese. Episcopii ocupară scaunele preşedenţiale sub stindardele austriace şi naţionale. Poporul pentru a lăsa trecerea liberă se despărţi în cete; atât era de disciplinat acest popor ce acum crescuse la 30.000 de oameni şi din minut în minut creştea. Tot atunci sosiră şi comisarii guvernului, în prezenţa cărora se citiră atât decretul guvernului pentru ţinerea şi deschiderea acestei adunări, cât şi punctele din programul adunărei formulate de episcopul Şaguna şi anume: *a)* consultarea adunărei să fie liberă, *b)* cuvântările să purceadă din credinţa către împărat şi respect către mai mari, insuflând poporului acea speranţă cum că Naţiunea română îşi va dobândi cât mai curând dela prea Inaltul Tron tot ce

www.dacoromanica.ro

doreşte pe baza principiului dreptăţei, libertăţei, egalităţei şi fraternităţei.

Piaţa din Blaj, deşi foarte mare, era însă neîndestulătoare faţa de mulţimea adunată, se hotărî deci ca adunarea să se mute afară din oraş, pe câmpie şi astfel toată mulţimea plecă afară, unde s'a format adunarea în aceeaşi ordine frumoasă. Cel dintâi act al adunării a fost alegerea a doui vice-preşedinţi, în persoana lui *Simion Barnuţiu* şi *Gheorghe Bariţiu* şi a 10 secretari şi anume: *Cipariu, I. Popazu, A. Treb. Laurian, Dem. Boeriu, Iacob Bologa, P. Dunca, G. Anghel, I. Bobu, P. Maniu* şi *I. Bran-Pop de Lemeni.*

După venirea în mijlocul adunării a generalului de *Schurter,* episcopul *Şaguna* exprimă în cuvinte înflăcărate credinţa nestrămutată a poporului român către M. Sa şi Casa imperială, rugând pe general ca să binevoiască a comunica aceste sentimente de omagiu împăratului.

Plecând generalul s'au început numai decât lucrările Simion Barnuţiu, după un discurs care a mers la inima tuturor celor prezenţi a dat citire următoarelor puncte primite cu aplauze unanime:

1. Câmpul acesta, pe care se ţine întâia adunare naţională românească, se va numi pentru totdeauna *Câmpul Libertăţii.*

2. Naţiunea română se declară că va rămâne pe veci credincioasă împăratului Austriei.[1])

[1]) Istoria mişcării revoluţionare din anii 1848 şi 49 în Ardeal ne arată enormele sacrificii făcute de români, cari au dovedit casei de Habsburg un devotament, cum nu s'a găsit la nici un popor al Monarhiei, în afară poate la Croaţi. Prin acest devotament aproape unic în istorie, căci el venea dela un popor subjugat şi împilat de Unguri, însă *cu asentimentul* guvernului austriac, poporul român a vrut să-şi câştige independenţa sa naţională şi culturală în interiorul monarhiei austriace, El vedea pericolul ce ameninţa limba şi religia sa din partea poporului maghiar, şi spera că prin jertfele ce făcea pe altarul intereselor imperiale, pe cari le considera ca şi pe ale poporului român, va câştiga dreptul de a trăi liber pe pământul strămoşesc, desvoltându-se pe toate tărâmurile, alături de celelalte naţionalităţi. Că răsplata nu a fost însă în raport cu sacrificiile făcute, a fost o decepţie crudă pentru poporul român, nu a putut însă să sdruncine cu totul dragostea lui şi încrederea în împărat. A trebuit să treacă ani şi ani, suferinţele sale să se înmulţească pe fie ce zi, situaţia sa să devie din ce în ce mai grea, pentru ca în anul izbucnirei războiului celui mare, în 1914, el să nu mai aştepte mântuirea dela succesul armatei imperiale ca la 48, ci să-şi îndrepte privirile sale peste munţi

www.dacoromanica.ro

3. Naţiunea română se declară şi se proclamă ca Naţiune de sine-stătătoare şi de parte integrantă a Transilvaniei pe temeiul libertăţei egale.

4. Naţiunea română depune jurământul credinţei către împărat, Patrie şi Naţiunea Română.

A doua zi, adunarea deschizându-se din nou s'a stabilit programul naţional românesc în XVI puncte şi s'au ales două deputaţiuni care să prezinte împăratului şi dietei din Cluj-petiţia conţinând aceste 16 puncte. S'a mai ales şi o comisiune permanentă cu sediul la Sibiu, care să se pună în legătură permanentă şi strânsă cu cele două deputaţiuni. Preşedinte al delegaţiei pentru împărat a fost ales Şaguna, iar al delegaţiunei pentru Cluj, episcopul Lemeni. Comisiunea permanentă era compusă din 12 persoane, sub preşedinţia episcopului Şaguna, având ca vice-preşedinte pe Simion Bărnuţiu.

In a treie adunare care s'a ţinut Miercuri 5 (17) Mai, s'a ratificat şi votat programul formulat în şedinţa precedentă şi apoi s'a declarat adunarea închisă şi tot poporul s'a retras în aceeaşi ordine, care a domnit în tot timpul celor mai memorabile zile din istoria neamului românesc din Ardeal.

* * *

Guvernul s'a supărat foarte mult că acea adunare a tuturor Românilor s'a ţinut într'un singur loc, căci politica guvernamentală în Transilvania n'a suferit nici când să auză, că Românii se împacă în ce priveşte religia, şi o împăcare deplină şi durabilă ar fi-fost considerată ca una din cele mai mari calamităţi publice, ca un pericol suprem, ca o adevărată trădare de patrie, ca o sigură moarte politică şi naţională.

Domnii feudali de asemenea fierbeau de mânie contra tuturor cari participaseră la adunarea dela Blaj, unde se votase şi desfiinţarea tuturor servitudinilor feudale şi de

---

spre libera Românie, care în imaginaţia sa, putea singură să-i dea acele drepturi, la cari năzuia încă dela 48, bine înţeles acum sub o altă formă şi într'un alt cadru.

A trebuit să sufere mult acest popor, şi cine cunoaşte istoria lui. ştie că numai suferinţele prea mari au putut să schimbe sentimentele sale către împărat la început în indiferenţă, la urmă însă chiar în ură, căci acest împărat altădată atât de iubit, se transformase acum în regele Ungariei, şi în numele său se comiteau toate nedreptăţile, cari au făcut pe popor să sufere atât de mult,

www.dacoromanica.ro

unde ştirea despre desfiinţarea iobagiei s'a lăţit în ţara întreagă, din om în om, mult mai iute decât se întâmplase prin legile din 11 Aprilie ale Ungariei, la care feudalii răspundeau: Da, s'a desfiinţat iobăgia în Ungaria, la noi însă ea se va reduce numai dela 104 zile pe an la 52. Urmarea naturală a acestei stări a spiritelor a fost o serie de acte samavolnice; unul din faptele cele mai barbare s'a comis pe timpul adunărilor dela Blaj în oraşul Abrud în contra preotului *Simion Balint* din Roşia-de-munte. Mica colonie maghiară din aceste două localităţi înfiinţase gardă naţională maghiară, şi sub pretextul că ar fi ameninţaţi de Români, au cerut şi garnizoană militară. Li s'a dat grăniceri săcui şi puţină trupă dintr'un regiment de linie galiţian. Din acest moment, colonia maghiară crezându-se sigură, începu să trateze pe Români cu asprime şi brutalitate. Simion Balint, unul din fruntaşii şi oratorii Românilor, ducându-se în duminica Tomei la Blaj, această călătorie i s'a imputat ca trădare criminală. Intr'o zi prinzând pe Balint în piaţa din Abrud îl luară pe sus, în bătăi, şi-l închiseră la corpul de gardă. De pază în ziua aceea erau grănicerii săcui, care iau pe Balint din nou la bătăi, smulgându-i părul din barbă, unul câte unul. In altă zi, fiind de gardă soldaţii poloni din regimentul de linie, un săcui a vrut să maltrateze din nou pe nefericitul preot, la care s'au opus însă polonii, iscându-se un conflict între soldaţi care costă viaţa unui săcui. Atunci l'au scos pe Balint din localul acela şi l'au dus într'o pivniţă fără ferestre unde l'au ţinut închis mai mult timp. Intr'una din zile casa deasupra pivniţei unde era el închis a luat foc, şi voluntarii unguri, răcnind că popa valah a dat foc casei, l'au scos bătându-l în mod îngrozitor şi l'au băgat în închisoare împreună cu toţi hoţii şi tâlharii.

Barbarii de acestea s'au mai întâmplat multe şi nenumărate şi mulţi Români şi-au pierdut viaţa pentru lucruri de nimic, căci grănicerii săcui se legau de ei pretutindeni, batjocorindu-i şi maltratându-i.

* * *

In ziua de 28 Mai a ajuns la Cluj deputaţiunea aleasă pentru a prezenta dietei doleanţele poporului român formulate în XVI puncte în adunarea dela Blaj, şi a doua zi 29 Mai, deputaţiunea compusă din 120 bărbaţi serioşi,

www.dacoromanica.ro

tineri şi bătrâni, s'a prezentat guvernatorului cu episcopul Ioan Lemeni în frunte. Guvernatorul asigură deputaţiunea, că nu va pregeta să înainteze dorinţele poporului român acolo unde se cuvine, găseşte însă de prisos acea îngrijorare prea mare a Românilor pentru condiţiile vieţuirii lor pe viitor, acum când păreţii despărţitori dintre clase şi naţionalităţi au să dispară cu totul, în urma evenimentelor văzute de toţi.

Terminându-se astfel misiunea deputaţiunei, membrii ei s'au împrăştiat pe la vetrele lor, unii dintre dânşii ramânând şi în Cluj.

A doua deputaţiune îndată ce a sosit la Innsbruck unde se găsea împaratul, a cerut o audienţă, însă abia dupa 10 zile, în ziua de 11 Iunie, i se restitui petiţia cu urmatoarea rezoluţie:

„Deoarece suplica redactată de către supusii Mei de origine românească în adunarea dela Blaj, s'a rezolvat prin unirea Ardealului cu Ungaria—hotărâtă în unanimitate de către dieta Transilvaniei şi mai înainte prin articolul VII al ultimei diete ungureşti sancţionat de Mine—Mă bucur că pot asigura pe deputaţii aci prezenţi ca prin acel articol de lege, care dă tuturor locuitorilor Transilvaniei fără deosebire de naţionalitate, limba şi religie, aceleaşi libertăţi şi drepturi, li s'au împlinit dorinţele în cea mai mare parte; prin urmare fericirea lor în viitor depinde numai de realizarea acestei legi; de altfel Eu primesc cu plăcere sentimentele manifestate despre credinţa neclintită, şi vă asigur pe d-voastră despre favoarea şi graţia Mea".

Rezoluţia pusă pe petiţia poporului român nu era făcuta ca să liniştească pe membrii deputaţiunei si ei hotarâra deci ca să se prezinte din nou în faţa tronului cu alta suplică, în care să se spuie împăratului în termeni mai tari, că pentru Români naţionalitatea şi limba este tezaurul cel mai preţios, pentru a cărui conservare dânşii au fost în stare să-şi sacrifice timp de secole chiar libertatea. Acum ei văd că constituţia din Aprilie garantează naţionalitatea şi limba tuturor popoarelor din monarhie, pe când a poporului român este nimicită prin legea unirei care îl supune la legile Ungariei, care cunosc o singură naţionalitate şi limbă, pe cea maghiară, ceeace este o nedreptate strigătoare la cer. Aristocraţia din Tran-

www.dacoromanica.ro

silvania nu avea dreptul să proclame ea singură—fără consimţimântul celorlalte naţionalităţi şi clase de locuitori—înstrăinarea ţărei, deci deputaţiunea ceru dela monarh ca să convoace o altă dietă, care să fie compusă din deputaţi aleşi de către toate naţiunile, în proporţia numărului lor.

La această nouă petiţie se comunică la 23 Iunie raspunsul monarhului, care încerca să asigure poporul că naţionalitatea va fi garantată prin o *lege specială;* se vor deschide şcoli naţionale, iar biserica ortodoxă va fi înălţată la rangul celorlalte biserici, bucurându-se şi Românii de toate drepturile şi libertăţile prevăzute în legile dela 11 Aprilie.

Saşii păţiră la fel cu Românii, primind şi delegaţiunea lor, sosită în acelaşi scop la Innsbruck, acelaş răspuns

Deputaţiunea română, nemai voind să piardă un timp preţios în Tirol, a plecat la Pesta iar de aci membrii ei s'au împrăştiat în ţară.

Deschiderea dietei ardelene. Proclamarea unirei cu Ungaria.

In ziua de 29 Mai s'a deschis cu deosebită solemnitate dieta Transilvaniei, compusă în marea ei majoritate din deputaţi unguri, câţi-va Saşi, şi trei Români, din care unul era episcopul Lemeni şi ceilalţi doui deputaţi aleşi, anume Constantin Papflavi protopop şi Alexandru Bohaţel advocat din Cluj. Galeriile erau arhipline cu un public galăgios, compus din tinerime maghiară fanatică.

Preşedintele adunărei deschise şedinţa şi începând să vorbească a fost întrerupt de publicul din galerii, care striga: *Unio,* adică *Unire.* Preşedintele supunându-se voinţei mulţimei, anunţa pentru a doua zi continuarea şedinţei pentru a discuta primele trei puncte din program între cari şi Unirea cu Ungaria, şi voi să ridice şedinţa. Se scula însă un deputat săcui care ceru ca dieta să ia imediat în discuţie proectul de lege relativ la unire, ceeace s'a şi admis.

Din partea Românilor, Alexandru Bohăţel ceru ca în acel proect de lege sa se menţioneze şi îndreptăţirea politica a naţiunei române.

Un deputat săcui cerând ca regimentele de grăniceri

www.dacoromanica.ro

sa fie transformate în gardă națională, protopopul Papfalvi a cerut ca interesele regimentelor de grăniceri românești să fie respectate în tocmai ca interesele regimentelor săcuești.

Îndrăzneala aceasta a deputatului român a provocat din partea baronului N. Vesselényi, unul din fruntașii poporului maghiar din Ardeal, un raspuns în fraze frumoase, încercând să-i consoleze cu viitorul și cu legile Ungariei. Acest răspuns neputând să mulțumească pe puținii Români din sală, și Bohățel perzistând în cererea sa facută anterior, sili pe maghiari sa roage pe deputatul român ca acesta să-și retraga pretențiunea sa, deoarece în legile Ungariei se vede exprimată ideia egalității de drept, și deoarece Ungaria voește să-și așeze noua sa constituție pe egalitate *personală* de drepturi, iar nu pe încorporare de națiuni ca atari.

Răspunsul oratorului maghiar a inspirat grijă mare și deputaților sași, căci ei avuseseră autonomia lor municipala ca națiune politică. Din răspunsul dat Românilor ei vedeau că națiunea săsească nu va mai fi recunoscută ca individualitate politică. Ei acceptau unirea însă cu condiție ca să li se recunoască naționalitatea lor politică, amenințând că în caz contrar vor protesta la curte în contra proectului de unire. Pe Unguri îi jena mult un astfel de protest căci ei ar fi vrut ca unirea să se facă în unanimitate și deodata sala isbucni în strigăte de *Unio! Unio!* și unirea *fu considerată ca primită și de către sași.*

A doua zi s'a deschis din nou ședința în aceleași împrejurări, și baronul Vesselenyi a luat iarăși cuvântul întrebând dacă dieta vrea Unirea. Toată sala și galeriile începură să strige, și Vesselenyi spuse: Acesta este tunetul prin care s'a pronunțat patria. Nu doresc altceva decât să trăiască Unirea pe veci.

Văzând atitudinea amenințătoare a ungurilor, un deputat sas se sculă și declară că se alătură și el în numele Brașovului la unire.

Atunci se sculară toți Sașii în picioare în semn că și ei au capitulat. Un deputat deschide fereastra si anunță mulțimea că Sașii au votat unirea. Se porni un uragan de urlete și poporul cerea ca deputatul sas Konrad Schmidt și episcopul Lemeni să iasă în mijlocul mulțimei. Ambii fură ridicați pe umeri și scoși în stradă, iar lui Lemeni

www.dacoromanica.ro

mulțimea îi puse un steag în mână cerându-i sa vorbească.

După această scenă guvernatorul anunță că: *Unirea a fost votată în unanimitate.*

Câtă lipsă de conștiință și onestitate politică!

Unanimitate în sala și pe străzile Clujului, rezistență disperată în partea cea mai mare a țării!

Din acel moment Românii, cari nu voiseră să poarte cocardă ungurească, nu mai puteau sta la Cluj fără pericol pentru viața lor, de aceea au plecat cu toții care încotro, câțiva ducându-se la Sibiu pentru a informa pe membrii comitetului național despre rezultatul trist al demersului făcut de către deputațiunea de 120 membri.

Măcelul dela Mihalț. — Evenimentele petrecute pînă în Octombrie 1848. — Activitatea celor două regimente de grăniceri români.

Varsarea de sânge, întâmplată în comuna Mihalț în ziua de 2 Iunie st. n. 1848, este recunoscută chiar și de publiciștii maghiari ca unul din principalele evenimente, carî au provocat și în Ardeal războiul civil.

Comuna Mihalț, curat românească din cele mai mari, cu populație de peste 1500 de suflete, situată între Aiud și Blaj pe Târnava, se găsea până la 1848 în posesiunea familiei conților Eszterhàzi. O livadă de fân, pe care mai de mult fusese o biserică românească, devenise obiect de ceartă și proces între comună și familia Eszterhàzi, care ocupase pe nedrept acea livadă. Acum locuitorii au crezut că sosise timpul ca să-și ocupe livada ca avere comunală, deci ei băgară vitele în ea. Familia Eszterhàzi intentă proces la prima instanță pe care îl și câștigă, cum era și natural. Poporul însă se opuse reocupărei. Atunci administrația comunală, făcând caz mare, a ordonat pentru ziua de 30 Mai execuție militară contra comunei, trimițând o companie de săcui aduși din regimentul din Trei-Scaune. Compania se opri noaptea în comuna Coșlaru, iar a doua zi vroia să intre în Mihalț; locuitorii, au tras însă peste noapte podul umblător la malul lor și soldații n'au putut trece Târnava. In ziua de 2 Iunie sosi o a doua companie de săcui și ambele înaintară spre Mihalț. In fruntea trupei se găsea însuși prefectul Niculae Bànffy, împreună cu el se mai găseau

www.dacoromanica.ro

şi alţi funcţionari. Aceştia au căutat să înduplece pe locuitori să se supue sentinţei judecătoreşti, locuitorii însă nu vroiau să recunoască nici sentinţa nici pe Săcui drept ostaşi ai împăratului. Sătenii au tras clopotele într'o dungă şi atunci se adunară oamenii din comunele vecine armaţi cu furci, săcuri, coase, având câte unul şi puşti.

Poporul apropiindu-se tot mai mult, prefectul se dădu la o parte lăsând armata să oprime mişcarea. Un foc de armă, care omorî un Săcui, a fost semnalul unui adevărat foc de salvă căruia au căzut victime 12 locuitori morţi şi 9 răniţi, pe când ceilalţi au luat-o la fugă, iar satul a fost ocupat de Săcui.

Sosind ştirea despre acest măcel la Sibiu, comitetul permanent român a trimis acolo doui tineri ca să culeagă informaţiuni exacte, a căror raport a fost apoi tradus în nemţeşte şi înaintat generalului comandant.

In urma recursului făcut de comitetul naţional, cazul a fost discutat şi în dietă, care a numit o comisiune compusă din doi magnaţi şi doi ofiţeri pentru a ancheta cazul. Comisiunea lucră până în ziua de 21 Iunie şi rezultatul anchetei a fost vinovăţia Românilor, iar recursul comitetului a fost calificat ca calomniator, conchizând la darea în judecată a membrilor săi.

După toate acestea guvernul din Cluj a trimis din nou instrucţiuni severe către toţi prefecţii din ţară, ca să urmărească pretutindeni pe agitatorii români şi să-i aresteze. La Sibiu, ne mai având nici o încredere în autorităţile săseşti, au trimis comisari speciali cu însărcinarea ca să desfiinţeze comitetul românesc. In faţa atâtor persecuţii, membrii câţi se mai aflau în Sibiu au declarat în mod oficial, că ne mai putând desvolta nici o activitate, consideră comitetul ales la Blaj ca desfiinţat.

* * *

In timpul acesta, dieta Transilvaniei, ne voind să ţie seamă că ea însăşi votase *Unirea necondiţionată* cu Ungaria, prin urmare că după o logică sănătoasă activitatea ei trebuia să înceteze în aceeaşi zi, continuă să legifereze, votând o lege electorală specială pentru Transilvania, armarea gardei naţionale maghiare, emancipărea bisericei răsăritene şi o mulţime de alte legi. Scopul acestor legi era clar, de pildă legea electorală mult mai

www.dacoromanica.ro

egoista ca cea din Ungaria, avea drept scop împiedicarea poporului român ca să trimită deputaţi în dieta Ungariei. Tot acelaşi scop îl avea şi legea gardei naţionale maghiare, prin care să se împiedice înarmarea poporului român.

Abia se închisese dieta transilvană şi s'au şi ales deputaţi cu misiunea de a lua parte la şedinţele dietei unreşti. Din aceste alegeri ardelene s'au strecurat şi 5 deputaţi de naţionalitate română; Saşii însă crezând că unirea este un fapt împlinit, au ales deputaţi în toate cercurile, trimiţându-i la Pesta în speranţa că li se va da ocazie să salveze ceva din vechile lor drepturi şi prerogative naţionale.

In dieta dela Cluj s'a mai ales şi o *comisiune regnicolară*, însărcinată să lucreze în numele ţărei, ea era compusa din 22 de maghiari, 4 saşi, cei doi episcopi români şi alţi doi deputaţi români, anume Alexandru Bohăţel şi Iosif Demeter.

Acea comisiune elabora proectele de legi pe cari apoi le înainta spre votare dietei din Ungaria. Ea a lucrat vreo şapte săptamâni până în ziua de 12 Septembrie, în care timp a înaintat dietei 20 proecte, între cari desfiinţarea guvernului ardelean, şi *trecerea tuturor confesiunilor religioase, regimul bisericesc întreg şi toată conducerea instrucţiunei publice în Transilvania sub supravegherea ministrului de culte şi instrucţiune publică maghiar.*

Câţiva membri ai comitetului naţional, aşa risipiţi cum erau, aflaseră despre desbaterile din comisiunea regnicolară şi perzându-şi răbdarea au scris membrilor români în termeni destul de tari, ca să se retragă din acea comisiune.

Proectele formulate de comisiune nu s'au luat însă în desbateri şi nu s'au votat niciodată. Guvernul a rămas tot cel vechi, s'a desfiinţat numai cancelaria transilvană a carui agende au trecut la ministerul unguresc, iar acesta a trimis în ţară un comisar investit cu puteri extraordinare şi cu instrucţiune ca el să fie ascultat de guvern, generali, episcopi şi toată lumea. Primul comisar autorizat de guvern a fost baronul Nicolae Vay, om luminat şi destul de moderat.

Agenţii partidului revoluţionar au informat şi pe Vay

www.dacoromanica.ro

că rezistența poporului român ar înceta din ziua în care s'ar pune mâna pe foștii membrii ai comitetului și pe toată tinerimea care agitase pentru convocarea adunărilor dela Blaj. In acest scop contele Beldy a fost trimis la Sibiu cu instrucții speciale ca să-i aresteze. Puchner pusese la ordinele lui Beldi o jumătate de companie și în seara de 17 August, se operă arestarea lui Laurian și Nicolae Bălășescu, pe când Bărnuțiu reuși să scape prin fugă în comuna Racovița din regimentul I grăniceri români, unde puterea lui Beldi nu mai ajungea.

Arestarea celor doi profesori și membri ai comitetului s'a cunoscut de Români în aceeași zi și a produs impresia cea mai dezastruoasă, chiar și asupra Sașilor. A treia zi au sosit la Sibiu câteva sute de Români din comunele învecinate printre cari și soldați din regimentul de grăniceri românesc, cari postându-se la porțile orașului au cerut liberarea celor arestați. A 2-a zi, fruntașii români din Sibiu au mers la generalul Puchner cu petiția poporului, în care acesta cerea liberarea fraților, cu atât mai mult cu cât autoritățile locale în tot timpul de când se află dânșii la Sibiu, nu au gasit nici o ocazie să se plângă de dânșii, iar dacă ei s'au interesat de starea și soarta națiunei din care fac și ei parte, prin aceasta nu și-au îndeplinit decât datoria de buni cetățeni ai Statului.

Generalul Puchner a primit cu bunavoință delegația românească promițând ca va pleca la Alba-Iulia, unde se afla baronul Vay, pentru a se înțelege cu el în persoană. Tratativele dintre Puchner și Vay mergând prea încet, Românii din Sibiu și-au pierdut răbdarea și în ziua de 25 August a mers altă deputațiune la generalul Pfersmann, înlocuitorul lui Puchner. Acesta făgădui că dacă până la ora 7 seara nu va sosi nici un ordin dela Puchner, el va libera pe cei arestați pe răspunderea sa, iar grănicerii din partea lor au garantat că generalul se va ține de cuvânt.

La ora fixată, Laurian și Bălășescu au fost scoși din închisoare, ridicați pe umeri și duși în triumf. Laurian într'o cuvântare energică arătă poporului că arestarea sa n'a fost ordonată de monarh, nici de guvernul împărătesc ci de guvernul unguresc și de vrăjmașii națiunei române. Apoi grăniții din comuna Orlat, care era re-

www.dacoromanica.ro

şedinţa Statului Major al regimentului I de grăniceri, au condus pe Laurian şi pe Bălăşescu în comuna lor, unde au fost primiţi cu alai, în sunetele muzicei militare.

La această manifestare din Sibiu au luat parte şi Români din comitatul feudal învecinat al Albei; aceştia la întoarcerea lor în sate au fost aruncaţi în temniţă şi bătuţi, confiscându-li-se vitele, dela mulţi s'au stors sume de bani şi oriunde s'au găsit la Români arme, li s'au confiscat.

In ziua de 10 Septembrie s'a ţinut la Orlat o mare adunare a regimentului de grăniceri pentru a discuta evenimentele la ordinea zilei şi a lua poziţie faţă de ele. Adunarea, compusă din delegaţi din toate companiile regimentului, prezidată de comandantul lor, baronul *Rauber*, a declarat că regimentul recunoaşte numai pe M. S. Impăratul, iar ministerului de răsboi unguresc îi deneagă orice ascultare.

Adresa regimentului formulată şi votată în acea zi pentru a fi adusă la cunoştinţa monarhului, a fost subscrisă în numele regimentului de *David Ursu*, locotenent, *Mihaïl Novac*, locotenent, etc. etc.

Pe lângă această adresă omagială, delegaţii susnumitului regiment au formulat o petiţie în care protestând contra regimului de teroare introdus în ţară de guvernul unguresc, cer desfiinţarea iobăgiei, dreptul de a vorbi, scrie şi a ţine întruniri. Ei mai cer ca comitetul naţional ales la Blaj să se aşeze la Orlat ca să poată să fie apărat de orice violenţă. Afacerile bisericeşti ale naţiunei române să se administreze de către un sinod general; biserica română să fie independentă de orice altă biserică, să se restabilească vechea mitropolie română cu toate drepturile avute în vechime, iar preoţii români să fie salariaţi întocmai ca şi preoţii celorlalte confesiuni.

* * *

După ce războiul civil se înteţise în Ungaria şi Slavonia, ministerul unguresc dădu ordin ca să pornească în contra Sârbilor şi un batalion din regimentul de grăniceri românesc No. 2 dela Năsăud. Colonel şi comandant al acelui regiment era sârbul *Iovici*, iar maiori românul *Leon Pop* şi ungurul *Hatfaludi*. S'a format deci un batalion din soldaţii cei mai tineri şi viguroşi, neînsuraţi,

www.dacoromanica.ro

care în ziua de 23 (11) Iulie plecă spre noua sa destinaţie. In ziua de 26 batalionul sosi la Dej, unde era aşteptat de colonelul *Jablonschy* şi de un comisar de răsboi unguresc, *Schopf*, sas renegat, în scopul de a-i lua jurământul pe noua constituţie ungurească, iar garda naţională maghiară întâmpină batalionul în piaţă cu steag unguresc, în scop de a i'l da pe acesta în schimbul celui negru-galben, sub care jurase de atâtea ori. Spre a face Românilor tricolorul unguresc mai plăcut, Ungurii au scos şi câteva butoaie cu vin pentru a cinsti pe soldaţi. Sosiţi în Dej, grănicerii au ales doui sergenţi delegându-i să iasă la raport, ca să comunice: „că dacă trebuia să li se ia din nou jurământ ostăşesc să nu se adauge nimic la cel vechiu, de oarece batalionul este hotărât să-şi verse sângele numai pentru drepturile Casei imperiale".

Colonelul Jablonschy a fost atât de cuminte că a luat batalionului tot jurământul cel vechi, după care s'a auzit un întreit „să trăiască împăratul"! Garda naţională se retrase atunci din piaţă, luînd şi buţile cu vin, iar comisarul *Schopf* relatând imediat la Cluj despre cele întâmplate, guvernul numi în districtul Năsăudului un comisar al guvernului autorizat să publice şi acolo starea de asediu, urmând apoi să se ridice furcile şi spânzurătorile ca şi în celelalte părţi ale Ardealului, ceeace însă nu s'a putut executa.

Dela Dej, batalionul plecă la Seghedin unde, la 12 August, primi ordin să pornească spre Becea; grănicerii însă fără să se fi înţeles cu ofiţerii lor, declarară în unanimitate că nu vor să se bată cu Sârbii, căci aceştia au acelaş drapel împărătesc şi ei nu pot împuşca în propriul lor drapel; să-i ducă în orice altă parte, asupra oricărui alt inamic şi ei se vor bate, întocmai cum s'au bătut şi părinţii lor. A doua zi dimineaţă, fără vorbă multă în loc de a pleca spre Becea, se întoarseră în sunetele muzicei spre Banat, ajungând seara în Beba. A doua zi sosind aci colonelul Marziany, acesta şi maiorul Pop i-a îndupleçat să se întoarcă la Seghedin, de unde apoi au fost porniţi spre Tisa şi pe urmă cu calea ferată la Presburg.

Intre timp se făcu şi ruptura între coroană şi maghiari, cari au fost declaraţi drept rebeli, iar batalionul fu pornit din nou la 16 Octomvrie spre Vaţ, unde s'a încercat

www.dacoromanica.ro

din nou sa fie convins să depue jurământul unguresc. Grănicerii au fost şi de astădată credincioşi hotărîrei lor şi au refuzat categoric. Dela Vaţ batalionul a fost atunci transportat la Pesta şi dezarmat, iar la 23 Februar 1849 a fost declarat prizonier ca şi cum ungurii l'ar fi capturat în vre-o bătălie.

După ce colonelul *Iovici,* comandantul regimentului se retrase din comanda sa, sub pretext de boală, locotenent-colonelul *Urban* luă comanda regimentului şi convoca în ziua de 7 Septembrie o adunare la Năsăud, care declară că: nu vrea să ştie de ministerul unguresc, ci este pentru unitatea monarhiei, pentru care erau decişi să lupte din răsputeri; că refuză să fie maghiarizaţi, protestând şi în contra unirei Transilvaniei cu Ungaria etc.

Această hotărâre a fost de îndată adusă la cunoştinţa împăratului, ministerului de răsboi la Viena, generalului Puchner la Sibiu şi comisarului regal Vay.

După adunarea dela Năsăud, Românii de prin comitate alergară la colonelul *Urban* cu zecile de mii, ca să depună jurământ de credinţă către „împăratul Austriei şi al Românilor", iar tinerimea română se îmbulzia cu miile cerând să fie înrolaţi, înarmaţi şi instruiţi alături de soldaţii regimentului. Urban, văzând acel entuziasm al Românilor, a rugat pe generalul Puchner ca să-i permită să înroleze 10.000 de Români, pe cari să-i formeze într'un corp de vânători. Idee sănătoasă, respinsă însă de Puchner, care adoptă ideea nefericită de a răscula poporul întreg capabil să poarte armele, în număr de 195.000. Insă şi această măsură se luă numai în momente supreme şi încă cum? Fără a împărţi nici măcar o mie de puşti. Astfel colonelul Urban n'a putut înrola decât 700 de voluntari, ne putând împlini, din lipsa armelor şi banilor, nici măcar dorinţa regimentului de a înfiinţa încă două batalioane.

La 19 Septembrie Urban porneşte din Năsăud cu 1000 de soldaţi în comuna Macod de unde invită pe colonelul ungur Dobay ca să se retragă cu trupele sale din Dej, unde venise dela Cluj contra Românilor. Dobay s'a şi retras.

In vecina Săcuime, se făceau pregătiri mari înarmându-se populaţia bărbătească, colonelul Urban porni deci

www.dacoromanica.ro

cu 2 batalioane de grăniceri şi 2 tunuri la Reghinul Săsesc, oraş apropiat de săcuime, pentru a fi gata pentru orice împrejurare. In ziua de 17 Octombrie se ţinu faimoasa adunare săcuiască în comuna Luteni (Agyagfalva) la care au luat parte peste 30.000 de săcui şi în care s'a hotărât ca săcuii să se declare de *Gardă Naţională*, să-şi aleagă comandanţi şi să pornească îndată contra Românilor. Aceasta s'a şi întâmplat în ziua de 18 Octombrie, când au pornit 10.000, înarmaţi cu puşti şi baionete şi tot atâţia cu lănci, împărţiţi în patru coloane mari. Pretutindeni pe unde au trecut aceste coloane au lăsat urmele satelor prădate şi arse. Coloana comandată de contele Kalnoki a fost bătută cumplit de maiorul Kleiser, în ziua de 25 Octombrie lângă comuna Saroş. Coloana, comandată de Dionizul Lazăr bătu pe prefectul Micăş la Iernot şi-l goni până la Ludoş. Săcuii deteră foc comunei Iernot ucigând 20 de Români, tot astfel arseră şi satele Cipău, Ogra şi Şăulia, unde au spânzurat şi masacrat alţi 69 de Români. Grosul trupei săcueşti a pornit în contra colonelului Urban, care aştepta zadarnic sosirea în ajutor a generalului Wardener cu brigada sa, în locul căruia nu au sosit decât 580 soldaţi din armata regulată şi câteva sute de lănceri înarmaţi ca vai de ei. In ziua de 21 Octombrie trupele inamice se găseau faţă în faţă, lângă satul St. Ioan aproape de Reghin şi anume 1500 de grăniceri şi infanterişti, pe lângă câteva sute de lănceri, comandaţi de Urban de o parte, şi cel puţin 10.000 de Săcui de partea cealaltă. Bătălia a ţinut dela ora unu până pe înserate, când Urban se retrase fără a fi urmărit. Săcuii intrară în Reghin, dându-i foc şi ucigând pe toţi Românii cari le cădeau în mână. Tot astfel au ars şi satele Mirăştău, Biserica Albă, Grebenişul etc.; orice disciplină dispăruse dintre ei. Urmarea fu că la Tg.-Murăşului în ziua de 5 Noembrie au fost bătuţi atât de ruşinos, că dacă Puchner ar fi fost ceva mai energic, Săcuii n'ar fi mai îndrăznit să iasă din munţii lor. In loc de aceasta, baronul Puchner zise către comitetul român, care în ziua de 19 Noembrie se dusese să-l felicite: „Ţara este pacificată, afară numai de Trei-Scaune, pe care le voi pacifica eu. Vă recomand ca să dezarmaţi pe popor şi să nu mai suferiţi nici un fel de cruzime".

www.dacoromanica.ro

„Vom dezarma Excelenţa. Cruzimi n'am suferit niciodată, ne-am silit să le evităm din răsputeri, dar cruzimile insurgenţilor produc represalii", observă Bariţ.

„Represalii? Aşa? Bine. Aşa dar jumătatea tunurilor mele am să le întorc contra d-voastră, şi jumătate contra rebelilor. Aţi înţeles?"

După ce generalul Wardener a venit în ajutorul lui Urban cu 2420 ostăşime regulată şi 5 tunuri, s'a hotărât ocuparea Clujului, capitala ţărei, ceeace a şi avut loc în ziua de 18 Noembrie cu cea mai mare uşurinţă, căci maghiarii au luat-o la fugă spre Ungaria.

Puţine zile după ocuparea Clujului un corp de insurgenţi compus din 14.000 de oameni, având şi 16 tunuri venind dela Baia-Mare lovi drept spre Dej, Urban însă le eşi înainte şi-i bătu în ziua de 24 Noembrie, gonindu-i până la Şomcuţa. Pe drum, Urban n'a întâlnit decât sate arse şi ruine fumegânde.

Urban se hotărî să scoată pe insurgenţi şi din Baia-Mare, însă generalul Wardener a împiedicat orice operaţiune contra Ungariei, şi în loc de a se folosi repede şi cu toată energia de biruinţele câştigate, a lăsat trupele să piardă un timp preţios în Cluj şi împrejurimi, până când a venit din Ungaria în ajutorul insurgenţilor, un corp numeros, comandat de generalul polon Iosif Bem.

Intre timp Săcuii s'au răsculat din nou, omorând şi devastând mai ales în părţile Braşovului. Generalul Schurter cu o parte din trupe fu trimis în ajutor contra Săcuilor. La Cluj nu mai rămăseseră decât 3800 infanterişti, 410 cavalerişti şi 13 tunuri. Un batalion românesc se găsea în garnizoană la Dej, vreo două compănii de linie la Turda, altele la Aiud. Alături de aceste trupe au fost aduşi şi trei prefecţi români cu lăncerii lor şi aşezaţi la Huedin. Bem avea sub comanda sa 15.000 de soldaţi regulaţi, mai multe mii de lăncerî din Ungaria şi 28 de tunuri. In bătălia dela Huedin şi Ciucea (18 şi 19 Dec.) oştile imperiale au fost înfrânte şi gonite din Cluj şi din toată partea de nord a Ardealului.

Colonelul Urban se strecură cu mica sa trupă până la Bistriţa şi de acolo la Câmpulung în Bucovina, unde a aşteptat zadarnic ajutor dela generalul Malkovsky. In sfârşit colonelul Urban, pierzându-şi răbdarea, s'a hotărât să atace cu puţinele sale trupe oastea maghiară,

www.dacoromanica.ro

care ţinea ocupat districtul regimentului sau. Această expediţie întreprinsă la 6 Februarie numai cu 6 companii de linie şi 2 de grăniceri a reuşit foarte bine, căci după un marş de 20 de ore, prin munţi neumblaţi, înotând soldaţii prin zăpadă până la brâu, a 2-a zi de dimineaţă Urban ajunse în satul Murăşeni unde bătu pe Unguri fugărindu-i. Atunci se hotărî şi generalul Malkovsky să trimită ajutor şi în bătăliile dela Baiersdorf (Crainimet) şi Măghiăruş insurgenţii au fost bătuţi şi alungaţi până la Dej şi Cluj. Malkovsky auzind însă că Bem vine în ajutorul Ungurilor cu toată puterea sa, în loc să pornească şi el în ajutorul lui Urban, îi dete ordin să se retragă şi el din nou în Bucovina. Urban s'a conformat ordinului deşi cu inima frântă şi s'a retras la Câmpulung şi Vama. Astfel toate operaţiile regimentului II românesc s'au curmat până în luna Iunie, când au intrat în Transilvania armatele aliate ruso-austriace.

* * *

In Iulie 1848 dieta Ungariei votase un credit de 42 milioane fiorini şi 200.000 de recruţi, din cari 40.000 să fie recrutaţi îndată. Ministerul şi dieta fără a mai aştepta confirmarea şi sancţionarea acestor două proecte de legi, s'a şi apucat imediat să tipărească monedă de 1 şi 2 fiorini, luînd şi cele mai întinse măsuri pentru recrutarea celor 40.000 de soldaţi.

La începutul lunei Septembrie se formaseră în Ungaria 10 batalioane noi, iar în Ardeal se începuse formarea a două batalioane, nu prin tragere la sorţi, ci din voluntari, şi-anume unul la Cluj, compus în cea mai mare parte din studenţi, funcţionari şi alţi orăşeni entuziaşti. In urma refuzului împăratului de a sancţiona aceste legi, s'a produs în capitala Ungariei o fierbere înfricoşată; Kossuth era pentru război cu Austria, cellalţi vroiau să mai încerce o împăcare fără vărsare de sânge. In sfârşit ministerul se retrase, palatinul însărcină cu formarea cabinetului tot pe Battyany însă cu condiţie ca din viitorul minister să nu mai facă parte Kossuth. Atunci dieta îşi asumă şi puterea executivă, respinse noul minister, susţinu pe Kossuth şi-l autoriză să tipărească şi bancnote ungureşti de 5 fiorini.

Tot dieta, care acum păşise pe faţă în contra monarhului, a trimis pe arhiducele palatin ca sa se întâlnească

www.dacoromanica.ro

cu Jellachich şi să încerce a-l întoarce din cale. Arhiducele nereuşind în misiunea sa a plecat la Viena, unde îşi dădu demisia. In locul palatinului a fost numit generalul conte *Iamberg* ca comandant suprem şi comisar împărătesc. In ziua de 28 Septembrie dieta declară pe Lamberg trădător de patrie, iar plebea îl omoară pe podul de peste Dunăre în modul cel mai sălbatec. Fiori de groază cuprinse pe cei mai mulţi deputaţi, mulţi dintre ei luară lumea în cap. Deputaţii români fugiră şi ei acasă. La Viena începuse iarăşi revoluţia; în ziua de 6 Octombrie plebea şi studenţii spânzurară pe generalul ministru *Latour,* iar la Cluj Ungurii spânzurară pe studenţii în drept *Bătrâneanul* şi *Simonis*, şi la Tg.-Murăşului pe tânărul teolog din Sibiu *Vasile Pop.* Cu aceste execuţii baronul Vay şi guvernul vroiau să terorizeze pe Români, aceştia răspunseră însă prin represalii, căci în ziua de 13 Octombrie masacrară pe doi unguri nobili şi la 14 Octombrie a avut loc măcelul dela Sângatin, unde după luptă de mai multe ore, au căzut morţi 141 de Unguri.

Faţă cu aceste evenimente, era timpul ca şi episcopii românesti să se întoarcă la turmele lor şi generalul Puchner să intre în acţiune.

Episcopul Lemeni a şi reuşit să fugă şi să ajungă la Cluj, unde a fost însă silit să rămâie, ca să fie martor fără voie a spânzurătorei tinerilor si preoţilor români. Această şedere silită a fost interpretată mai târziu de guvernul austriac şi de adversarii personali ai episcopului ca şi cum ar fi rămas de bună voie şi ar fi simpatizat cu rebelii.

Şaguna, mai fericit, a fugit din Pesta, însoţit de secretarul său Bologa ambii travestiţi, şi prin Arad şi Deva au reuşit să ajungă la Sibiu.

Intre timp se începuse şi în Ardeal inscrierea tinerilor în conformitate cu noua lege ungurească votată de dietă însă nesancţionată de împărat. Saşii au protestat imediat prin autorităţile lor în contra acestei legi nesancţionate, ba chiar şi Săcuii s'au opus la început. Autorităţile ungureşti însă au încercat să recruteze pe Români, carî şi ei s'au opus pe faţă în diferite comune din comitatul Turdei. Astfel prefectul acestui comitat însoţit de armată s'a dus în persoană în comuna Luna, unde se adunaseră locuitori din multe comune învecinate, pentru a convinge

www.dacoromanica.ro

pe locuitori să se supue ordinelor guvernului. După o parlamentare de câteva minute, un comisar civil numit ad hoc dădu ordin trupei să înainteze cu baioneta, unul din oameni lovind cu o piatră un husar, armata trase în mulțime și 23 de Români căzură morți. Aceasta s'a petrecut în ziua de 12 Septembrie. Din acel moment însă generalul Puchner n'a vrut să mai puie la dispoziția guvernului și oamenilor săi trupe pentru restabilirea ordinei, însă chiar guvernul din Cluj văzând cele întâmplate a oprit recrutarea pe răspunderea sa. Această măsură a guvernului a fost însă târzie, căci rana făcută corpului națiunei române nu s'a vindecat și pofta de răsbunare și-a avut rezultatele cele mai frumoase.

* * *

Știrea despre cele două adunări ținute de regimentele de grăniceri la Năsăud și Orlat, și vestea măcelului dela Luna străbătu în tot cuprinsul țărei nu numai prin ziare ci dela om la om, dintr'o comună într'alta, pe drumuri și pe la târguri. Starea de spirit a poporului era atât de agitată că dacă un cărturar român ar fi căutat, în vreo adunare, să convingă pe oameni ca să se liniștească, să mai aștepte, nu ar fi scăpat viu de acolo. Unii publiciști maghiari tot mai susțin că dacă n'ar fi fost agitatorii, tinerimea, ca să îndemne și să atâțe poporul, acesta s'ar fi supus orbește tuturor poruncilor date și măsurilor luate de comitetul revoluționar din Pesta. Nici un neadevăr mai mare decât această afirmație, căci adevărul este că tocmai *Ungurii* au fost agitatorii cari prin nenumăratele lor măsuri vexatorii, prin fără de legile lor, au împins poporul român la răscoală.

Indată după publicarea legii ungurești relativă la recrutarea de 40.000 de recruți, tinerimea românească din părțile de nord ale Ardealului a alergat de bună voie, din propriul îndemn, în număr de mai multe mii la Năsăud și a depus jurământ sub steagul împărătesc în mâinile colonelului Urban, care dintre toți ofițerii avu cel dintâi bărbăția să înfrunte furia terorismului.

La adunarea grănicerilor din Orlat locuitorii din împrejurimi, neîndemnați de nimeni, au alergat să audă și să cunoască și ei ce au să aștepte dela evenimentele cari se precipitau în țară. Tinerimea și alți cărturari petreceau retrași de frica tiraniei, iar poporul se îmbărbăta și hotăra ca să n'o mai sufere.

www.dacoromanica.ro

Dupa adunarea dela Orlat o ceată ca de 500 de inşi, înarmaţi fiecare cu ce avea, apucă peste dealuri şi văi drept la Blaj. Tot spre acea localitate plecaseră şi din alte părţi mai ales oameni tineri cu sutele, mânaţi par'că de instinct pentru a căuta scăparea în faţa unui uragan înfricoşător. In ziua de 16 Septembrie se găseau la Blaj un număr de 2000 de oameni înarmaţi. Ei au trimes a doua zi doi delegaţi la Cluj, cerând liberarea arestaţilor din motive politice, anume a preotului Simion Bărnuţ şi advocatului Micăş, totodată rugând pe guvern ca să retragă legea de recrutare nesancţionată şi să le permită să ţie o nouă adunare, în care să-şi vadă de nevoile lor.

Intre timp, sosise şi baronul Vay, în calitatea sa de comisar regal, la Blaj, iar generalul Puchner trimise după cererea sa un batalion de linie cu două tunuri. Baronul Vay la început a luat o atitudine ameninţătoare zicând că poporul să nu asculte de turburători, şi să se care acasă, căci altfel el va veni cu 4 tunuri şi 6000 de Săcui ca să-i împrăştie. A doua zi, Vay însoţit de maiorul Clococeanu, comandantul batalionului, veni din nou la adunarea pe care o ţinea poporul pe câmpul libertăţii, şi căută să convingă pe popor prin vorbe bune ca să se întoarcă pe la casele lor, iar în ziua următoare plecă la Cluj, lăsând poporul să-şi vadă de treabă. Intre timp sosise la Blaj şi Avram Iancu cu munteníi lui, Ioan Axente Sever şi Iovian Bradu, care îşi dădeau toată silinţa să deprindă poporul în mânuirea armelor, însă din lipsa totală a armelor de foc, instrucţia se mărginea aproape numai la mânuirea lancei.

In ziua de 25 dimineaţa sosiră dela Sibiu şi Simion Bărnuţiu, A. Tr. Laurian şi Alex. P. Laurian, iar mulţimea crescuse până la 20.000 de oameni. In aceeaşi zi s'au discutat şi votat mulţimea de deziderate naţionale, care toate au fost trecute în protocolul acelei adunări. S'au discutat şi mijloacele pentru organizarea unei garde naţionale, târziu destul, după ce adversarii se organizaseră şi instruiseră de mai bine de 6 luni. In sfârşit după captivitate de 5 luni, scăpând şi advocatul Florian Micăş din închisoare, sosi şi el la Blaj.

Vineri 29 Septembrie Avram Iancu plecase cu trupa sa, iar Axente şi Iovian Bradu steteau gata să plece cu cetele lor compuse din circa 6000 de oameni drept la

www.dacoromanica.ro

Sibiu spre a se prezenta generalului Puchner, când pe la apusul soarelui sosi cu totul pe neașteptate generalul Schurter la Blaj, care sfătui pe Români ca să nu meargă așa mulți la Sibiu, ci numai o delegație compusă din 22 de membri. Tot atunci s'a hotărât ca să aleagă un alt comitet în locul celui ales în luna Mai, compus din membrii mult mai puțini, și care în tot cursul răsboiului să stea în permanentă la Sibiu la ordinele generalului. S'a hotărât ca comitetul să fie compus numai din 6 membri, ale căror nume s'au și înscris pe o listă, urmând ca să se ceară confirmarea la Sibiu.

In ziua de 3 Octombrie deputațiunea română de 22 membri a fost primită de Puchner, căruia i-au prezentat rezoluțiunile luate în adunarea dela Blaj și anume:

1.—Incetarea terorismului și desființarea stării de asediu. Repararea daunelor cauzate de pe urma măsurilor de represiune. Liberarea tuturor arestaților.

2. Să înceteze toate prigonirile, să nu se mai trimită armată la sate, să înceteze robotul sub orice formă,

3.—Să se înființeze garda națională română pentru siguranța în satele și ținuturile românești. Spre înarmarea lui poporul cere dela Comandament arme, tunuri, sabii, etc.

4.—Să se numească o comisiune mixtă, compusă din unguri, sași și români, care să cerceteze și să judece, să despăgubească și să pedepsească toate stoarcerile, jafurile, prigonirile care au avut loc.

5.—Să se numească o comisie agrară care să cerceteze și aplaneze toate certurile între fostul proprietar de pamânt și țăranul care este acum om liber.

Apoi mai declară că nu recunoaște unirea cu Ungurii, ministerul unguresc, etc.

* * *

In timpul acesta, convingându-se și împăratul cât de rau fusese inspirat când a sancționat legile dela 11 Aprilie, a lansat un manifest către poporul din Ungaria prin care decreta starea de asediu, dizolva dieta, și numea ca comandant suprem al armatelor din Ungaria pe banul Jellachich, iar ministru-președinte pe generalul baron Recsei de Pecea.

La acest manifest al regelui, comitetul revoluționar în cap cu președintele său Kossuth a răspuns printr'un

www.dacoromanica.ro

decret adresat tuturor comandanţilor de trupe, de cetăţi întărite, ca în termen de 7 zile să se înalţe pretutindeni steagul unguresc, fiecare cetăţean să se ştie supus numai al Ungariei şi să se pregătească liste amănunţite de toate materialele de războiu sub ameninţare de pedeapsă cu moartea.

Războiul civil în Transilvania din Octombrie pînă în Decembrie 1848.

Până în Octombrie Românii n'au vărsat sânge unguresc, n'au maltratat nici un maghiar. Ei au suferit barbariile din Abrud, omorurile dela Sâncrai, măcelurile dela Mihalţ şi Luna, întemniţările din tot cuprinsul ţărei numai pentrucă au ţinut la drepturile lor omeneşti, politice şi civile. Românii au suferit toate aceste fără-de-legi, însa le-au şi ţinut minte.

După ce Lamberg fusese ucis mişeleşte la Pesta, contele Latour spânzurat la Viena, Ungurii începura să-şi facă o adevărată plăcere din spânzurarea şi împuşcarea preoţilor şi altor Români. Şi să nu se creadă că Românii erau executaţi în urma unei sentinţe a unui tribunal legal, ei erau omoraţi pur şi simplu ca Români, din ură naţională învechită, neîmpăcată şi în veci nestinsă.

Astfel, înainte de a ucide Românii un singur Ungur, baronul Apor spânzurase în luna Septembrie 26 de Români. Un alt tiran, contele Haller, a împuşcat singur trei preoţi români, iar la Cluj au fost spânzuraţi doi studenţi în drept şi mai târziu încă 26 de Români. Prin aceste barbarii Ungurii vroiau să terorizeze pe Români, însă s'au înşelat amar, căci urmarea a fost represalii teribile, mai ales după ce Săcuii dăduseră foc la câteva sate româneşti.

Toată ungurimea era înarmată: familiile proprietarilor de moşii se retrăseseră la oraşe. După adunarea din urmă dela Blaj au început să se armeze şi Românii cu aceiaşi drept şi pe baza aceleiaşi legi sau nelegi în puterea căreia se armau şi maghiarii. Generalul Puchner însă, în urma întrevederei avută cu Românii avu ideia ciudată de a încerca să dezarmeze batalioanele şi escadroanele de voluntari maghiari cu ajutorul trupelor de linie cât şi a Românilor. Măsură nechibzuită din par-

www.dacoromanica.ro

tea generalilor, cari credeau ca era așa de ușor să se ia armele aristocraților mari și mici, și desarmarea să se facă încă de către Români, în a căror vine sângele clocotea încă de răsbunare pentru sângele nevinovat al Românilor împușcați și spânzurați.

Au și dezarmat Românii pe unii și pe alții, mai ales împrejurul Blajului. Dezarmările acestea au dus însă la conflicte grave, în cari și-au pierdut viața diferiți Unguri, care nu depuneau armele de bună voe.

O catastrofă din cele mai crunte a fost măcelul dela *Sângatin* (Kis-Enyed), unde maghiarii din localitate și împrejurimi se strânseseră într'o curte boerească bine întărită pentru a se apăra în contra încercărilor de dezarmare ale Românilor. Aceștia, după o parlamentare mai îndelungată fără nici un rezultat, lipsiți de un comandant mai priceput, năvăliră asupra curței; ungurii însă trasera cu puștile în ei omorând 4 țărani. Ceilalți, înfuriați peste măsură de moartea fraților lor, dădură foc dependințelor curții boerești și măcelăriră pe toți Ungurii, pe cari au putut să pue mâna. Numai câtiva au scăpat prin fugă în întunericul nopții, 141 de cadavre zăceau neînsuflețite în curte și în casa prefăcuta în ruine.

Maghiarii, din această catastrofă înfricoșată, ar fi trebuit să vadă că în sfârșit și rabdarea cea mare a poporului român are o margine, ei însă continuau cu împușcarea și spânzurarea fruntașilor Români din Cluj. Astfel au fost executați studenții în drept Bătrâneanul și Simonis, protopopul *Vasile Turcu* și o mulțime de preoți, studenți și țărani Români. Și cea mai mare parte a acestor martiri ai neamului au murit ca niște adevărați eroi, astfel Bătrâneanul, înainte de a muri a spus preotului, care îl sfătuia să se pocăiască: *„N'am de ce să mă pocăesc: eu prin faptele mele de tribun am voit numai să deștept și să ridic poporul românesc; cu asta n'am făcut Ungurilor nici un rău, de aceea fapta lor față de mine nu le-o ert nici în lumea aceasta, nici în cealaltă“*, iar când s'a suit pe scara spânzurătoarei a strigat plin de entuziasm: *Să trăiască Românul, piară Ungurul!*

Protopopul *Vasile Turcu,* un bărbat luminat și fruntaș al poporului românesc a fost arestat în timpul nopței și împreună cu alți 16 țărani, legați în fiare și aduși la Cluj. Aci au fost legați de niște stâlpi, în curtea pre-

www.dacoromânica.ro

fecturei, *Turcu*, cu lanţurile cele mai grele în mijlocul lor. Pe urmă au fost aruncaţi în mijlocul curţii pe nişte pae, şi astfel a zăcut veneratul bătrân, pe un timp ploios şi friguros de toamnă timp de o zi şi două nopţi, învelit numai cu o bundă ţărănească. Plebea înfuriată îl insulta şi lovea cu neomenie. Turcu plângându-se că-l strânge o cisma, unul din mulţime îl lovi cu cisma peste ochi, încât i-au scos unul. Cei ce l'au văzut în ziua supliciului spun, că ochiul lovit îi curgea şi se înegrise cu totul. El a fost spânzurat în acelaş loc ca şi Bătrâneanul şi tovarăşul său de dureri, Simonis.

* * *

In ziua de 15 Octombrie şi următoarele, Săcuii au ţinut şi ei în comuna Agyagfalva o mare adunare care a avut o mare importanţă istorică, atât pentru consecinţele ei de doliu şi durere, cât şi pentru faptul că după adunările naţionale româneşti din anul 1848, această adunare dă oamenilor imparţiali ocazia să tragă o paralelă foarte interesantă între temperamentul, caracterul şi gradul de cultura al acestor două popoare.

Guvernul ardelean, ministerul unguresc cum şi prefecţii din comitate în orice ocazie ameninţau poporul român că vor trimite în contra lor 60 de mii, 80.000, ba unii vorbiau chiar de 100.000 de săcui armaţi, şi s'au şi găsit oameni cari să ia această ameninţare în serios şi să încerce s'o realizeze.

După omorul lui Lamberg, comitetul revoluţionar a trimis în Ardeal pe *Ladislaus Berzenczei* cu misiune ca să înroleze dintre Săcui un nou regiment de huzari. Acest Berzenczei în loc să înroleze tineri numai pentru un regiment, s'a gândit că ce plăcere mare ar face el lui Kossuth dacă ar înarma pe toţi Săcuii în stare să poarte arme. In acest scop el a cutreerat toate satele unde vorbind poporului îi promitea marea cu sarea şi astfel devenind cel mai popular om din Săcuime, a convocat pentru ziua de 15 Octombrie pe toţi Săcuii până la 50 de ani, şi fără deosebire dacă fac parte din regimentele de graniţă— deci supuşi legilor militare sau nu.

Aflând baronul Puchner de convocarea lui Berzenczei, lansă şi el o proclamaţie către regimentele săcueşti, în care interzise acestora participarea la adunare. Săcuii însă, sub pretext că s'a permis şi Românilor să ţie a

www.dacoromanica.ro

dunări pe regimente, au venit cu toţii la Agyagfalva unde s'au strâns după unii 30.000, după alţii chiar 60.000. Aci în urma discursului înflăcărat al lui Berzenczey, Săcuii s'au declarat independenţi de guvern, şi de comandantul general, depinzători numai de ministerul unguresc; grăniceriĭ să se prefacă în miliţie teritorială, să se unească cu restul poporului şi cu toţii să plece împotriva Valahilor, spre apărarea fraţilor din comitate. Apoi au prestat cu toţii jurământul, silind şi pe ofiţerii nemţi dela regimentele de grăniceri să-l depue şi au ales comandant suprem al trupelor săcueşti contra Românilor pe *Alexandru Zsombori,* colonel de huzari.

A doua zi, oamenii cuminţi ai Săcuillor aŭ încercat să convingă masele ca să nu pornească acum deodată în mase mari, acest lucru prezintând un pericol nu numai pentru comunele româneşti, ci pentru toţi, în special pentru curţile boereşti, cari desigur că nici ele nu vor fi cruţate, dacă atâtea mii de oameni pleacă fără nici un soi de merinde. Toţi fruntaşii au recunoscut acest adevăr elementar, numai Berzenczey s'a opus, pentru că lui îi ardea de jafuri şi de omoruri, ca să inspire teroare şi frică.

Oastea săcuiască s'a împărţit în patru brigăzi de câte 4000 de oameni fiecare, cari au plecat pentru a se războĭ cu „Valahii". Cea dintâi comună devastată de ei a fost Arhida locuită de 500 Români şi 600 Saşi. De aci încolo jafurile şi omorurile s'au ţinut lanţ. După un raport sosit la comitetul naţional român, în primele 4 zile s'au prădat şi aprins 9 sate, iar până la 16 Decembrie, adică numai în 7 săptămâni, au fost arse şi devastate mai mult de o sută de sate româneşti şi săseşti.

* * *

Baronul general *Anton Puchner,* comandantul trupelor din Transilvania, nu s'a declarat contra legilor din 11 Aprilie, atunci când Jellachich s'a opus lór cu armele; el n'a urmat nici exemplul altor camarazi generali, ca *Rukavina* dela Timişoara, care n'au voit să se supună ordinelor ministerului unguresc. In Septembrie se dăduseră pe faţă toate planurile partidului revoluţionar şi totuşi Puchner perzista în atitudinea sa prietenoasă Ungurilor, căci generalii din Sibiu tot se mai legănau în părerea lor greşită, că pacea ţărei ar fi primejduită de

www.dacoromanica.ro

Români, iar nu de Unguri. Dovada cea mai bună a acestei afirmaţiuni o avem în faptul că la Blaj s'au trimis la adunările româneşti trupe regulate din toate trei armele, pe când la adunarea săcuiască dela Agyagfalva, n'au detaşat nici un soldat din trupele de linie, încrezându-se cu totul în lealitatea regimentelor de grăniceri săcuieşti.

Prima proclamaţie publicată de comandantul general din Sibiu este datată din 9 Octombrie şi este adresată tot Românilor. Ea formează un răspuns la petiţia sau memoriul votat de cea din urmă adunare din Blaj şi cuprinsul ei arată clar frica generalilor de Români.

Abia după ce confirmase comitetul român ales la Blaj, Puchner rupse prin proclamaţia adresată ţărei în ziua de 18 Octombrie orice legătură cu capii revoluţiei ungare. Odată cu această proclamaţie, comandantul general mai decretă şi ridicarea *gloatelor*, în care scop a dat o instrucţiune foarte memorabilă, în care arată felul în care trebue să se facă această ridicare: fiecare sat sau oraş să-şi numere oamenii buni de luptă, să-i armeze cu puşti, cu lănci, cu coase şi furci. Nici o ceată să nu fie mai mică de 150—200 oameni, însă nici mai mulţi, şi aceste cete să fie comandate de căpitani. Câte trei cete vor forma o unitate de luptă comandată de un tribun.

Oricine va înţelege uşor marea însemnătate a acestor instrucţiuni sau regulament dat pentru a purta războiu aproape numai cu lănci şi furci, în contra unui duşman înarmat la fel. A băga însă gloatele de lănceri, fie şi în număr cât de mare, în contra trupelor regulate şi instruite, înarmate cu puşti, însemna nici mai mult nici mai puţin decât a duce mii de oameni la măcelărie şi o astfel de instrucţie nu trebuia să se dea în momentul din urmă, adică atunci când dela Mureş spre nord şi răsărit nu mai pătrundea nici o ştire dela Sibiu.

Odată cu proclamaţia lui Puchner a adresat şi comitetul naţional român, compus din 6 membri şi anume: *A. Treb. Laurian, Simion Bărnuţiu, Nic. Bălăşescu, Florian Micăş, Timotei Cipariu* şi *Ioan Bran*, un manifest către poporul român îndemnându-l să ia armele pentru apărarea neamului şi împăratului. Tot atunci au luat şi toate măsurile pentru înarmare, împărţind întreg poporul românesc în 15 legiuni, comandate fiecare de prefecţi şi vice-prefecţi. Fiecare legiune era organizată în cete

www.dacoromanica.ro

mari sau batalioane, comandate de tribuni şi vice-tribuni, iar batalionul era subîmpărţit în 10 centurii sau companii, cam de câte 100 de oameni, comandate de centurioni şi vice-centurioni sau capitani. Numarul bărbaţilor capabili sa poarte arme era evaluat la 195.000, însa din aceştia nici 1950 nu erau deprinşi cu armele, pe cari de altfel nici nu le posedau.

Comitetul ceru deci generalilor arme, muniţii şi ofiţeri ca instructori la fiecare legiune, şi dacă se poate acei ofiţeri sa fie numai din cele două regimente de graniceri româneşti, ca ei să înţeleagă limba poporului. Optsprezece zile i-a trebuit generalului Puchner ca să se hotarasca sa admită aceste cereri ale comitetului, adică tocmai atunci când începură să se îmbulzească ştirile din comitate despre cruzimile fioroase comise de Unguri şi mai ales despre dezarmarea garnizoanelor militare din oraşele ungureşti şi despre ocuparea şi prădarea depozitelor de arme, de muniţii şi de echipamente.

După ce Puchner-a aflat că Săcuii au pornit contra Românilor, el dadu ordin comitetului român ca să sporeasca pe cât se poate numărul glotaşilor dela Blăj şi să se informeze câţi sunt înarmaţi cu coase şi lanci şi câţi cu puşti. Comitetul, din informaţiile primite, a aflat ca numărul total al glotaşilor de acolo este de aproximativ 20.000, cari nu aveau însa nici 1200 arme de foc.

Saşii, în loc de un alt comitet special, lucrau prin „universitatea" lor. Spre a concentra acţiunile celor două natiuni, comandantul general înfiinţă un comitet comun numit *„Comitet de apărare de ţara"* şi compus din 6 membri, adică 2 Români, 2 Saşi, un ofiţer de Stat-Major şi un membru din corpul comisarilor provinciali.

Acel comitet s'a constituit în ziua de 24 Octombrie sub preşedenţia generalului *Pfersmann* şi cuprindea din partea Românilor pe *A. Treb. Laurian* şi *Gavril Munteanu,* iar ca supleanţi pe *Ion Bran* şi *G. Barit.* Misiunea acestui comitet era recrutarea pentru întregirea regimentelor din ţară, înfiinţarea unui batalion de vânători saşi, rîdicarea şi înarmarea gloatelor, aprovizionarea puterei armate cu alimente, îngrijirea de transporturi necesare trupei, etc.

In ziua de 26 Octombrie apăru un nou decret prin care

www.dacoromanica.ro

se cerea recrutarea cât mai grăbită a 3745 de Români şi a unui batalion compus din 1253 Saşi.

Toate aceste măsuri cari se luau în grabă, nu puteau să dea rezultatul aşteptat căci pentru a se lupta cu armatele regulate ale Ungurilor nu trebuia numai mulţime mare de oameni, ci mai bine mai puţini şi aceştia bine armaţi. Aceste cete de glotaşi puteau foarte bine fi folosite pentru serviciul local şi în cercuri mai restrânse de activitate, contra bandelor de hoţi şi asasini, cum şi pentru a ţine în respect trupe revoluţionare mai mici, însă nicidecum în lupte cu armate bine disciplinate şi instruite.

Şi odată cu luarea măsurilor arătate mai sus generalul *Gedeon* a fost trimis la 22 Octombrie la Făgăraş ca de acolo să opereze împotriva Săcuilor. Generalul instalase cartierul său în satul Şărcaia, unde a stat câteva zile în neactivitate totală, trimiţând numai pe prefectul român Iovian Bradu în districtul Braşovului, ca cu trupa sa de lănceri să dezarmeze pe Săcui din Săcele, iar de acolo să pătrundă şi în săcuime, adică în vechiul comitat Trei-Scaune, de unde a fost însă respins.

Când au plecat Săcuii dela Agyagfalva, o parte din ei a pornit spre Blaj ca să distrugă pe Românii adunaţi acolo şi apoi trecând Murăşul să gonească din oraşul Aiud garnizoana de oaste împărătească. Acea coloană săcuiască a păţit-o rău, căci lângă satul *Bogaciu* a fost lovită de maiorul Kleiser şi bătută crunt, scăpând de data asta Blajul de flăcări şi jaf.

* * *

Între acestea, a pornit şi Gedeon spre Oşorhei, unde a întâlnit oastea săcuiască, care acum se mai compunea din 8000 de oameni, căci ceilalţi, încărcaţi de pradă se întorseseră pe la casele lor. Cu toate acestea, Săcuii erau totuşi mult mai numeroşi decât armata lui Gedeon, care cu totul nu avea la dispoziţia sa decât cam 4000 de oameni. După cele dintâi lovituri de tun din partea oastei împărateşti, Săcuii au luat-o cu toţii la goană; lănceri, grăniceri, ba husarii au fugit chiar cei dintâi. In mai puţin de un ceas nu s'a mai văzut nimic din acea oaste, pe cât de lăudăroasă tot pe atât de fricoasă.

Cronicarii unguri din 1848 vor să explice acea spaimă şi fugă fabuloasă prin împrejurarea că bieţii Săcui nu mai auziseră bubuituri de tunuri. Oricum ar fi, această

www.dacoromanica.ro

explicație poate să fie primită în ce privește pe lănceri, săteni simpli; însă în ce privește batalioanele de grăniceri și de husari săcuești ea nu poate fi crezută.

Generalul Gedeon însă n'a urmărit pe Săcui, ci i-a lăsat să scape cu toate nenumăratele prăzi adunate din satele românești și din Reghinul Săsesc; nici măcar atâta satisfacție n'a dat celor două popoare jefuite ca să ia Săcuilor, cel puțin vitele și carele răpite dela Sași și Români.

„Eroismul" cel glorificat al Săcuilor însă și amenințarea partidului revoluționar cu 30, 60 și chiar 80 mii de Săcui a făcut la Tg.-Mureșului un fiasco îngrozitor, care de altfel s'a mai repetat de câteva ori; iar despre biruințe săcuești poate fi vorba numai acolo, unde li s'a dat voe să prade și să jefuiască *sate neapărate de nimeni;* dimpotrivă oriunde au avut de luptat cu trupe disciplinate, Săcuii au fost bătuți și puși pe fugă.

Generalul Gedeon ar fi putut atunci să cutreere toată săcuimea, să adune armele și s'o izoleze cu totul de partidul revoluționar din Ungaria. El însă n'a procedat astfel și greșala lui s'a răsbunat în modul cel mai dureros. Gedeon s'a întors la Sibiu, unde purtarea sa a provocat nemulțumiri generale, mai ales printre Sași și Români.

Săcuii însă s'au organizat din nou și în ziua de 28 Noembrie au ținut o nouă adunare a cărei rezultat a fost constituirea unei oști nouă compusă din 6000 de oameni înarmați cu puști și tot atâția lănceri, ba își procuraseră și câteva tunuri și muniții din ajuns. Ei au început iarăși să năvălească pe teritoriul românesc și săsesc prădând și dând foc; astfel în ziua de 30 Noembrie au călcat și jefuit Feldioara, comună mare din apropierea Brașovului, iar în ziua de 5 Decembrie Săcuii, trecând Oltul, prădară satul Preșmer, locuit de 3400 suflete, și de acolo porniră la Herman, unde repetară cruzimile lor.

* * *

Istoricii maghiari înșăși recunosc că în cel mai mare comitat al Ardealului, anume acela al Hunedoarei, locuitorilor maghiari nu li s'a întâmplat nimic rău din partea Românilor în primele luni ale războiului civil. În acea parte a țării comanda militară o avea maiorul *Riebel*, iar prefect peste lăncerii români era *Nicolae Solomon*. Acesta a dezarmat pe maghiari, dar nu i-a mal-

www.dacoromanica.ro

tratat, ci din potriva atât el cât şi tribunul *Hidvegi* s'au silit sa le asigure siguranţa personala atât timp cât vor ramânea liniştita, nefacând cauza comuna cu insurgenţii.

Trupe regulate se aflau foarte puţine în acele ţinuturi. Deva, capitala comitatului, era ocupată numai de un batalion de graniceri din regimentul I (Orlat) şi o jumatate escadron de husari, tot Români. Din acel batalion o companie a fost dislocata dincolo de Muraş în comuna Zam, unde se înalţa frumosul castel al fruntaşului român *Vasile Nopcea*.

In comitatul *Zarand*, limitrof cu al Aradului, expus în fiecare zi la incursiuni din Ungaria, comandamentul general nu gasise de cuviinţa sa detaşeze decât *patruzeci* de graniceri, comandaţi de tânărul locotenent *Clima*, care în caz de atac avea sa comande şi cetele de lancieri.

In *Banatul* învecinat insurgenţii din Ungaria apucaseră sa se instaleze solid în oraşele *Lipa* şi *Radna* şi taiaseră comunicaţia cu Ardealul. Ei de acolo faceau incursiuni în comitatele învecinate şi astfel în ziua de 3 Noembrie au atacat compania dela *Zam*, au pus-o pe fuga şi s'au retras dupa ce au pradat castelul lui *Nopcea*. Comuna *Zam* a fost atacata din nou în ziua de 2 Decembrie, când insurgenţii au si dat foc castelului.

In toamna anului 1848, locuitorii comitatului Zarand, mai toţi Români, au avut multe de îndurat. Am vazut ca pentru acel ţinut nu erau disponibili decât patruzeci de soldaţi graniceri ca sa-l apere în contra invaziunei batalioanelor şi escdaroanelor ungureşti din Ungaria. Prefect al legiunei româneşti din comitat era bravul advocat Ion Buteanu, care avea să lupte cu cele mai mari greutaţi. cu tot felul de lipsuri şi neajunsuri.

Cetele lui Buteanu şi granicerii, cu locotenentul Clima, se aşezaseră pe hotarul de catre Ungaria în comuna *Gura Vaii*. In ultimele zile din Octombrie, după ce Românii dezarmasera puţinele familii ungureşti din acele ţinuturi, un batalion de honvezi şi un escadron de cavalerie cu doua tunuri atacara cetele româneşti şi le siliră sa se retraga la *Baia-de-Criş*. Apoi dadura foc la câteva sate şi ocupara oraşelul *Halmagiu*. Cu această ocazie, barbarul comandant al Ungurilor, maiorul *Buzgo*, prinzând 8 Români i-a spânzurat fara niţi o judecată, precum faceau

www.dacoromanica.ro

de altfel foarte mulţi ofiţeri unguri cari îşi arogau dreptul şi de judecători şi de călăi.

Dela Halmagiu insurgenţii porniră spre Baia-de-Criş, unde întâlnind pe lănceri şi pe locotenentul Clima, îi bătură şi fugăriră, iar Clima ascunzându-se într'o şură, insurgenţii i-au dat foc, el arzând acolo ca şoarecii împreuna cu tovarăşii lui.

Dela Baia-de-Criş Ungurii, pornind spre oraşul *Brad*, au mai dat foc la câteva sate, şi, Buzgo în ziua de 4 Noembrie a mai spânzurat 10 Români, apoi s'a retras în Ungaria.

Gloatele de lănceri dela Baia-de-Criş ramaseră iaraşi de capul lor. Acum însă au început şi Românii cu represaliile, şi astfel pentru cei 18 Români spânzuraţi din porunca lui Buzgo, au spânzurat şi ei 6 maghiari.

Cu acestea calamităţile din comitatele Hunedoarei şi Zarandului nici pe departe nu s'au terminat, căci invaziile asupra locuitorilor din Zarand s'au mai reînoit de multe ori peste iarnă şi Buteanu ajunsese în cea mai mare strimtoare.

* * *

In ziua de 23 Octombrie Românii din regiunea Zlatnei, satui de brutalităţi, bătăi şi închisori, dupa ce primisera ordinul de dezarmare al generalului Puchner, au şi plecat la Zlatna, pentru ca sa ia armele dela Unguri. Ţinutul întreg este locuit numai de Români şi chiar în Zlatna Românii sunt în mare majoritate. Insa colonia de funcţionari, meseriaşi şi alţi maghiari, nemţi şi armeni, tocmaĭ pentruca era mică, s'a îngrijit încă din primavară ca să se armeze bine. Prefect al acelei regiuni era tânărul advocat *Petre Dobra*, numit numai de câteva zile, prin urmare nu avuse timp să armeze şi disciplineze cetele. Câţi-va tineri s'au pus în locul lor şi sosiţi la Zlatna, au somat pe Unguri sa depue armele. Dupa lungi parlamentari se ajunse la învoiala ca să se încheie un armistiţiu pâna dupa amiazi.

Românii, încrezători în cuvântul dat, s'au risipit prin oraş, iar alţii rămânând pe loc şi-au scos merindele din dasaga, începând să manânce. Ungurii perfizi, profitând de acest lucru, şi-au calcat cuvântul atacând pe Români, omorând mai mulţi dintre dânşii şi ranind pe alţii. In prima spaima Românii au fost scoşi din oraş, afara

www.dacoromanica.ro

însă reculegându-se, s'au adunat din nou şi înverşunaţi şi clocotind de răsbunare s'au aruncat asupra locuitorilor ne-Români. Ungurii neputând să mai reziste Românilor, au dat foc oraşului şi au luat-o la fugă, au fost însă ajunşi de Români şi măcelăriţi aproape toţi. Scriitorii maghiari socotesc numărul celor ucişi la 640 de capete.

Tot în această zi de 23 Octombrie a început şi *Axente* cu dezarmarea Ungurilor din comunele învecinate cu Alba-Iulia. Ungurii opunându-se după putinţă, urmarea a fost că au pierit mulţi Unguri, mai ales în Cricău, unde aceştia atacând cu 4 compănii de honvezi, gardă naţională şi cavalerişti, Românii i-au respins şi fugăriţ până la orăşelul *Teiuş*.

Generalul Gedeon după plecarea sa din Tg.-Muraşului trecu comanda colegului său generalul *Kalliani*, care lăsând ceva garnizoană în capitala săcuiască, primi ordin să înainteze spre Reghinul Săsesc şi mai departe spre a se uni cu trupele lui Urban, în scopul de a cuceri capitala ţăreĭ. In acelaşi scop au fost pornite şi gloatele din prefecturele lui *Iancu* şi *Axente* dela Cricău pe la Aiud spre Cluj. După cum am arătat mai sus, Clujul a fost cucerit în ziua de 18 Noembrie de către colonelul Urban, generalul Kalliani n'a sosit acolo decât a doua zi, 19 Noembrie. Iar în bătalia dela Ciucea (18 şi 19 Dec.) armatele imperiale au pierdut atât Clujul cât şi tot nordul Ardealului.

Răsboiul civil din Decembrie 1848 până în Ianuar 1849

După ce răsboiul civil s'a întins peste întreaga ţară, comunicaţia poştală încetase cu totul. Separaţi de lumea din afară, neştiind nimic despre evenimentele din celelalte părţi ale monarhiei, baronul Puchner şi colegii săi din Sibiu ajunseseră să creadă prin Decembrie că liniştea fusese restabilită în întreaga ţară, afară de comitatul Trei Scaune. Puchner începu chiar să ia măsuri pentru reorganizarea municipiilor, ordonând să se facă alegeri de funcţionari, cari au dat loc la certuri între Saşi şi Români. Motive de certuri între aceştia mai erau şi altele, şi unii ca şi alţii în loc să inziste cu tărie ca recruţii lor să fie îmbrăcaţi, armaţi şi instruiţi, se certau între dânşii pentru lucruri de nimic. Comandamentul sus-

www.dacoromanica.ro

ţinea că nu are puşti nici pentru armata care exista înainte de recrutarea Saşilor şi Românilor, şi prin ordinul din 18 Noembrie adresat comitetului român cerea ca acesta să ordone prefecţilor şi tribunilor să trimită la Sibiu armele şi tot materialul de războiu, pe cari cetele de lănceri le vor fi luat sau le vor mai lua dela Unguri. Comitetul românesc primi cu supărare mare acest ordin, căci el vedea bine că comandamentul numai se preface că are aşa mare nevoie de arme, că în realitate generalii căutaseră numai un pretext pentru a scoate pe nesimţite armele de foc din mâinile Românilor, pe cari şi aşa numai de mare nevoie îi chemaseră la arme. Sosind însă mereu ştiri despre faptele nelegiuite ale Săcuilor şi venind însfârşit şi poşta dela Viena, s'au convins generalii, că ţara este departe de a fi pacificată şi că prin urmare mai au nevoe şi de Români, şi de aceea la 22 Noembrie comandamentul a dat comitetului instrucţiuni noui, prin cari se regulează relaţiunile dintre cetele de lănceri şi autorităţile militare, cărora ele trebue să se supue fără nici o condiţie, reglementând în acelaş timp şi atribuţiunile comitetului naţional, dându-i dreptul să convoace gloatele, să le demobilizeze, să numească prefecţi şi tribuni prin carî să le organizeze, înarmeze şi aprovizioneze la plecare.

Tot în Noembrie şi anume în ziua de 9 a acelei luni, Puchner, referindu-se la proclamaţiunea dela 18 Octombrie, suspendă din funcţiunile sale pe episcopul Lemeni, opreşte orice comunicaţie cu dânşul, îi confiscă veniturile şi numeşte în locul lui ca vicar provizor pe canonicul Simion Crainic.

Pentru a justifica decretul său arbitrar şi despotic, Puchner susţine, însă nu dovedeşte cu nimic, că ţinuta şi activitatea episcopului Lemeni a fost nelegală şi că el se făcuse la Cluj unealta partidului revoluţionar, în contra intereselor Statului şi Dinastiei.

Suspendarea şi mai târziu depărtarea definitivă a episcopului Ion Lemeni din scaunul şi dieceza sa a fost unul din faptele cele mai arbitrare şi tiranice din câte s'au petrecut în anii 1848 şi 49 în Transilvania.

Atitudinea politică a episcopului faţă cu dinastia şi cu statul, până la omorârea lui Lamberg şi manifestul împăratului dela 3 Octombrie, a fost aceeaşi ca şi ţinuta baronului Puchner şi a tuturor generalilor din Si-

www.dacoromanica.ro

biu, cari toţi s'au supus până la acea dată orbeşte decretelor prin cari au fost puşi sub ordinele ministerului unguresc. Lemeni a scăpat dela Pesta, ca şi alţii, pe ascuns până la Cluj, de unde după repetite încercări n'a fost în stare să ajungă la reşedinţa sa, ci a fost silit să stea în Cluj şi să vadă cu inima sfâşiată de durere, cum Ungurii torturează şi spânzură pe preoţii, protopopii şi alţi fii sufleteşti ai săi.

Iar dacă Puchner a condamnat pe Lemeni, pentrucă a participat la dietă şi la proclamarea unirei, atunci trebue să ne amintim că aceleaşi Puchner a deschis în persoană dieta, şi nu numai că a încuviinţat proclamarea unirei, dar a şi înaintat proectul de lege respectiv monarhului, dispunând şi înlocuirea steagurilor negre-galbene cu cele ungureşti.

Puchner ar fi trebuit să se poarte faţă de Lemeni în acelaşi mod cum s'a purtat şi cu episcopul Şaguna, pe care la întoarcerea sa la Sibiu l'a somat să se declare limpede dacă mai ţine la guvernul revoluţionar unguresc sau dacă primeşte cuprinsul proclamaţiunei din 18 Octombrie cu toate consecinţele ei. Lemeni din contra a fost pedepsit aşa de greu fără să fi fost ascultat.

* * *

Trei patru săptămâni după isbucnirea revoluţiei, împăratul Ferdinand începu să se gândească la abdicare, mai ales din cauza sănătăţei sale, influenţată în rău de enervările şi agitaţiunile guvernărei. In ziua de 2 Decembrie 1848 retragerea împăratului deveni fapt îndeplinit, urmând pe tron arhiducele *Francisc Iosif,* un tânăr de 18 ani.

La 9 Decembrie, generalul Puchner convocase pentru ziua de 28 Decembrie st. n. două adunări româneşti, una la Blaj, alta la Sibiu, adică după confesiuni, întocmai după cum vroîse şi guvernul unguresc în Mai. Puchner, înşelat de făgăduelile Săcuilor credea că ţara este pacificată şi că poporul român trebue învăţat să observe legile şi să păstreze ordine.

Din adunarea dela Blaj nu s'a ales nimic, pentrucă Ungurii ocupaseră Clujul încă la 25 Decembrie şi o parte din trupele lor înaintaseră dela Turda spre Blaj. Insa şi dacă n'ar fi înaintat Ungurii şi ţara s'ar fi aflat în pacea cea mai perfectă, rămâne întrebarea deschisă

www.dacoromanica.ro

daca Românii uniţi ar fi făcut pe voia lui Puchner, ţinând o adunare destinată sa trateze chestiuni curat naţionale, administrative sau chiar militare, sub firmă confesionala.

Adunarea din Sibiu, s'a ţinut la data fixată; rezultatele ei au întrecut însă cu mult pe cele pe care le urmăreau generalii. Adunarea era formată din 250 de fruntaşi, iar din partea lui Puchner au luat parte la ea generalul Pfersmann şi alţi doi, în calitate de comisari militari.

Episcopul Andrei Şaguna a deschis şedinţa la orele 9 şi jum., desemnând ca secretari între alţii şi pe uniţii Paul Dunca şi G. Bariţ, în scopul de a dejuca planul baronului Puchner de a ţine o adunare confesională.

Dupa desbateri lungi, adunarea a formulat 13 postulate naţionale şi anume:

1. Alegerea de funcţionari sa se facă în proporţia celor trei naţionalităţi principale ale ţărei, români, maghiari şi saşi.

2. Sa se numească de urgenţa comisiuni agrare cari să cerceteze şi reguleze nenumaratele conflicte dintre foştii iobagi şi domnii feudali.

3. Comisiuni mixte pentru a cerceta toate daunele cauzate de popor domnilor şi de domni poporului.

4. Sa se dea arme de foc unei gărzi compusă din 15 mii de Români bine instruiţi, în care caz n'ar mai fi nevoe de rîdicarea gloatelor.

5. Să se mai procure pentru orice întâmplare vre-o 50.000 de puşti pe socoteala şi creditul naţiunei române.

6. Sa se deschidă cât de curând şcoalele precum şi cursuri juridice pentru Români în limba lor.

7 Comunelor din cari bărbaţii sunt mereu ridicaţi pentru gloatele de lănceri, să li se dea lemne de foc pentru familiile lor, să nu piară de frig.

8. Procesele locuitorilor din munţii apuseni să fie recomandate cu tot dinadinsul Curţii imperiale prin comandamentul general.

9 Protestează din nou în contra unirei cu Ungaria.

10. Guvernul din Cluj să fie desfiinţat.

11. M. S. să recunoască comitetul Românilor în permanenţa pâna ce drepturile Românilor vor fi regulate definitiv printr'o dietă generala.

www.dacoromanica.ro

12. Dieta să fie compusă din membri aleşi din toate naţionalităţile.

13. Naţiunea română să-şi aleagă un cap naţional, confirmat de monarh, întocmai cum au Croaţii pe Banul lor.

Abia a doua zi după adunare, li s'a comunicat Românilor despre dezastrul dela Ciucea, invitându-i să ordone prefecţilor şi tribunilor chiar în noaptea aceea, să cheme din nou gloatele şi să fie gata pentru luptele ce vor urma.

* *

Kossuth numise la 1 Decembrie pe generalul polonez Bem, comandant al unui corp de 10—11 mii de oameni şi-l trimisese în Transilvania, cu misiunea hotărîtă de a recuceri această ţară. Bem în zilele de 18 şi 19 Decembrie lovi armata generalului Wardener, care nu era compusă decât din 4000 de oameni şi-l bătu, cucerind astfel tot nordul Transilvaniei. Generalul Wardener însuşi îşi pierdu viaţa, nu în lupte, ci căzând de pe cal.

Bem, urmărind pe Urban, care se retrăgea în Bucovina, a intrat în Năsăud unde a dat foc comandamentului regimentului de grăniceri şi tuturor instituţiunilor de acolo, precum şi câtorva comune româneşti. Apoi a trimis mai mulţi curieri în districtul regimentului 1 săcuiesc, îndemnând şi pe acesta să se răscoale din nou şi să se întrunească cu armatele comandate de el.

Pe când armata lui Bem se apropia de Tg.-Murăşului, se convinsese în sfârşit şi Puchner, că ar fi fost mai bine să-şi concentreze trupele într'un singur punct, nu cum făcuse până acum, când întreaga lui armată era răspândită prin toată ţara. Insă lucrul acesta era foarte greu şi n'ar mai fi putut ajuta acum la nimic, căci Puchner pregetase toată vara să se pregătească şi acum nu avea trupe destule; de aceea el luă hotărârea să ceară ajutorul Rusiei pentru a conserva dinastiei principatul Transilvaniei.

Ajutorul rusesc a fost prevăzut încă cu un an mai înnainte, atunci când cabinetul din St. Petersburg se convinsese că valurile revoluţiei franceze ameninţă mai toate tronurile Europei. Abia se născuse mica revoluţie din Martie 1848 la Iaşi, şi consulii Rusiei în Principate au şi încercat să înduplece pe Domni ca să ceară ei însăşi

www.dacoromanica.ro

intervenţia Rusiei. Şi se ventilase de mai multe ori şi în Ardeal chestiunea aducerei de trupe ruseşti. Cu toate acestea, ştirea comunicată de către Puchner Românilor în ziua de 30 Decembrie a provocat cea mai mare surpriză. Propunerea generalului era ca cele două naţiuni, Saşii şi Românii, să ceară prin deputaţiuni trimise la Bucureşti ajutor militar dela generalul Lüders, comandant suprem al trupelor ruseşti dislocate în Moldova şi Muntenia. In caz de se va acorda celor două naţiuni ajutorul cerut, Puchner *va protesta de formă* în contra intrărei trupelor şi va lua toate măsurile necesare pentru aprovizionarea lor, luînd asupră-şi toate cheltuelile necesitate de venirea lor în ţară.

Această propunere a produs mare nedumerire în adunarea convocată ad-hoc şi compusă din Saşi şi Români, şi numai intervenţiei energice a episcopului Şaguna se datoreşte că adunarea a admis cererea ajutorului rusesc, cu condiţie însă ca Puchner să nu mai protesteze în contra intrărei lor în ţară, nici măcar de formă.

Deputaţi la generalul Lüders au fost trimişi din partea Sibiului episcopul Şaguna şi Godfried Müller, iar din Braşov, George Bica, comerciant, şi un senator sas. Ei au şi plecat imediat la Bucureşti, s'au întors însă fără nici un rezultat, căci generalul Lüders avea cu totul alte instrucţiuni. Astfel Puchner a primit ştire dela consulul austriac din Bucureşti, că conform ordinului venit dela Petrograd, generalul Lüders nu va putea trimite trupe la Braşov şi Sibiu decât dacă ajutorul va fi cerut direct de generalul Puchner, ceeace s'a şi întâmplat şi, după o lună de zile au şi venit trupe ruseşti în Transilvania. Şaguna a fost foarte rău primit la Bucureşti, dându-i-se chiar termen de 48 de ore ca să părăsească teritoriul Munteniei. El plecă însoţit de secretarul său Bologa prin Moldova şi Galiţia drept la Viena.

Când s'a văzut Bem stăpân pe cea mai mare parte a ţării cu centrul de operaţie în Cluj, a hotarât să pornească spre Sibiu pentru a goni şi de acolo pe Puchner. Acesta convins de necesitatea apărărei Sibiului, a chemat pe Gedeon dela Braşov, şi pe generalul Losenau şi a ocupat pe linia Târnavelor, dela punctul unde cele două Târnave împreunate se varsă în Mureş până la Sighişoara, adică linia trasă prin comunele Mihalţ, Blaj, Jidvei

www.dacoromanica.ro

Seiden), Sân-Martin, Sauca, Galfalău, Mędias, o linie cu mult prea lungă pentru ca un comandant să poata sa opue la un moment dat forțe suficiente unui vrașmaș, care obișnuia sa loveasca într'un singur loc cu puteri cât se poate mai multe. La Blaj și pe linia aproape paralela a Murașului erau dislocate cetele de lanceri și vânatori ale lui Ion Axente Sever.

In ziua de 17 Ianuarie a avut loc o bătălie serioasa la Galfalau, în care Puchner, care comanda în persoana, a fost bătut, deoarece nici Gedeon nici Losenau nu sosisera la timp cu trupele lor. Puchner s'a retras la Mediaș și apoi la Sibiu, iar Bem ajunse și el în ziua de 19 Ianurie la Slâmnic Stolzenburg) și în ziua de 21 a avut loc o batalie pe câmpia care se întinde între Sibiu și comuna vecina Șura-Mare și în care Bem a fost învins, scăpându-se astfel pentru moment Sibiul de soarta altor orașe jefuite de Unguri.

Bem, nefiind urmarit, s'a așezat la Slâmnic, de unde în ziua de 24 Ianuarie armatele imperiale au încercat sa-l goneasca, nereușind însa.

La 2 Februarie au sosit la Brașov 3000 de soldați ruși, infanteriști, cavaleriști și artileriști, iar la 4 Februarie, la Sibiu, cam 2000 de Ruși cu 6 tunuri.

In noaptea de 3 spre 4 Februarie corpul întreg austriac dela Sibiu, fără trupele ruse cari nu sosîsera înca, s'a așezat în linie cu scop ca dis de dimineața sa atace pe insurgenți. La 6 ore corpul, împarțit în patru coloane, porni fiecare în direcția indicată de comandamentul suprem. Pe la orele 9 trupele imperiale ajunsesera pe șesul care se întinde la dreapta și în stânga deasupra salinelor dela Ocna Sibiului, și începură atacul care se sfârși cu înfrângerea armatei ungurești. Bem cu partea cea mai mare a trupelor sale scapa spre Oraștie, un alt detașament fugi spre Șeica-Mare, iar un al treilea spre Mediaș.

Colnonelul Losenau fu trimis cu o parte din armata în urmarirea fugarilor, însa nu i-a ajuns decât la podul dela Simeria (Piski), unde insurgenții au primit mult așteptatul ajutor din Ungaria, compus din peste 4000 oameni, trupe proaspete.

Comuna Simeria este situata pe malul drept al râului Streiu, care la vreo 2300 de pași se varsă în Mureș. Foarte aproape de sat era un pod de lemn de 20 stânjeni în lun-

www.dacoromanica.ro

gime, foarte lat, despărţit cu pereţi de scânduri în doua, pentru căruţele care vin şi se duc. Podul este înconjurat de dealuri. Tocmai lângă pod era o cârciuma. La distanta mai mare se găseşte sătuleţul Spini numit şi Padu, iar dincolo de râu în drumul spre Deva un alt sat Didaciu.

Corpul austriacilor n'a ajuns la Simeria în numarul în care plecase pe urma insurgenţilor după bătălia dela Ocna Sibiului, căci parte din el a rămas pe drum cu diferite însarcinări, astfel că la Simeria n'au ajuns decât 4225 infanterişti şi 510 cavalerişti cu 24 tunuri pe când Bem avea sub comanda sa 7000 de infanterişti, 1000 de cavalerişti şi 28 de tunuri.

Poziţiunea insurgenţilor bine aleasă avea în front râul, în spate unele dealuri, în dreapta stricaseră podul, iar cârciuma şi curtea ei o înghesuiseră cu pedestrime având în acea parte şi 10 tunuri. Lupta a fost groaznică şi a ţinut până seara, când austriacii au reuşit să arunce pe Unguri peste pod, lângă care s'a petrecut o scenă din cele mai sângeroase, sute de unguri fiind acolo măcelăriţi de duşmani. Imperialii n'au mai putut însă să urmareasca pe insurgenţi şi s'au mulţumit cu rezultatul obţinut. Bem cu trupele sale o luă pe Mureş în sus, şi trecând pe la Alba Iulia, Cenade şi Copşa Mică ajunse în ziua de 15 Februarie la Mediaş, unde aştepta trupe proaspete din săcuime, pe când Puchner se întoarse la Sibiu unde a ajuns la 12 Februarie.

Două săptămâni Austriacii au stat în neactivitate, lasând lui Bem timpul să se întărească bine. Sosindu-i trupe din sacuime şi bani, muniţii şi tunuri din Ungaria. El ocupă şi Blajul, iar patrulele lui veneau până la Ocna şi Slâmnic.

Această neactivitate nemulţumea mult pe unii ofiţeri austriaci, cari au intervenit în repetite rânduri pe lânga generalul Puchner ca să atace pe Bem şi să-l gonească dincolo de Târnave. Cedând după lungi ezitări, Puchner a atacat pe Bem în ziua de 3 Martie. Bătălia a avut loc între Copşa-Mică şi Mediaş şi a ţinut două zile. In ziua de 4 Martie, Bem învins se retrase spre Elisabetopole şi Sighişoara. Imperialii au comis acum din nou greşelile lor obişnuite ne-urmarind pe Bem 2 zile, lăsându-l sa-şi concentreze trupele şi apoi au pornit spre Sighişoara peste dealuri prin comunele Agnita şi Trapold pentru a-l

www.dacoromanica.ro

înconjura. Bem văzând planul Austriacilor s'a întors îndărăt spre Mediaş, lăsând pe imperiali să ocupe ei Sighişoara.

A doua zi, 11 Martie, pe la ora unu după amiazi Bem sosi în faţa Sibiului, bătu pe Ruşi şi trupele imperiale care se mai aflau acolo şi spre seară ocupă oraşul, în strigătele de bucurie ale Ungurilor. Membrii comitetului român au scăpat cu mare greutate spre Turnu Roşu, de unde au trecut pe pământul României, unde,, dacă le era viaţa asigurată, au fost expuşi la batjocuri ajungând şi în închisoare.

După victoria dela Sibiu oastea lui Bem spori în curând până la 18 mii, nu numai prin ajutor sosit din săcuime şi prin recrutări forţate a Românilor, cari nu apucaseră să scape în România, Bucovina, sau la cetele lui Iancu şi Balint, în munţii Apuseni.

După ocuparea Sibiului, generalul Puchner depuse comanda în mâinile generalului Kalliani, iar el trecu pe la Turnu Roşu în Muntenia. Kalliani avea intenţia să atace pe Bem pentru a-l goni din Sibiu însă sosindu-i vestea că şi Braşovul este ameninţat de 10.000 de Săcui porni într'acolo, pe când Ruşii cari mai rămăseseră prin împrejurimile Sibiului s'au retras în ţara românească. In ziua de 18 Martie Kalliani a ajuns la Braşov, unde găsind pe generalul rus Engelhardt, acesta a refuzat să iaparte la bătălie împotriva Săcuilor. Din această cauză Kalliani s'a hotărât să se retragă cu trupele sale în Muntenia, ceeace s'a şi întâmplat şi, în ziua de 20 Martie, Bem a intrat şi în Braşov.

Din ziua de 21 Martie se poate zice că dinastia de Habsburg pierduse întreaga Transilvanie, în afară de o mică porţiune în munţii apuseni apărată de Români şi cetatea Alba-Iulia, iar ţara întreagă a fost stăpânită 4 luni de zile de către partidul revoluţionar unguresc.

Evenimente din domnia ungurească de 4 luni.

Dela 22 Martie înainte ţara a fost stăpânită de doui oameni, generalul Iosif Bem şi comisarul Ladislau Csanyi.

Bem, voind să organizeze ţara din punct de vedere curat militar, adică să scoată dintr'însa cât mai multe trupe a dat înainte de toate o proclamaţie de *amnestie*, apoi

www.dacoromanica.ro

s'a pus pe formare da batalioane. Din săcuime s'au format 13; s'au recrutat apoi dintre Românii şi Saşii cari nu fugiseră ori pe câţi tineri au putut să puie mâna. In câteva săptămâni, Bem îşi formase numai în Ardeal o armată de 30.000. Lipsiau însă arme, veştminte şi muniţii. Toate oraşele se prefăcură în fabrici şi ateliere. La Kezdi-Vasarhely s'au turnat vre-o 70 de tunuri din clopote de pe la biserici şi din alte metale adunate din toate părţile. Lângă Alba-Iulia funcţiona o fabrică improvizată pentru repararea armelor. Bani se luau de oriunde prin contribuţiuni nelegale. Pe scurt până în luna Mai, Bem avea pe lângă cei 30.000 de soldaţi şi 110 tunuri mari şi mici. El singur a făcut în 6 săptămâni atât cât 6 generali austriaci nu fuseseră în stare să facă nici în 6 luni de zile.

Bem s'a îngrijit şi de paza hotarelor ţărei, făcând şanţuri pe la trecătorile mai frequentate, ocupându-le cu armată, astfel la Rodna spre Bucovina a dislocat 6000 de oameni cu 14 tunuri, la Tulgheş, Ghimeş şi Oituz 5000 cu 14 tunuri, iar la Turnu Roşu 2000 cu 6 tunuri. Restul armatei a fost aşezat în 10 oraşe şi cetăţi.

Bem plecă la 28 Martie spre Alba-Iulia în scop de a cuceri şi această cetate, şi în ziua de 2 Aprilie luă măsuri ca cetatea să fie asediată în toată regula.

Dela Alba-Iulia Bem o porni spre Banat prin valea Murăşului, iar la Deva—unde se găseşte cetatea cu acelaşi nume şi care era încă ocupată de armata imperială — lăsă 2000 de oameni cu scop de a sili prin foame garnizoana cetăţii să se predea.

In Ardeal rămase stăpân comisarul Csanyi, care începu un regim de teroare nemai auzit în contra Saşilor şi Românilor. Dictatorul Ludovic Kossuth casase amnestia lui Bem, dând mână liberă lui Csanyi şi tribunalelor marţiale înfiinţate de acesta. Mai mult, fiecare ofiţer, fiecare maghiar renegat, chiar şi unii evrei, îşi arogaseră cu nerusinare fără pereche dreptul de judecători asupra vieţei Românilor. Poporul românesc întreg era *proscris*, pus în afară de lege. In cele patru luni ale stăpânirei teroriste maghiare proscripţiunea se aplica nu numai contra Românilor din Ardeal, ci şi contra celor din Ungaria şi din Banat.

www.dacoromanica.ro

Parola lui Bem fusese *amnestie*, aceea a lui Csanyi *gra-ția suverană*, iar a insurgenților *exterminarea*, sau cel puțin micșorarea numarului Românilor. In afara de munții apuseni întreg poporul românesc era *dezarmat*. A omorî oameni nearmați, nejudecați, în case, în câmp, în curte, pe piețele publice constitue o crimă înfierata ca infama de către toate popoarele civilizate, antice și moderne, o crimă a unor bandiți poltroni. Pâna la întoarcerea lui Bem din Banat la Sibiu în ziua de 4 Iunie, maghiarii uciseseră în modul acesta *peste patru mii de oameni nearmați*. Bem scârbit de aceste atrocități scrise lui Kossuth ca să dea ordin să se înceteze cu aceste varsări de sânge, desființându-se tribunalele marțiale.

Kossuth însă și guvernul său n'au ținut de loc seama de dezideratele lui Bem și comisarul Csanyi și complicii sai au continuat să omoare pe Români, astfel că în cele patru luni de domnie ungurească au pierit peste 6000 de Români uciși de tribunalele marțiale ale lui Csanyi. In acest număr de 6000 nu sunt cuprinși acei pieriți cu armele în mâini în diferitele lupte mari și mici, precum și acei pieriți în flăcările orașelor și satelor arse. Pe lânga toate aceste pierderi au mai dispărut și din corpul lui Puchner, trecut în Oltenia, peste *trei mii* de soldați, murind de holeră și de foame, din cari cea mai mare parte au fost tot Români. Dupa evaluări ne-exagerate facute pe timpul acela, în acest răsboi civil mai mult de 40.000 de Români au căzut victime pentru existența și libertatea națională a poporului român.

Dăm mai la vale câteva din barbariile comise de Unguri:

Mai 1849, 32 bărbați, 18 femei și 6 copii *mai mici de 6 ani*, împuscați în Abrud.

Mai 1849, prefectul *Petre Dobra*, ucis în urma sentinței rebelilor.

April 1849, 8 Români măcelăriți pe străzi în Galda-de-jos.

April 1849, 22 de Români măcelăriți în Gioagiu-de-jos.

April 1849, în Baia: 15 barbați, 9 femei și 3 copii uciși.

11 Iunie 1849 la Blaj: 16 bărbați și 4 femei împușcați de insurgenți.

La Uioara au fost uciși atât prin sentința tribunalului

www.dacoromanica.ro

de sânge cât şi de către particulari 64 bărbaţi, 4 femei şi un copil.

La Mihăileni au fost împuşcaţi 3 bărbaţi, 8 femei şi 1 copil.

In Aiudel au fost ucişi 44 bărbaţi şi 3 femei.

La Năjlac 18 bărbaţi, 6 femei şi 1 copil.

In Iara 24 bărbaţi, 6 femei şi 3 copii.

Numai în comitatul Alba Iuliei 1724 bărbaţi, 222 femei şi 55 copii.

* * *

Cetatea Alba-Iulia situată numai la o jum. oră de ţărmul drept al Murăşului, domină calea atât a oştirilor cari ar străbate din Banat pe la Deva, cât şi a acelora cari ar veni peste munţi dela Cluj pentru a trece spre Sibiu şi mai departe. Cel mai bogat material de răsboi din Transilvania se păstra în Alba-Iulia. Acel material ar fi prins foarte bine partidului revoluţionar.

Din aceste cauze administraţia militară austriacă trebue aspru condamnată că nu îngrijise ca singura cetate, atât de importantă şi care putea fi apărată cu succes, să fie aprovizionată cu provizii de ajuns.

Comandant al cetăţii era colonelul *August*, om energic, care aflând despre căderea Sibiului trimise soldaţi prin comunele din împrejurimi pentru a strânge cât mai multe alimente şi nutreţ pentru cai şi vite. Cea mai mare parte a soldaţilor cu cari comandanţii se închiseseră în cetate erau recruţi români înrolaţi numai din toamnă, însă în acele zile de grea cumpănă aceşti tineri înţelegeau importanţa momentului, *ştiau* pentru ce se bat şi ce apără ei în acele ziduri ale cetăţei. Şi corpul ofiţeresc din Alba-Iulia era deasemenea pătruns de un spirit adevărat eroic, clocotind în vinele ofiţerilor un sânge înfierbântat de dorinţa răsbunării.

Garnizoana întreagă a cetăţii era compusă din 2500 soldaţi din diferite arme şi regimente, comandaţi de 44 de ofiţeri. Artileria cetăţii se compunea din 71 tunuri de diferite calibre, 4 mortiere şi 4 obuziere.

In ziua de 24 Martie o coloană de insurgenţi s'a şi aşezat în orăşelul Teiuş, în apropierea Albei-Iuliei şi tot atunci a venit şi colonelul Lupu Kemény cu 4500 de oameni şi 12 tunuri în satele Oarda-de-jos şi Partus de Jos ca să împresoare cetatea. La 1 Aprilie a sosit şi Bem la

www.dacoromanica.ro

Portus, unde se opri din calea sa spre Banat cu alţi 5000 de oameni şi 18 tunuri şi începu bombardarea cetăţii, garnizoana dinauntru raspunzând cu toată vigoarea, Bem convingându-se că nu poate lua cetatea cu una cu doua plecă în Banat împreună cu trupele sale, lasând tot pe colonelul Kemény ca comandant al armatei de împresurare. Acesta a încercat prin toate mijloacele să silească garnizoana ca să se predea, întrebuinţând şi trădarea, însă în zadar. Văzând că cetatea se ţine bine, guvernul revoluţionar trimise la Portus pe colonelul Stein, cu ordin ca să împresoare şi mai strâns cetatea, să-i taie orice aprovizionare şi să ia toate măsurile pentru un bombardament mai eficace.

Garnizoana în tot timpul împresurării a făcut multe eşiri din cetate, atât pentru aprovizionări, cât şi pentru a hărţui pe insurgenţi, iar la 17 Mai prefectul *I. Axente Sever* năvalind printre trupele de asediu a intrat în cetate cu 800 de Români.

Această faptă de arme şi activitatea şi suferinţele ulterioare ale Românilor, cari au ajutat cu tot devotamentul la apărarea cetăţii, sunt descrise pe larg şi cu iubire de adevar în rapoartele prefecţilor Axente, Iancu şi Balint.

In tot cursul lunei Mai şi până târziu în Iunie, insurgenţii n'au putut face nici un progres cu împresurarea lor. In ziua de 24 Iunie Stein începu bombardarea cetăţii din toate tunurile. O rachetă aprinse fânul din grajdurile episcopiei de unde focul se lăţi asupra bisericei, mânăstirei şi şcoalei. Cu mare greutate se stinse focul. A doua zi Stein bombardă din nou cetatea de dimineaţa până seara. Acum însă pătrunsese şi în cetate ştirea că trupe ruseşti şi austriace intraseră în ţară încă la 21 Iunie pe la Braşov şi Bistriţa, prin urmare că împresurarea nu mai poate ţine mult. Stein n'a mai bombardat cetatea, luptele au mai durat însă o lună întreagă, până când Stein, după ordinul lui Bem, s'a depărtat în ziua de 25 Iulie cu toată oastea sa dela Alba Iulia.

* * *

Corpul de armată cu care au eşit generalii austriaci la 22 Martie din ţară, era compus în mare majoritate din Români; infanterişti şi graniceri rămaseseră numai în garnizoana din Alba-Iulia şi puţini în cetăţuia Deva; în-

www.dacoromanica.ro

colo românimea era lipsită de arme şi de comandanţi militari de profesie. Acestui nefericit popor, parasit acum de puterea austriacă, i se părea în primele zile că nu mai are altceva de făcut decât să se supue la discreţia cuceritorilor, dela care ştia însă prea bine că nu are să se aştepte nici la graţie nici la cruţare. In acele lupte sufleteşti poporul se simţia cel puţin uşurat de tutoratul rece şi de *pedanteria fără pereche* a generalilor austriaci din acea epocă, dela care îşi auzea mereu calificări ca *„barbar, crud, sălbatec, comunist, etc.* Intr'un cuvânt Românii au rămas acum de capul lor.

In această situaţie, tinerimea şi alţi oameni capabili să poarte armele şi-au aruncat privirea spre munţii apuseni, ai căror locuitori nici după căderea Sibiului, nici chiar după plecarea generalilor din ţară nu se gândeau sa capituleze, zicându-şi: Dacă ne-au parasit Austriacii nu ne vom părăsi noi pre noi înşine. Acolo alergara sute de tineri şi mulţime de persoane ştiutoare de carte, cari dacă ar fi rămas pe la casele lor, moartea le-ar fi fost mai mult decât sigură. Insă lipsa de arme şi muniţii producea tuturor grijă mare. Dacă Românii concentraţi în munţii apuseni ar fi primit din vreme dela Austriaci 10.000 de cartuşe, o cantitate suficientă de pulbere şi 2000 de puşti, şi pe lângă acestea şi câţiva ofiţeri tineri şi energici, acest popor ar fi ştiut să-şi câştige toate cele de trebuinţă, ca cereale, şi sare.

Românii retraşi în munţi pe un teritor relativ restrâns, nu mai puteau afla nimic din cele ce se întâmplau afară; noi însă pentru a cunoaşte pe deplin starea lor de atunci să aruncăm o privire asupra evenimentelor ce se perindau în afară de munţii lor.

La 4 Martie 1849 împăratul a acordat o noua constituţie care a provocat furia oarbă a Ungurilor, căci aceasta casase toate acele părţi ale dreptului public unguresc, care despărţeau Ungaria complect de celelalte provincii ale Ungariei, în acelaş timp ea asigura drepturi politice şi naţionale perfect egale tuturor popoarelor din monarhie. Se mai desfiinţa şi unirea Ardealului cu Ungaria, restaurându-se şi autonomia Transilvaniei reorganizată pe principiul egalităţei de drepturi, ceeace Ungurii numiau violarea integrităţeii Statului unguresc.

Ungurii reuşiră însă să învingă armatele imperiale şi

www.dacoromanica.ro

la 14 Aprilie Ungaria se proclamă cu totul independentă de Austria, declarând pe Francisc Iosif drept uzurpator şi proscriind întreaga dinastie şi pe toţi cetăţenii rămaşi credincioşi acelei dinastii.

Românii însă tot îşi mai păstrară curajul de a ţine la împărat şi casa împărătească. Mai întâi pentrucă ei erau imperialişti de 2000 de ani, moştenind imperialismul şi religiunea lor dela imperiul bizantin roman, şi pentrucă puţinele drepturi de care se bucura acest popor în ultimii 150 de ani, el le avea dela împăraţii cari s'au perindat în acest interval de timp pe tronul Austriei.

Pentru a zdrobi definitiv acea statornicie de fer a poporului român, întru apărarea drepturilor sale naţionale, guvernul revoluţionar pe lângă terorismul sângeros, a mai luat şi întinse măsuri militare.

După 11 Martie generalul Bem a trimis pe maiorul Csutak în comitatul Zarand ca să scoată de acolo pe prefectul Buteanu. Csutak sosi în ziua de 2 Aprilie în orăşelul Baia deCriş, şi de acolo la Brad, de unde însă n'a mai putut pătrunde mai departe.

Văzând guvernul că nu merge uşor cu subjugarea Românilor, a făurit un plan special apucându se imediat de executarea lui.

S'a hotărât deci împresurarea ermetică a munţilor. Vânătorii voluntari şi gardă naţională, trupe ungureşti, cari aveau aceiaşi misiune pe care au avut-o în 1877 *Başibuzucii* turceşti, adică jaful şi asasinatul, trebuiau să păzească ca muntenii să nu poată eşi din munţi, pentru a-şi vinde productele şi a-şi cumpăra cereale şi sare. Totodată, din armata regulată s'a tras un cordon de fer pe toată distanţa dela *Ciucea* prin *Huedin*, *Cluj*, *Turda*, *Aiud* şi pe lângă Alba-Iulia până jos la Deva. Drumul dela Zarand, pe care se puteau transporta şi tunuri, a fost destinat pentru incursiuni de trupe mai numeroase. Acel cordon era pus sub comanda supremă a polonului *Zarzicki*, care se purta cu Românii întocmai cum se purtau în Galiţia conaţionalii lui cu neferiţii de Ruteni. Centrul acelui cordon se afla la Turda şi era pus sub comanda unui baron *Eglofstein*, neamţ maghiarizat. Aripa stângă în Zarand era comandată de baronul *Luis Lehmeny;* iar cea dreaptă se găsea în regiunea Clujului, pe dincolo de Huedin.

www.dacoromanica.ro

Trupa din centru îndreptată contra Românilor, concentrați în munți, era compusă din 4175 pedestrime și 52 călăreți. Kemeny, la aripa stângă, avea o trupă de 4000 de oameni și 18 tunuri cu care a înaintat până la Abrud.

Numărul trupelor dela aripa dreaptă, adică dela Cluj în sus, nu'l găsim nicăeri cu preciziune, știm numai atâta că în lupta dela Mărișel *Vasvari* a avut sub comanda sa 2000 de oameni armați și 5 tunuri. In orice caz aripa dreaptă era mai puternică decât centrul și trecea de 5000 de oameni.

Adunându-se toate trupele găsim că cordonul tras împrejurul munților se compunea din mai mult de 13.000 de oameni bine armați. Alături cu aceștia mai erau și 2000 de infanteriști staționați la Deva și corpul de asediu al cetății Alba-Iulia.

Prin urmare muntenii și ceilalți Români refugiați în munți trebuiau să se apere împotriva unei armate foarte bine înarmată, în număr de peste 21.000 de oameni.

Românii duceau lipsă aproape totală de arme de foc și de muniții și le mai lipseau și șefii militari, căci în afară de prefecți nu se găseau acolo decât puțini bărbați cari erau în stare să comande trupele. Printre aceștia trebue să însemnăm numele următorilor bărbați cari au bine meritat dela sfânta cauză a românismului și au câștigat drept la recunoștința posterității: *I. Ciurileanu*, fiu de preot, *G. Adrian*, *Dinca*, *Andreica*, și *Corcheșiu*.

* * *

Imediat după proclamarea independenței, Kossuth, ales guvernator, a înțeles foarte bine că trebuia să încerce pe orice cale să pacifice popoarele din Ungaria, fie prin bună înțelegere, fie prin terorism. In ce privește pe Români, Kossuth se gândi să întrebuințeze ambele mijloace. In dieta Ungariei rămaseseră și câțiva deputați de naționalitate română, atât din Ungaria cât și din Transilvania. Cei din Ungaria, oameni tineri, foarte inteligenți, și declarați pe față ca Români, însă eșiți din universitatea dela Pesta, erau îmbuibați de teoriile revoluționare ale acelei epoce, în mod cu totul unilateral, adică unguresc. Dintre aceștia, Kossuth alese pe *Ioan Dragoș* pentru a-l trimite ca să intre în tratative cu Românii și

www.dacoromanica.ro

sa încerce a-i convinge de necesitatea unei bune înțelegeri cu Ungurii.

Scopul lui Kossuth era ca trimițând un agent de ai lui Românilor să-i ție pe aceștia amețiți și nepregătiți, iar el să-i atace pe neașteptate cu putere armată; Dragoș însa nu era complicele acestui plan, el era sincer și dorea cu adevărat înțelegerea perfectă dintre Unguri și Români.

Dragoș a scris deci amicului său Buteanu, întrebând pe acesta și pe Iancu, dacă prefecții n'ar fi dispuși să stea de vorbă cu el. După o lungă consfătuire ținută în Abrud s'a hotarât cu majoritate să se acorde lui Dragoș o întâlnire. Axente s'a opus însă zicând, că el nu dă koșutiștilor nici un crezământ, și nu pune nici un temei pe promisiunile ungurești. Nici ceilalți nu prea sperau ceva dela acea întâlnire însă, izolați cum erau de toată lumea și în lipsa oricăror știri din afară, au crezut că astfel vor afla multe din evenimentele întâmplate. In afară de aceasta, în situația în care se aflau atunci muntenii, un armistițiu le-ar fi prins foarte bine. Au plecat deci la 25 Aprii prefecții Avram Iancu, I. Buteanu, Petre Dobra, Vlăduțiu, vice prefectul *Boeriu* și alți câțiva la *Mihăileni*, unde venise și Dragoș.

Advocatul Dragoș era bun orator; el comunică fraților săi de sânge tot ce se întâmplase în dieta ungurească și se încerca să taie Românilor orice speranță în puterea și ajutorul casei împărătești: mai ceru ca poporul român să fie dezarmat, promițând că totodată va depune și garda națională armele, iar războiul nu se va mai purta decât de trupe regulate. Pe promisiunea lui Dragoș nu s'a pus nici un temei și Românii au propus un simplu armistițiu. Dragoș, răspunzând că nu are autorizație în acest sens, a plecat la Debrețin pentru a cere instrucții speciale.

Peste 8 zile, Dragoș s'a întors cu o scrisoare dela Kossuth, datata dela 26 Aprilie, în care acesta promite Românilor marea cu sarea, acordând și amnistia pentru toți afară de episcopul Șaguna, care a fost la București ca să ceara ajutorul Rusiei. Dragoș de data aceasta a venit chiar la Abrud. Aci au început iarăși tratativele și Dragoș ceru să i se dea voie să vorbească el poporului pen-

www.dacoromanica.ro

tru a convinge şi pe prefecţi că poporul voeşte să depună armele şi să se supuie guvernului revoluţionar.

In ziua de 5 Mai se ţinu o adunare numeroasa la *Câmpeni,* în care Dragoş vorbi de 2 ori cu mare foc, batjocorind casa domnitoare, precum făcea Kossuth şi alţii în dietă; el făgădui locuitorilor bani şi alimente dacă se vor supune. Adunarea se dizolvă însă fără nici un rezultat.

A doua zi, Duminică, svonindu-se ca trupe ungureşti se apropie pentru a străbate până la Abrud, Dragoş, îndemnat de Maghiarii din Abrud, înalţă tricolorul Ungariei, şi peste puţin intra în oraş cu forţe considerabile Hatvany, comandantul unui detaşament unguresc.

Iancu la apropierea Ungurilor, ne având încredere în promisiunile lor, s'a suit călare şi a plecat la Câmpeni. Buteanu însă, prieten personal a lui Dragoş, a rămas, a fost însă arestat imediat ce Hatvany a dat ochii cu el.

Prima preocupare a lui Iancu a fost gonirea Ungurilor din Abrud, intenţie pe care repede a dus-o la îndeplinire, adunând pe Români din toate părţile şi înconjurând cu ei oraşul. După lupte grele, Hatvany a reuşit să scape din oraş numai cu câţiva oameni, restul a pierit de gloanţele şi coasele Românilor. Din nefericire însă, Hatvany, în fuga sa, nu l'a uitat pe vrednicul Buteanu, ci l'au luat cu el. Hatvany nu s'a mulumit cu această prima bătae ruşinoasă şi peste câteva zile s'a întors iarăşi la Abrud cu câteva mii de Unguri şi a intrat în oraş nesupărat de nimeni, însă şi de data aceasta a fost repede isgonit de Iancu şi, din nou, Hatvany a scăpat cu fuga numai cu 100 de inşi, restul fiind omorâţi până la unul, şi lăsând în mâna Românilor 4 tunuri, puşti şi muniţii din belşug [1]).

Dragoş n'a putut să plece din Abrud, sau poate nici n'a vrut, şi fiind găsit de Români a fost ucis cu toate că fusese de bună credinţă, însă poporul arunca toata vina pe el. El ca şi Buteanu, a plătit cu viaţa încrederea pe care a avut-o în cinstea Ungurilor.

A doua zi după fuga ruşinoasă a lui Hatvany din Abrud, Iancu porni două detaşamente în comitatul Za-

[1]) Luptele acestea extraordinare dintre Români şi Unguri sunt descrise în mod amănunţit în „Raportul lui Iancu".

www.dacoromanica.ro

randului pe care l'a ga it evacuat de maghiari şi de unde a adus muni ii, cereale şi sare din depozitele ungureşti, ceeace a prins foarte bine Românilor, căci în unele comune nu mai aveau sare de 4 şi chiar 5 saptămâni.

La fel cu Hatvany a patit un alt comandant ungur, Lupu Kemeny,[1] care şi el a încercat să sdrobeasca cerbicia Moţilor, şi strabatând pâna la Abrud, a fost amarnic bătut de cetele de Români, fiind silit să se retraga după o lupta care n'a ţinut mai puţin de 9 zile. Şi de astă data, Ungurii au pierdut mai mult de 500 de morţi, ne mai vorbind de răniţii a caror număr a fost extraordinar de mare.

In partea dinspre Cluj a munţilor, cum apuci dela oraşul Gilău la stânga pe Someş în sus, se gasesc 20 de comune a caror locuitori sunt aproape toţi Români. Şi aceştia, ca şi Moţii din jurul Abrudului, s'au luptat ca nişte lei şi n'au putut fi invinşi de Unguri. La Marişel şi Fântânele au avut loc lupte[2]) în cari Românii şi Româncele s'au acoperit de glorie nepieritoare.

Tot astfel Maghiarii au atacat şi celelalte drumuri care duceau în munţi, pretu indeni au fost însa batuţi şi respinşi de vrednicii Români, cari îşi apărau pamântul stramoşesc.

* * *

Intre timp împăratul Franz Ioseph întâlnindu-se la Varşovia cu împaratul Nicolae I al Rusiei, în zilele de 21—23 Mai 1849, se hotărî acolo ca Rusia să dea ajutor pentru înabuşirea revoluţiei ungureşti.

In acest scop a fost trimes generalul Lüders ca sa intre în Ardeal prin trecătorile Predeal şi Bran cu 26 batalioane pedestrime, 16 escadroane călărime regulată, 18 companii de Cazaci şi 56 de tunuri, iar generalii Grotienhelm şi Pavlov prin Bucovina, împreună cu resturile trupei comandate de colonelul Urban.

Numarul otal al trupelor, destinate sa ocupe Transilvania era de 47.730 soldaţi şi 131 tunuri, pe când trupele insurgenţilor numărau cam 46 mii de oameni cu 140 de tunuri, în afară de lăncerii ridicaţi în zilele din urma.

Generalul Lüders concentrase corpul său la mânăstirea Sinaia. Alexandru Kiss, colonel de insurgenţi, îl aştepta sus

[1]) Vezi raportul lui Iancu,
[2]) Vezi raportul lui Iancu,

www.dacoromanica.ro

la Predeal şi jos la defileurile Timişului cu 4000 de oameni şi câteva tunuri. Prima ciocnire a avut loc în ziua de 19 Iunie sus la Predeal şi, a doua zi, Ungurii, retragându-se mai la vale, au fost înconjuraţi şi complect biruiţi. Colonelul Kiss a fost capturat împreună cu 250 de Săcui, restul a reuşit să scape cu fuga şi nu s'a oprit până n'a trecut Oltul. Lüders a intrat apoi în Braşov fără a întâmpina vreo rezistenţă.

In acelaşi timp a intrat pe la Bran în ţară şi generalul Engelhardt şi după ce ajunsese în ziua de 21 Iunie la Râjnov se îndreptă spre Făgăraş. La 15 Iulie a sosit la Braşov, tot prin pasul Bran, corpul austriac refugiat în Muntenia. La 20 Iulie, s'au concentrat trupe numeroase săcueşti la Sepsi-Sân-Giorgiu, Uzon şi chiar peste Olt, până la Săcele. Scopul acestei concentrări era mascarea unei invazii a lui Bem în Moldova, în scop de a răscula pe locuitorii acestei ţări în contra Rusiei. Bem plecase cu vreo trei mii de oameni cu care atacă în ziua de 22 Iulie mica garnizoană rusească dela Oituz, înaintând până la Oneşti, unde lansă o proclamaţie în care invită pe Moldoveni sa se adune sub comanda sa şi unindu-se cu Turcii să gonească pe Ruşi din ţară. Trecând de aci la Tg.-Ocna, nici un boer moldovean nu se apropiă de oastea lui Bem, din contra cei mai mulţi fugiră care încotro. Bem văzând că nu poate să răscoale pe Moldoveni, se retrase din Moldova, tot prin Oituz, şi se îndreptă spre Odorhei.

Intre timp armata săcuiască, comandată de colonelul Gal, fusese biruită la Simeria şi gonită la Odorhei, iar armatelei imperiale şi ruseşti ocupară Ciuc-Sereda şi întregul ţinut locuit de Săcui.

* * *

In conformitate cu planul de cucerire al Ardealului, în acelaşi timp cu Lüders, au intrat din Bucovina în districtul Năsăud generalii Grotenhjelm şi Pavlov, cari în ziua de 22 Iunie bătură pe Maghiari la Borgo-Prund, goninduu-i până la Dej. Bem, sosind în ajutorul acestor trupe bătute, a fost şi el învins la 27 Iunie, fiind silit să se retragă la Bistriţa, unde s'a dat o nouă bătălie între Bem şi trupele aliate în ziua de 10 Iulie, bătălie care s'a isprăvit de asemenea în defavorul armatei maghiare. La 21 Iu-

www.dacoromanica.ro

lie, Ungurii au fost din nou bătuți la Teaca fiind siliți să se retraga spre Tg.-Murășului.

Am arătat mai sus că generalul Engelhardt pornise la Făgăraș; în ziua de 17 Iulie plecă într'acolo și Lüders în persoană și trecând prin Făgăraș ajunse în ziua de 22 Iulie la Sibiu pe care îl ocupă fără nici o rezistență.

Lüders primind știrea despre biruința dela Simeria, și văzând că supunerea totala a Săcuilor nu era decât chestiune de câteva zile, se hotărî să ia pretutindeni ofensiva. La 26 Iulie, Lüders plecă la Mediaș, de unde ajunse la 29 la Sighișoara care fu ocupată fără nici o împușcătură. In apropiere de Sighișoara a avut apoi loc o bătalie între Lüders și Bem, care s'a terminat cu dezastrul complect al Ungurilor. Bem a scăpat prin fugă, ascunzându-se în tufișul unei bălți împreună cu renumitul poet ungur *Alexandru Petöfi*, care însă s'a înecat. Bem se refugiă la Tg.-Murășului unde adunând resturile armatelor săcuești o porni din nou spre Sibiu pe care îl ocupă a doua oară, însă nu pentru multă vreme, căci aflând Lüders despre această nouă ispravă se îndreptă spre Sibiu, risipind iarăși armata lui Bem. Acesta scăpă din nou cu fuga și se îndreptă direct spre Timișoara în Banat. El preda, înainte de plecare, comanda colonelului Stein.

La 11 August, Lüders porni cu corpul său dela Sibiu spre Mercurea, dând ordin ca și colonelul August să fie gata cu garnizoana din Alba Iulia despresurată, precum și Avram Iancu, Axente și ceilalți legionari.

Stein adunase la *S. Sebeș* resturile armatei ungurești cu care aștepta pe Lüders, după cum îi ordonase Bem. In ziua de 12, înainte de amiază fiind atacat, a recunoscuti mediat că nu poate să reziste și s'a retras spre Orăștie, însă pe Câmpul Pâinei eșindu-i înainte cazacii și ulanii, armata insurgenților a ajuns între două focuri. Măcelul care a urmat a fost îngrozitor. Stein a scăpat cu 2 mii de oameni la Deva și Dobra, 2000 de insurgenți au fost făcuți prizonieri, alți 1500 au rămas morți și răniți pe câmpul de luptă și parte s'au risipit, care încotro au văzut cu ochii. Garnizoana care eșise din cetatea Alba Iulia și Românii din munți au capturat mulți dintre ei, alții s'au predat de bună voie.

La 9 August Bem, care luase comanda generală a ar-

www.dacoromanica.ro

matei ungureşti, a fost batut de armatele aliate lânga Timişoara. La 11 August, Kossuth a transmis puterea în mâinile generalului Görgei care în ziua de 13 a depus armele în mâna generalului rus *Paskievics.*

Bem, învins la Timişoara, plecă la Deva unde a încercat să înduplece pe Unguri la lupte noui, însă a întâmpinat rezistenţă din partea lor. Văzând că totul este pierdut, Bem, în ziua de 17 August însoţit de vreo 20 de ofiţeri o porni în Muntenia şi de acolo în Bulgaria, iar a doua zi resturile armatei rebele au depus armele.

Dupa dezarmarea dela Deva n'au mai rămas decât câteva mii de unguri armaţi pe la Cluj şi împrejurimi, care şi ei au depus armele în ziua de 24 August, convingându-se că orice rezistenţă era zadarnică şi astfel a luat sfârşit revoluţia Ungurilor din Ardeal şi Ungaria.

* * *

Prin evenimentele descrise mai sus s'a pus capăt unei epoci pe cât de măreţe, pe atât de tragice. Naţiunea română în urma catastrofelor prin care a trecut, a ajuns şi dânsa la conştiinţa demnităţii şi valorei sale. Ea a dat dovada în aceste lupte de o măreţie fără seamăn, de o vitejie şi bărbăţie de care numai puţine popoare au putut face dovadă în tot trecutul lor.

Pe timpul când întreaga Transilvanie şi Ungaria căzuseră în mâinile Ungurilor, numai masivul munţilor apuseni a rezistat oricărei încercări de cucerire. Generalii austriaci, bătuţi de polonul Bem, părăsiseră ţara în voia întâmplărei, singur Iancu şi cu ai săi n'au vrut să se dea bătuţi, n'au desperat şi au rezistat până la urmă. Românii şi Româncele, cari îşi apărau pământul stramoşilor lor, cu cea mai mare înverşunare şi încredere în viitorul neamului românesc, au bine-meritat dela naţiune, afirmând sus şi tare şi plătind cu sângele lor dreptul la viaţă a poporului român.

Acum, în aceste zile de mare însufleţire pentru neamul românesc de pretutindeni, când poporul nostru vede împlinirea visului de aur a generaţiilor trecute şi actuale, împlinim prin publicarea acestei cărţi o datorie de recunoştinţa faţă de martirii neamului dela 1848 şi 49.

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LUI IANCU

www.dacoromanica.ro

AVRAM IANCU

Nascut în 1824 la Vidra de Sus; luna şi ziua naşterii sale nu se cunoaşte. Părinţii lui, Alexandru şi Maria Vila, au fost fruntaşi în comună. Tatăl său a fost pădurar la domnul pamântesc, apoi jude dominial. Un ţăran voinic, inteligent şi onest cu buna stare.

Avram Iancu era plin de spirit, gânditor şi scurt la vorbă, avea inimă nobilă şi sinceră. A învăţat la Câmpeni, Abrud, Zlagna şi Cluj. Pretutindeni s'a bucurat de simpatia conşcolarilor şi a cetăţenilor. Era un student eminent. mai ales la matematică şi la istorie. Terminând în 1845 cursul juridic, se prezintă guvernului din Cluj, ca să fie primit practicant fără leafă, a fost însa respins ca nefiind nobil. De aci s'a dus la M. Oşorhei, unde a făcut practică de advocat, dobândind diploma la 1848. Incepând organizarea şi armarea poporului român, Iancu a fost numit prefect al Moţilor pe cari i-a condus cu multa vitejie în nenumăratele lupte din munţii apuseni. Dupa înfrângerea Ungurilor, îl găsim pe Iancu în vara anului 1849 la Viena, unde a stat 10 luni, stăruind pentru împlinirea promisiunilor făcute Românilor în numele împaratului.

Intr'una din zile a fost chemat la poliţie pentru a i se înmâna o decoraţie. Iancu o refuză însă zicând: „Am luptat pentru ţară şi pentru naţiune, nu pentru decoraţii. Naţiunei să i-se dea drepturile promise, atunci voiu primi altfel nu!" A fost imediat invitat ca în 24 de ore să părăsească Viena, că altfel va fi dat afară. Intors acasă şi convingându-se că sângele vărsat în şiroaie se răsplateşte cu cea mai neagră nerecunoştinţă, l'a cuprins o mare nelinişte, dovadă testamentul său dela 20 Dec. 1850, prin care lasă toată averea sa naţiunii, apoi zice: „Unicul dor al vieţii mele e să-mi vad naţiunea fericită, pentru care după puteri am şi lucrat până acum, durere fără mult succes, ba tocmai acum cu întristare văd, că speranţele

www.dacoromanica.ro

mele şi jertfele aduse se prefac în nimic". Anul 1852 a fost cel mai fatal în viaţa lui Iancu. In acest an venise împăratul în Ardeal, ca să cunoască ţara şi popoarele ei.

Imparatul la rugămintea lui Iancu, urcă munţii, prânzeşte la „Gaina", trece prin Vidra şi doarme la 21 Iunie la Câmpeni, dar Iancu nu se prezintă, deşi el făcuse toate pregatirile pentru primirea împăratului. Iancu abia în seara sosirei împăratului la Câmpeni s'a prezentat la cartierul împăratului, adjutantul acestuia, contele Grinne, însă l'a aruncat cu ajutorul jandarmilor în stradă, sub pretext ca a venit prea târziu. La 2 August, Iancu merge la Cluj împreună cu 50 de călăreţi în întâmpinarea împăratului. Iancu însă tot nu se prezintă la audienţă. Din acest moment Iancu a fost mereu banuit şi denunţat, ca vrând să facă o mare revoluţie.

In Sept. 1852, a fost arestat împreună cu alţi fruntaşi din Câmpeni, şi aruncat în închisoare. Aci fu tratat barbar şi pălmuit de funcţionarul Köhn. Temându-se guvernul că Moţii îl vor libera cu forţa, l'au trimis la Sibiu, dându-l în gazdă lui Ilie Macelaru. Guvernul a încercat să câştige pe Iancu oferindu-i bani, pensie, etc., el însă a refuzat totul. In acest timp s'au arătat pentru întâia-şi dată semne de melancolie şi de turburarea minţii. Intors în munţi, a trait mulţi ani în această stare sufletească, rătăcind prin munţi şi cântând din istoricul fluer doine de jale. Fruntaşii Români din munţi adesea îl îmbracau cu haine bune, el însa arunca vestmintele boereşti, îmbracându-se în straie ţărăneşti, şi oplonci. In timpul din urmă trecea mai bucuroş la Baia-de-Criş; noaptea se adaposţea la covrigarul Ioan Stupină. Aci se cuica pe o targa, şi cânta cu o rară mândrie doinele sale. Mulţime de oameni se adunau în toate serile ca să asculte. In dimineaţa zilei de 10 Sept. 1872 stăpânul casei îl gasi mort cu fluerul lângă el. Inmormântarea s'a făcut la 13 Sept. asistând cel puţin 10 mii de Români din cele mai îndepărtate unghiuri. Mormântul se află în cimitirul din Cebea lânga gorunul lui Horia.

Epitaful: „Avram Iancu, advocat. Prefect Leg. Gem. Rom. 1848/9 † 1872.

Iosif Sterca Şuluţiu

Notă — Biografia lui Iancu ca şi multe din celelalte sunt reproduse după Enciclopedia Română de C. Diaconovici.

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL PREFECTULUI DE LEGIUNE AVRAM IANCU [1]

Despre faptele gloatelor româneşti aflate sub ordinul său, în timpul războiului civil din Transilvania în anii 1848–1849

In urma hotărârei luate, în a doua jumătate a lunei Sept. 1848, în Blaj, *de a înfiinţa în puterea dreptului acordat tuturor popoarelor monarhiei şi gardă naţională românească, pentru a menţine ordinea şi siguranţa în cercurile şi satele româneşti, şi pentru a ne apăra în contra terorismului maghiar*", mă întorsei, după împrăştiarea adunării, în munţii mei şi aşezându-mă la Câmpeni, începui organizarea gărzii naţionale.

Intre timp Excel. Sa generalul baron Puchner întări comitetul de pacificare ales de adunarea dela Blaj, lansă proclamaţia dela 18 Oct. 1848 către poporul Transilvaniei şi concepu planul dezarmărei Maghiarilor.

La 19 Oct. am fost pus în cunoştinţă de prefectul Blajului, Axente Sever despre acest plan şi am fost invitat să fiu gata a-l pune în aplicare imediat ce voi primi înştiinţare în acest sens. Garda naţională, convocată de mine, se afla concentrată sub comanda tribunului Nic. Corteş, a centurionului Alex. Bistreanu şi a vice-tribunului Dionisie Popovici la Câmpeni, Bistra şi Bucium. O altă secţie se afla la Măgina, sub comanda vice-prefectului Prodan

[1]) Rapoartele celor trei prefecţi au fost redactate în limba germană de Ion Maiorescu, şi tipărite în „*Die Romänen der oesterreichischen Monarchie*"; după care original le-am tradus şi noi. V. P.-R.

www.dacoromanica.ro

Probu. La 21 Oct. prefectul legiunei din Zarand, I. Buteanu,[1]) venind dela Sibiu, mi-aduse planul de dezarmare şi o scrisoare a generalului comandant către comandantul unui detaşament de dragoni, împresurat de maghiari în Huniedoara, cu ordinul de-a înmâna acea scrisoare ofiţerului comandant, şi de-a găsi mijlocul sa scap numitul detaşament. Insărcinarea aceasta am îndeplinit-o aşa de bine că generalul comandant mi-a exprimat satisfacţia sa printr'un decret de mulţumire.[2])

In ce priveşte dezarmarea Ungurilor, luasem dispoziţii de-a-o pune în aplicare în aceeaşi zi, 21 Oct., începând cu Abrudul, când sosi o delegaţie din acest oraş, cerând în numele orăşenilor o înţelegere paşnică. Ii făcui cunoscut condiţiile de pace, şi anume că Maghiarii să depună armele, să jure credinţă veşnică împăratului, să ridice de pe clădirile publice şi cele particulare steagurile Unirei, înlocuindu-le cu acele împărăteşti, dându-i în acelaş timp termen de gândire până la 24 ale lunei. In acelaş timp, am luat dispoziţiile necesare pentru a tăia orice comunicaţie acestui oraş cu Aiudul şi Zlatna. In ziua indicata ne prezintăm cu garda naţională românească şi cu gloatele în faţa Abrudului; oraşul primi condiţiunile noastre şi se bucură din această zi şi până la sosirea lui Hatvany deci mai mult de şease luni—de siguranţa şi liniştea cea mai desăvârşită, sub scutul Românilor. Acelaş lucru se întâmpla şi la Roşia.

Intretimp împrăştiai cu iuţeala fulgerului pretutindeni vestea despre dezarmarea Maghiarilor din Alba-Iulia şi din alte părţi. Românii, în toate timpurile credincioşi casei imperiale, săturaţi de terorismul maghiar şi bucuroşi că guvernul legitim păşea pe faţă împotriva rebelilor, se ridicara în multe părţi dela sine, fără conducatori, începând sa dezarmeze pe Maghiari, impunându-le Vulturul imperial şi steagul negru-galben în locul semnului Uni-

[1]) *Ioan Buteanu* descendent al unei vechi familii nobile din Şomcuţa mare, născut aci la 1821; a studiat gimnaziul la Baia-Mare şi Cluj, iar dreptul la Cluj şi Zagrabia, apoi făcu 3 ani practică la Curtea de apel (Tabla regească) din Murăş-Oşorhei, dobândind diploma de advocat. In această calitate se aşează la Abrud, unde îl găsiră evenimentele dela 48. La 1848 generalul Puchner îl numi administrator al comitat. Zarandului, iar comitetul naţional prefect al legiunei din acel ţinut. Moartea lui tragică a avut loc la 23 Mai 1848.

[2]) Vezi scrisoarea lui Pfersmann, publicată la Anexe.

www.dacoromanica.ro

rei. Aceasta se întâmplă mai ales în acele districte, unde prefecții nu avuseseră vreme să organizeze garda națională, cum de pildă în comitatul Zarandului, unde se întâmplă cu această ocazie un caz nenorocit cu familia Bradi. Pentru a împiedica alte neorânduieli de acestea, trimisei într'acolo, cu consimțimântul prefectului Buteanu, care nu-și luase încă în primire postul său, pe tribunii Aviron Telechi, I. Nemeș și Alex. Cândea, dintre cari acești doi din urmă, cu toată umanitatea și indulgența cu care s'au purtat cu familiile nobile maghiare, pentru a le apăra de orice vătămări și pagube, și-au găsit mai târziu o moarte tragică tocmai dela acei pe cari dânșii i-au apărat.

In acelaș timp, și anume în timpul negocierilor cu Abrudul, primii o veste asemănătoare din Zlatna. Românii din satele învecinate se adunaseră în mare număr în jurul orașului, aï cărui locuitori unguri erau cunoscuți ca cei mai aprigi partizani a tendințelor maghiare, și cereau gărzei ungurești să depue armele și să înalțe steagul împărătesc. Ordonai îndată tribunului Iosif Moga, care era staționat la Ofenbaia și care trebuia să pornească la Trăscău pentru a dezarma și acest oraș, să-și schimbe drumul și să plece în grabă la Zlatna; pentru a aduce, dacă se poate, o soluție pașnică, să puie în siguranță, la caz de nevoe averea statului și să apere pe cetățenii credincioși. Tribunul era tocmai ocupat cu dezarmarea Maghiarilor din Ofenbaia, cu toate acestea ordonă vice-tribunului Clemente Aiudeanu să pornească îndată la Zlatna. Când s'a apropiat Aiudeanu de Zlatna, catastrofa se și întâmplase. Ea a avut loc în ziua de 23 Oct. In această zi, Românii au fost chemați în oraș pentru a discuta condițiile de dezarmare, luîndu-se înțelegerea, ca în timpul acestor tratative, ambele părți să depue armele. Românii au depus toți armele cu cea mai mare bună credință, unii se odihneau fără nici o grijă, alții s'au pus să prânzească, pe când fruntașii lor tratau cu Maghiarii. Aceștia însă n'au depus toți armele, ci numai acei din primele rânduri, ceilalți le-au ascuns în mod mișelesc sub hainele lor, între picioare și la spate. Și tunurile erau așezate în ordine de bătae mai în urmă. Pe când Românii discutau fără nici o bănuială, cerând cu înzistență ca Ungurii să depună armele, consilierul montan Nemegyei, comandantul găr

www.dacoromanica.ro

zei ungureşti, strigă de odată pe ungureşte „foc". Maghiarii înarmaţi navălira înainte şi împuşcară mişeleşte pe Români fără arme. Mai mulţi Români au căzut morţi. Ceilalţi se împrăştiară în împrejurimi, mulţi lăsându-şi armele jos unde le depuseseră. Tunurile bubuiau împuşcând în toate direcţiile. Românii indignaţi s'au recules repede şi plini de ură şi dor de răsbunare se năpustiră asupra nefericitului oraş. Garda ungurească nu putu să reziste furiei Românilor; în mânia lor neputincioasă, Ungurii au aprins topitoarea împărătească şi între alte clădiri aparţinând Românilor, biserica românească, luînd-o apoi la fugă sălbatică din oraş pe şoseaua către Aiud. O mare parte a populaţiei ungureşti fugi după ei. Focul lăţindu-se transformă în cenuşă cea mai frumoasă parte a oraşului. Fugarii cari apucaseră pe şoseaua către Aiud au fost atacaţi şi în majoritate măcelăriţi de locuitorii acestui ţinut, cari aflând de mişelia fruntaşilor unguri din Zlatna, plecaseră într'acolo pentru a ajuta pe fraţii lor contra Maghiarilor. Intre acei-morţi aci se afla şi autorul catastrofei consilierul Nemegyei; în măcelul îngrozitor şi-au găsit moartea şi câţiva nevinovaţi, însă copiii şi femeile au fost pe cât se poate cruţate, primite în casele ţăranilor români şi duse apoi la Alba Iulia. Acesta este adevărul asupra catastrofei dela Zlatna. Primind întristatoarea veste, mă grăbii să iau măsurile necesare, pentru a pune în siguranţă la Abrud pe funcţionarii rămaşi în viaţă. La 26, plecai în persoană cu prefectul Balint la Zlatna, pentru a restabili ordinea.

Cu o zi mai înainte, pe când mă aflam încă în Abrud, vice-prefectul Prodan Probu mi-aduse ştirea că lagărul său din Măgina fusese atacat şi fugărit de garda ungurească din Aiud, sub comanda prefectului (Obergespan) de Alba de jos, baronul Ştefan Kemény şi o companie infanterie de linie comandată de căpitanul Novak.

Satul Măgina şi o mare parte a Cacovei fuseseră prădate şi apoi arse, ceeace ei reuşiră să facă cu atât mai uşor, cu cât credincioşii Români n'au vrut să lupte contra soldaţilor împărăteşti. Nu mult mai târziu am aflat, că aceşti soldaţi s'au răsculat contra căpitanului, care avea sentimente maghiare, silindu-l să părăsească Abrudul şi să pornească la Alba Iulia.

Pe când eram ocupat cu pacificarea şi desarmarea

www.dacoromanica.ro

oraşelor de munte, alt detaşament al trupelor mele avu de susţinut prima luptă cu honvezii, repurtând o victorie stralucită la Cricău. Acest detaşament, comandat de vice-prefectul Blasiu, de tribunul Bucur, preot în Gâlda şi de înţeleptul locotenent Sandrucu dela reg. 1 de grăniceri, se aşezase încă dela începutul operaţiunilor militare lânga satul menţionat mai sus. In acelaş timp, mai multe companii de honvezi şi gardă ungurească au atacat pe neaşteptate gloatele lui Axente staţionate la Sân-Crai, pe Mureş şi, profitând de o ceaţă groasă, le-au pus pe fugă. Incântaţi de această uşoara isbândă, Ungurii comandaţi de baronul Banfi şi căp. Baumgarten trecura Murăşul atacând la 28 Oct. lagarul dela Cricău. Gloatele româneşti respingând atacul cu îndrasneala, se încinge o luptă aprigă care ţinu mai multe ceasuri. Un student din Blaj născoci o nouă şiretenie. El îşi umplu sumanul cu pae şi-l înfipse în parul unui gard. Această şiretenie o imitară mai mulţi români şi astfel apăru un rând întreg de oameni de pae, pe cari Maghiarii îi luară drept luptători adevăraţi, în negura care se lasase pe poalele munţilor şi care ţinu mai multe ore. Pe când cea mai mare parte a luptătorilor maghiari trăgeau în păpuşile de pe gard, gloata se formă în noui coloane contra flancurilor ungureşti şi după un atac curajos din mai multe părţi deodată, inamicul fu respins cu pierderi mari din partea-i şi fugărit până la Teiuş. Precum credincioşii preoţi români se aflau pretutindeni sau în fruntea trupelor, sau ajutau cu toate mijloacele ce le stăteau la îndemână şi cu pericolul vieţei lor, operaţiile militare, tot astfel au facut şi în această ocazie. Mai mulţi preoţi au îndrăsnit sa patrunda cu merinde şi bauturi răcoritoare până în rândurile luptatorilor. Parohul din Mesentea însă cazu în mâinile Ungurilor. Aceştia îl maltratară cu lovituri de sabie şi de pumni aşa de rău, încât cazu la pământ aproape în nesimţire, apoi fu legat cu o funie de gât, şi cu partea cealaltă a funiei de o căruţa şi târât astfel dela Aiud pâna la Turda şi de aci la Cluj, unde fu aruncat în închisoare şi ar fi fost fără îndoiala spânzurat, dacă imperialii sub colonelul Urban n'ar fi ocupat peste puţin Clujul, liberându-l din temniţă.

La Zlatna primii o scrisoare dela locotenentul Sandrucu, în care-mi cerea din nou ajutor contra Ungurilor.

www.dacoromanica.ro

cari erau gata sa atace iarăşi lagărul dela Cricău. Ii expediai imediat ajutorul cerut, şi pornii apoi la Alba Iulia, unde fusesem chemat de comandantul acestei cetaţi. După ce primii instrucţiuni noi, mă întorsei în lagărul dela Cricau. Aici mi-aduse căpitanul Gratze ordinul ca să operez cu gloatele spre Aiud, Vinţul-de-sus şi Turda. Liniştiram Aiudul şi pornirăm mai departe spre Vinţ, pe care l'am găsit în cea mai mare parte distrus. De aci am pornit spre Turda, unde ne eşi înainte o delegaţie din oraş, care auzind condiţiile noastre de pace, le primi, iar noi le-am garantat siguranţa persoanelor şi a averilor. Aci ne-am unit cu corpul de armată comandat de Gedeon.

Cu această ocazie am datoria să explic purtarea gloatelor româneşti în timpul operaţiunilor din Valea Murăşului, cu atât mai mult, cu cât din anumite părţi se manifesta intenţia„ de a defăima în toate ocaziunile poporul armat român. Cu toate cruzimile cele mai revoltătoare, jafurile şi omorurile comise de Maghiari contra Românilor în Valea Murăşului şi mai ales în jurul Aiudului, Românii intrând în acest oraş s'au purtat atât de corect încât nici un singur cetăţean n'a avut cel mai mic prilej ca să se plânga. Aceasta este cu atât mai de laudă pentru Români, cu cât gardiştii saşi cari au venit în urmă, pentru a garnizona acolo, au comis hoţii şi jafuri, fapt despre care s'a plâns primarul oraşului într'o scrisoare adresata generalului comandant, în care arată că purtarea Românilor a fost faţă de cea a Saşilor, demnă de toată lauda.

Şi incendierea Vinţului-de-Sus vor alţii s'o arunce tot în spinarea Românilor. Cum am menţionat mai sus, orăşelul era, la sosirea noastră, aproape complect distrus şi pustiu. Am gasit acolo o mulţime de Români aruncaţi de Maghiari în gropniţe de var, şi ucişi pe aceasta cale barbara, apoi cadavre de preoţi români mutilaţi, ceea ce ar fi fost de ajuns să provoace furia şi dorul de rasbunare al Românilor. După o cercetare minuţioasă a căpitanului Gratze, acesta a raportat că orăşelul n'a fost incendiat de Români, ci chiar de Unguri, când au văzut că se apropie Românii.

Purtarea poporului armat român a fost pretutindeni atât de exemplară, încât a ştiut să-şi câştige chiar încrederea Ungurilor, cari aveau pe conştiinţă atâtea barbarii

www.dacoromanica.ro

comise contra Românilor. Astfel s'a dat Turdenilor fugiţi la Aiud la întoarcere, după cererea lor, gardişti români, dintre bravii locuitori ai Albacului, pentru paza persoanelor pe drum; tot astfel rechiziţionă dela mine chiar generalul Wardener, prin locotenentul Papavicza, Români pentru garda curţilor şi moşiilor proprietăreşti etc. Aceasta ar fi trebuit să contribue, la ulterioara catastrofă din Aiud, ca să nu se dea prea uşor crezământ calomniilor duşmanilor Românilor, ci să se cerceteze fără prejudecată adevăratele cauze ale regretabilei catastrofe şi să se asculte cu linişte rapoartele conducătorilor Românilor.

Dela Turda am pornit la generalul Wardener la Cluj; am fost însă chemat pentru instrucţiuni noi, la colonelul Losenau. Dela acesta primii ordin, să întăresc cu poporul meu armat aripa stângă a armatei imperiale, care opera contra Huedinului. Oamenii fiind însă prea de mult plecaţi de acasă şi obosiţi peste măsură, le dădui drumul să se odihnească câteva zile şi să-şi procure merinde şi îmbrăcămintea necesară pentru operaţiunile viitoare, care cădeau în sezonul de iarnă. Le indicai ziua şi locul de concentrare, şi plecai apoi la Câmpenĭ şi de acolo la Abrud. Aici mă întâlnii pentru prima oară cu căpitanul Ivanovich, care probabil, după cum îmi închipui, primise ordin să mă ajute ca ofiţer destoinic în comanda gloatelor şi să aducă servicii importante cauzei imperiale, ceeace el, trebue s'o mărturisesc cu părere de rău, nu facu însă, după cum se va vedea mai departe.

Aci trebue să menţionez mai întâi operatiunile gloatelor din Zarand detaşate de bravul prefect Buteanu spre Huedin. Numitul prefect adusese la începutul lui Noembrie un detaşament al gloatelor sale în lagărul dela Teiuş, ca sa opereze în legătură cu ceilalţi Români aflători acolo spre Aiud şi mai departe în sus pe Valea Murăşului. O altă ceată de 3000 de oameni a trupelor sale el o pornise din comit. Zarand, cu 2 tunuri de lemn, sub comanda tribunilor Dionisie Darabanţ şi Ion Corteş spre Huedin, cu însărcinarea de a opri acolo sau la Lacul-Negru înaintarea Ungurilor spre Cluj. Oamenii, fiind nevoiţi a mai sta două zile în munţi, pentru a'şi turna gloanţe, au ajuns prea târziu pentru a putea lua poziţii la Lacul Negru. Ei se întâlniră cu vraşmaşul la 7 Noembrie lânga satul

www.dacoromanica.ro

Zam-Sân-Crai. Invitarii Românilor de a depune armele şi a se retrage în linişte, Ungurii au răspuns cu împuşcături, atunci ai noştri au ocupat poziţia lor de mai 'nainte la adapostul garduriloi acoperite cu pae şi aşezate în spatele satului, raspunzând focului duşman. Dupa o luptă scurtă inamicul respins, o luă la fuga. Satul ardea cu flăcări căci paele de pe garduri luînd foc, un vânt puternic întinse focul la casele din apropiere, aprinzând astfel satul. Casele pe cari focul le-a lăsat în această zi intacte, au fost aprinse a doua zi de Maghiari. Peste noapte, aceştia primind ajutor din Ungaria şi astfel întăriţi, atacara din nou la 8 Noembrie dimineaţa. Românii, din lipsă de muniţii, n'au putut să reziste mult timp; ei au fost respinşi şi urmăriţi până în munţii apropiaţi. Astfel s'a zădărnicit scopul acestei expediţii.

Conform ordinului primit dela col. Losenau adunai din nou gloatele în Câmpeni, îmi alesei 1500 de oameni, din cari cam 250 armaţi cu puşti, ceilalţi numai cu lănci şi pornii cu aceştia, întovarăşit de capitanul Ivanovich, pe la sfârşitul lui Noembrie în marş peste munţi spre Huedin. La 4 Decembrie am sosit la Sacuelu. Indata împarţii trupele şi ocupând localităţile din împrejurimi, locuitorii din Albac şi Bistra i-am aşezat în satul Rogojal, punctul cel mai important.

Apoi am pornit cu cap. Ivanovich la col. Losenau în Huedin, raportându-i despre trupa şi despre măsurile luate de mine la Sacuelu. Aci s'a hotărât, ca în noaptea de 6 spre 7 Decembrie sa atac cu trupele mele pe insurgenţi dincoace de Fekete-to lângă satul Sebeş şi în cazul reuşitei sa ma arunc, după respingerea avangardei lor, asupra lagărului lor principal, în care scop mi s'au dat 70 soldaţi regulaţi şi un ofiţer din regimentul Zsivkovich. Domnul colonel făgăduise sa se pue în marş cu coloana sa dela Huedin şi sa atace pe vrăşmaş de pe şosea. La 5 Decembrie m'am întors la Săcuelu. Aci aflai, ca rebelii ceruseră satului Vişiagu, ca să li se dea a doua zi 400 de pâini şi alte merinde şi ca avangarda noastră dela Rogojal era gata sa-i primească, dacă rebelii ar fi venit într'adevăr în sat. Sentinelele mele prinseseră 2 insurgenţi, cari ne-au dat câteva ştiri importante despre puterea şi poziţia duşmanului şi pe cari i-am trimis la col. Losenau.

Desemnasem ziua de 6 Dec. pentru recunoaşterea posi-

www.dacoromanica.ro

țiunilor inamice și pentru pregătiri pentru noaptea urmatoare, când primii în această zi pe la 10 dim. dela un curier trimis din Rogojăl vestea, că Albacenii și Bistrenii postați acolo se pusesera în marș spre Vișagu, pentru a ataca trupa de rechiziție a maghiarilor, care și ea pornise într'acolo. Incălecai îndată și pornii cu alți câțiva călăreți spre satul menționat mai sus, după ce invitasem pe căpitanul Ivanovich, necunoscând tăria trupei ungurești de rechiziție, să mă urmeze în marș forțat cu grosul trupei și cu soldații de linie. La un sfert de oră departe de locul de luptă, întâlnii un alt curier, care-mi aduse îmbucurătoarea veste, că rebelii fuseseră cu totul nimiciți de Români. Inspectai câmpul de luptă pe care zaceau morți 35 de insurgenți; numai 4 sau 5 au putut sa scape prin fugă; noi n'am avut decât 2 răniți ușor. Cu această ocazie s'au distins prin curaj și bravura: septuagenarul Matei Filip din Albac, care servise mai nainte în armata imperială, în care înaintase până la gradul de sergent major. El a fost conducătorul Albacenilor în aceasta lupta și în fruntea lor invită pe comandantul trupei rebele să depue armele. Când acesta din urmă, în loc de a se preda, comandă trupei sale „foc", un alt albacean numit Ispas, eși din rânduri, împușcând pe ofițerul insurgenților, înnainte ca aceștia să tragă un singur foc. Astfel rebelii se zăpăciră complect. Un al treilea albacean, Alexi, se apropiă fără pușcă de un grup de 12 honvezi, smulse unuia arma încărcată din mână, îl împușcă și se întoarse nevătămat la trupă.

In curând sosi și grosul trupei cu căpitanul Ivanovich, care află dela noi cele întâmplate, și eu raportai col. Losenau despre rezultatul luptei. Lăsarăm pe Scarișoreni lângă satul Vișagu, pentru a ocupa trecatoarea spre Bologa, iar noi plecaram cu restul trupei spre așa numitul Vârfu-lui-Traianiș. La apropierea noastră avangarda rebelilor se retrase după susnumitul vârf la vale în câmpie. Sosiți pe Trăianiș, observai capitanului Ivanovich: „ca hotărâtul atac nocturn nu putea să mai aiba loc în această noapte, căci se făcuse seară și n'avusesem timp sa fac o recunoaștere exactă; dușmanul era chiar avertizat prin lupta descrisă mai sus și prin retragerea avangărzei sale, prin urmare nu puteam să expui trupele mele pericolului unei lupte de noapte în regiuni necu-

www.dacoromanica.ro

noscute şi cu un duşman bine înarmat". Hotarâi deci sa amân acest atac pentru una din nopţile viitoare şi, înştiinţând pe colonelul Losenau, îi arătai motivele acestei schimbari. Totuşi capitanul Ivanovich se strădui să convinga gloatele să încerce atacul împotriva voinţei mele; nu reuşi însa. Apoi m'am culcat.

A doua zi, 7 Decembrie, pe când recunoşteam împrejurimile, auzii deodata împuşcături de tun. Nu ştiam ce însemna aceasta, mai târziu aflai, că căpitanul Ivanovich pornise cele 2 tunuri de lemn de pe Trăiniş în vale, fară a mă înştiinţa, şi începu cu ele focul contra avangărzei insurgenţilor, pentru a-i sperie; ceeace nu reuşi însa, caci duşmanul era pregatit şi înţelese neghiobia acestui atac prostesc. Inainte de a înţelege încă acest atac neaşteptat, sosi tribunul Clemente Aiudeanu, care-mi raporta că lupta trupelor noastre contra Maghiarilor şi începuse. Alergând spre câmpul de luptă, văzui de departe cum se retrageau cei 70 de soldaţi cu tunurile. După 10 minute îi urmara şi lancerii. Duşmanul întărit cu noi trupe înnainta tot mai îndrăsneţ şi numai bravilor vânători români trebue să mulţumim, că cavaleria duşmană n'a nimicit complect pe lancerii cari se retrăgeau. Vânatorii au atras atenţia cavaleriei ungureşti asupra lor, şi o ţinură în şah printr'un foc bine îndreptat. Dar acum vânatorii isprăvira cu totul muniţia şi se aflau în primejdie de a fi împresuraţi. Trimisei deci în ajutorul lor pe tribunul Aiudeanu, care reuşi să-i scape de primejdie. Eu credeam însă, că atacul nu avusese alt scop decât sa menţina poziţiunea angajată în seara din ajun. De aceea rugai pe capitanul Ivanovich să ne oprim aci pe înalţimea Trainişului, deoarece această poziţie era foarte avantajoasă, noi putând respinge de aci orice atac; el răspunse însă, că nu putea expune unui pericol pe soldaţii de linie şi nu am fost în stare a'l ţine pe loc.

Astfel se descurajară şi lăncerii, şi am fost siliţi sa ne retragem cu toţii. Când începu să se vadă duşmanul pe vârful Trainişului soldaţii o luară la goană; după ei gloatele, unii spre Sacuelu, ceilalţi spre Rogăjel. Dupa cei dintâi, trimisei, spre a-i aduna, pe tribunul Aiudeanu, după ceilalţi mersei eu, concentrându-i lângă Mângău. Pierderile noastre au fost numai de câţiva răniţi, pe când vrajmaşul a avut mult de suferit din partea vânătorilor.

www.dacoromanica.ro

Pierderea lor se poate evalua la 40 50 de morţi şi tot atâţia răniţi. Căpitanul Ivanovich a raportat la Huedin numărul pierderilor duşmanului în mod absolut exagerat. Nu trebue să fii o celebritate militară, pentru a vedea că atacul a fost foarte imprudent:

a) pentrucă duşmanul de trei ori mai tare şi mult mai bine înarmat era vigilent pretutindeni;

b) pentrucă întreagă operaţia noastră era îndreptata numai contra centrului armatei duşmane, neluând nici o dispoziţie contra flancurilor acesteia; *c)* pentrucă colonelul Losenau nu ştia nimic de acest atac, pentru a-l putea susţine, cu grosul trupei din partea şoselei conform înţelegerei luate. Urmările acestui atac nesocotit au fost incendierea satelor Trăiniş şi Vişagu,—drum deschis către interiorul ţărei pentru insurgenţii venind din Ungaria şi descurajarea poporului armat.

La 8 Nov. plecai spre Huedin. Căpitanul Ivanovich sosise mai dinainte acolo, şi pentru a se justifica, făcuse un raport falş colonelului, pe care trebuia să-l desmint. Bunul colonel mă consolă cu cuvintele: nemo semper vincit, sed et vincitur.

După 2 zile comunicai colonelului, că fusesem nevoit să trimit acasă gloatele staţionate la Mărgău, din lipsa de hrană şi din cauza gerului cel mare. Colonelul mă însărcina să adun noi gloate, pentru a le aduce la Huedin întru întărirea flancului drept al coloanei ce opera acolo. Luai deci dispoziţiile necesare pentru a ţine pe colonel în curent cu mişcările duşmanului prin locuitorii din Săcuelu şi Vişag şi plecai. Pe drumul spre Câmpeni lângă Cucea primii un raport dela tribunul care staţionase cu ceata sa la Ofenbaia, că pornise spre Huedin, luînd însă drumul prin Cluj, din cauza zăpezei mari din munţi, despre care fapt înştiinţai îndată pe colonelul Losenau.

Sosit la Câmpeni, expediai în 4 zile o nouă trupa de 1500 oameni, din care 70 vânători, sub comanda tribunilor N. Corteş şi Al. Aiudeanu. Eroicii Români au facut drumul peste munţi, foarte greu în acest anotimp, în trei zile şi au sosit la 19 Dec. în apropiere de Huedin. Aci tribunii primiră ordin dela generalul Wardener, sa unească avangardele lor cu acele ale armatei, ceeace s'a şi executat îndată. Acum tribunii au cerut muniţii pen-

www.dacoromanica.ro

tru trupele lor; ei n'au primit însă decât făgaduiala, că vor fi ajutaţi de armata regulată, în caz de vor fi atacaţi de Maghiari. Câteva zile mai târziu tribunii au fost înştiinţaţi de sentinelele lor, ca rebelii înaintau cu puteri însemnate. Indată expediară curieri spre Huedin. Generalul Wardener se retrăsese din cauze cunoscute numai lui fără a încerca cea mai mică rezistenţă şi fără a incunoştiinţa pe comandanţii numeroaselor gloate româneşti adunate din toate părţile. Până să sosească vestea despre curioasa retragere, tribunii au şi fost atacaţi de avangardele duşmane. Vânătorii români au răspuns cu putere focului, retrăgându-se în bună ordine către munţi, aparând retragerea celorlalte trupe. Tribunii mei au fost atât de fericiţi, încât au scăpat cu ceata lor, având numai o pierdere de un mort şi câţiva raniţi. Detaşamentul de sub comanda tribunului Iosif Moga a avut însa un sfârşit cât se poate de trist. Sosit la Huedin, acest detaşament a fost întrebuinţat pentru întărirea aripei drepte a armatei şi se lupta acolo de două ori cu destula glorie. După retragerea lui Wardener dela Huedin şi aceia a col. Urban dela Cluj, s'a retras şi sus menţionatul tribun, la început în direcţia în care se retrăgea Urban, la Bonţida însa trecu Someşul, aruncându-se în câmpie către Barei şi Gadalinu, cu intenţia de a scapa în munţii tribunatului sau. Vazându-se însa înconjurat de duşman, parasi trupa şi se întoarse la colonelul Urban. Când au sosit centurionii cu gloatele pe şoseaua Turda-Cluj, au fost atacaţi între Turda şi Homicidu de duşman, 100 dintr'înşii au fost macelariţi şi 200 facuţi prizonieri şi duşi la Cluj şi de acolo la Oradea; restul se răspândi în munţi şi astfel nu sosiră decât numai câţiva în halul cel mai mizerabil la familiile lor.

Intre timp alergai la Sibiu, pentru a ma informa acolo asupra situaţiei, şi pentru a cere dela comandamentul general dispoziţiile necesare pentru gloatele luptând în munţi şi ma întorsei încă în cursul lunei Decembrie.

La începutul lui Ianuar 1849 primii dela comitetul naţional român sub No. 830 dela 29 Dec. 1849, ordinul generalului comandant, ca să concentrez un mare număr de oameni în centrul munţilor. Necesitatea acestei masuri era evidenta; noi, prefecţii Buteanu, Balint, şi cu o înţelesesem de mult şi luasem dupa putinţa în înţelegere

www.dacoromanica.ro

deplina, măsurile necesare. Căci, dupa concentrarea trupelor imperiale între oraşele cele mai principale săseşti pe „fundus regius" şi ţara sacuiască, şi în urma operaţiunilor obositoare contra Săcuilor şi neexplicabila încetineală în desarmarea acestora, munţii fuseseră blocaţi aproape din toate părţile, trebuia deci concentrata la centru o trupă numeroasă, totdeauna pregătită pentru a putea trimite zilnic ajutorul necesar trecatorilor celor mai dinafară, unde se dădeau lupte în fiecare zi.

Trecătorile din comitatul Zarandului le apara cultul şi neobositul prefect Buteanu, care era în acelaş timp şi administrator al acestui district. In lunile Ianuar, Februar şi Martie el se luptă necontenit cu duşmanul, şi am fost nevoit a-i trimite într'una ajutoare. Munţii dinspre Turda şi Cluj erau ocupaţi şi apăraţi vitejeşte de către curajosul şi înţeleptul prefect Balint, preot în Roşia-de-Munte. Şi acestuia i-am trimis, după cererea sa, de mai multe ori ajutor. Celelalte puncte le apăram eu. Apărarea trecătorilor spre Aiud şi Teiuş o încredinţai vice-prefectului meu, preotul Prodan Probu, părintele unei familii sărmane, care a fost arestat câtva timp mai târziu pe nişte prepuneri nedovedite, şi astăzi încă zace *neascultat* în închisoare, pe când chiar rebelii sunt cercetaţi şi condamnaţi pretutindeni!! La Ponoru-Remeţei întrebuinţai întâia oară pe tribunul Matei Nicolae din prefectura lui Balint şi mai târziu pe tribunul meu Vasile Tudor. Importantele trecători de lângă Albac, Marişel şi Someşu-rece spre Huedin şi şoseaua Oradea-Cluj au fost apărate cu vitejie şi statornicie admirabilă, de către bravii locuitori ai satelor de mai sus. Eu îi încurajai din când în când, trimiţându-le comandanţi şi trupe de ajutor. In toate punctele aceste au avut loc lupte, în care Românii au dovedit vitejie, sacrificiu, energie şi o credinţă nestrămutată către împărat şi către monarhie. Unele din acele lupte întâmplate spre Huedin, le voi menţiona pe scurt pentru importanţa lor.

La 3 Ianuar 1000 de Maghiari, care aveau şi un tun, şi comandaţi de un anume Geley din Iulia (Gyula) atacară satul Rîu-Calatei, situat în apropierea Marişelului. Optzeci de flăcăi din acelaşi sat, cari apărau trecătoarea, au ţinut armata vrăşmaşă 4 ceasuri pe loc, până când sărmanii locuitori au putut să-şi transporte puţina lor a-

www.dacoromanica.ro

vere în munţi. Apoi s'au retras şi dânşii ne mai având gloanţe. Satul a fost transformat îndată în cenuşă de către rebeli. Pierderile Românilor au fost de doi răniţi, inamicul însă a avut foarte mulţi morţi şi răniţi,—câţi, nu se ştie.

La 26 Februar 600 de honvezi porniră din Gilău[1] spre Marişel. Trupa noastră compusă din locuitori ai aceluiaşi sat primi pe duşman la Vârfu-Bătrânei. Luptatinu 6 ore cu rezultat schimbător, până când la urmă, rebelii au fost respinşi şi urmăriţi până la Gilau. Ei lasara pe câmpul de luptă 13 morţi; numărul răniţilor nu este cunoscut, au fost însă încărcaţi pe 4 care. Vitejii Marişeni au avut de plâns 6 morţi; 4 case şi 3 sure le-au fost arse şi 30 de vite furate.

Pentru a răsbuna această înfrângere, 1600 de honvezi şi alţi rebeli au atacat Mărişelu la 12 Martie. Sentinelele anunţară pe locuitori de primejdia ce se apropia şi imediat se adunară oamenii valizi, se împărţiră în trei coloane şi ocupară cele trei puncte mai importante din apropierea sutului. Pentru a putea însă rezista cu o oarecare şansă unui duşman atât de numeros, părea necesar a-l face să creadă că avea să lupte cu o trupă mult mai numeroasă. Deci pentru a-l speria, şi pentru a putea observa mai bine mişcările sale şi a da la timpul oportun semnalul de atac. o demonstraţie de pe înălţimea munteiui Grohotu era absolut necesară; dar după ocuparea celor trei puncte menţionate mai sus numai rămăsese de loc trupe disponibile. Atunci se oferiră pentru această demonstraţie femeile bravilor munteni. Ele fură oarecum organizate în grabă; Pelagia Roşu, mama centurionului Roşu, comandantul locuitorilor, fu însărcinată cu conducerea lor, hotărându-se felul cum se va face aceasta demonstraţie. Pe cap cu pălării bărbăteşti, încălecară toate şi se suiră în cea mai frumoasă ordine pe muntele Grohotu în sus. Trebue să menţionez că Romăncele dela munte călăresc tot atât de bine ca şi bărbaţii. Ajunse pe înălţime, ele se împărţiră astfel, ca să nu fie văzute de duşman; numai Pelagia Roşu observa de pe o înălţime mişcarile armatei ungureşti. Când aceasta sosi la un punct

[1]) Gyalu, castelul ultimului duce român, Gellu, care a fost omorât în anul 904 de ungurul Tuhutum.

www.dacoromanica.ro

desemnat mai dinainte, Pelagia suflă în corn, calareţele aparură din toate parţile şi facând un sgomot mare se puseră în mişcare. Acesta era pentru Mărişeni semnalul de atac. Ei se năpustiră din toate părţile asupra duşmanului, aducând cea mai mare zăpaceala în rândurile lui. Lupta fu scurta, căci Ungurii numai căutară sa lupte ci să scape cu viaţa. Ei lăsara pe câmpul de luptă treizeci de morţi, între care un capitan şi un sergent-major Vitez Lajos; răniţii lor fura încărcaţi în 6 care. Mai importantă a fost înfrângerea Ungurilor lânga râul Someşu-rece, căci aci s'au înecat peste 100 dintre ei; dintre Mărişeni au fost numai 2—3 raniţi.

Luptând în felul de mai sus în mai toate punctele, aflarăm pe la mijlocul lui Martie importanta ştire despre cucerirea Sibiului de catre Bem [1], şi peste puţin acea şi mai neexplicabila a părăsirei întregei noastre patrii atât de încercata, de către trupele imperiale şi retragerea lor în Valahia. *Dela început puţin ajutaţi şi cu toate sacrificiile noastre trataţi cu dispreţ, priviţi cu neîncredere, de multe ori calomniaţi, chiar insultaţi*, ne vazuram deodata daţi prada furiei unui vrajmaş barbar. Impresia produsa de această faptă asupra muntenilor, nu se poate descrie şi ne trebui timp pentru a şterge aceasta impresie urâta, înlocuind o cu pareri mai obtimiste Din câmpie veneau zilnic fugari în munţi, preoţi români, învaţaţi, ofiţeri ai gloatelor, tineri, cari se sustrageau recrutarei pentru armata rebelă, sau din aceia cari, deja recrutaţi, părăseau la prima ocazie steagul ungureşc şi veneau în munţi la fraţii lor. Numarul luptatorilor se înmulţi ast-

[1]) *Iosif Bem*, general polon, născut în 1791 la Cracovia din familie nobilă; a făcut studiile militare la academia din Varşovia intemeiată de Napoleon I. A luat parte la expediţia din 1812, dar după retragerea Francezilor s'a reîntors în Patrie şi a intrat în armata rusească. Din cauza sentimentelor sale patriotice a fost concediat în 1825. A luat parte la revoluţia polonă din 1830; după înăbuşirea acesteia s'a refugiat în străinătate eşind din nou la iveală în mişcările revoluţionare dela Viena. De aci a fugit în Ungaria, unde a câştigat încrederea lui Kossuth, care la pus în fruntea unei armate cu însărcinarea să alunge pe Austriaci din Ardeal.

După înfrîngerea armatei sale în August 1849, Bem se refugiă în Turcia trecând la mahomedanism; sub numele de Amurat Paşa a fost numit guvernator în Aleppo şi a murit la 10 Dec. 1850.

La 1880 i s'a ridicat un monument la Tîrgu-Murăşului, care a fost acum de curând dat jos de Români.

www.dacoromanica.ro

fel din zi în zi; şi acela al celor cu carte, cari puteau sa ne ajute cu vorba şi cu fapta. A contribuit mult la ridicarea moralului apariţia în munţii noştri a prefectului Axente Sever cu 1000 de lănceri disciplinaţi şi 200 vânători bine instruiţi, căci vestea despre vitejia sa ajunsese până la muntenii noştrii. Şi dela trecătorile din prefectura mea soseau ştiri favorabile. Astfel tribunul Vasile Tudor, care pazea linia cordonului la Ponoru-Remeţei respinsese pe duşman în mai multe lupte norocoase.

La 30 Martie bătu la Diomalu într'o luptă de 2 ore cu 60 de vânatori o companie de honvezi, urmărind-o până în şosea. Duşmanul părăsi 3 morţi, o tobă şi întreaga prada făcută în împrejurimi. La 10 Aprilie acelaşi tribun avu o luptă de 5 ore cu Banfi Ferentz, care comanda 3 companii de honvezi. Duşmanul fu respins, având 15 morţi; noi nu am avut decât un mort şi trei raniţi. Tot astfel batu acest tribun pe rebelul Egloffstein la 15 Aprilie la Piatra-tăiată şi la 24 a. l. la Piatra-lungă, omorându-i în ambele lupte 13 oameni. Crudul vrajmaş a comis atât în marşul înainte spre punctele de mai sus, cât şi în retragerea sa forţată, cele mai mari cruzimi şi jafuri, a caror urme se vor vedea încă mulţi ani.

Şi pe linia cordonului către Hŭedin a avut centurionul Matei Gheorghe o luptă norocoasă lângă satul Surcuţa contra şefului insurgenţilor Buzgo, care atacase numitul sat cu puteri mari, fiind însă respins cu o pierdere de 45 de morţi. Bravii Iurcuţeni deplâng moartea viteazului Stan Gheorghe, care a lăsat o văduvă sărmană cu mai mulţi copii,

Dar toate aceste succese nu erau deajuns pentru a înveseli pe munteni pentru apropiatele sarbători ale Paştelor atât de scumpe Românilor. Prefectul Axente Sever, după mai multe lupte victorioase, fu nevoit, parte din lipsă de muniţii, parte din cauza numărului prea superior al duşmanului, să se retragă tot mai mult în interiorul munţilor, fiind silit să lase între 15—16 Aprilie chiar Zlatna în mâna duşmanului. Prefectul Buteanu se retrase de asemenea din Zarand după lupte extraordinare, căzând astfel spre sfârşitul Iunei Martie şi începutul lui Aprilie aproape întregul comitat Zarand în mâinile duşmanului. Incurajat de vestea, care s'a dovedit în curând ca falsă, că generalul Puchner se întorsese cu armata sa în

www.dacoromanica.ro

Transilvania şi trimisese chiar un batalion în comitatul Zarandului, prefectul Buteanu hotărî să atace la 9 Aprilie oraşelul Brad, legând noi de reuşită acestui plan, operaţii către Baia-de-Criş şi Hălmagi. Daca reuşea planul, întregul Zarand ar fi fost liberat de duşmani. Soarta a vrut însă altfel. In ziua numită, la 3 dimineaţa Buteanu se pune în mişcare. Eu îi dădusem ca ajutor pe tribunul Aiudeanu cu un detaşament de gloate. Intreaga trupă număra cam 2000 de oameni şi era împărţită în trei coloane. Cele două coloane laterale se aflau sub comanda tribunilor Clemente Aiudeanu şi Vinţeanu; centrul era comandat de prefectul însuşi. O patrulă, trimisă spre Baia-de-Criş, aduse vestea că Maghiarii soseau din altă parte, gata să-l atace pe la spate. Inşelat de această ştire, Buteanu se opri îndată şi înştiinţă şi pe tribuni, poruncindu-le să se retragă. Aiudeanu primi ordinul şi se retrase. Vinţeanu înaintase prea departe, pentru a fi ajuns de curier. El sosise la punctul anumit, atacă cu succes avantposturile duşmane, pătrunde în orăşel şi se luptă câtvatimp cu curaj. Văzând însă, că nu era ajutat de nimeni, că duşmanii îl atacau cu puteri tot mai mari, se retrase cu pierderi foarte mici. Astfel atacul contra Bradului deveni zadarnic, se nimici întregul plan de operaţie şi duşmanii deveniră mai îndrăsneţi. Acest atac nereuşit a produs o impresie descurajatoare asupra poporului armat chiar din ţinuturile cele mai departate. Buteanu, stimat de toţi pentru activitatea ce o desfăşurase până acum şi stimat de toţi pentru vitejia sa, pierdu acum nu numai curajul, dar şi speranţa în insbânda finala.

Grijile muntenilor se măriră şi mai mult prin faptul că preţurile obiectelor de mâncare se urcaseră în mod enorm. Pe la Paşti sfertul de grâu costa 4 fl., ceva mai târziu 5 fl., şi cupa de sare 1 fl., mai târziu 1,20 fl. Comunicaţia cu câmpia încetase de mult, cu totul. Lucrătorii mineri nu mai puteau să şi procure nimic, căci în mine nu se mai lucra nimic şi acei cari aveau ceva bani, nu puteau să-i schimbe. Maghiarii din Abrud se obrazniceau din ce în ce mai mult şi făceau intrigi în secret parte ei singuri, parte prin câţiva români maghiarizaţi şi prin funcţionarii statului, pentru a demoraliza poporul, astfel că în lunile Aprilie şi Mai eram prefect numai după nume.

Izolaţi de restul lumei, părăsiţi şi uitaţi, traiam în necu-

www.dacoromanica.ro

noştinţa de tot ce se petrecea afara din munţi. Duşmanii faceau sforţari tot mai mari, numai ca sa pătrunda în munţi; caci ei ştiau bine, şi o mărturiseau chiar pe faţa, ca nu puteau sa cucereasca cetatea Alba-Iulia, până ce nu vor fi stăpânii munţilor. Cu toate acestea toţi luptatorii munteni nu aveau pe acele vremuri decât 1300 1400 de arme de foc, şi lipsa de muniţii era aşa de mare, că a trebuit sa se ia masurile cele mai severe contra acelora, cari ar fi îndrasnit sa împuşte în afara de lupte. Situaţia era deci critica din toate punctele de vedere. Numai capitanul Ivanovich nu se interesa de nimic în Abrud, decât de mâncare şi băutură pe socoteala locuitorilor. Dela mijlocul lui Decembrie când se întorsese din Huedin şi pâna în Mai, dusese în Abrud o viaţa de lenevie. El era complect strain şi indiferent faţa de evenimentele ce se petreceau în afară de Abrud. Numai odată, în a doua jumatate a lunei Ianuar, a putut fi convins de rugaciunile prefectului Buteanu, sa mearga în Zarand unde nu a fost însa de nici un folos, certându-se într'una cu cei dimprejurul prefectului. A treia zi, ne mai placându-i acolo, se întoarse la Abrud sa-şi reia ocupaţiile sale descrise mai sus.

Pe când luptam împreuna cu tovarăşii mei pe la trecatori cu duşmanul armat, şi în interior cu greutaţile aratate mai sus, sosi în Zarand, deputatul în dieta ungureasca, Ion Dragoş[1] din Ungaria. Când s'a convins guvernul unguresc, ca trupele sale nu sunt în stare sa rupa cordonul tras de Români în jurul munţilor, hotarî a-şi ajunge scopul pe această cale a tratativelor. Guvernul fauri,—dupa cum se constata mai târziu planul de a ocupa un punct prielnic oarecare situat în interiorul munţilor; sa atraga astfel spre centru pe luptatorii de la trecătorile cele mai de afara, să slabeasca astfel liniile cordonului şi sa deschida toate drumurile spre munţi. Tratativele trebuiau numai să mascheze punerea în a-

[1]) *Ioan Dragoş.*, deputat român, născut la 5 Martie 1810 în Oradea Mare ; tatăl său Teodor, a fost proprietar nobil de Topliţa. A studiat în Oradea-Mare dreptul, pe care însă nu l'a terminat. A fost jurat comitatens. Ca om politic aparţinea partidului conservator până la 1848. In primăvara acestui an Românii din cercul Beiuşului l'au ales deputat în dieta din Pesta, unde a devenit nu numai un aderent al principiilor lui Kossuth, ci unul din cei mai intimi ai acestuia.

www.dacoromanica.ro

plicare a acestui plan. In acest scop guvernul a ales pe deputatul Dragoş, un român cu sentimente ungureşti. La 23 Aprilie primi prefectul Buteanu dela susnumitul o scrisoare din Brad cu data de 19 a. l. adresata totodata şi mie, din care avea să iasă o înţelegere salutara. In aceeaşi noapte, plecai la Abrud, şi acolo comunicai conţinutul scrisoarei lui Axente Sever, care tocmai se afla în localitate. El declară imediat, ca rezultatul conferinţei va fi desigur nul, fiind cunoscute principiile maghiarismului lui Kossuth; Românii avuseseră de altfel ocazie, sa se convingă de buna-credinţă a Ungurilor, şi se putea prea bine ca în dosul acestei consfătuiri sa fie altceva ascuns; de aceea el era de părere să nu raspundem acestei invitaţii. El termină cu cuvintele: Timeo Danaos et dona ferentes! Cei mai mulţi însa erau de parere, ca o întâlnire cu Dragoş, dacă nu putea fi de folos, nu ar fi putut însa nici să strice. La 25 April plecaram la Mihaileni, adică eu, prefecţii Buteanu şi Dobra[1], fostul prefect al Câmpii, preotul Vladuţ,[2] vice-prefectul meu Boeru şi alţi câţiva, întâlnindu-ne acolo cu Dragoş. Scopul meu principal era, să aflu ceva despre situaţia lucrurilor în afară de munţi; pe urmă credeam ca faţa de starea în care ne aflam noi şi descrisă mai sus, un armistiţiu ar fi fost bine venit din multe puncte de vedere. La posibilitatea unei păci cu Ungurii nu ma gândisem nici pe departe.

Delegatul Dragoş luă cuvântul, şi ne descrise într'un discurs abil situaţia, în culori ungureşti. El ne spunea:

---

[1]) *Petre Dobra.* n. 1817 în Zlatna, Gimnaziul l'a făcut în Zlatna şi Cluj La Mureş-Oşorhei a făcut studiile de drept şi practica de advocat. La 1848 a fost numit prefect al unei legiuni româneşti, evenimentele însă l-au împedicat să-şi organizeze legiunea. Când a sosit reprezentantul lui Kossuth, Dragoş în Abrud, în Mai 1849 Dobra era şi el acolo. Dintre toţi Românii el a stăruit mai mult ca să înduplece pe Români să se înţeleagă cu Kossuth. Cu toate acestea el a fost cel dintâi care a căzut jertfă încrederei ce avea în intenţiunile Ungurilor. La 8 Mai un ofiţer cu 10 honvezi l-a închis turturândul în mod bestial. Dobra nebun de durere sări dela etaj pe fereastră jos în stradă unde l împuşcă sentinela.

[2]) *Nicolae Vlăduţ.* preot gr.-catolic şi prefect. Născut la 1818 în M. Bogata, a făcut Gimnaziul la Târgul-Mureşului şi Blaj, iar dreptul la Cluj. La 1840 s'a reintors la Blaj, studiind teologia. La 11 Dec. 1848 comit. naţional l'a numit prefect peste „Câmpie" cu 92 de sate. Vlăduţ s'a distins prin devotament şi curaj extraordinar.

www.dacoromanica.ro

„Capitala Ungariei a fost din nou cucerită, întreaga Ungarie este libera de mercenarii nemți, armele ungurești victorioase pretutindeni, mareșalul Windischgraetz rechemat și trimis în exil, Camarilla îngenunchiată; la Viena mișcari mari, întreaga Galiție în arme, și în curând va avea loc un congres european, dela care Kossuth aștepta renașterea Ungariei, cu atât mai mult cu cât Austria trebuia să fie dizolvată, iar ca rege al Ungariei ar fi desemnat ducele de Leuchtenberg, ginerele împăratului Rusiei". Dela aceste considerații Dragoș trecu la starea națiunei românești, spunând între altele: „Că cabinetul din Viena, încă dela începutul revoluției, nedreptățise într'una pe Români, în urma intrigilor sașești, că pe când Sașilor s'a dat arme, Românii au fost lăsați înnadins nearmați pradă furiei maghiare, că s'au chemat Rușii, numai pentru a apăra p' Sași, că în Constituția dela 4 Martie nu se pomenește cu nici o vorbă despre națiunea română, cu toate sacrificiile ei fără exemplu în istorie, pe când se creia sașilor, cari nu făcuseră nici mai înainte nimic, și acum depuseseră armele, recunoscând guvernul unguresc, *o țară a Sașilor (Sachsenland)* —din ceeace reese, că în Transilvania se intenționa ridicarea elementului german pe socoteala celorlalte națiuni etc. Este deci absolut necesar, să liniștim spiritele, căci Românii trebue să se convingă, ca au fost înșelați, și că până la sfârșit tot vor fi învinși".

Acesta era aproximativ conținutul cuvântărei sale.

Buteanu, care, cum am spus mai sus, pierduse cu totul orice speranță în reușita cauzei noastre și Dobra, un advocat învățat, care nici el nu era mai bine dispus, duceau aproape singuri convorbirea cu Dragoș, care pentru a ajunge la o înțelegere definitivă cerea imediata depunere a armelor, ca condiție absolut necesară, explicând-o astfel, ca garda națională va fi dezarmată din ambele parți, războiul având sa fie dus mai departe numai cu trupele regulate. Observai atunci, că poporul înșelat de atâtea ori de Unguri, nu va depune niciodată armele, nici nu se va îngădui vreodată ocuparea satelor și oraselor de munte cu soldați maghiari, și observai că aci nu poate fi vorba decât de un armistițiu. Delegatul răspunse, că nu avea instrucțiuni în această privință, ca va comunica însă imediat această propunere coman-

www.dacoromanica.ro

dantului din comitatul Zarandului şi lui Kossuth şi că va porni imediat la Debreţin, pentru a afla părerile lui Kossuth şi a aduce în scris concesiunile, care trebue să mulţumească pe Români. După această convorbire delegatul plecă, promiţând că se va întoarce în curând. Din această convorbire am mai dedus, că Maghiarii din Abrud, cu toate că din Octombrie 1848 până la sosirea lui Hatvany, deci mai mult de o jumătate de an, au fost apăraţi de Români şi trataţi cu blândeţe şi corespundau însă pe ascuns încontinuu cu fraţii lor din Ungaria, mai ales cu comandanţii, cari operau în apropiere, adică cu maiorul Csutak, comandant al Bradului, informându-l despre situaţia noastră şi cerându-i neîncetat ca trupele maghiare să pătrundă în munţi. M'am mai convins mai departe, că şi o parte a poporului din satele învecinate fusese convinsă să depue armele. Ceeace mi se părea însă mai primejdios, era că chiar câţiva din cei culţi, cari luptaseră până acum cu noi contra rebelilor, şi cari nu erau lipsiţi de influenţă, înclinau pentru o pace definitivă, nu din alte cauze ci numai pentrucă perduseră orice speranţă în reuşita finală a oboselilor noastre, şi pentrucă a doua parte a discursului lui Dragoş le deschise ochii asupra multor împrejurări. Mai aflai imediat după convorbire, că odată cu sosirea lui Dragoş, trupele ungureşti fuseseră întărite nu numai în comitatul Zarand ci pretutindeni spre trecătorile cele mai principale, ceea ce învedera un plan combinat de operaţie şi-mi dădu posibilitatea să înţeleg întreg planul politicianilor unguri arătat mai sus. Recunoscui atunci întreaga noastră situaţie şi hotărâi să lucrez cu mare băgare de seamă în contra intrigilor şi să dejoc planul lor. Intre timp mă convinsesem, că averea statului din Abrud nu mai era în siguranţă. Mai târziu mă făcu atent asupra aceluiaşi lucru şi vice-tribunul Ioan Corteş. Expediai deci pe acesta, întovărăşit de câţiva călăreţi, la d-nul Franz Frenkel, casier, cu invitare în scris, să predea vice-tribunului aurul şi casa statului, pentru a fi pus în siguranţă la Câmpeni. Aurul îl predă Frendel, altceva însă nimic. Mai târziu, după ocuparea Abrudului de către Hatvany, Frenkel predă acestuia 12.000 fl. din casă după ce depusese mai înainte în biserica Socinianilor jurământul pe constituţia ungurească.

www.dacoromanica.ro

In ziua după convorbirea din Mihăileni sosi dela Hatvany aprobarea unui armistiţiu provizoriu pe timp nedeterminat. Când au aflat prefecţii Balint şi Axente, cari nu au luat parte la convorbire, despre cele petrecute acolo, se grăbiră să-mi scrie să mă păzesc de credinţa ungurească şi de alte convorbiri. Această prevenire era inutilă pentru mine, deoarece am fost totdeauna de aceeaşi părere cu ei. Scrisorile lor mi-au fost însă folositoare în altă privinţă, căci aceşti 2 prefecţi fiind în mare vază la popor, am putut să ajut cu ele încercările mele de a dejuca intrigile ungureşti.

Imediat după plecarea lui Dragoş la Debriţin, primii dela comandantul Alba-Iuliei invitaţia să pornesc în grabă cu 5000 de oameni în ajutorul cetăţii. Ii răspunsei însă că situaţia în care ne găsim nu-mi permitea să micşorez numărul gloatelor sau să le întrebuinţez în altă parte decât în munţi. Ii descrisei toate împrejurările, că voi încheia o înţelegere cu rebelii numai atunci, când aceasta va fi spre binele tronului şi al patriei, că altfel eram decis la luptă aprigă în munţi ca şi pe câmpie.

După 8 zile apăru Dragoş iar, trimiţând copie după o scrisoare a lui Kossuth la Abrud, şi stabilind locul de întâlnire. În aceeaşi zi—era 3 Mai,—veni în persoană la Abrud. La 4 Mai avurăm o nouă convorbire în casele fostului meu vice-prefect Boeru. Buteanu citi adunării scrisoarea lui Kossuth. Aceasta era datată dela 26 April din Debriţin sub No. 6219/12 şi adresată deputatului Dragoş. Era deci scrisă chiar a doua zi după convorbirea dela Mihăileni; prin urmare Dragoş trebue că ceruse încă înainte de acea convorbire oarecari concesii, sau că Kossuth le-a făcut din propria sa voinţă.

Oricum ar fi, scrisoarea garantează Românilor egalitate de drepturi, întrebuinţarea limbei româneşti nu numai în şcoli şi biserici, ci şi în administraţia comunelor, lăsându-le libertatea de a se aduna în toate ocaziile şi petiţiile către guvern în româneşte, le garantează mai departe din partea statului ajutor pentru îmbunătăţirea şcolilor şi altor instituţii naţionale, ne-amestec în afacerile lor bisericeşti, punerea preoţilor români pe picior de egalitate, în privinţa lefei, cu preoţii celorlalte religii etc. In sfârşit promite Românilor, dacă se întorc îndată la datoria lor către patrie şi guvern (cel unguresc), să

www.dacoromanica.ro

arunce un văl asupra trecutului, exceptând însă din amnistia generală singur pe episcopul Şaguna. Unii dintre cei prezenţi se declarară nu tocmai nemulţumiţi cu aceste propuneri, înaintea tuturor fostul vice-prefect Ioan Boeru. Era aceasta cea dintâi concesie făcută de Maghiari sentimentului naţional al popoarelor, care se deşteptase. Ea este cu 2 luni mai veche ca hotărârea dietei ungureşti în care s'a pronunţat recunoaşterea naţionalităţilor. Bătrânul Micăş, tatăl prefectului[1]) observă. însă: „că prefecţii nu erau în măsură să încheie astfel de înţelegeri fără ştiera comitetului naţional, ca reprezentantul legitim al naţiunei, şi fără guvernul austriac", în care părere îi dădui eu dreptate. Trebue să observ aci, că pătrunsese în ultimele zile în munţi vestea declarării independenţei Ungariei, nu ştiam însă nimic positiv, şi cu atât mai puţin despre detronarea şi exilarea casei de Habsburg. Convorbirea alunecă iarăşi asupra depunerei şi predării armelor şi eu menţinui părerea mea, că aceasta nu se va întâmpla, având motive de a nu ne încrede în promisiunile ungureşti. Dragoş răspunse însă, că el cunoaşte părerea poporului, şi ştie prea bine, că acesta doreşte pacea; să i se permită a vorbi odată către popor şi se va vedea, că toţi vor fi gata să depue armele. Această dorinţă i se împlini, cu atât mai mult cu cât eu cunoşteam mai bine sentimentele poporului.

La 5 Mai sosi Dragoş, întovărăşit de o mulţime de lin-

---

[1]) *Florian Micăş*, născut în Jugul de jos (ziua naşterei nu se ştie) a studiat dreptul la Cluj unde a practicai advocatura până la 1848. Micăş a fost pentru tinerimea română care studia la Cluj, ceea ce a fost Aron Pumnul pentru tinerimea din Bucovina. Adunările ce le ţinea tinerimea sub conducerea lui M. au avut ca urmare arestarea lui. El a fost ridicat în noaptea de 9 Mai din aşternut şi transportat în temniţa din Târgul-Murăşului, unde a stat până la 20 Sept. când a treia adunare de popor, ţinută în Blaj, a trimis o deputaţiune la guvern cerând eliberarea lui.

Ajuns în Blaj, poporul adunat încă acolo îl primi cu însufleţire. La 15 Mai 1848 poporul din Câmpul libertăţei îl alesese în Comitetul Naţional, deşi era arestat. Ungurii au nimicit toată averea părinţilor lui, cari se refugiaseră în munţi. După ce armata imp. fu alungată peste hotar, se refugiă şi M. în Bucovina. Intors acasă, după suprimarea revoluţiei, a trăit în mare sărăcie. Prin anii 1860 fu ales fiscal în distr. Năsăudului, şi a răscumpărat apoi moşia părinţilor săi, din care a făcut o fundaţie, dând'o în administrarea mitropoliei de la Blaj, ca să înfiinţeze o şcoală de agricultură pentru Români.

A murit la 16 Martie 1876 la Bistriţa.

www.dacoromanica.ro

guşitori din Abrud la Câmpeni, unde poporul din împrejurimi era adunat în număr mare. El se sui pe o masă, fu însă întrerupt chiar la început, şi mai pe urmă de mai multe ori de poporul indignat, pe când alţii erau de părere să fie lăsat să vorbească până la sfârşit. Succesul vorbirei sale fu acela pe care-l aşteptasem; căci între altele îşi permisese şi o expresie necuviincioasă la adresa împăratului şi a familiei imperiale. Numele împăratului este sfânt pentru Români. In zadar se sui I. Boeru, fostul vice-prefect, pe aceeaşi tribună improvizată, încercând să îndrepteze expresiile delegatului şi să înveţe poporul în sensul acestuia; el nu avusese niciodată încrederea maselor şi discursul său nu avu nici un efect. Şi eu am sfătuit poporul să nu se lase a fi înşelat de nimeni. Centurionul Samoil Moraru răspunse şi el celorl doi oratori, punându-le câteva întrebări şi se declară nemulţumit cu răspunsurile primite. Incă odată mai vorbi Dragoş poporului, promiţându-i bani, de-ale mâncărei, dacă vor încheia pacea.

Marea majoritate a poporului declară însă, că voia pacea, însă cu învoiala comitetului naţional şi a împăratului şi cu condiţia, ca soldaţii ungureşti să nu vie niciodată în munţi, că nu se încredeau în promisiunile ungureşti, atât timp cât se cerea predarea armelor. Adunarea se încheie fără a ajunge la alt rezultat, decât declararea câtorva comune obosite mai mult de răsboi, că depune armele, ceeace şi făcură; mai târziu, se întoarseră şi aceste localităţi la datorie şi luptară alături de ceilalţi contra insurgenţilor. Ungurii profitară de această împrejurare, pentru a-l face pe Dragoş să creadă, că acest exemplu va fi în curând imitat de întregul popor, să ridice deci fără frică steagul Unirei în Abrud; ceea ce şi făcu Dragoş a doua zi 6 Mai. Era Duminică. Către amiază sosii şi eu în Abrud şi văzui pretutindeni steagurile ungureşti. Dragoş mă primi cu învinuirea că eu singur stăteam în calea lui, învăţând poporul să nu predea armele.

Pe când ne certam noi, veni dela avanposturile noastre ştirea că Hatvany [1]) înaintează cu puteri considerabile

[1]) *Emeric Hatvany*, comandantul unei trupe de honvezi. După revoluţie, Hatvany a emigrat în America In 1850 Kossuth l'a trimis în Ungaria, ca să pregătească o nouă răscoală. A cutrierat ţara sub deosebite

www.dacoromanica.ro

spre Abrud. Eu întrebai pe Dragoş cum se poate aşa ceva, când armistiţiul nu este denunţat şi ce ştie el despre acest lucru? El afirmă că nu ştie nimic şi nu vroia să dea curierului crezământ: s'a hotărât totuşi să scrie lui Hatvany. Peste un ceas sosi un al doilea curier cu ştirea surprinzătoare că Hatvany a şi sosit la hotarul Abrudului. Românii cari se aflau de faţă întrebară pe Dragoş, că ce înseamnă aceasta? El îi asigură din nou că nu ştie nimic, asigură însă pe cinstea sa şi chiar în numele guvernului maghiar că, chiar şi de ar intra Hatvany în oraş, noi putem să fim fără nici o grijă, pentru că nu ni se va clinti nici un păr din cap. Unii se liniştiră între alţii şi Buteanu şi Dobra; eu însă mă depărtai iute şi ajungând acasă, încălecai calul şi alergai în galop la Câmpeni. In drumul meu întâlnind câţiva gardişti români, le amintii datoria şi jurământul lor. In aceaşi seară între 9 şi 10 rebelii lui Hatvany cu acesta în frunte intrară cu 1400 de soldaţi şi 3 tunuri în oraşul Abrud, unde au fost primiţi cu mare entuziasm de către Maghiari. Gardiştii români credincioşi, la apropierea insurgenţilor se depărtară din oraş şi veniră armaţi la Roşia, unde întrunindu-se cu gardiştii români din acel oraş, a doua zi au ajuns la Câmpeni. Cu aceştia veni şi prefectul Balint, pe care îl chemasem eu. S'a deşteptat şi căpitanul Ivanovici din letargia sa şi a fugit la Câmpeni.

După ce Maghiarii din Abrud, capabili de a purta arme, în număr de peste 600 s'au pus ei înşuşi la dispoziţiunea lui Hatvany şi prin urmare i-au întărit în mod considerabil puterile acestuia, toţi Românii din oraş şi satul Abrud au fost dezarmaţi chiar în acea noapte. Pe la miezul nopţii am primit prin vice-tribunul M. Begnescu o scrisoare dela Dragoş, în care acesta mă dojeneşte că am plecat din oraş şi mă provoacă să mă întorc acolo. A doua zi 7 Maiu dimineaţa primii a doua scrisoare prin care eram invitat să depun armele. Această scrisoare mi-o adusese tribunul Mihail Andreica. Astfel cele 2 scrisori au fost salvatoarele celor cari le-au adus cari la plecarea mea grăbită din Abrud rămăseseră

---

nume, a fost însă prins în Nograd şi supus la mari torturi; austriacii n'au putut scoate însă nimic dela el, căci a preferat să se sinucidă prin foame, decât să dea pe faţă numele complicilor săi.

www.dacoromanica.ro

acolo. La niciuna din acele scrisori n'am dat răspuns. Eu însă scrisei în acea zi prefectului Axente Sever, îi adusei la cunoştinţă cele întâmplate şi îl invitai ca să alerge cu o parte considerabilă a trupei sale în ajutorul nostru. In aceeaşi zi ne sosiră ştirile cele mai triste din Abrud. Prefecţii Buteanu şi Dobra fuseseră puşi sub pază în cuartierele lor, Românii mai de frunte preoţi şi mireni arestaţi. Un Român din Roşia anume Crişianuţiu, la vederea trupei maghiarilor zise către unii din ei, să nu se bucure prea de timpuriu, că mai întâi să aştepte ce vor zice la aceasta Moţii. Atunci Hatvany s'a înfuriat într'atâta încât pe acel nefericit l'a ucis cu mâna sa înjunghiindu-l cu sabia. Incurajaţi prin aceasta, sălbaticii săi luptători se aruncară în locurile publice asupra Românilor, străbătură şi în casele lor, spurcând, prădând şi omorând fără deosebire de vârstă şi sex. Mai mulţi au fost spânzuraţi, apoi chiar şi în acea stare insultaţi. Apoi au fost ocupate toate eşirile din oraş. La cererea Maghiarilor din Roşia s'au trimis şi acolo 2 companii de honvezi ca garnizoană, cu cari se împreunară peste 400 Maghiari din Roşia bine înarmaţi. Pentru ca să nu rămână mai prejos de fraţii lor din Abrud începură şi acolo să dea foc, să jăfuiască şi să lase încă şi în regiugiunea de prinprejur aceleaşi urme de foc şi scene de omoruri. Lăţindu-se aceste ştiri, spiritele Românilor munteni se revoltară şi ei alergară din toate părţile la Câmpeni.

La 8 Mai am primit a treia scrisoare dela Dragoş, în care el mă provocă să depui armele şi să apuc pe calea înţelegerei paşnice. Eu i-am răspuns relevând perfidia maghiară în cuvinte scurte şi i-am declarat că între noi are să hotărască numai sabia. Acum eu cuvântând către poporul adunat îi desvoltai planul proectat de maghiari spre a subjuga munţii, îi împărtăşii cele din urmă evenimente şi invitai pe popor să mai jure odată, că nici unul nu se va retrage, ci că toţi vor combate pe vrăjmaş până la cea din urmă picătură de sânge. Intre strigăte: „Să trăiască împăratul!“ depuseră cu toţii jurământul. Indată după aceasta poporul armat fu împărţit în 6 coloane şi la fiecare dintre ele i se fixă pozi-

www.dacoromanica.ro

ziţiunea ce avea să ocupe. Trei coloane au fost aşezate în dreapta, iar celelalte pe stânga drumului care duce dela Câmpeni peste Abrud la Zlatna şi anume pe partea dreaptă.

La aşa numitul Stiurţ îşi alese poziţiunea, ca şi altadata, curagiosul preot şi vice-prefect *Simion Groza*[1] din Rovine. Mai departe înapoi la Cerniţa a fost pornit tribunul *Nicolae Chorcheş* şi decurionul *Jambor,* un soldat care servise în armata. Şi mai departe spre drum deasupra morilor au ocupat înălţimile tribunii *Aiudanu* şi *Rusu.*

In partea din stânga coloanele erau astfel aşezate: dealurile dinspre Roşia le ocupase tribunul *Mihail Andreica* cu coloana sa.

Mai departe în faţa Abrudului, la *Surupost* s'a postat tribunul *Faur* cu Buciumanii.

Celelalte înălţimi, mai aproape de drumul spre Câmpeni şi faţa în faţa cu tribunii Aiudanu şi Rusu, au fost ocupate de trupe din centru. Acesta se gasea sub imediata comandă a preotului *Vlăduţ,* fostului prefect din Câmpie, care acuma funcţiona la mine ca vice-prefect. Capitanul Ivanovich fu invitat să stea la aceasta coloana cu care sa intervie la momentul oportun.

De pre toate aceste dispoziţii a fost informat şi Axente Sever şi invitat să ocupe drumul de munte la Dealumare.

In modul acesta s'au luat toate masurile pentru a închide pe vrajmaş. Observând el lucrul acesta, s'a încercat să-şi deschida o cale, pentru a aduce trupe noui dela Brad şi în acest scop atacă aripa dreaptă a cetei lancerilor din direcţia Cerniţa. Insa tribunul Aiudeanu şi decurionul Jambor l'au respins şi pus pe fugă urmarindu-l până în oraş. Vrajmaşul a pierdut un mort şi 4 raniţi.

---

[1]) De oarece vorbec aci pentru prima oară de acest preot, trebue să observ, că el făcea parte din prefectura Zarandului şi că fusese numit tribun de Buteanu peste 7 sate, între cari şi satul sàu Rovine. Comitatul Zarandului fusese, cum se ştie, cucerit de duşman, prădat şi prefăcut în cenuşe aproape în întregime; numai aceste 7 sate, constituind tribunatul preotului Groza, au fost cruţate de duşman, Groza le-a apărat cu atâta energie, inteligenţă şi noroc, că Ungurii n'au putut să se apropie niciodată de aceste sate cu toate încercările lor desperate.

www.dacoromanica.ro

Mult mai cruntă a fost lupta dela aripa stângă, la Roşia. Cele 2 companii trimise acolo de către Hatvany, întărite cu toţi Maghiarii buni de arme din acel oraş, adică o trupă cam de 650 de oameni, au atacat în aceeaşi zi de 8 Mai după amiazi pe tribunul Andreica în poziţiunea în care se afla; însă acesta respinse atacul; se aruncă cu toată puterea asupra vrăjmaşului aruncându-l în dezordine. O companie a fost împresurată şi măcelărită aproape întreagă; mulţi insurgenţi scăpară prin fugă la Abrud, alţii s'au ascuns în mine; au fost însă căutaţi şi acolo şi ucişi; numai puţini au reuşit să se ascundă şi să fugă la adăpostul întunerecului.

Un detaşament mai mare din acea trupă risipită, adunându-se la Roşia începu să dea foc caselor Românilor, pentru a se răsbuna astfel de bătaia suferită.

Tocmai atunci un detaşament de lănceri venind la Roşia surprinse pe insurgenţi în această ocupaţie a lor. S'a început un nou măcel, care a ţinut până noaptea. Vrăjmaşul pierdu în această luptă 300 de morţi şi mult mai puţini răniţi; ai noştri au avut numai un mort şi câţiva răniţi. Spre seară Hatvany, văzând pe cei dintâi fugari, se înfurie într'atâta încât dădu iarăşi ordin, ca să se împuşte mai mulţi Români în piaţă.

Aflând aceste ştiri întristătoare mai ales că prefecţii Buteanu şi Dobra fuseseră arestaţi cu toate asigurările date de Dragoş, noi ne hotărârăm să luăm măsuri decisive. In ziua de 9 Mai dimineaţa am ţinut împreună cu prefecţii Balint şi Vladuţ şi cu tribunul Corteş un consiliu de răsboi, în care s'a hotărât că în aceeaşi zi la orele 3 după amiazi să dăm un atac general. Primul atac l'am dat eu însumi cu aripa stângă şi anume cu coloana lui Andreica; tot atunci trebuiau să atace şi celelalte coloane. Indată şi pusei trupa principală sub comanda căpitanului Ivanovici şi prefectului Vlăduţ în mişcare, pentru ca să-şi ocupe poziţiunile arătate mai sus. Celelalte coloane se şi aflau la locul lor.

Intre timp Hatvany mai ordonă să se împuşte câţiva Români, printre cari şi pe prefectul *Dobra*, iar pe Buteanu l'a aruncat în fiare.

La ora fixată aripa stângă începu atacul. Viteazul tribun Andreica se aruncă cu atâta furie asupra duşmanului, încât acesta se retrase în mai puţin de o oră până în

www.dacoromanica.ro

faţa Abrudului. Tot astfel se apropiară şi cele 3 coloane dela aripa dreaptă, duşmanul fiind nevoit să se retragă pretutindeni din faţa noastră.

Tribunul Andreica îmi ceru un tun, pentru a bombarda de pe deal împrejurimile cele mai apropiate ale oraşului; în acelaş timp mă înştiinţă, că înaintând prea departe, ar putea fi atacat pe la spate, dacă nu s'ar da imediat atacul cu corpul principal. Ii trimisei tunul, pe care-l îndreptă el singur.

In acelaş timp invitai pe căp. Ivanovich, să se pue în mişcare cu corpul principal şi să atace; nu am fost însă în stare să-l urnesc din loc. Acum raportă şi Aiudeanu, că este în primejdie să piardă toate avantajele câştigate, dacă corpul principal nu va ataca imediat. Mă îndreptai în grabă spre acest corp, unde aflai dela prefectul Vlăduţ, că el a voit să atace de repetite ori, că fusese însă împiedicat de Ivanovich. Lăsai deci pe căpitan în liniştea sa, şi ordonai prefectului să atace şi singur, ceeace el şi făcu. Mai întâi înaintară vânătorii săi, respingând pe acei ai duşmanului cu gloanţe bine îndreptate. Duşmanul se îmbărbătă un moment—aci se aflau forţele sale cele mai principale—şi dădu un atac repede contra centrului nostru. Vânătorii noştri rezistară cu curaj, nemişcându-se din loc. Deodată se puse prefectul Vlăduţ, cu sabia în mână în fruntea lăncerilor, şi năvăli în două coloane împotriva trupei duşmane. Acest atac hotărî de soarta luptei. Inimicul nu mai rezistă. Incercările lui cu cele 3 tunuri au fost fără de nici un folos. El fu respins din toate părţile spre oraş şi blocat acolo.

Toţi comandanţii coloanelor şi-au făcut datoria cu sfinţenie; aproape pretutindeni ei au luptat în fruntea trupelor, însufleţindu-le prin aceasta şi mai mult, cu toate că fiecare muntean simţea singur, că luptă acum pentru cele mai mari bunuri pământeşti.

Intre toţi s'au distins Andreica şi preotul Groza. Dar onoarea zilei se cuvine preotului Vlăduţ, mai mult decât oricăruia, care a hotărât lupta.

Lupta nu încetase însă; căci focul în cea mai imediată apropiere a oraşului continuă toată noaptea. Era foarte întuneric, plouase dela miezul nopţei până dimineaţa, când se lăsă o ceaţă groasă, acoperind împrejurimile. Bătut, şi blocat din toate părţile, Hatvany se văzu silit,

www.dacoromanica.ro

sa se retragă pe o cale oarecare. In ziua de 10 Mai, la 4 dimineaţa favorizat de ploae şi ceaţă începu retragerea spre Cerniţa, pentru a scăpa spre Brad, sacrificând grupurile de vânători, cari luptau în împrejurimile oraşului şi pe cari nici nu le înştiinţă.

Pentru a masca retragerea sa, şi poate şi pentru a nu le expune răsbunărei Românilor, Hatvany lua cu el cele mai multe familii ungureşti; el forţă însă şi mai multe familii fruntaşe româneşti să-l urmeze, probabil pentru a-i pune la nevoe în faţa focului şi a lăncilor Românilor, şi a se salva pe sine însuşi. El luă şi pe prefectul Buteanu. Neobservat de aripa stângă a trupelor noastre, Hatvany trecu printre 2 coloane a aripei noastre drepte, fu însă observat de acestea şi atacat îndată cu tărie, la stânga de tribunii Corteş şi Olteanu şi de decurionul Iambor, la dreapta de tribunii Aiudeanu şi Russu. Lupta fu foarte sângeroasă. Mulţi Unguri abrudeni îşi găsiră aci moartea fără deosebire de vârstă şi sex. Dupa o aparare desperată, Hatvany reuşi să scape cu putinele ramăşiţe a trupelor sale spre Brad; cea mai mare parte a acestora însă fu aruncată în oraş. Aci se apărara cu ultimele lor forţe în biserici, case şi beciuri, până când au fost biruiţi complect de focul de tun şi de puşcă al Românilor. Când au văzut aceştia cadavrele fruntaşilor şi a altor fraţi întinse pe piaţa oraşului, furia lor ajunse la culme. Toţi Maghiarii, cari n'au putut să se salveze, au fost măcelăriţi. Mulţi însa au fost ascunşi de Românii din Abrud în casele lor şi astfel scăpaţi. Orasul luase foc din cauza împuşcaturilor; acum însă glotaşii înfuriaţi dadură foc celor mai multe case ungureşti Din toate părţile se cerea tradatorul Dragoş—astfel îi zicea poporul. El fu găsit într'un beciu, târât afară şi rupt în bucaţi.

Catre 11 dim. sosi şi prefectul Axente Sever cu trupa sa. El veni prea târziu pentru a lua parte la lupta; însa destul de timpuriu, pentru a pune capăt cu oamenii sai omorurilor şi incendiilor. Dacă a fost pastrată o jumatate a oraşului, meritul se cuvine în mare parte lui Axente.

Astfel se termină prima luptă cu Hatvany. Numarul insurgentilor morţi, inclusiv Ungurii abrudeni, se poate

www.dacoromanica.ro

evalua fără exagerare la 2000. Pierderile poporului românesc au fost însă foarte mici.

Hatvany promisese Ungurilor din Abrud că se va întoarce peste 3 zile. Pentru a-şi ţine cuvântul îşi aduna resturile corpului său şi formă, parte din acestea, parte din alte cete de insurgenţi, aflătoare în Zarand, două batalioane noui, mobiliză încă două companii de Sacui şi două companii de *legionari germani.* Se mai spune însă aci, ca şi renumitul căpitan de banditi Rozsa se asociase cu banda sa de hoţi cu Hatvany, arătându-se chiar locul unde acesta ar fi căzut şi ar fi fost înmormântat. Daca a fost într'adevăr Rozsa, căpitanul de banditi sau altul, nu putem afirma cu siguranţă. La aceştia trebue să mai adăogăm pe toţi Ungurii din Abrud şi Roşia, cari au luptat cu toţii,—cei valizi alături de Hatvany. Noua sa armată se compunea deci, fără a exagera, din 2800 de oameni cu 4 tunuri.

Pe când cea mai mare parte a gloatelor se răspândise în satele învecinate, pentru a se odihni şi a se aproviziona cu cele de trebuinţă, sosi Hatvany cu noua sa armata la 16 Mai peste Blajani iarăşi la Abrud şi deoarece nu am putut să-i opunem pentru moment o putere respectabila, ocupă îndată oraşul şi împrejurimile sale cele mai apropiate, expediă o companie de honvezi la Roşia pentru a aduce la Abrud familiile ungureşti ramase acolo, şi trimise în aceeaşi zi patrule puternice de recunoaştere în direcţia Cornei şi a Buciumului, probabil pentru a se informa asupra situaţiunei satelor aşezate în vecinatatea şoselei dinspre Zlatna. Mai multe familii ungureşti din Roşia fură seduse şi urmară compania de honvezi spre Abrud. Ei au fost însa atacaţi la dealul *Popa-Zaheu* de o ceata de Români şi fugăriţi. Ei au lasat 3 morţi pe câmpul de luptă, ducând cu ei mai mulţi răniţi. Şi patrulele de recunoaştere, cari incendiaseră la Corna şi Buciumu mai multe case, fura atacate de gloata adunata în grabă, respinse şi bătute bine la Pădurea-Popei. Aceasta se întâmplă la 16 Mai. Primind vestea despre întoarcerea lui Hatvany la Abrud, chemai îndata la arme prin cunoscutul semnal de corn, poporul risipit în toate satele şi-l postai la punctele cunoscute lui. Spre Roşia aşezai pe Andreica, pe aceleaşi dealuri ca în prima lupta. In direcţia spre Corna şi Buciumani punctele cele mai

www.dacoromanica.ro

potrivite au fost ocupate de fostul prefect Vlăduț și de tribunul Olteanu. Aceștia formau aripa noastră stângă. La așa numitul Sturț, Simion Groza reocupă poziția sa obicinuită, și mai departe către Cernița se postară fostul prefect al Cetății-de-Baltă, Macarie Moldovanu, tribunul Aiudeanu, fostul prefect al Clujului Bothianu, cu tribunii Boeru și Russu. Aceștia formau aripa dreaptă. In afară de aceștia se mai adună la Câmpeni un corp de rezervă, gata pentru orice împrejurare. La 17 Mai lupta era în toi în toate punctele, mai ales către Roșia ea era mai aprigă și la aripa dreaptă către Cernița. Luptele au ținut până noaptea târziu, când dușmanul se retrase în oraș, fiind bătut la ambele aripi.

La 18 Mai lupta începu dis de dimineață și pe la 8 era generală. Dela această oră inamicul repetă până târziu după amiazi cu puteri tot înoite atacurile date, mai ales spre Roșia și Corna, deci la flancul nostru stâng ca și cum ar fi vrut să-și asigure drumul spre Zlatna.

El nu reuși însă, căci fu pretutindeni respins. După amiazi Hatvany concentră toate sforțările sale spre Cernița. Dar în apropierea Sturț-ului părintele Groza avu o zi foarte grea, căci spre seară ajunse cu honvezii la luptă corp la corp. Ii bătu însă cumplit, respingându-i. Hatvany făcând spume de necaz, ordonă din nou ca o mulțime de Români arestați, din care mai mulți copii și femei nevinovate, să fie parte spânzurați, parte împușcați, ceeace se și făcu și anume în cimitirul românesc. In această zi se hotărî și căpitanul Ivanovich să părăsească Câmpenii, nu ajunse însă decât până la Cărpiniș, nu departe de locul de bătăie, se oprí câtva timp aci, și se întoarse în aceeași noapte la Câmpeni, observând, că el nu putea merge mai departe, căci Românii nu valorează nimic și se retrag totdeauna din fața dușmanului etc. Dădui îndată ordinele ecle mai severe, ca nimeni să nu se sustragă dela luptă, predai Iagărul dela Câmpeni bătrânului meu părinte și pornii în grabă în aceeași noapte de 18 spre 19 Mai pe câmpul de luptă, și anume la aripa stângă. Raportul căp. Ivanovich era fals, căci Românii erau până acum pretutindeni victorioși.

Lupta la aripa dreaptă, în direcția spre Cernița, continuă încă. Toată noaptea s'a luptat aci cu cea mai mare

www.dacoromanica.ro

înverşunare şi furie. Soarele era sus pe cer, şi luptele nu încetaseră încă.

Gloatele sporeau din ce în ce, conform dispoziţiilor luate; căci pentru ziua de azi 19 Mai, hotărâsem o lovitură hotărâtoare; mai aşteptam în aceeaşi zi pe pref. Balint, pe care îl invitasem, să ne vie în ajutor. Între 8 şi 9 începurăm atacul general contra duşmanului. Nu trecu mult şi împuşcăturile spre Cerniţa, deci la aripa dreaptă, deveneau din ce în ce mai rare: duşmanul obosit se retrăsese în această parte. Dar cu o putere cu atât mai mare se aruncă acum asupra flancului stâng. La început un detaşament al nostru se clătină în faţa atacului disperat al vrăjmaşului, întărit însă cu trupe proaspete, respinse pe duşman. Spre amiaz Hatvany era bătut în toate punctele şi urmărit până în oraş.

Această ultimă luptă a ţinut dela 18 dimineaţa îndată după răsăritul soarelui, până la 19 către amiază, deci 30 de ore fără întrerupere. Duşmanul avea pierderi colosale şi era cu totul descurajat. Hatvany se văzu pentru a doua oară pierdut; el hotărî să dea trupelor o oră de repaos şi apoi să încerce să scape spre Zlatna.

La 1 după amiazi o companie de honvezi porni spre Cerniţa, alta spre Sturf, aceasta pentru a ţine în loc pe preotul Groza; o a treia companie o luă spre stânga pe aşa numitul Dealul-băeşilor, în direcţie spre Roşia. După ce luase aceste dispoziţii, Hatvany începu marşul între orele 1 şi 2 după amiazi spre Zlatna, după ce împuşcase mai întâi pe tribunul Moraru, cetăţeanul Popovici şi alţi câţiva Români. Cu el lua în care multe familii ungureşti din Abrud şi Roşia, cei mai mulţi bătrâni, femei şi copii. Pe când câteva cete de-ale noastre se băteau cu cele trei companii de honvezi arătate mai sus, celelalte observară că Hatvany voia să fugă. Două coloane porniră îndată pentru a'l urmări, alţii se îndreptară în alte direcţii, pentru a-l lovi în flanc; alţii, pentru a-i eşi înainte pe un drum mai scurt. Astfel împins puternic din spate, Hatvany ajunse până la Gura-Cornei. Aci fu atacat de gloate din două părţi. In special din stânga atacul era mai violent. Erau bravii Buciumani comandaţi de viteazul Vlăduţ. Impuşcăturile lor sigure de pe coastele repezi ale munţilor, răreau rândurile fugarilor în mod înspăimântător. In acelaş timp apăru pe dealurile

www.dacoromanica.ro

dinspre Corna şi prefectul Balint cu trupele sale proaspete.

Săcuii observând aceasta, aruncară copiii şi femeile din căruţe, pentru a se aşeza ei în ele şi a fugi mai repede. Astfel nenorociţii copii şi femei se amestecară în rândurile soldaţilor şi fură ucişi împreună cu aceştia de Românii cari atacau în număr din ce în ce mai mare. Compania a 6-a *a legiunei germane cap de mort* se formă într'un cerc în jurul celor 4 tunuri, cu care se făceau încercările cele mai disperate, pentru a respinge pe Români; dar în zadar, căci terenul nu se potrivea aci pentru lupta de artilerie. Cea mai teribilă şi sângeroasă scenă avu loc la Cerbu.

Vânătorii moţilor numai aveau muniţii de loc, lăncerii lor însă erau postaţi gata de luptă la Cerbu. Când compania germană sosi cu cele 4 tunuri în faţa moţilor, aceştia aruncând pălăriile şi sumanele se năpustiră din toate părţile în rânduri strânse contra companiei cap de mort şi a tunurilor. Acestea fură cucerite şi compania nemţească măcelărită după o rezistenţă înverşunată. Unii se omorau singuri, pentru a nu fi înjunghiaţi de lănceri.

Unul din aceşti oameni rătăciţi se adresă unui moţ în tr'o românească stricată rugându-l „să nu-l omoare, căci este neamţ dela Viena, unde locueşte împăratul".

— Mă mir, ca tu care eşti, după cum spui, neamţ din Viena, lupţi contra împăratului! Şi cine te-a adus pe tine în munţii noştri pentru a ne jăfui şi a ne ucide pe noi sărmanii? Şi de ce ai tu capul de mort pe pălăria ta? tu meriţi moartea". Şi cu aceste cuvinte îl omorî. Din această companie a 6-a nu au rămas în viaţă decât 6 nemţi, cari au fost duşi ca prizonieri la Zlatna, şi mai târziu liberaţi de Unguri. Toţi, cari se aflau în spatele tunurilor pe drum, fură înconjuraţi şi parte împuşcaţi, parte înjunghiaţi. Hatvany, întovărăşit de câţiva călăreţi tercu peste podul numit „la Bolfu", numai cu câteva momente înainte ca acest pod să fie ocupat de femeile din Bucium, altfel ar fi fost fără nici o îndoială omorât. Acum aceste femei uciseră cu pietre mari, pe care le-au târât de pe munte, mai mulţi dintre honvezi şi fugari. Din macelul de pe şosea, Hatvany scăpă pe un drum marginaş cu aproape 400 de oameni. Ei trecură pe lângă

www.dacoromanica.ro

satul „După-piatra", unde-i aşteptau pe vârfurile dealurilor muntencele din împrejurimi cu bolovani, şi mai jos la o strâmtoare o ceată de glotaşi de-a lui Simion Groza cu puşti şi lănci. Mulţi din aceşti nenorociţi au fost omorâţi de bolovanii Românceior, alţii răniţi şi împrăştiaţi. Aşa dezorganizaţi îi încercuiră gloatele, omorând aproape pe toţi. Hatvany însă scăpă şi de astă dată prin trecătoarea laterală. 8 honvezi încercară să se salveze într'o casă din satul După-piatra; ei au fost însă prinşi de 2 femei tinere şi 2 fete şi omorâţi toţi. Câţi au scăpat împreună cu Hatvany nu se ştie în mod sigur. Unii spun că au scăpat mai mult de o sută; astfel întreaga armată a lui Hatvany a fost complect nimicită în adevăratul înţeles al cuvântului. La aceştia trebue să mai adăogăm pe nenorocitele familii ungureşti, cari au urmat pe Hatvany. Acei dintre aceşti fugari, cari se aflau amestecaţi printre soldaţi, au fost mai toţi ucişi, ceilalţi, separaţi de armată, au scăpat cei mai mulţi, mai ales femei şi copii, căci nu au fost urmăriţi înadins. Numărul morţilor în această a doua luptă cu Hatvany nu poate să fie mult sub 3000. Ungurii îi evaluiază la 5000, ceeace mi se pare însă exagerat; însă în ambele bătălii cu Hatvany au căzut de sigur 5000, dacă nu şi mai mult.

Prefectul şi administratorul Buteanu, atât de puţin favorizat de soarta, a avut cel puţin norocul să aziste la ambele aceste bătălii şi să vadă puţinele rămăsiţe ale armatelor ungureşti în situaţia cea mai precară. El a fost ţinut arestat în Baia-de-Criş până după a doua bătălie cu Hatvany, ceeace am aflat însă mai târziu, căci altfel am fi încercat să-l liberăm. Acum Hatvany îl lua cu el. Sosit la Sosaş, hotarul dintre Zarand şi Ungaria, Ungurii din Abrud au cerut, după cum se zice, ca Buteanu să fie spânzurat. Li se făcu pe voe la 23 Mai. El muri cu cea mai mare seninătate. Ultimele sale cuvinte au fost: „Mor liniştit, căci moartea mea este îndeajuns răsbunată prin cele două înfrângeri suferite de Unguri la Abrud".

In acelaş timp cu Hatvany, şi în legătură cu acesta, au operat şi la trecătorile cele mai de afara, alte corpuri de armata Intre atacurile îndreptate contra trecatorilor din prefectura mea, notez numai pe acela contra cordo-

www.dacoromanica.ro

nului de pe şoseaua dela Oradea-Mare la Cluj. La 5 Mai se adunară mai multe cete de rebeli din Huedin şi Gellu, şi atacară nu departe de Mărişel satul Lăpuşteşti, îl jefuiră întâi, dându-i apoi foc. Locuitorii s'au retras neputând să reziste singuri, iar cei din Mărişel neputând să le vie în ajutor din cauza apelor de munte umflate, ocupară însă, după ce se uniră cu Mărişenii o poziţie favorabilă pe dealul Isarului. Când Ungurii, pornind mai departe pentru a pătrunde în munţi, au ajuns în acest punct, au fost atacaţi de bravii munteni, bătuţi şi cu o pierdere de 40 de morţi goniţi de vale. Cordoniştii [1]) au avut şi ei un mort şi 2 răniţi. Pe aceeaşi vreme, şi în special în întreaga lună Mai, şeful de rebeli Bozgo repetă de mai multe ori, tot cu puteri înnoite, încercările sale de a pătrunde în munţi pe la satul Surcuţa; nu reuşi însă să străbată mai departe decât în apropierea satului numit mai sus.

A doua zi după a doua bătălie cu Hatvany şi ruşinoasa lui fugă, am expediat două detaşamente de munteni sub comanda preoţilor şi tribunilor Simion Groza şi I. Gomboş, în comitatul Zarand, pe deoparte pentru a recunoaşte ulterioarele mişcări ale duşmanului bătut, pe de alta pentru a pune mâna pe eventuale depozite ungureşti. Ungurii se retrăseseră însă din întregul comitat. Numai la Hălmagi şi alte câteva sate mai aflarăm detaşamente neînsemnate, care probabil nu avuseseră vreme să se retragă, şi care au fost toate isgonite. In depozitul duşman dela Hălmagi, aflarăm între altele şi cereale şi sare, aproape 500 de chintale. Acestea au prins foarte bine muntenilor noştri, mai ales sarea, căci câteva localităţi nu mai gustaseră de 4—5 săptămâni nici o mână care sărată.

La 22—23 Mai ne consultarăm mai mulţi şi anume Balint, Vlăduţ, Moldovan [2]) şi eu, după propunerea celui

[1]) Cordonişti se chemau acei glotaşi, cari păzeau accesul trecătorilor, formând astfel în adevăr un cordon în jurul întregului masiv de munţi, numiţi Apuseni.

[2]) *Vasile M. Moldovan*, născut la 1824 în St. Paul a studiat la Blaj. Evenimentele anului 48 l'au apucat ca elev în anul III. In April 1848, plecând din Blaj, a cutreerat nu mai puţin de 50 de comune locuite de Români, chemând poporul la adunarea dela Blaj. După această adunare, Moldovan organiză prin Sept. leg. III., al cărei prefect a fost în tot timpul războiului civil. In Oct. a luat parte alături de Urban la

www.dacoromanica.ro

dintâi şi după dorinţa gloatelor şi a poporului întreg, asupra deblocărei cetăţei Alba-Iulia, invitând şi pe căpitanul Ivanovich la aceste consfătuiri. Acesta însă nu vroi să audă de aşa ceva, făcând astfel de observaţii ce nu puteau fi trecute uşor cu vederea, atrăgându-şi dela Balint o dojană bine meritată. Am hotărât în urmă, în înţelegere şi cu prefectul Axente, să atacăm trupele de învăluire ungureşti din 3 puncte deodată. Ziua de 29 Mai fu desemnată pentru această operaţie. Aripa dreaptă o comanda Vlăduţ la Portus; centrul Axente la Barabanţ contra turnului de pulbere; aripa stângă Balint la Teiuş. Nu ne îndoirăm câtuşi de puţin că, garnizoana din cetate, va ajuta operaţia noastră. Atacul fu întreprins în ziua desemnată, lupta ţinu mai multe ore; comandantul cetăţei nu vru să se sinchisească, cu toate că grănicerii români şi mai ales bănăţenii se oferiseră pentru a încerca eşirea, cerând cu inzistenţă acordarea ei. Gloatele noastre, văzându-se părăsite, şi mai ales că insurgenţii se concentrau din toate părţile contra punctelor atacate, s'au retras fără nici un rezultat. Rapoarte mai amănunţite în această privinţă fac prefecţii Sever şi Balint.

Abia apucaseră aceştia să se retragă cu trupele lor din Valea Murăşului în poziţiile lor anterioare şi se şi răspândi importanta veste, că Kemény Lupu (Farkas) [1]) intrase cu o armată puternică în Zarand, unde distrugea totul prin foc şi sabie, şi se apropia tot mai mult de munţi. Sentinelele cordonului nostru confirmară faptul.

Guvernul unguresc convingându-se că cetatea Alba Iulia nu poate fi cucerită, cât timp munţii apuseni ai Transilvaniei nu erau pacificaţi, aceştia însă, cu toate

luptele dela St.-Ioana şi Reghin S. In Febr. s'a retras şi el în Munţii Apuseni unde a luptat vitejeşte alături de Iancu, Buteanu, Balint, etc. La 19 Mai a luat parte la luptele contra lui Hatvani, în Iunie la acele cu Kemény Farkas, distingându-se în mod excepţional.

Indată după revoluţie a fost numit inspector. La 1851 adiunct la comisariat în Dicio-Sân-Martin, la 1862 Vice-notar, la 1867 Vicecomite. La 1872 preşedinte al Scaunului orfanal. El muri la 1 Ian. 1895 la Baziaş.

[1]) *Kemény Farkas*, baron, născut în 1796, mort în 1852, la Londra. In revoluţia din 1848/9 s'a luptat alăturea de Bem, cu gradul de maior. distingându-se mai ales în lupta dela podul S eriei. După revoluţie s'a refugiat în Anglia,

www.dacoromanica.ro

mijloacele întrebuințate, rezistau încă, hotărî, deoarece planul anterior combinat cu tratativele cunoscute, nu reușise, sa execute acelaș plan, acum însă numai cu forța. In acest scop porni Lupu Kemény și Forro cu o armată de 6500—7000 infanteriști, un escadron de călăreți, 19 tunuri de diferite calibre și 4 baterii de rachete, contra munților, în același timp au fost însă întărite și corpurile de insurgenți, cari operau contra liniilor noastre de cordon, astfel că întreaga armată ungurească, care opera împotriva trecătorilor exterioare în legătură cu Kemény, se compunea din aprox. 15.000 de oameni. Dinspre șoseaua care ducea dela Cluj spre Oradea-Mare operațiunile rau conduse de către Vasvary, [1]) supranumit micul Kossuth; din partea Turdei de Egloffstein și Papai, dinspre Teiuș, de maiorul Suhasz, un român renegat dela Zlatna, de maiorul Kovats și mai la vale dinspre Mureș iarași de alții.

Situația noastră era acum mai critică ca oricând, căci trebuia sa îndoim detașamentele cordonului nostru, și să înmulțim și numărul gloatelor din interior. Bărbații validi erau în multe sate atât de ocupați, încât serviciul de pază trebuia făcut de femei. Ele își făcură însă datoria cu sfințenie, demnă de toată admirația, mai ales cele din Bucium.

Gloatele au fost adunate prin semnalul obișnuit, ocupându-se punctele cele mai potrivite.. Planul nostru era sa oprim pe dușman cât se poate de mult, să nu poată ajunge la Abrud: dacă va putea cu toate acestea străbate până acolo, să-l încercuim dacă va fi posibil, să-i tăiem toate comunicațiile, să-l hârțuim necontenit, ducându-l astfel spre o pieire sigură. Neobositul prefect Balint ne făgădui să ne vie în ajutor cu o parte importantă a gloatelor sale. Ne așezarăm credința în Dumnezeu și în buna noastră cauză și ne pregatirăm să primim pe dușman. Cea mai mare parte a gloatelor adunate în grabă le-am concentrat peste Cernița spre muntele Vulcan. Aici trebue să observ, că trupele noastre învățaseră să

[1]) *Vasváry Paul*, (cu numele adevărat Fehér P.) istoriograf maghiar, născut în 1826 în Tiszafüred.
Când s'a arborat steagul revoluției, Vasváry înjghebă o legiune cu care atacă pe Moți la Fântânele. Vasváry a căzut de lancea lui Tudor Gavrilă. La Fântânele i s'a ridicat un monument.

www.dacoromanica.ro

se lupte cu vrăjmaşul şi în lupte regulate şi că după bataile cu Hatvany nu mai duceau lipsă atât de mare de arme de foc.

La sfârşitul lui Mai, sosi Kemény din Déva în comitatul Zarandului şi se aşeză cu cartierul său general la Brad. Cetele sale dezordonate au devastat prin foc şi sabie totul, ce mai scăpase de barbariile anterioare ale rebelilor. Părintele Simion Groza se luptă încă dela începutul lui Iunie cu ele în mod destul de fericit, mai ales la Valea-Bradului. După aceasta viteazul preot porni la Băiţa, căci Kemény trimisese acolo câteva companii de honvezi, cari incendiaseră între Băiţa şi Bucureşti o mulţime de case, răpind vitele şi ucigând 8 femei şi copii. Grozea atacă aceste companii cu o ceată de glotaşi, omorî 12 unguri, alungând pe ceilalţi. El reluă vitele furate, restituindu-le proprietarilor. Apoi Grozea se postă la strâmtoarea dela Buceş, pentru a împiedica întoarcerea lui Kemény spre Abrud. Aici erau făcute mai dinnainte şanţuri şi baricade, de mai multe ori distruse de Unguri, însă iar reconstituite de către Români.

La 8 Iunie, înainte de răsăritul soarelui, porni Kemény cu armata sa dela Brad spre Abrud. Părintele Groza, cedând numărului superior al duşmanului, se retrase dela strîmtoarea dela Buceş. După ce trecu însă armata insurgenţilor, se reîntoarse, ocupă poziţia de mai nainte, bătând şi gonind în aceeaşi zi o ceată de honvezi, care excortau un transport de merinde, 2 care încărcate cu pâine căzură în mâinile lui Groza, celelalte au fost aruncate împreună cu excorta spre Brad. Kemény ocupă o poziţie favorabilă lângă muntele Vulcan; tot acolo, între muntele sus numit şi satul Blăjani, îl aşteptau, într'o poziţie nu mai puţin favorabilă, ai noştri. Lupta începu în aceeaşi zi, 8 Iunie, după prânz între 1 şi 2, cu un violent foc de tunuri şi puşti şi ţinu peste cinci ceasuri fără întrerupere, când Românii s'au retras la apusul soarelui. In timpul nopţii ambele armate au rămas liniştite, observându-se reciproc.

La 9 Iunie armata noastră se afla, mai numeroasă ca în ajun, între muntele Vulcan şi satul Ciurileasa. Lupta începu la 8 dimineaţa şi continuă ziua-ntreagă cu aceeaşi violenţă din ambele parţi, până când noaptea îi puse capat pe la 9. Gloatele n'au cedat un pas în a-

www.dacoromanica.ro

ceastă zi: după miază noapte s'au retras însă mai deoparte spre Sohodolu.

La 10 Iunie, într'o Duminică, au avut loc numai lupte de avanposturi, lipsite de importanță. Tocmai atunei sosi la Câmpeni și gloata prefectului Balint, sub comanda viteazului tribun Ciurileanu. Prefectul însuși sosise încă de Sâmbătă seară. In noaptea spre 11 Iunie porni și această ceată cu oarecari întăriri spre câmpul de luptă. Dacă Kemény ar fi știut, că în prima zi i-au rezistat numai 1000, și a doua zi 1600 de Români, ar fi intrat în Abrud; dar situația acestor ținuturi permite totdeauna inducerea în eroare a dușmanului.

La 11 dimineața Românii se aflau pe înălțimile dela Sohodol într'o poziție mai mult defensivă, deoarece înțelesesem cu toții că Kemeny nu putea fi isgonit din poziția sa dela Ciurileasa; de altfel gloatele se obicinuiseră a lupta pe dealurile din jurul Abrudului, și de aceea cereau mulți, ca Kemény să fie lăsat să intre în Abrud. Dar se pare că și Kemény dorea să ajungă în acest oraș, căci porni deodată cu întreaga sa trupă, și fără a fi supărat de noi, intră la 11 ceasuri în Abrud. Kemény se încuartieră la protopopul românesc Absolon. Gloatele înaintară îndată dela Sohodol la Suhar. Diferitele sale detașamente, așezate pe aceste înălțimi, erau comandate de prefecții Balint, Vlăduț și Moldovanu și de tribunul Ciurileanu; tot aci se afla și practicantul silvic Schuster, centurion al gardei naționale românești din Abrud. Susnumiții comandanți începură deci atacul dinspre Sohodol. Era tocmai 1 după amiazi, când focul de tunuri și puști începu lupta. Kemény se așezase tocmai la masă, auzind împușcăturile tunurilor, se sculă zicând către cei ce-l înconjurau: „Obraznicii nu-mi permit nici să prânzesc în liniște". Și alergă pe câmpul de bătae. Vânătorii noștri luptau cu mare vitejie; dușmanul fu gonit tot mai mult spre oraș. Și tunurile noastre își făcură datoria; în deosebi s'a distins aci bravul vânător din Roșia, Iurca Teodoruț. Neavând tunări, Românii se obicinuiseră să așeze puștile pe deschizătura tunurilor, să țintească întâi cu ele și să îndrepte apoi tunul. Tot astfel făcu astăzi, vânătorul, numit mai sus, cu un tun, pe care-l manevra el singur, aducând dușmanului pagube mari. Odată ținti chiar spre Kemény, acesta facând

www.dacoromanica.ro

însă o mişcare cu calul său, scăpă astfel dela o moarte sigură, căci glonţul Iovi totuşi căpăstrul, rupându-l din mână.

El singur povesti cazul seara la masă, lăudând pe Români, cari ştiau să se servească de tunuri chiar fără artilerişti. Astfel continuă lupta până la 6 seara. Respinsesem pe duşman, din toate punctele spre oraş şi împrejurimile sale cele mai apropiate; acum însă lupta luă o altă faţă. Un Sas, al căruia nume 'mi scapă, pe care îl ştie însă desigur centurionul Schuster căci el garantase pentru el, fusese prins de Români în una din luptele anterioare cu rebelii şi ca Sas—deoarece Saşii luptau, cel puţin în aparenţă, pentru aceeaşi cauză ca şi noi—bine tratat, ba a fost chiar numit de Schuster decurion în ceata sa. Chiar la începutul luptei, aflându-se între trăgătorii cei mai înaintaţi, Sasul trecu iarăşi la Unguri, şi trădă lui Kemény, cum am aflat mai târziu la Abrud, poziţia şi ţăria fiecărei cete a Românilor. Ungurii atacară pe neaşteptate poziţia noastră cea mai slabă şi anume spre stânga, unde era postat Ciurileanu, respingându-l, punând astfel întregul popor în primejdie de a fi împresurat.

Prefecţii Balint şi Vlăduţ observând aceasta, dădură ordin de retragere grabnică spre înălţimea dela Sohodol. Aci ne-am oprit luptând încă o jumătate de ceas; poporul a trebuit să se retragă însă şi de astă dată. Pe înălţimile dela Heteu el se opri din nou, organizându-se. Duşmanul nu mai înaintă însă. Astfel se termină lupta din ziua de 11 Iunie;—era seara târziu.

In aceeaşi zi, 2 companii de Săcui escortau din Brad un mare transport de merinde spre Abrud. Părintele Groza, care tot mai ocupa strîmtoarea dela Buceş, atacă pe Săcui la satul de mai sus, ucigând 15 oameni, dintre cari un sergent major şi capturând 2 care cu slănină, goni pe celelalte cu Săcui cu tot, şi-i urmări astfel, încât nu mai îndrăsniră să se oprească la Brad, ci fugiră direct la Deva. Groza nu a avut decât un mort şi câţiva răniţi.

La 12 Iunie ţinurăm în lagărul dela Câmpeni un consiliu de războiu, în care am hotărât să atacăm pe duşman din mai multe părţi deodată, nelăsându-l în pace. Până acum îl atacasem mai mult din spre partea Zarandului

www.dacoromanica.ro

pentru a tăia în acelaşi timp comunicaţia cu Ungaria şi în special cu comitatul acesta; deoarece însă trupa lăsată la Brad, cu scopul de a escorta transporturile de alimente, fusese bătută de două ori de Groza, risipită şi silita să fugă la Deva, am putut să grupăm altfel gloatele.

Balint se îndreptă deci la stânga spre Roşia, ocupând o poziţie deasupra acestui oraş la Vârtop; totodată se puse în legatură cu ceata tribunului Faur dela Bucium. Astfel se formă aripa stângă, lărgind-o. Preotul Groza primi ordinul să lase pentru paza trecătoarei dela Buceş o parte mai mică a trupei sale, el însă să pornească cu jumătatea mai mare spre Sturt, unde să opereze la flancul drept.

In această zi, Kemény mă invită în scris, să depui armele cu ceilalţi prefecţi şi tribuni şi să încheiu pacea cu Ungurii; el asigură, pe onoarea sa de soldat, că nimeni nu va fi tras la răspundere pentru faptele din trecut; în caz contrar ne ameninţă însă pe toţi, că ne va nimici până la ultimul copil de ţâţă. Ii răspunsei, că între noi numai sabia va putea hotărî. Ziua trecu fără luptă, tot astfel şi noaptea, observându-ne numai reciproc.

La 13 Iunie luptaram în mai multe puncte cu succese alternative, cu mare violenţă însă la centrul nostru unde comandau Vlăduţ, Andreica, Olteanu, Boeru şi alţii. Prefectul Balint bătu cumplit doua companii trimise le Kemény la Roşia. La lasatul serei insurgenţii s'au retras cu toţii în oraş şi în împrejurimile sale cele mai apropiate. Şi căp. Ivanovich facu astăzi o mişcare neînsemnată cu rezerva din Câmpeni, până spre dealurile dela Peliş, se întoarse însă în aceeaşi zi la Câmpeni, fără a se apropia de câmpul de batae, şi nu mai apăru de atunci până la sfârşitul luptei. In această zi am pus mâna pe o scrisoare adresată lui Kemény de un ofiţer, care fusese însărcinat cu escortarea transportului şi în urmă bătut de Groza, în care scrisoare ofiţerul mărturisia acestuia bataia ce mâncase, cu diferenţa însă, că se credea învins de Balint şi nu de Groza, şi cerea lui Kemény ca acesta sa-i indice o altă cale pe care să-i aducă alimentele cele mai necesare. Acestea erau în adevăr pe sfârşite, căci la 21 seara soldaţii lui Kemény mâncaseră ultima lor pâine, acum îşi astâmpărau foamea cu tărâţe şi cu

www.dacoromanica.ro

boabe de porumb, pe cari le-au găsit în casele părasite ale Abrudenilor. Dar această hrană mizerabilă se sfârşi peste 2 zile. La 14 Iunie încercă deci Kemény să se înţeleagă pe o cale oarecare cu comandanţii Românilor, şi scrie o scrisoare prefectului Vlăduţ în care nu mai aminţa, ci mulţumea prefectului că acesta cruţase moşiile sale—ale lui Kemény—depe câmpie, în aşa fel, încât nu au suferit nici o pagubă; apoi îi mai ceru o convorbire verbală, garantându-i absolută siguranţă. Prefectul îi răspunse însă, că n'avea încredere nu numai în el, dar nici în prezidentul unguresc.

Atunci expediă Kemény pe Simion Şuluţ, un român din Abrud la prefectul Balint, pentru a-l ruga în numele său, să vie la Abrud, la o convorbire, sau în altă parte, după voinţă; el fu însă refuzat şi de Balint. Acum Kemény se gândi serios la situaţia sa critică luînd o hotărâre decisivă pentru ziua următoare.

Dar şi noi hotărârăm pentru ziua de 15 un atac general, ordonat şi în acelaşi timp, şi dacă acesta nu va reuşi un al doilea pentru 17 Iunie. In acest scop ocuparăm următoarele poziţii:

1. Balint rămase în poziţia sa spre Roşia în legătură cu cei din Bucium. Acesta era flancul stâng.

2. Pe şoseaua spre Câmpeni, la Cărpiniş, era aşezat bravul preot al acestui sat, Ion Fodorianu; la Sohodol preotul I. Gomboş. Aceştia formau centrul, fiind însă sub supravegherea lui Vlăduţ.

3. Nu departe de Sohodol, între satul acesta şi Suhai, se postă prefectul Vlăduţ cu tribunii Andreica, Olteanu şi Rusu şi cu centurionul Iambor, care se întindeau cu cetele lor spre Cerniţa, formând astfel aripa dreaptă. Vladuţ comanda din poziţia sa atât centrul cât şi aripa dreaptă.

Mai departe spre sud-est la Sturţ, aparţinând aripei drepte, trebuia să opereze Groza, el nu sosise însă.

In această zi avură de altfel loc numai lupte de avantposturi fără mare importanţă.

La 15 Iunie Kemény nu aşteptă atacul nostru, căci situaţia sa disperată nu-i îngăduia să aştepte liniştit mişcările noastre, ci începu lupta el însuşi. Mai întâi porni 100 de oameni contra buciumenilor, unde comanda Balint în persoană. Gloatele s'au retras la început, ocupând

www.dacoromanica.ro

însă imediat o poziţie mai favorabilă. Lupta reîncepu şi ţinu multă vreme fără un rezultat favorabil pentru noi. Intre timp înştiinţai însă în grabă pe Ciurileanu care se afla cu trupa sa mai la urmă spre Roşia, chemându-l în ajutor. Acesta sosi la timp, şi prefectul atacă acum la rândul său. La 5 după amiazi duşmanul era complect bătut în această parte şi urmărit, cu mari pierderi până la Abrud. La 1 după prânz, Kemény a fost atacat însă la centru şi de preoţii Gomboş şi Fodorianu şi la aripa dreaptă de prefectul Vlăduţ. Spre seară el fu respins din toate părţile şi urmărit până în Abrud. Groza sosi prea târziu la locul ce-i era indicat la Sturţ. Şi astfel putu Kemény să-i opue către seară o trupă mai puternică. Lupta cu Groza ţinu aproape fără întrerupere până târziu după mieziul nopţii. In această zi Kemény suferi cele mai mari pierderi dela începutul acestei bătălii memorabile. Seara la masă ar fi exclamat: „dracul să se mai lupte cu popii".

La 16 dimineaţa, îndată după revărsatul zorilor, mai mulţi prefecţi şi tribuni erau iarăşi adunaţi la Câmpeni, pentru a se consfătui asupra atacului general ce trebuia repetat a doua zi. Acesta însă n'a mai fost necesar, căci chiar cum se făcu ziuă; Kemény atacă cu trupe importante pe părintele Groza, probabil pentru a îndrepta atenţia gloatelor într'acolo, pe urmă începu însă pe la 9 marşul, devenit inevitabil încă de 3 zile, cu cea mai mare grabă pe şoseaua spre Zltana. El era favorizat de o ceaţă groasă, care rar se risipeşte în aceste regiuni muntoase înainte de miazăzi. Când observară Românii fuga lui Kemény, el înaintase o bucată bună spre Zlatna. Cu toate astea îl urmăriră câteva cete, luptând cu ariergarda fugarilor. Ajunşi la Valea-Cerbului, au fost văzuţi de Buciumeni şi Mogoşeni. Cauza au fost chiar Ungurii cari nu se putuseră abţine de a da foc la câteva case de pe marginea şoselei. Vitejii munteni se năpustiră atunci asupra insurgenţilor cu obicinuitul lor dispreţ de moarte, câţiva înarmaţi cu flinte, cei mai mulţi însă cu lănci, coase şi furci. Strigătul disperat „Suntem pierduţi" (oda vagyunk eşi din pieptul tuturor; îşi amintiau de soarta lui Hatvnay. Kemény a fost însă mult mai prudent, căci 3 ceasuri înainte de plecarea sa, trimisese înainte pe maiorul Forro cu un detaşament puternic, pentru a re-

www.dacoromanica.ro

para podul dela Dealul-mare, şi a distruge eventuale baricade şi obstacole construite acolo. Fără această prevedere ei ar fi fost pierduţi fără nicio îndoială, căci Buciumenii ar fi putut să-i ţie atâta timp în loc, până i-ar fi ajuns şi înconjurat întregul popor armat. Totuşi Buciumenii au ucis 145 de Unguri, capturând 2 căruţe cu muniţii şi ceva îmbrăcăminte. Şi Simion Groza ajunse o ceată de fugari, lovindu-i cu îndârjire.

Astfel se termină lupta de 9 zile cu Kemény. El perdu peste 500 de morţi, numărul răniţilor este necunoscut, ei au fost încărcaţi pe 60 şi câteva care şi transportaţi în diferitele spitale ale Ardealului.

La începutul povestirei luptelor cu Kemény, am mai observat, că în acelaşi timp şi în legătură cu el au fost atacate cu forţe considerabile şi strîmtorile exterioare cele mai importante. Acolo au avut loc lupte—ele pot fi numite chiar bătălii—de cea mai mare importanţă, care dovedesc pe deoparte credinţa nestrămutată a Românilor, jertfirea, statornicia şi energia lor nestrămutată, pe de altă parte aceste lupte au contribuit mult la înăbuşirea revoluţiei, căci duşmanul era astfel nevoit să-şi împartă puterile, şi nu a putut să concentreze un număr mare de trupe spre treçătorile Principatelor şi în interiorul ţărei. Cum am arătat mai sus, imediat după luptele cu Hatvany strimtorile munţilor, dinspre şoseaua Cluj-Oradea, au fost blocate şi atacate fără întrerupere întreaga lună Mai. Acelaşi lucru se repetă şi în luna următoare şi mai violent chiar ca până acum. De necrezut sunt frămîntările şi energia locuitorilor de acolo, şi în special a acelora din Albac, Mărişel, Surcuţa, etc. Pe la sfârşitul lui Iunie, obosiţi de lupte neîncetate, rezistenţa lor începu să slăbească. Duşmanul reuşi însfârşit să transforme în cenuşe satele Rîu-Calatei şi Surcuţa; la 2 Iulie şi Mărişelul. Cruzimile comise de duşmanul barbar cu această ocazie sunt în adevăr înspăimântătoare. Nu de ajuns, că asasinau fără milă bătrâni şi femei nevinovate, ei puneau la piepturile reci ale mamelor ucise, copii de ţâţă, pentru a-i omorî astfel încetul cu încetul. Mulţi din aceşti copilaşi fură găsiţi după 3 zile încă vii, cei mai mulţi au murit însă de foame.

Incă înainte de incendierea Mărişelului, primii dela bravul centurion Nalvius Gavrilă, ştire despre succesele

www.dacoromanica.ro

Ungurilor şi despre distrugerea satelor Rîu-Calatei, Sucuţa etc. Pornii îndată în ajutorul lor pe tribunul meu Nic. Corteş cu 68 de vânători şi pe tribunul dela Cetatea-de-baltă. Iacov Olteanu. La 5 Iulie sosi Corteş cu vânătorii lui la Fântânele,—aci se concentraseră locuitorii din satele incendiate sub comanda centurionului lor. Aceştia raportează, că în aceeaşi zi avură o luptă glorioasă cu 400 de rebeli, alungându-i, urmărindu-i 2 ceasuri şi capturându-le 2 care încărcate cu pâine. Centurionii mai adăogară, că şi renumitul Vasvary se afla în apropiere cu puterea principală a Ungurilor.

In timpul nopţei Corteş se pregăti, ajutat de Olteanu, pentru luptă. El alese printre bărbaţii adunaţi pe cei mai zdraveni, în număr de 123 vânători şi 317 lănceri. Această mică ceată el o împărţi în trei mici detaşamente, pe care le aşeză în trei puncte importante, pe unde rebelii trebuiau să treacă neapărat—dacă voiau să înainteze. Poziţia era foarte favorabilă pentru ai noştri. La 6 Iulie, 11 dimineaţa duşmanul se puse în mişcare. Comandantul lui era Vasvary. El avea în total 3000 de oameni, din care 300 înarmaţi cu cângi, destinate a distruge baricadele ridicate de ai noştri în drumul lor; avea şi 5 tunuri. Observând pe Români, Ungurii deschiseră după obiceiul lor un violent foc de tunuri şi puşti. Corteş însă, neavând muniţii destule, porunci trupelor sale să se întindă pe pământ, să nu dea nici un foc, ci să lăse pe duşman să se apropie până la o depărtare de 80 de paşi. Intr-o adevărată ploae de gloanţe de tun şi puşcă aşteptară astfel pe Unguri, primindu-l apoi la distanţa mai sus indicată cu gloanţe bine îndreptate, aşezaţi însă tot pe jos, pentru a nu fi loviţi de gloanţele de tun. Ei trăgeau din poziţia lor avantajoasă, cu atâta siguranţă, încât aproape nici unul nu greşea. La mică depărtare stateau femeile îndârjite contra rebelilor de cruzimile comise şi îmbărbătau pe soţii lor la luptă. Vasvary era nevoit să înlocuiască mereu luptătorii din rândurile prime, căci rândurile lor se răreau în mod spăimântător. După un foc, care ţinu un ceas, tribunul porni 2 cete de vânători în cele două flancuri ale duşmanului şi în acelaş timp năvali asupra lui cu lăncerii împărţiţi în 3 cete.

Zăpăceala în rândurile armatei ungureşti deveni în 5 minute generală şi apoi şi mai mult prin faptul că femeile

www.dacoromanica.ro

din Mărişel, aruncau asupra vrăjmaşului cu pietre, frigări şi alte obiecte, ajutând pe bărbaţii lor. Măcelul fu îngrozitor. Vasvary căzu cu cea mai mare parte a ofiţerilor lui şi cu ei 850 de soldaţi, între cari sunt socotiţi şi acei căzuţi în lupta din ajun. Se mai înecara câţiva în Someş. Buzgo reuşi să scape însă cu 4 tunuri şi sa adune rămăşiţele armatei lui Vasvary. In timpul urmăririi, Ghyarmaţhi sosi în ajutor cu 300 de vânători; n'au mai îndrăsnit însă a se întoarce. Ai noştri cuceriseră un tun cu muniţiile şi caii respectivi, apoi tobe, puşti etc. Pierderile noastre au fost de 4 morţi şi 12 raniţi: 6 din cei din urmă sunt acum schilozi. In această luptă s'a distins şi invalidul Pfeifer, un neamţ din Abrud.

Tot astfel avu şi tribunul Vasile Fodor, care apăra trecătoarea dela Ponoru-Remetei, pe acelaş timp, lupte dese cu rebelii. La 9 Iunie fu atacat pe neaşteptate de 350 de honvezi veniţi dinspre Aiud. Neavând decât 40 de oameni fu nevoit să se retragă la Valea-Poienei. Peste noapte adună şi pe ceilalţi glotaşi, reveni cu aceştia şi atacă pe honvezi în 10 Iunie dis de dimineaţă. Aceştia ocupasera poziţia ocupată înainte de tribun. De 6 ori duşmanul fu gonit de acolo şi de 6 ori o cuceri din nou. In fine fu alungat până la satul Remet, în furia sa aprinse însă satul, pentru a se răsbuna pe această cale. Peste noapte el se întări până la 1000 de oameni, cu insurgenţi veniţi în grabă dela Teiuş şi atacă pe Români la 11 Iunie la Tarcău. Lupta ţinu toată ziua, până când Corteş fu nevoit să se retragă, ne mai având muniţii şi ne mai putând rezista rachetelor maghiare. Noaptea însă primi muniţii şi a doua zi atacă el pe duşman. După o luptă de două ore acesta fu complect bătut şi gonit, cu o pierdere de 30 de morţi, dincolo de satul devastat, Remet. Apoi se împrăştiă spre Teiuş şi Aiud, distrugând prin foc şi sabie, tot ce-i eşea în cale.

La 23 Iunie sosi dela Trăscău şi St. Gheorghe o altă trupa de insurgenţi de aprox. 600 de oameni. Şi aceştia fură alungaţi cu pierdere de 15 morţi şi urmăriţi până la satul Bedelu. Aci s'au distins prin curaj şi vitejie mai ales centurionii Nicola, fiul preotului din Gioagiu, şi Eftimie Morariu din Bedelu. După ce rebelii din Turda şi Arieş, bătuţi sdravăn în 9 lupte la 25, 27 şi 29 Iunie de prefectul Balint, au pierdut orice speranţă de a strabate

www.dacoromanica.ro

prin acea trecătoare, se îndreptară la începutul lui Iulie spre Ponoru Remetei, pentru a ajunge la Ofenbaja, prin trecătoarea aceasta.

La 3 Iulie sosi Carol Velics cu 300 insurgenţi; tribunul Fodor în legătură cu tribunul Şerban din Cacova îl batu, alungându-l până dincolo de Cacova. Velics lăsă pe câmpul de luptă 10 morţi, a căror arme au rămas în mâinile noastre; noi n'am avut însă decât un mort. A doua zi, 4 Iulie, Velics se întoarse, întărindu-se peste noapte, cu 600 de oameni şi veni peste muntele Olteanu până la Tarcău, unde erau aşezaţi ai noştri. Trupele noastre isprăviseră în cele trei lupte anterioare aproape complect muniţia. Viteazul tribun văzând deci, că nu putea să se lupte în câmp deschis cu un duşman bine înarmat, se retrase la apropierea Ungurilor, fără a fi observat şi ocupă într'o strîmtoare din apropiere 3 puncte importante, în scopul de a înconjura pe duşman şi a-l nimici cu lăncerii săi. Pentru a-l face şi mai sigur să intre în strîmtoare, tribunul îi trimise înainte câţiva vânători, cu ordinul ca să se retragă încet. Duşmanul, urmărind pe vânători, pătrundea tot mai departe în strâmtoare. La semnul convenit, toţi lăncerii se năpustesc din trei părţi cu violenţă contra duşmanului surprins. Zăpăceala cea mai mare se născu imediat în rândurile lor. Ungurii aruncară armele şi căutară să scape fugind, eşirile erau însă ocupate şi puţini numai au reuşit să fugă. Intre cei fericiţi a fost şi Carol Velics, care-şi croi un drum printre lănceri cu 50—60 de oameni şi câtiva ofiţeri. Cea mai mare parte fu însă măcelărită. Intregul bagaj, muniţia, 400 de puşti, 2 hamuri, 4 sobe şi mai multe steaguri au rămas în mâinile noastre. Noi nu pierdusem nici un singur om. In rândurile rebelilor se aflau şi 40 de saşi tineri din Reghinul Săsesc. Câţi dintre ei au fost omorâţi, nu ne este cunoscut. Unul însă strigă în momentul, când era să fie înjunghiat că era sas, şi că fusese înrolat cu sila în rândurile rebelilor. El fu cruţat şi trimis ca prizonier la prefectul Axente Sever. Aci a fost pus în libertate, trecu însă peste câteva zile iarăşi la rebeli.

La 22 Iunie află tribunul Fodor, că o nouă trupă de insurgenţi venea dinspre Trăscău. Indată, luând cu el 70 de vânători şi 80 de lănceri, porni înaintea lor, înain-

www.dacoromanica.ro

tând până la muntele Badelu. Erau 250 de oameni, care purtau numele de *Szahad Csapàt* (trupă liberă) şi se aflau sub comanda maiorului Gvarmathi şi căpitanului Dorgai. Ei erau din comitatul Sătmar.

Tribunul se luptă cu ei mai multe ceasuri, alungându-i. Lăncerii au decis iarăşi lupta prin atacul lor impetuos. Duşmanul lăsă pe câmpul de luptă 15 morţi, noi am mai pus mâna pe trei prizonieri, muniţia şi tot bagajul şi n'am avut decât un singur mort. In această luptă s'au distins centurionul Nicola şi tribunul din Ciugud, Ion Cacoveanu.

Din greşeală ne menţionând nimic despre apărarea trecătoarei dela muntele Găina, o voi descrie aci pe scurt. Această trecătoare avea să o apere tribunul Ion Gomboş, preot în Vidra-de-sus. După ocuparea Zarandului de către rebeli, la 15 Martie veni o ceată de insurgenţi dând foc satului Buceşi, situat în apropiere. Tribunul Gomboş alergă în ajutorul locuitorilor, omorî mai mulţi duşmani şi stinse focul.

La sfârşitul lui Martie, sosiră 2000 de Unguri comandaţi de maiorul Csutak, aprinzând satul Grohot şi o mare parte din Bulţeşti. Gomboş se aruncă mai întâi asupra unei cete mai mici de rebeli, cari venind dela Hălmagi, voia să-l atace din flanc. După risipirea acestei cete atacă pe maiorul Csutak, care era îndoit mai tare decât Românii repurtă o victorie strălucită, şi urmări pe duşman până la Baia-de-Criş.

Pe când se afla în Abrud Kemény Farkas, 300 de călăreţi şi un batalion de infanterie intenţionară să atace dinspre Hălmagi prin această trecătoare, bravul tribun, aflând despre aceasta, nu aşteptă sosirea duşmanului, ci mergând toată noaptea spre Hălmagi, atacă la ivirea zorilor pe duşmanul nepregătit, bătându-l în mod îngrozitor. [1]).

Aceste sunt faptele memorabile ale gloatelor de sub comanda mea. Separate de restul lumei, părăsite, ele au făcut cu mijloace puţine, în statornicia credinţei lor către monarh, mai mult decât te puteai aştepta. Multe vieţi o-

[1]) In acelaş timp, au mai avut loc şi alte lupte la trecătorile munţilor, care în cea mai mare parte s'au sfârşit în folosul nostru; nu erau însă aşa de importante, ca acelea descrise aci pe scurt.

www.dacoromanica.ro

meneşti au pierit în timpul războiului din ambele părţi îndrăsnesc însă să afirm, şi mă angajez să şi dovedesc, cu toate calomniile numeroşilor vrăşmaşi ai naţiunei româneşti că represaliile comise de nevoe ici şi colo de Români, nici nu merită să fie menţionate, în comparaţie cu extraordinarele devastări prin foc şi sabie, comise de rebeli contra vieţei şi averei Românilor, şi invit pe fiecare calomniator, să iasă din întunericul linguşirilor şi a intrigilor şi să pună faptă contra faptă, să nu atace însă şi să nu întunece pe ascuns cu răutate meritele altora.

In luna Noembrie 1849.

Avram Iancu

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LUI I. AXENTE SEVER

www.dacoromanica.ro

IOAN AXENTE SEVER

Născut din părinţi ţărani la $^{3}/_{15}$ April 1821 la Frâna (Transilvania), a studiat la Blaj şi Sibiu; în 1847 a trecut în România ca profesor de limba latină şi română. In 1848 luă parte activă la mişcările pentru libertate şi Constituţie; fu numit comisar de propagandă în judeţul Ilfov şi în urmă trimis cu Aron Florian la Craiova pentru organizarea judeţului reacţionar, care nu vroia să recunoască guvernul provizor. Din cauza arestării lui A. Treb. Laurian şi Nicolae Bălăşescu, s'a reîntors în Transilvania pe la sfârşitul lui August 48; a luat parte activă la adunarea grăniţerilor dela 11 Septembrie din Orlat, de unde plecă a doua zi cu 200 de flăcăi la a 3-a adunare dela Blaj. Fiind numit prefect de legiune, Axente, luă parte la organizarea gloatelor, luptând cu pricepere şi vitejie până la înfrângerea totală a Ungurilor. După ce se restabilise ordinea în ţară, Axente, încercase formarea şi organizarea unui escadron permanent de cavalerie, dar fu arestat la Cenade şi dus la Sibiu şi acuzat de ascundere de arme, incendierea Aiudului şi alte multe, găsit însă nevinovat fu pus în libertate după 30 de zile. Pe la sfârşitul lui 1850 fu invitat să meargă la Sibiu, pentru a primi două decoraţii împărăteşti, Axente le refuză însă, cerând drepturi naţionale şi desdăunarea pierderilor materiale suferite de poporul român pe timpul revoluţiei; urmarea fu o cercetare amănunţită asupra acţiunei gloatelor româneşti în districtul Alba-Iulia şi o despăgubire din partea statutului de 60.000 fl. bisericilor româneşti. In 1852, venind Franţ Iosif în Transilvania, Axente îl întâmpină la 21 Iulie pe muntele Găina, petrecându-l până la Si-

www.dacoromanica.ro

biu, unde primi crucea de aur cu coroană pentru merite, ordinul Francisc Iosif cl. III şi cordonul militar rusesc. St. Ana cl. III. Intre 1851—54 ocupă diferite funcţiuni retrăgându-se însă. Luă parte activă la mai multe acţiuni politice-naţionale şi la toate mişcările culturale ale Românilor.

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LUI I. AXENTE SEVER

Prefect al unei legiuni românești din Transilvania, despre operațiunile sale din timpul războiului civil purtat în Transilvania în anii 1848 și 1849

In urma decretului din 17 Oct. 1848 relativ la organizarea înarmărei poporului, a proclamațiunei mareșalului baron Puchner din 18 Octombrie, precum și în urma împărțirei poporului românesc bun de a purta arme în 15 prefecturi, sub data de 21 Oct. al aceluiași an cu No. prezidial 1708, am fost numit prefect în prefectura Blajului cu 120 comune, în care se găseau 20.000 bărbați capabili să poarte arme. Ca și celorlalți prefecți așa și mie mi s'a ataşat pentru conducerea operațiunilor militare, un ofițer imperial în persoana d-lui primlocotenent Mihail Novac din regimentul I de grăniceri români. După mai multe cereri ca să ni se dea arme și după repetite promisiuni am obținut în sfârșit din cetatea Alba-Iulia 200 puși, 300 carabine, 300 pistoale, împreună cu muniția necesară.

Un număr prea mic pentru atâtea brațe destoinice de a purta arme. In lipsa armelor de foc, am fost silit să-mi înarmez oamenii mei cu lănci, cu coase și cu foarte puține puști de vânătoare.

Cu toată lipsa de arme, am dezarmat în mai puțin de 3 zile pe toți Maghiarii cunoscuți pentru spiritul lor rebel, dintre cari cei mai fanatici au fost aduși la Blaj. Aci trebue să observ, că contrar tuturor calomniilor din partea vrăşmaşilor noştri, cari nu se sfiesc să susție, că în prefectura Blajului s'ar fi comis cele mai mari atrocități și că Românii ar fi ucis pe proprietarii moșii-

www.dacoromanica.ro

lor, în aceste 120 de sate numai 6 Unguri şi-au pierdut viaţa şi aceştia numai din cauză, că având arme de foc, n'au voit să le predea, ci au opus rezistenţă; iar celor reţinuţi la Blaj, al căror număr era destul de considerabil, nu li s'a atins nici un fir de păr; şi toate acestea într'un timp, când Maghiarii din Aiud torturau pe Românii, cei din Cluj îi spânzurau, cei din M.-Oşorheiu îi răstigniau, iar Săcuii devastau cu foc şi sabie satele româneşti din câmpie şi cele situate pe Mureş, precum şi tot ce purta nume românesc.

După ce comanda supremă luase Valea-Târnavelor şi a Mureşului ca bază a operaţiunilor militare, asupra mea căzu deocamdată îndatorirea, să apăr Blajul şi să operez astfel ca rebelii din Aiud să nu se împreune cu Săcuii, cari şi veneau pe Mureş în jos. In acest scop am aşezat un avanpost la Cimbrud şi la Sincrai sub comanda tribunului Eliseu Tudoran şi a vice-tribunului Ioan Barna. Maghiarii însă, ajutaţi de o negură grozavă atacând acest post, l'au risipit după ce au omorât 60 de Români şi pe Tudoranu şi Barna.

Tribunii Desianu şi Gherman, cu oamenii lor şi cu o companie din regimentul de pedestrime *Carol Ferdinand*, au fost trimişi ca cercetaşi în comuna Acintiş, unde au avut mai multe lupte cu duşmanul.

Pe de altă parte, tribunul Vasile Bianu şi vice-tribunul Niculae Pop s'au aşezat la Cetatea-de-Baltă, pentru ca să facă legătura cu trupele staţionate în Mediaş. Oamenii mei împreună cu un escadron de cavalerie uşoară din regimentul Max (Max Chevaux legers) şi cu o companie necomplectată din regimentul Leiningen au ţinut în loc partidele săcuieşti, cari venind în trei coloane şi încercând să spargă linia de operaţiune, ameninţau cetatea Alba-Iulia, până când a sosit la Cetatea-de-Baltă vice-prefectul Tacid cu trupe proaspete, atacând apoi pe duşman cu puteri unite, l'am luat la fugă, făcând prizonieri 150 de Săcui. Tribunii Albini şi Tămăşescu cu locotenentul Şandru dela regimentul I românesc, au fost detaşaţi cu 5000 de oameni la Mihalţ, alăturându-li-se mai târziu şi un escadron de cavalerie uşoară. Intre timp a sosit la Mediaş mareşalul Gedeon, după ce dezarmase pe Maghiarii din Făgăraş, ordonând pre-

www.dacoromanica.ro

fectului Ion Bradu [1]) să dezarmeze pe Ungurii din Săccle (7 sate), din ţara Bârsei, şi să ţină în respect pe Săcuii din Trei-Scaune. Trupele cu cari a venit mareşalul erau compuse din 6000 ostăşime regulată, două baterii, puţini gardişti naţionali saşi şi cinci până la 6 mii gloate româneşti. Generalul plecând dela Mediaş, în puţine zile a curăţit de Săcui ambele Târnave, intrând victorios în Târgul Murăşului.

Poporul meu armat, unit cu acela al prefecţilor Iancu şi Solomon [2]) sub comandă superioară a căpitanului Gratze, a atacat şi cucerit oraşul Aiud cu toate că era foarte bine întărit. Aproape 30.000 de Români trecură prin acest oraş, fără ca să se atingă măcar de un pai, cu toate că ororile comise acolo contra Românilor, erau de dată foarte recentă. In timpul când Iancu şi Gratze dezarmau pe Săcuii din scaunul Arieşului, eu purificam Uioara, adunând armele dela Maghiarii din toată regiunea Murăşului.

După ce locot.-colonel Urban a ocupat Clujul, ne-am întrunit cu toţii, primind ordin să dezarmăm poporul şi să-l trimitem acasă, ceace s'a şi întâmplat.

La 10 Decembrie 1848 am primit ordin dela generalul Wardener, să adun din nou poporul armat în număr cât se poate de mare şi să-l ţin gata până la un nou ordin. Deoarece iarna era foarte aspră şi ţăranii duceau lipsă de lemne şi de făină, am chemat numai pe cei tineri, i-am

[1]) *Ioan Bradu*, născut la 20 Oct. 1817 în Orlat, a studiat gimnaziul la Blaj şi minele la Săcărâmb. Trecut în România a fost profesor de limba germană la liceul din Craiova. La 1848. întors în Ardeal, este numit prefect al legiunei Sibiului, mai târziu al celei din Făgăraş. La 1849 intră în armata austriacă, în care înaintează până la gradul de căpitan. Mort în 1890, 4 Februarie.

[2]) *Nic. Solomon*, prefect român, născut la 1820 la Spring, a studiat la Alba-Iulia, Sibiu şi Blaj. Farmacist la Bucureşti, la 1848 s-a întors în Ardeal, oferindu-şi serviciile sale comitetului naţional, care l-a numit prefect al legiunei rom. din comit. Hunedoarei. Ca atare şi-a organizat prefectura, a dezarmat pe Maghiari, ţinând ordine şi disciplină exemplară. La 9 Februarie 1849 Bem îl învită să treacă de partea sa, oferindu-i rangul de general. Solomon a refuzat. Ne mai putând rezista armatelor lui Bem, s-a refugiat în România. După revoluţie s-a întors în Ardeal şi a lucrat ca funcţionar la cadastru. Mai târziu, întors iar la Bucureşti, a intrat în Serviciul spitalului Brâncovenesc. Mort la 29 Aprilie 1875, înmormântat la cimitirul Belu.

www.dacoromanica.ro

împărţit în 5 batalioane, fiecare de câte 1200 de feciori şi i-am pus sub comanda tribunilor Ariton, Ion Pop, Ion Maior, Ion Tacid şi locot. Şandru.

La 15 Decembrie am pornit conform ordinului generalului Wardener cu aceşti 6000 de oameni dela Blaj în marşuri forţate spre Huedin. Am mai luat cu mine şi 2000 de lănceri din prefectura Sibiului, foşti mai înainte sub comanda locotenentului Kaspar care însă a fost rechemat din cauza nedestoiniciei sale de către înaltul comandament general, şi acuma aceşti lănceri erau comandaţi de tribunii Vasile Ardeleanu şi Nicolae Vlad.

La 16 Decembrie noaptea am intrat cu aceşti 8000 de oameni în Turda, cu toată rezistenţa locuitorilor Maghiari. Purtarea umană a Românilor merită şi de astă dată recunoştinţă, căci ei n'au făcut nici cea mai mică stricăciune în acel oraş duşman.

La 18 Decembrie, înainte de a sosi în Huedin, am trimis d-lui general Wardener o patrulă de 12 călăreţi ca să-i raporteze despre sosirea noastră şi să-l întrebe despre ceeace aveam de făcut. Generalul îmi dete ordin să ocup dealul dela Căpuş, aşteptând acolo ordine ulterioare. La 22 Decembrie, am primit poruncă să mă retrag şi să trimit oamenii pe la vetrele lor. Ne-am întors acasă fără a şti pentru ce scop făcusem acea cale lungă dela Blaj la Huedin.

Abia ajunşi acasă, am fost surprinşi de ştirile cele mai întristătoare şi anume că generalul Wardener s'a retras în marşuri forţate dela Huedin la Aiud, că locot.-col. Urban a scăpat ca prin minune la Bistriţa, că Bem a reocupat Clujul şi Czecz Turda; că Turdenii au omorât mai mulţi Români, că Săcuii din Scaunul Arieşului au devastat satele româneşti de prin prejur, că au ars satele Feldioara, Veresmortu şi Hidişu, că o bandă de rebeli devastează Câmpia cu foc şi sabie, că o mare parte din Români scăpaţi din mâna acestor barbari, au ajuns la Aiud într'o stare vrednică de plâns.

La 27 Decembrie am primit ordin dela colonelul Remer, să trimi la Aiud 1000 de vânători, şi cu lăncerii să trag un cordon dela Tâmpăhaza până la Năjlac. M'am grăbit să mă duc în persoană la Aiud şi să declar colonelului că n'am nici 1000 de vânători, nici nu văd cum ar fi cu putinţă a ţine pază numai cu lănceri acolo unde

www.dacoromanica.ro

armele de foc sunt absolut necesare. Colonelul îmi dădu dreptate ne mai cerându-mi mia de vânători, însărcinându-mă numai să îngrijesc de paznici şi să trimit din când în când cercetaşi la Cluj. In curând însă armata împărătească părăsi Aiudul şi se retrase la Alba-Iulia.

Astfel noi ne aflam iarăşi la sfârşitul începutului.

Retragerea inexplicabilă a generalului Wardener ne-a lipsit deodată de toate foloasele pe cari le câştigasem în timp de trei luni cu sacrificii atât de mari şi cu multe osteneli, aruncându-ne totodată înapoi pe linia de operaţie, dela care plecasem la 18 Octombrie.

Oamenii osteniţi de oboselile îndelungate ale războiului, de nenumăratele marşuri, ne având cele trebuincioase pentru iarnă, descurajaţi de întrebuinţarea puterei lor fără folos, şi mai ales de retragerea trupelor regulate la Alba-Iulia şi Sibiu, nu mai vroiau să mai stea în lagăr. Totuşi primii ordin dela comandantul cetăţei Mediaş, să ocup din nou poziţiunile anterioare şi să-i trimit necontenit informaţii despre mişcările trupelor vrăjmaşe. Astfel am fost nevoit să chem iarăşi poporul printr'o proclamaţie severă, în urma căreia bieţii oameni s'au şi adunat în număr mai mare în comuna Cimbrud şi în cete mai mici la Tâmpăhaza, la Sincrai, Uioara, Năjlac şi Pahida.

La 5 Ianuar 1849 am mers dela Blaj la Cimbrud şi am trimis în fiecare din comunele de mai sus câte un tribun, ca să instaleze oameni de gardă. Colonelul Losenau a sosit acolo cu o brigadă şi a ocupat în spatele nostru o poziţie tare, în comuna Bucerdea. Tribunii mei Gherman şi Desianu au fost postaţi la Acintiş cu popor numeros sub comanda lui *Niculae Vlăduţ* prefect al Câmpiei, persecutat de Maghiari. Cu acesta mă aflam în comunicaţie.

La 8 Ianuar am primit ştirea că Maghiarii au venit în noaptea trecută la Aiud. Pentruca vestea să *nu se laţiască* şi ca să mă conving complect de adevăr, am trimis îndată o patrulă de călăreţi şi alta mai numeroasă de oameni pe jos la Aiud, cerând să se pregătească cuartire şi hrană pentru 1000 vânători şi 5000 lănceri. Patrula trimisă înainte avea ordin să viziteze chiar şi casele. Patrula şi comandantul ei centurionul I. Neagu îmi aduse vestea sigură, că trupele maghiare n'au a-

www.dacoromanica.ro

juns încă în Aiud, dar că locuitorii le aşteptau din moment în moment, că cei mai exaltaţi dintre ei au şi început să poarte pălării koşutiste şi cocardele Unirei şi că acei cari la apropierea Românilor fugiseră fie ca gardişti, fie ca miliţieni (honvezi) cu trupele maghiare la Turda, adică vreo 200 de inşi, s'au întors acasă fără arme.

Pentru a tăia comunicaţia între Aiudeni şi Turdeni, conform instrucţiunilor severe date de comandamentul general, această comunicaţie fiind foarte periculoasă pentru cetatea Alba-Iulia, precum şi pentru brigada colonelului Losenau şi pentru trupa mea dela Pahida şi Năjlac, am dat îndată ordin unui detaşament de lănceri să treacă Murăşul sub comanda centurionilor Ion Niculiţă şi Ion Spălnăceanul, să păzească ambele părţi ale drumului dela Aiud până la Vinţul-de-sus şi să aducă sub escortă la mine pe oricine ar întâlni pe drum. Curând în urma acestui ordin, unul din comandanţii acestei patrule, anume Ion Spălnăceanul, se întoarse cu 7 oameni şi 14 arme de foc raportându-mi, că pe când patrulau pe drum, au întâlnit mai multe care ce mergeau la Aiud şi că la cuvîntul „Halt" li s'a răspuns cu mai multe împuşcături; unul din aceste care împreună cu oamenii cari se aflau într'însul a fost prins, oamenii însă împotrivindu-se au fost împuşcaţi luîndu-li-se armele, celelalte 10 care au scăpat spre Aiud, Ion Niculiţă urmărindu-le. In timpul acesta o ordonanţă ne semnală un foc în partea Aiudului. Aceasta era pe la orele 8 seara. Trimisei îndată pe tribunul Simion Salca cu 150 vânători la Aiud, ca să-mi aducă ştire despre cauza focului, şi (am pus să se bată alarma. Salca mi-a raportat că Maghiarii sosiţi dela Turda au împuşcat din case şi de pe lângă garduri asupra oamenilor noştri, cari îi luaseră la goană şi că ai noştri intrând în oraş au dat foc la o şiră de pae şi la trei căşcioare. După ce am trimis înapoi pe Salca să ajute din toate puterile la stingerea focului şi să prindă pe criminali, am scris colonelului Losenau, care se afla cu o brigadă la Bucerdea, raportându-i despre toate acestea şi i-am cerut un ajutor militar, atât din cauza pericolului în care mă aflam de a fi tăiat da către vreo cavalerie duşmană, cât şi pentru a putea merge la Aiud, să dăm ajutor oamenilor mei; în cazul

www.dacoromanica.ro

contrar să ne permită a ne retrage la Blaj. D-l colonel ne răspunse, că nu se poate lipsi de nici un soldat şi că eu să rămân în Cimbrud, iar în caz când aş fi ameninţat de o trupă mai mare, cu care nu m'aşi putea măsura, să mă retrag la el la Bacerdea. După miezul nopţii Aiudul se vedea în flăcări din toate părţile şi oamenii mei mi-au comunicat că nu mai sunt în stare să înfrâneze înfricoşătorul element.

Acesta este adevărul asupra incendiului din Aiud. Acel oraş a fost distrus din nepăsarea colonelului Losenau, care aflându-se la o depărtare de numai o oră şi jumătate de oraşul ce ardea, ar fi putut să alerge în ajutor şi să împiedice întinderea focului.

A doua zi, 9 Ianuar, pe când Aiudul tot mai ardea, avanpostul meu dela Uioara a dat o luptă de o oră şi jumătate cu o companie de insurgenţi, veniţi dela Turda. Aci am pierdut 13 oameni, iar insurgenţii au ocupat Uioara, însă n'au ţinut-o mult, căci lăsând în locul meu la Cimbrud pe tribunul Ion Maier, deoparte am dat ordin lui Ion Procopiu, comandant al vânătorilor români, să treacă Murăşul şi să tae calea insurgenţilor, de alta am pornit eu însumi pe malul stâng al râului cu 1200 de lănceri la Uioara. Pe când Procopiu înainta spre Uioara, Maghiarii au luat-o la fugă; totuşi le-am luat trei care cu bagaj şi le-am ucis 12 oameni. La 11 Ianuar am raportat colonelului Losenau cele întâmplate, repetind totodată rugarea, că dacă nu putea să ne trimiţă vreun ajutor la Uioara, unde eram foarte ameninţaţi, să ne trimită la Blaj. El îmi răspunse sub No. 215 din 11 Ianuar, că a trimis şi a doua companie de grăniceri români spre a întări garnizoana din Blaj, şi mă felicită totodată pentru rezultatul fericit dela Uioara.

După ce insurgenţii, comandaţi de Bem, au respins pe colonelul Urban până departe la Poiana-Stampei, ei au trecut la Murăş-Oşorhei unde şi-au întregit oastea cu tinerimea săcuiască şi maghiară, continuîndu-şi apoi marşul spre Mediaş şi Sibiu. Generalul baron de Puchner, care luase comanda supremă în persoană după invaziunea lui Bem în Transilvania, se afla pe la 16 Ianuar cu cuartierul său general în Dicio-Sân-Martin. O altă coloană de insurgenţi operând tot după aceleaşi

www.dacoromanica.ro

plan, înainta sub comanda lui *Czecz*[1]) dela Turda, prin Blaj, spre Sibiu, ţinta lor din urmă.

La 17 Ianuar avangarda lui Czecz, compusă dintr'un batalion de honvezi, un escadron de husari şi ca la 1000 de lănceri maghiari, venind de către Turda pe drumul spre Aiud, a nimicit o patrulă a noastră de călăreţi. Acest caz l'am comunicat îndată prin locotenentul Novac sublocotenentului Mânzatu, care venise cu 1200 lănceri din prefectura lui Iancu dela Cricău la Aiud, rugându-l să atace numita trupă de front, eu atacând-o în acelaş timp dela spate. Din nefericire Mânzatu îşi lăsase trupele sale fără comandant în Aiud, el însuşi aflându-se în Gioagiul de jos. Aşa dar insurgenţii au găsit 1200 de Români fără comandant şi după ce au ucis pe mai mulţi dintre ei, pe ceilalţi i-au risipit. Noi am urmărit trupele ungureşti pas cu pas până la Aiud, dar când am aflat că oamenii lui Mânzatu au fost împrăştiaţi, ne-am retras iarăşi la Uioara, de unde am mers în aceeaşi zi la Vinţul-de-sus, unde am ocupat o poziţie bună. Planul nostru era ca locotenentul Novac cu compania sa dela al III-lea regiment românesc, care fusese despărţită în urma bătăliei dela Căpuş de trupele lui Urban, ajutat şi de puţină cavalerie comandată de *Dionisie Marţian Popovici* prefectul dela S. Sebeş, să atace pe Unguri care veneau dela Aiud spre Vinţul-de-sus pe la spate, şi noi să-i lovim de front şi Ioan Maior dela Cimbrud în flanc. Locotenentul Novac nu s'a putut mişca cu compania de pe malul Murăşului, ca să atace pe duşman din spate, dar atacul nostru din faţă a avut un scucces desăvârşit. Tribunul *Procopiu* cu vânătorii săi şi centurionul *Dincă*, care comanda 100 de vânători, aflându-se într'o poziţiune ascunsă, au lăsat să treacă avangarda maghiară neturburată dar când s'a apropiat corpul principal au comandat „foc

La 11 Ianuar o coloană de insurgenţi venind cu o baterie de tunuri de câmp sub comanda lui Czecz, pe când

[1]) Acel Czecz fusese locotenent în regimentul de linie imperial baron Tursky. Era nepot de fiu al parohului românesc din Săsciori în districtul Făgăraşului, dar născut din mamă săcuiască fanatică. Tatăl lui Czecz fusese tot ofiţer într'un regiment de graniceri. Tânărul Czecz trecuse la Kossuth şi ajunse colonel. Frate-său a rămas în armata imperială.

www.dacoromanica.ro

noi ne băteam cu o parte din acea coloană, cealaltă parte a lor a bătut la Năjlac după 2 ore de luptă pe oamenii noştri, plecând apoi pe la Vama-Seacă spre Blaj. In drum au dat foc satului Alucuş. Intorcându-ne dela Uioara, am pornit în urma lor pentru a-i pune pe fugă; dar când am văzut că ei sunt mult mai numeroşi, ne-am întors la Blaj pe drumuri lăturalnice, şi după ce am prins avangarda maghiară la Sâncelu, am ocupat o poziţie tare pe lîngă Blaj, căci eram convinşi, că ajutaţi de ostăşimea împărătească din Blaj, cu un foc bine îndreptat, vom nimici pe duşman. In această convingere ne-a întărit nu numai poziţia favorabilă ce ocupam, dar şi numărul superior ce-l aveam. Afară de 2000 de oameni armaţi din prefectura mea, între cari 500 armaţi cu puşti, se mai afla aci după bătălia dela Galfalău, şi prefectul Macarie Moldovanu dela Cetatea-de-baltă cu 200 de puşcaşi şi 800 de lăncieri; în curând s'a alipit de noi şi locotenentul Ungard cu tribunii Tămăşescu şi Albini cu 2000 de tineri, la cari s'au mai adăogat şi 2 companii de grăniceri, cu garnizoana în Blaj; apoi mai eram siguri, că colonelul Losenau se afla în Bucerdea cu o brigadă întreagă. Dar toate de geaba, pentrucă altul a fost destinul nostru.

După bătălia dela Galfalău din 17 Ianuar, pe când Bem ameninţa Sibiul, împrejurările au silit ca întreaga putere armată să se concentreze la Sibiu pentru apărarea acestei cetăţi. Astfel şi colonelul de Losenau a plecat la 19 Ianuar cu toată trupa sa spre Sibiu şi s'a aşezat la Ocna Sibiului. Oamenii noştri, în cea mai mare parte *fără* arme de foc *şi fără* tunuri, descurajaţi de ştirea că Losenau s'a depărtat cu brigada sa, şi că cele două companii de grăniceri din garnizoana dela Blaj, cu toată poziţiunea lor favorabilă, n'au voit să primească o luptă neegală cu un vrăjmaş bine armat cu puşti şi tunuri, şi partea cea mai mare a lor s'a risipit. Chiar şi cei vreo două mii rămaşi, cu cari am apărat podul dela Mănărade, au fost risipiţi de către duşman. Eu însumi am scăpat cu mare greutate pe jos la Vingard, lăsând carul cu toate câte aveam în mâinile vrăjmaşului. Numai trei sute de oameni tineri, cari au ajuns cele 2 companii de grăniceri, fiind amestecaţi între soldaţi, au luat parte la bătălia dela Sibiu din 21 Ianuarie. Deşi soarta nu

www.dacoromanica.ro

ne-a fost favorabilă la Blaj, totuşi prin luptele noastre dela Vinţul-de-sus, dela Năjlac şi prin poziţia favorabilă ce-am apărat mai mult timpi la Blaj pe dealul de către Sâncel, am contribuit mult ca coloana rebelă sub comanda lui Czecz, să nu poată lua parte la bătălia dela Sibiu, unde Bem a fost bătut. Maghiarii după ce s'au aşezat la Blaj, au prădat reşedinţa episcopală, au devastat bibliotecile, tipografia seminarului, parte au distrus-o, parte au ridicat-o de acolo, osămintele episcopilor răposaţi au fost scoase din locul lor de repaus, crezând că vor găsi acolo bogăţii, apoi acolo unde mai înainte prizonierii lor au fost trataţi cu atâta omenie şi unde conaţionalii lor, mai ales nobilii, proprietarii de moşii, mutându-se pentru mai mare siguranţă, căutaseră şi aflaseră consolarea şi alinarea suferinţelor lor, acolo ei au ridicat furci, ca să spânzure oameni, precum au spânzurat la Cluj şi la Murăş-Oşorhei.

Ajungând la Vingard, am adunat îndată pe oamenii din satele neocupate încă de Unguri. Prin patrule trimise de mine am prins mai multe patrule maghiare, şi ameninţam neîncetat trupele rebele, care se aflau la Blaj sub căpitanul Pfuhl, încât el nu îndrăsnea să iasă mai departe de satul vecin Ciufud. Venind locotenentul Apfler cu 24 de cavalerişti la Vingard, după ce comandantul rebelilor Lupu Kemény trecuse la Déva, pentru a asigura drumul dela Sibiu la Alba-Iulia, am atacat garnizoana maghiară din Blaj compusă din 2 companii de honvezi, 500 lănceri şi 500 husari koşutiani. Planul nostru era să-i surprindem în toiul nopţei. In acest scop oamenii noştri au fost împărţiţi în 5 detaşamente. Un detaşament condus de *Ariton* avea să înainteze drept spre reşedinţa episcopală; al doilea, comandat de Dinca, era să intre în grădina episcopală şi să înainteze până la clădirile din fund; al treilea, comandat de Şandru, să înainteze pe strada nouă până în piaţă; iar al patrulea detaşament compus din 300 lănceri şi 24 călăreţi dela regimentul Max, sub comanda mea şi a lui Apfler, stetea în rezervă. Noi însă n'am avut putinţa să ajungem acolo înainte de a se face ziuă. Pe când Şandru se apropia de sus numita stradă, a fost primit cu o ploaie de gloanţe; Ariton cu detaşamentul său pătrunse până la reşedinţă; Maghiarii înspăimântaţi de acea năvală, au

www.dacoromanica.ro

luat-o în mare parte la fugă şi s'au risipit în dosul noilor semănături. Locotenentul Apfler cu cei 24 călăreţi ai săi şi cu câţiva conducători de ai noştri a şi început a goni pe fugari, când a fost primit de o ploae de gloanţe de prin case, un glonte îi nimeri capela, ceeace-l speriă, încât comandă retragerea. Oamenii noştri necunoscând cauza retragerei lor, îi urmară, crezând că erau înpresuraţi de Unguri. Locotenentul Şandru şi tribunul Tămăşescu au rămas singuri. Acest din urmă a fost înconjurat de trei husari rebeli, cu cari se luptă singur. Venind însă apoi şi câţiva infanterişti maghiari în contra lui, a fost învins şi împuşcat. Maghiarii ne-au gonit până la podul din jos de Blaj, ucigându-ne 23 de oameni.

După această bătălie am trimis pe toţi lăncerii pe la casele lor şi am oprit numai 150 de muşchetari, cu cu cari m'am întors la Vingard. Urmările funeste ale acestui dezastru am putut să le văd mai târziu. Chemarea poporului în luptă nu poate să fie, ca el *singur* să atace pe vrăşmaş, ci a lui chemare este, *ca numai să ajute trupele regulate în operaţiunile lor, şi mai ales să ia la goană pe duşmanul bătut şi fugărit.* Eu însă am întrebuinţat întotdeauna altfel gloatele armate. Aşa s'a întâmplat ca tocmai după victoria câştigată de trupele imperiale sub comanda lui Puchner la 7 Februarie la Ocna Sibiului, unde lăncerii ar fi putut fi de cel mai mare folos spre a fugări pe duşman, eu nu mai aveam lănceri. Cu toate acestea, însoţit de locotenentul Apfler, am plecat cu cei 150 puşcaşi la Sebeşul Săsesc. La Daia am dat peste o patrulă maghiară de 15 husari venită, după spuza călăuzei sase, ca să cerceteze drumul, pe care Bem avea să se retragă la Mediaş. Noi am ucis 4 husari, iar pe ceilalţi i-am gonit până la dealul furcilor, de unde se vedea armata lui Bem în partea de sus a Sebeşului. In urmă ne-am îndreptat cu Apfler iarăşi spre Blaj.

După fuga lui Bem dela Sebeş spre Déva plecând şi Pfuhl din Blaj, am trimis o circulară în prefectura mea, ordonând ca toţi oamenii tineri înscrişi mai dinnainte la batalion să se înfiinţeze la Ciufud cu merinde pe 8 zile. Fiind invitat de comitetul naţional să răspund la un articol injurios din „Siebenbüurger Bote", am ple-

www.dacoromanica.ro

cat la Sibiu. [1]) Impotriva oamenilor mei adunaţi la Ciufud a năvălit avangarda lui Bem. După bătălia dela Piski, Bem aflase că Puchner nu se gândeşte să împiedice împreunarea lui cu fosta garnizoană maghiară dela Blaj, cu cea din Mediaş şi mai ales cu Săcuii, de cari el fusese despărţit după bătălia dela Ocna Sibiului; aşa nici el nu l'a mai urmărit, ci îşi îndreptă marşul său pe partea stângă a Murăşului prin Oarda-de-sus, Berghinu, Cinade etc. spre Mediaş. Oamenii mei s'au retras pe căi lăturalnice la Ocna Sibiului. In urmă, comandamentul general ordonând comitetului românesc, să ţină gata un număr de lănceri cât se poate de mare, am comandat pe oamenii mei în număr de 1200 la Răşinar, unde exercitându-ne în mânuirea armelor, am aşteptat dispoziţiunile ulterioare.

La 26 Februarie primii ordin, ca cu cei 1200 oameni să plec dela Răşinar şi să scol toată regiunea de sub poalele muntelui până la Blaj; apoi unit cu căpitanul Wever, care comanda un batalion cu 5 tunuri, să atacăm la 2 Martie Blajul, unde se afla un batalion de honvezi cu 4 tunuri. Plecai dela Răşinar şi până în seara de 28 Februar, aveam deja 5000 de oameni plini de foc şi însetaţi de răsbunare contra Maghiarilor, cari ori pe unde au trecut au lăsat urme neşterse a barbariei lor. Informând despre toate aceste pe căpitanul Wever, el m'a chemat la dânsul la Cinade, ca să ne înţelegem asupra planului şi felului cum să ne folosim de acest popor înarmat. Pe la 1 după miezul nopţei sosii la Cinade şi întrebat fiind despre situaţia Maghiarilor din Blaj, i-am declarat că batalionul maghiar de acolo se află în stare neputincioasă, că blănile sunt luate dela toate podurile care duc la Blaj. Această împrejurare îl puse pe gânduri şi el începu să facă o mulţime de dificultăţi; mă întrebă de modul cum s'ar putea repara podurile şi că oare oamenii vor cuteza să se apuce de repararea lor sub gloanţele duşmane, sau că n'ar fi mai bine să trecem prin apă, etc.

Mai târziu, pe la 3 ore după miezul nopţii, îmi declară

[1]) Intre timp Bem, întărit cu corpul lui Beke, pe care prefectul Buteanu il ţinuse în loc mai mult de o lună la Zarand, bătu pe generalul Puchner, la *Semeria* (Piski) silindu-l să se retragă la Sibiu.

www.dacoromanica.ro

pe față, că nu poate ataca pe Maghiarii dela Blaj, fiind că la 3 Martie are să se întoarcă la 'Copșa mare, pentru a se împreuna cu armata cea mare imperială comandată de mareșalul Puchner, ca să atace pe Maghiari la Mediaș. I-am poftit călătorie bună, am dat ordin celor 5000 de oameni, cari apucaseră până la podul dela Manarade, să se întoarcă; am trimis pe cei bătrâni pe la casele lor, iar cu oamenii tineri am trecut la Priseaca, unde am suferit o insultă din partea locotenentului Röhrich, pe care altul în asemenea împrejurări, aflându-se în mijlocul atâtor brațe vânjoase, cu greu ar fi suferit-o nerăsbunată.

Cauza acelei insulte a fost că făcusem o rechiziție de 40 de merțe de făină pentru oamenii mei, cari în număr de 1200 au lipsit o lună întreagă dela casele lor. Eu am lucrat conform decretului comandei generale No. 6499 R, în puterea căruia trupele de lănceri cari stau mai mult de 5 zile în lagăr, aveau să capete așa numita rație de etapă (Etappenverpflegugung), ca și ostașii regulați.

La 9 Martie am primit dela comandamentul cetății Alba-Iulia ordin înscris, ca împreună cu toți oamenii mei să pornesc spre Alba-Iulia. I-am răspuns că prezența mea în interiorul fortăreței nu putea fi de nici un folos, pentrucă vrăjmașul concentrase toate forțele sale la Sighișoara; și ar fi mult mai folositor, dacă d-l comandant al fortăreței mi-ar trimite muniții și o companie de trupe regulate, cu care întărindu-mă să alerg pe câmpul de luptă în ajutorul trupelor imperiale, sprijinind acțiunea lor. La 10 Martie primii ordin dela comitetul românesc de pacificare, să plec în cea mai mare grabă la Sibiu, deoarece Bem plecase dela Sighișoara pe la Mediaș și amenința Sibiul. Luai îndată dispozițiile necesare, că să alerg acolo unde mă chiamă pericolul, dar evenimentele fatale urmau unul după altul cu iuțeala fulgerului. Abia plecasem și am și primit vestea, că în seara de 11 Martie Bem ocupase Sibiul și că trupele imperiale se aflau în retragere, parte spre Turnu-Roșu, parte spre Brașov. Căpitanul Brandmayer care comanda o companie din regimentul Leiningen, trimisă de către comandantul Alba-Iuliei în ajutorul meu, s'a întors dela Mihalț, până unde ajunsese, în cetate.

www.dacoromanica.ro

Noi însăşi primirăm poruncă să trecem Murăşul pe la St. Imbru. Peste puţin aflarăm, spre cea mai mare durere a noastră, că trupa imperială care mai număra peste 10.000 de soldaţi, n'a fost bătută nici de cum de duşman şi ce e mai mult, n'a încercat nici la Braşov să se bată cu Ungurii mult mai puţini la număr, ci a părăsit pur şi simplu Transilvania, retrăgându-se în România. Astfel sărmana noastră patrie, care suferise atât de mult a fost lăsată pradă furiei unui duşman barbar.

Lăsaţi în grija asprei noastre soarte şi cursului neprevăzut al evenimentelor, am simţit cât de critică era situaţia noastră în adevăratul înţeles al cuvântului. Acum nu ne rămăsese altceva de făcut decât să apărăm cetatea Alba-Iulia contra vrăjmaşului, concentrându-ne în jurul ei. Fără a pierde timp, am poruncit ca poporul armat să treacă Murăşul, iar eu alergai în comunele de prin prejur, ca să insuflu curaj locuitorilor foarte îngrijaţi, să-i însufleţesc pentru credinţa către monarh, păstrată de ei timp îndelungat, iar pe cei destoinici a purtă arme, să-i cnem în lagăr.

Pe când, în conformitate cu dispoziţiunile luate de mine, partea cea mai mare a poporului armat se pregătea să treacă Murăşul, 150 de oameni comandaţi de centurionul Dinca alergară la Blaj, ca să ridice şi să ducă la Alba-Iulia—pentru aprovizionarea cetăţii—un depozit de cereale înfiinţat acolo de rebeli, pe care însă îl părăsiseră după bătălia dela Mediaş, când vroind să scape de lăncile româneşti au fugit în cea mai mare grabă. La această ceată s'a alăturat şi George Popa, căpitan pensionar de cavalerie, pe atunci administrator al districtului Blaj, cu o patrulă de 12 soldaţi de linie. Pe când centurionul Dinca aşezase avanposturi şi sentinele în jurul Blajului, ca să nu fie surprins de Unguri, iar tribunul I. Munteanu cu câţiva lănceri adunase vre-o 50 de care din satele vecine, căpitanul Gh. Popa a reuşit să încarce 1400 măsuri de cereale din depozit şi să le transporte în cetate, sub paza celor 150 de oameni mai sus menţionaţi.

La 15 Martie primii ordin scris dela comandamentul din St. Imbru, să iau poziţie la Cojlaru şi să aşez un lanţ de santinele de-alungul văei Murăşului, precum şi pe drumul dela St. Imbru până la Teiuş, cum şi până

www.dacoromanica.ro

în munți; să păzesc trecătorile de peste Mureș, trimițând pe călătorii, cari ar veni dela Turda sau Cluj, sub escortă în cetate, ca să fie întrebați despre starea lucrurilor; în caz când aşi fi atacat, să dau de ştire comandamentului cetății, iar eu să mă retrag cu toate gloatele în munți; iar dacă cumva Ungurii ar împresura cetatea, atunci să-i neliniștesc cu incursiuni dese făcute cu detașamente mici, străduindu-mă astfel să zădărnicesc încercările lui. Spre a-l înțelege mai bine şi a realiza mai uşor planul acesta, am mers în persoană la comandantul cetății, arătându-i, că atât eu cât şi poporul de sub comanda mea, voim şi suntem ferm hotărâți să împlinim cu sfințenie însărcinarea ce ni se impune; îmi lipseau însă mijloacele pentru întreținerea oamenilor. Comandantul îmi acordă atunci puteri depline, ca să-mi procur proviziunile necesare prin rechiziții din comunele învecinate *liberând chitanțe,* şi depozitele să le duc în munți, ceeace şi făcui; în trei zile reuşisem să înființez un depozit de 2000 de măsuri de grâu. şi o bute de vin. Acum fiind în stare de a împlini ordinul sus arătat, ocupai poziția desemnată.

Trupele ungureşti arătându-se la Aiud, am raportat îndată comandamentului, iar când ele au ajuns la Teiuş, am raportat a doua oară, cu cea mai mare iuțeală, arătând chiar şi numărul şi puterea lor. Situația devenind însă foarte critică prin îndrăsneața apropiere a vrăjmaşului, m'am folosit de cea din urmă ocazie, ca să cer consiliului de război din cetate instrucțiuni, ca să ştiu ce cale să urmez. Spre orice consolare şi încurajare am fost plătiți cu următorul răspuns laconic: *„Dumnezeu să vă lumineze şi să conducă întreprinderile voastre“.*

După ce încă dela începutul războiului civil am fost puțin ajutați şi cu tot devotamentul şi sacrificarea noastră pentru susținerea monarhiei, am fost *disprețuiți, priviți cu neîncredere* şi calomniați neîncetat, acum ne văzurăm părăsiți şi din partea cetății, de unde puteam să aşteptăm ajutor. Cu credința în Dumnezeu şi în cauza noastră cea dreaptă, pentru care luasem armele, am adunat poporul armat, în număr de 200 de vânători şi 1000 lănceri, ajungând apoi pe la Barabant şi Sard la Bucerdea, am ținut pe dușman în respect, încât el două zile întregi n'a putut să se apropie de cetate. Când însă

www.dacoromanica.ro

am crezut, că nu voi mai fi în stare a mă ţine în contra numărului său superior, m'am retras spre munţi şi am ocupat prima strîmtoare Gura-Ampoiţei. De aici mă folosii de toate ocaziile; ca să nelinîştesc pe vrăjmaş, zi şi noapte, atacând cu bun rezultat avantposturile sale.

In noaptea de 28 Martie trupa de împresurare a rebelilor a început să bombardeze cetatea. Atunci am întreprins o demonstraţie cu toată trupa mea, lovind pe duşman pe la spate şi cauzându-i stricăciuni destul de mari.

Vrăjmaşul iritat din această cauză, s'a întors împotriva noastră cu 2 batalioane, cu o baterie şi cu trupa necesară de cavalerie. Neputând rezista acestei forţe superioare, ne-am retras în pădurea vecină.

Ungurii, după câteva descărcături de puşcă în aer, s'au retras şi ei fără a ne face vreo stricăciune; iar noi am reocupat poziţiile noastre anterioare. Acum insurgenţii devastară, atât în retragerea lor, cât şi în alte ocaziuni, toate acele comune prin care trecusem. Astfel s'a întâmplat cu satele cele mai de aproape ca Şard, Satu-mic şi ambele Inuri, în care au prefăcut casele în cenuşă, măcelărind fără nicio milă peste 100 de oameni nearmaţi, cari în lipsa celorlalţi membri ai familiei, parte fugiţi, parte duşi la războiu, îngrijiau de gospodăria caselor. Pentru a evita astfel de atrocităţi ne-am aşezat la Gura-Ursului. Am fost însă chemaţi de către tribunul din Zlatna, să venim să apărăm oraşul împreună.

Intre timp ne sosi vestea că armata imperială, comandată de baronul Puchner, vine din România şi că peste puţin va intra prin pasul Vulcan în Valea Haţegului. Auzind aceasta, am părăsit la 15 Aprilie tribunatul Zlatnei şi am pornit peste munţi spre Mureş, cu scop de a da ajutor aripei stângi a armatei, sau să facem rost de mijloace de trai, căci depozitul nostru înfiinţat la Teiuş se deşertase de tot. Sosiţi aproape de Mureş, am aflat că despre sosirea armatei ne făcusem iluzii; deci am hotărât să mergem la Geoagiu, de unde am ridicat mai multe sute măsuri de grâu, pe care le-am transportat la Zlatna. In acelaş timp a adus şi tribunul I. Maior cu o companie de lăncieri 500 de măsuri de grâu dela Băcainţa.

Abia sosiţi la Zlatna şi fără a fi avut timpul să ne odih-

www.dacoromanica.ro

nim de ostenelile drumului de prin munţi, am primit la 16 Aprilie ştirea, că Maghiarii supăraţi din cauza îndrăzneţului marş până la Mureş şi din cauză că am ridicat grânele dela Geoagiu şi Băcainţa, precum şi în scop de a străbate în interiorul munţilor, se aflau pe calea dela Alba spre Zaltna. Erau 2 batalioane cu o baterie de rachete. Ca să-şi ajungă scopul mai uşor şi fără pierderi mari, s'au folosit de sărbătorile Paştelui, când lăncerii munteni se găseau pe la casele lor, aflându-se acolo numai oamenii mei gata de luptă. Insurgenţii au încercat să pătrundă din trei părţi, însă numai cei cari veneau dela Barabanţ au reuşit să străbată până la Zlatna, iar ceilalţi cari veneau în două companii dinspre Balşa au fost respinşi cu pierderi mari de tribunul George Damian.

Indată ce am primit această ştire, am trimis pe doi tribuni—lipsindu-mi cu totul cavaleria—să observe pe vrăjmaş şi să-mi raporteze de sosirea lui. Pe când se întorceau tribunii, au dat şi sentinelele semnalul, că vrăjmaşul se apropie.

Eu nu ştiam încă nimic despre fericita luptă a tribunului Damian cu cele 2 compănii ce veniau dela Balşa, şi necunoscând localităţile de acolo, n'am putut să atac pe duşman. Aşa m'am supus necesităţei de a mă da deocamdată la o parte din calea vrăşmaşului, îndemnând pe toţi locuitorii din Zlatna să-şi ascundă averile şi sculele preţioase, pe cei mai tineri şi care aveau arme i-am îndemnat să se unească cu mine, iar pe bătrâni să păzească casele. Pe prebtul catolic Bodnar l'am rugat să ia pe Românii rămaşi acasă sub protecţia sa şi să încerce să îmblânzească turbarea duşmanului.

Tot astfel vorbii şi protopopului românesc Mihalyi şi altor locuitori de seamă, îndemnându-i ca nici decum să nu se opună Ungurilor şi să nu irite furia lor. Am părăsit Zlatna şi ne-am retras în ordinea cea mai bună la Valea-Dosului spre Abrud, unde am ocupat o poziţie bună. De aci, lansând o proclamaţie către satele din prejur, chemai pe locuitori la arme sspre a goni pe duşman din Zlatna şi a-i nimici planul de a străbate în centrul munţilor. Totodată am scris şi prefectului Avram Iancu făcându-i cunoscut pericolul ce ameninţa munţii, cerându-i ajutor.

www.dacoromanica.ro

Nu m'am înşelat asupra planului rebelilor, căci cele 2 companii, după ce au mai căpătat ajutoare şi s'au pus în legătură cu insurgenţii dela Brad în comitatul Zarand, au părăsit la 18 Aprilie Zlatna, apucând drumul spre Abrud.

Locuitorii munteni chemaţi de mine încă nu se adunaseră şi nici ajutorul cerut dela Iancu nu sosise; aşa dar mă aflam acolo singur cu trupa mea; cu toate acestea am hotărât să aştept atacul duşmanului. Ajutaţi de poziţia noastră l'am primit înainte de amiază cu bărbăţie şi sânge rece. După puţin începu o luptă aprinsă, care ţinu mai multe ore. Vrăşmaşul se retrase, noi gonindu-l din Valea Dosului până la Zlatna fără a-l putea scoate şi de acolo. El a pierdut în această luptă 8 morţi şi mai mulţi răniţi, rămaşi pe livadea Troianul; din partea noastră n'a căzut nici unul. Cu această ocazie s'a distins mai ales centurionul Amos Frâncu, care singur a împuşcat 3 insurgenţi şi a ţinut în loc—într'o strâmtoare—toată trupa duşmanului numai cu 25 de oameni. Aceasta a fost prima luptă ce am avut în munţi cu insurgenţii, ea contribuind mult la încurajarea locuitorilor munteni.

In aceeaşi zi după amiazi ne sosi şi ajutorul de 22 de vânători şi 400 lănceri cerut dela Iancu. Întăriţi astfel ne încumetarăm să atacăm pe duşman, desfăşurându-se o luptă tot atât de violentă, ca şi cea dintâi, durând mai multe ore. Am înaintat împotriva vrăjmaşului, care se apăra cu disperare şi nu l'am putut scoate din Zlatna, atât pentru că începuse a se înopta, cât şi din lipsă de muniţii. Focul violent pe care l'am întreţinut a inspirat duşmanului atâta frică, încât a rămas toată noaptea sub arme, iar a doua zi n'a îndrăznit să se mişte. Comandantul insurgenţilor Mihalyi a spus cu această ocazie, că el nu mai văzuse pe Români luptând atât de îndelungat, şi că dacă noi am mai fi continuat lupta încă o jumătate de oră, el ar fi fost silit să părăsească Zlatna. El nu ştia, că ne lipsia muniţiile. Perderile duşmanului în această a doua luptă au fost considerabile; el a lăsat pe câmpul de luptă peste 40 de morţi şi mulţi răniţi, noi n'am avut decât 4 morţi şi 3 răniţi. Intre cei morţi era bravul centurion al Buciumanilor, pe care o rachetă l'a rupt în două. In această luptă s'a distins

www.dacoromanica.ro

prin curaj şi bravură I. Procopiu comandantul vânătorilor care cu mâna sa a împuşcat 3 insurgenţi.

In ziua următoare a sosit prefectul Iancu în persoană cu 600 de oameni. Timpul ploios care a ţinut o săptămână ne-a împiedicat însă să atacăm şi să gonim pe Unguri din Zlatna. Iancu a fost apoi chemat la Abrud, acel oraş fiind ameninţat din mai multe părţi de insurgenţii din Zarand. Văzându-mă şi eu lipsit de merinde m'am retras de silă tot la Abrud, lăsând la Valea-Dosului un mic detaşament, ca să observe toate mişcările Maghiarilor din Zlatna.

Aflându-mă în Abrud, unde căutam să mă întremez de oboselile războiului, prefectul Iancu veni la mine în noaptea de 23 Aprilie şi-mi arată o scrisoare datată din 19 a. l. sosită la adresa prefecţilor Iancu şi Buteanu de la Ioan Dragoş deputat în dieta maghiară. Român din Ungaria, dar partizan al Ungurilor. Acel deputat invită în acea scrisoare—din însărcinarea lui Kossuth—pe numiţii prefecţi să aleagă unde să se poată întâlni cu dânsul, în scop de a discuta o învoială de pace între Maghiari şi Români. M'am declarat imediat contra acestei conferinţe—de orice natură—cu deputatul lui Kossuth, principiile maghiarismului kosuthian fiindu-ne cunoscute şi neputând pune temei pe garanţiile ce Ungurii ar putea să ne ofere; Românii au avut şi până acum multe ocaziuni să cunoască pe deplin valoarea cuvântului de cinste a Maghiarilor şi trebue să ne temem ca în dosul acestor negocieri să nu se ascundă altceva. La acestea mai adăogai: „Timeo Danaos et dona ferentes". Desfăşurarea evenimentelor a justificat pe deplin observaţiile mele. Şi Iancu era convins, că cu Kossuth nu putem şi nu ne este permis a cădea la vreo învoială; atât numai zicea el, că considerând situaţia în care se află poporul şi şefii săi în interiorul munţilor, conferinţele cu delegatul lui Kossuth, dacă nu vor putea folosi, de sigur, că nici nu ne vor putea strica.

Ne mai putând sta mai mult în Abrud din cauza scumpetei enorme a tuturor mijloacelor de trai, m'am retras la Negrileasa, din sus de Bucium. Aci-mi veni vestea dela prefectul Buteanu şi dela tribunul Corcheşi, că încheindu-se un armistţiiu prin mijlocirea lui Dragoş, să-l respect şi eu.

www.dacoromanica.ro

Fiind îngrijat, ca nu cumva să triumfeze maşinaţiunile maghiare, prin slăbiciunea unora dintre acei cari disperaseră de reuşita finală a cauzei noastre, imediat după primirea acelei ştiri am scris în termeni oficiali tuturor prefecţilor, care se aflau atunci în munţi, că *prefecţii nereprezentând naţiunea, ei nu sunt în drept de a trata cu Maghiari, şi dacă vor să încheie pace, să se adreseze comitetului românesc de pacificare şi guvernului împărătesc.* Mai departe le observai, că prefecţii intrând în discuţie cu Maghiarii, condiţiunile de pace ale acestora ar fi fără îndoială cam următoarele: depunerea armelor, predarea în mâinile Maghiarilor a comandanţilor Românilor, contribuţie de războiu, asentare de recruţi etc. tot condiţiuni de acelea, la care poporul nu s'ar învoi niciodată. Şi pentru a se convinge despre aceasta să convoace îndată o adunare generală la Abrud, dând prilej poporului să-şi declare în toată libertatea voinţa în aceste chestiuni.

După primirea scrisorei mele, Iancu însoţit de prefectul Moldoveanu, veni în persoană la mine.

Aceeaşi chestiune fu discutată din nou, iar eu declarai şi de astă dată, că sunt ferm hotărât să continui lupta până la capăt, iar în cazul contrar să mă retrag; armele însă nu le voi depune niciodată. Cu aceasta ne despărţirăm unii de alţii. La a doua conferinţă care trebuia să se ţină la Abrud, Dragoş mă invită şi pe mine, însă eu am refuzat. Intre timp Maghiarii au părăsit Zlatna şi mă aşezai iarăşi la Valea-Ursului. Şi aici ca şi pretutindeni în munţi am avut de luptat cu multe lipsuri, între cari *lipsa de pâine şi de abbituri* era cea mai simţită, iar lipsa de muniţii cea mai critică.

In acest scop m'am adresat comandantului cetăţei Alba-Iulia prin două scrisori din 29 April şi 3 Mai, i-am înumărat operaţiunile mele de când m'am depărtat în munţi, arătându-i că rezultatele silinţelor mele ar fi mult mai considerabile dacă n'aşi duce lipsă aşa de mare de muniţii. De aceia i-am propus, ca să încerce într'o zi şi la o oră anumită o eşire din cetate spre turnul de pulbere unde staţionau insurgenţii; în acelaş timp eu să dau năvală din munţi cu trupa mea, luînd astfel pe duşman între două focuri, să-l batem la sigur. După ce-l vom învinge eu voi primi muniţia destinată pentru mine, care

www.dacoromanica.ro

s'ar putea scoate din cetate pe la spatele trupelor imperiale.

Domnul comandant al cetății colonelul August îmi răspunse la 4 Mai, că el nu poate face nici o eșire, și ne dete sfatul ca să ne ascundem pe muntele Mahmutu, ale cărui peșteri încăpătoare pot ascunde detașamente mai mari! Din acestea să trimitem în toiul nopței pe cei mai curajoși dintre Români, ca să ia muniția necesară și să ne-o aducă în munți; repetindu-se aceasta în mai multe nopți una după alta.

Domnul colonel îmi făcu totodată cunoscut, că cetatea este hotărâtă să se apere până la cel din urmă om. In sfârșit îmi mulțumi, în numele împăratului și al sfintei și dreptei cauze, pentru curajul și perseverența cu care combat pe vrăjmașul comun, dorind ca curajul acesta să mă însuflețească și mai departe și să mă îndemne la fapte noi, atât pe mine cât și pe cei ce luptă sub comanda mea.

In aceeași zi, adică la 4 Mai, a venit la mine din cetate la Gura-Ursului locotenentul Adalbert Munzath (recte Mânzatu—pentrucă este român de origină) dela regimentul I de grăniceri român însoțit de trei soldați români și încă de alți 3 indivizi din Alba-Iulia. El era purtătorul unei scrisori a consiliului de războiu din cetate adresată prefecților: Iancu, Buteanu, Dobra, Balint și mie, în care acest ofițer era declarat comandant al tuturor trupelor voluntare care luptau în munți, iar noi eram invitați să ne subordonăm lui. Acesta însă—cu toate puterile care le avea dela consiliul din cetate—nu a putut să-și câștige intrare și primire la nici unul din numiții prefecți, din cauză că nu se bucura de cel mai bun renume printre munteni. Temeiul acestei neîncrederi era că,—precum am arătat mai sus—din cauza neglijenței acestui locotenent au fost măcelăriți de către insurgenți în luna Ianuarie la Aiud un număr mare de Români dintre lăncerii conduși de el și lăsați fără comandant. Eu însă îl primii în lagărul meu, cerându-i părerea în toate întreprinderile mele răsboinice.

La 6 Mai, Hatvany ocupă orașul Abrud cu 1400 insurgenți și cu 3 tunuri. Despre acest eveniment important mă înștiință Iancu în mare grabă prin scrisoarea sa dela 7 Mai, cerându-mi totodată să grăbesc în ajutorul lui cu

www.dacoromanica.ro

partea cea mai mare a trupelor mele. In ziua următoare Iancu îmi făcu cunoscut dispoziţiunile luate pentru combaterea vrăjmaşului, iar pe mine mă invită să ocup strimtoarea dela Dealul Mare pe drumul ţărei spre Abrud. Locotenentul Mânzatu abia avu ocazie să cunoască greutăţile şi pericolele cu care luptam noi în munţi, şi se şi descurajă—arătându-şi teama de a fi prins de Maghiari —îşi exprimă dorinţa de a se întoarce în cetate. Cu toate acestea el până la sfârşit tot se îmbărbătă şi noi luarăm în bună înţelegere măsurile necesare, iară cu oamenii buni de luptă pornirăm îndată spre Abrud. O ploae mare care a ţinut toată noaptea, ne-a împiedicat să ajungem destul de timpuriu la locul destinat nouă şi să participăm astfel la luptă. Valoroşii munteni, după o luptă înverşunată, au bătut pe Hatvany pe deplin, puind pe fugă ruşinoasă resturile trupei sale. Arier-garda fu izolată de trupa principală şi respinsă în oraş. Aceasta s'a apărat din case şi şuri până a fost nimicită cu totul. In timpul acestei lupte din urmă oraşul s'a aprins din cauza împuşcăturilor, în două părţi. Când am ajuns noi, jumătate din Abrud era în flăcări. Eu şi locotenentul Mânzatu, ne-am dat otată silinţa să îngrădim focul care se întindea mai departe, precum şi să înfrânăm pofta de răsbunare a locuitorilor munteni înflăcăraţi de mânie. Am şi reuşit să păstrăm cealaltă jumătate a oraşului şi să scăpăm dela o moarte sigură mai multe persoane nevinovate. Cu această ocazie s'a distins vice-prefectul meu I. Maior, tribunul I. Procopiu, centurionii: Dincă, Barbu, Iulian, I. Pop şi Niculae Pop, precum şi combatanţii, cari au fost puşi de pază atât pe la casele particulare, cât şi pe la bisericile româneşti, ca să apere pe acei Maghiari, cari s'au refugiat singuri acolo, sau au fost duşi în urma ordinului nostru în biserici, pentru a-i salva de furia Românilor munteni înverşunaţi.

Fiindcă în Abrud aveam să luptăm şi cu foamea din cauza lipsei totale a mijloacelor de hrană, ne mai putând astfel sta acolo, ne-am întors la Zlatna, ducând sub scutul nostru şi acele familii maghiare, nenorocite de Hatvany şi salvate de noi în Abrud.

Acelor din aceste familii maghiare, cari au voit să treacă la conaţionalii lor din şes, le-am dat paşapoarte şi păzitori pentru a le apăra, escortându-le până la avantpos-

www.dacoromanica.ro

turile maghiare. Mai multe din acele familii, mişcate de bunătatea noastră, îşi arătară dorinţa de a rămâne cu noi până la terminarea războiului, împărţind cu noi toate ostenelile şi primejdiile; era însă firesc, ca noi să ne vedem siliţi a ne opune dorinţei lor, din cauză, că nici noi nu aveam ce mânca zile întregi. Apoi am apucat drumul spre cetate foarte hotărâţi să ne procurăm cu orice preţ muniţii.

In urma unui raport pe care loc. Mânzatu l'a trimis în cetate, el primi ordin, să aleagă dintre oamenii mei 5—600 necăsătoriţi, cât se poate de bine armaţi şi îmbrăcaţi, cu cari să pătrundem în cetate.

Dar oameni bine înarmaţi şi mai ales bine îmbrăcaţi erau în lagărul meu adevărate raritări; oameni de aceştia se găseau numai la trupele lui Iancu si ai acelor prefecţi, ai căror oameni locuiau în munţi. Trupa mea era compusă din oameni, a căror locuinţă se afla mai la şes, cale de două până la 3 zile depărtare, pe unde erau stăpâni insurgenţii: aceşti oameni de două luni nu schimbaseră cămaşa de pe trup. Niciodată situaţia noastră n'a fost mai critică decât atunci. Separaţi de lumea cealaltă nu ştiam nimic despre ce se întâmpla afară din munţi.

Înăuntrul munţilor aveam să luptăm pe deoparte cu lipsa de muniţii şi cu foamea, cu animalele sălbatice şi cu toate greutăţile vieţei; iar de alta cu un duşman înfuriat, care ţinea munţii închişi şi se străduia să-i cucerească. Aici vrăjmaşul ştia, că atât timp cât nu vor fi supuşi munţii, nu va fi în stare să cuprindă cetatea Alba-Iulia. Şi tocmai acum ne chema consiliul de război în cetate! Care va fi soarta noastră acolo? Când vom eşi din nou afară? Şi în caz când Ungurii totuşi ar ocupa cetatea, oare nu ne va trece pe toţi prin săbii, sau ne va împuşca sau spânzura, precum a făcut cu fraţii noştri din ţară? Pe deasupra ne mai sosi încă şi fatala ştire că Hatvany intrase în Abrud *a doua oară* cu trupe mult mai puternice. Acum începui să fiu îngrijat peste măsură de soarta inteligenţei româneşti, care-şi găsise locul de scăpare în munţi şi care în caz de înfrângere, era ca şi pecetluită. Aşi fi alergat prea bucuros în ajutorul lui Iancu.

In aceste împrejurări am ţinut consiliu şi după desbateri serioase am hotărât să ne supunem consiliului din cetate, să nu dăm ocazie adversarilor noştri, de a ne în-

www.dacoromanica.ro

vinovăţi de nesupunere către comandanţii împărăteşti. Indată făcui cunoscut lui Iancu hotărîrea noastră şi-l rugai să nu primească o bătălie decisivă, ci să neliniştească pe Hatvany prin lupte mici şi prin atacuri dese ale avanposturilor, ca după ce-l va fi obosit, să se arunce asupra lui cu toată puterea, ca să-l sfărâme. M'am convins mai târziu, că rezultatul a fost mai presus de aşteptările mele, pentrucă Iancu a câştigat şi de astădată o victorie strălucită contra lui Hatvany.

La 17 Mai, alegând trupa cerută de consiliu, am luat măsurile de plecare. Pentru a înşela pre vrăşmaş asupra planului nostru, am trimis înainte pe alte căi un mare număr de lănceri, iar noi ne-am îndreptat spre cetate. Din deal ne-am năpustit asupra avanposturilor duşmane pe care le-am nimicit, şi întreţinând un foc necurmat, am spart cordonul din jurul fortăreţei şi în puţine minute ne-am apropiat de cetate. Garnizoană însă nici n'a încercat vre-o eşire spre a ne veni în ajutor, nici n'a tras cu tunuri spre a ne acoperi. Numai când am ajuns cu bine sub zidurile cetăţii s'au descărcat două tunuri de câte două ori; acestea însă nu s'au tras în sprijinul nostru,—cari acum eram scăpaţi de orice pericol şi nu mai aveam trebuinţă de apărare—ci au fost trase asupra insurgenţilor, cari speriaţi de asaltul cu care am spart noi cordonul de împresurare, alergau dela Barabanţ şi Portus. Duşmanul a pierdut în această afacere mai mulţi oameni de ai săi, iar noi am avut un mort şi trei răniţi.

In cetate am fost primiţi din toate părţile cu strigăte de „vivat"; comandantul cu cea mai mare cordialitate, căp. Cernoyevich şi ofiţerii regimentului românesc din Banat cu strângeri călduroase de mâini; iar Thalson, bravul capelan al garnizoanei, cu iubire curată. Prin această întreprindere cutezătoare insurgenţii au fost zăpăciţi şi s'au văzut siliţi să aşeze la turnul de pulbere—pe unde străbătusem noi—un batalion întreg de pază.

După ce am arătat comandantului mulţimea lipselor de care suferiam, el a luat măsuri ca cei 800 de oameni să capete în fiecare zi pâine şi un pahar de rachiu sau de vin. Vice-prefecţii şi tribunii însă n'au fost trecuţi în liste şi lipsindu-le bani să cumpere cele trebuincioase, erau siliţi să cerşească până şi dela soldaţi. S'au îngrijit şi de arme şi muniţii, dându-ne 160 de muschete şi 40 de

www.dacoromanica.ro

flinte, dar cele mai multe nu erau bune de nimic, trebuind să fie mai întâi *reparate*. Ni s'a mai dat şi câte 20 de cartuşe.

Fiind convinşi că scopul invitaţiunii adresate nouă de a veni în cetate, era întărirea garnizoanei, apărarea cetăţei şi în unire cu garnizoana eşiri contra vrăjmaşului ne-am propus să organizăm pe oamenii noştri, conform cu principiile tacticei militare, într'un batalion regulat compus din 800 de oameni. Cu osteneală şi energie am reuşit în puţine zile, să formăm batalionul spre mulţumirea tuturor. Apoi am supus pe aceşti oameni unui nou jurământ pe toată durata războiului, şi comandantul cetăţei, făgădui batalionului solda, dacă se va purta bine.

Dar armele victorioase ale Românilor din munţi şi majoritatea în care se aflau ei în cetate, au deşteptat pisma îndrăcită a acelor cari au urât întotdeauna pe Români. Aşa se ţesură în contra lor, la întuneric, cu măestrie mare, intrigi de acelea, cari nici nu se pot observa, nici paraliza.

Comandantului cetăţei i se nălucise, că Românii ar plănui să-i ia comanda, încredinţând-o unui Român. Această nălucire ridicolă a schimbat tot planul de a ne mai ţine în cetate şi a întreprinde eşiri împreună cu noi. Astfel soarta noastră s'a hotărât în ascuns, *şi anume să fim scoşi din cetate şi să ne întoarcem în munţi*. La 25 Mai feciorii noştrii au căpătat două măji de carne ceeace nu se mai întâmplase niciodată dela intrarea noastră în cetate; li s'au dat şi 800 capele milităreşti, care singure reprezentau uniforma noastră, fiindu-ne mai târziu la o ocazie de mare folos, ni s'au mai dat şi câte treizeci de cartuşe de fiecare om, astfel că, acum aveam fiecare câte 50 de focuri.

In sfârşit ni s'a spus că, în noaptea următoare, batalionul va face sub comanda mea o eşire contra insurgenţilor postaţi la turnul de pulbere, iar de acolo se va arunca pe cei cari se aflau la Barabanţ şi aşa mai departe. Am fost asiguraţi totodată, că în apărarea şi sprijinul nostru vor năvăli şi două companii dela regimentul de grăniceri din Banat şi dela primul regiment românesc. In acest secret a fost iniţiat numai locotenentul Mânzatu, eln însă nu ne-a comunicat nimic niciunuia dintre noi.

In noaptea de 26 Mai ne-am pregătit pentru eşirea

www.dacoromanica.ro

ce aveam să facem, iar fiindcă crezusem în nevinovăţia noastră, că după ce vom reuşi în planul nostru, ne vom întoarce iarăşi, am lăsat în cetate şi puţina noastră avere.

Noi am eşit prin poarta secretă, unde am zărit în adevăr defilând prin întuneric cele 2 companii, mai târziu însa nu le-am mai văzut. Chiar după ce eşisem din şanţurile cetăţei, Mânzatu tot nu ne-a spus adevăratul scop al eşirei noastre din cetate. Aici împărţirăm comandele, luînd toate dispoziţiile pentru luptă. Impărţii oamenii în trei coloane: aripa dreaptă o încredinţai vice-prefectluui *Ioan Maior,* aripa stângă ,o comanda căpitanul vânătorilor *I. Procopiu,* centrul îl comandam eu însumi. Atacul fu îndreptat contra celor 2 batalioane de insurgenţi, dintre cari unul se afla la turnul de pulbere, iar celalt în capătul viilor. Favorizaţi de întuneric, ne-am aruncat asupra sentinelelor şi avanposturilor maghiare, pe care le-am ucis la moment; după aceea ne-am îndreptat contra trupei dela turnul de pulbere, unde mai mulţi dintre insurgenţi n'au avut timpul să se îmbrace. Impuşcăturile şi baionetele noastre au doborât grămezi de insurgenţi atât în camerele turnului cât şi în jurul acestuia.

S'a desfăşurat o luptă cruntă, pe care întunericul o făcea şi mai grozavă. Ne-am amestecat cu insurgenţii şi ne-am luptat cu ei piept la piept. Eu însumi am străpuns trei din ei şi pe unul l'am împuşcat. Dacă noi nu ne-am ucis sau rănit unii pe alţii, aceasta am avut să mulţumim acelor căciuli militare ale noastre, care erau singurele semne după care ne cunoşteam.

Vrăjmaşii zăpăciţi şi speriaţi de marile lor pierderi, s'au împrăştiat, lund-o la fugă. 12 oameni de ai noştri, înconjuraţi de un detaşament de rebeli, au luptat bărbăteşte fără a se preda, până când au căzut 11 din ei, iar al 12-lea un student din Năjlac, anume Blianca şi decurion în batalionul nostru, văzând pe camarazii săi morţi, s'a prefăcut şi el mort, şi astfel scăpând de ochii vrăşmaşului, s'a întors mai târziu nevătămat la batalionul său. In zori de zi am rupt al doilea cordon al rebelilor, tras în jurul cetăţii, ajungând în partea munţilor dincolo de linia vrăjmaşă. Totuşi am continuat să gonim pe Unguri şi pe şes, până când am văzut că trupe noi de

www.dacoromanica.ro

insurgenţi alergau dela Barabanţ şi Portus spre turnul de pulbere. Abia acum observai, că Mânzatu, care mă urmărea printre insurgenţi, pe drumul croit de vitejii mei, dispăruse de pe câmpul de luptă. El se retrăsese cu câţiva oameni de-ai noştri spre munţi. Abia acum ne-am convins, că fusesem expediaţi din cetate, ca să ne întoarcem iar în munţi. Ne-am supus pornind iarăşi spre munţi, unde ne întâmpină Mânzatu. Insurgenţii au pierdut în această bătae 80 de morţi şi mai mulţi răniţi; din partea noastră au căzut 28 morţi, 6 răniţi şi 7 au fost făcuţi prizonieri. Cea mai mare grijă a noastră era lipsa vice-prefectului Ioan Maior, care s'a distins foarte mult în luptă prin voinţă hotărâtă, curaj şi bravură, care însă acum lipsea din mijlocul nostru împreună cu 85 de oameni. Soarta lui şi a camarazilor săi ne-a rămas necunoscută până la liberarea definitivă a cetăţei, după care numitul vice-prefect mi-a raportat despre operaţiunile sale şi despre câte păţise el în cetate. Din acel raport găsesc că următoarele merită să fie cunoscute:

„După ce în noaptea dela 26 Mai s'au împărţit comandamentele pentru eşirea noastră plănuită contra turnului de pulbere, vice-prefectul I. Maior primi comanda aripei drepte. După luptă crâncenă la acest turn, o parte din insurgenţi o luară la fugă spre Barabanţ. Vice-prefectul în fruntea unei companii i-a gonit până-n sat şi întreţinând un foc neîncetat, le-a cauzat mari pierderi. La răvărsatul zorilor, toţi insurgenţii din Barabanţ au atacat cu artileria lor compania lui Maior. Văzând superioritatea duşmanului, el s'a retras luptând până la turnul de pulbere; aci a observat că noi ne retrăsesem spre munţi şi că insurgenţii dela Portus îi tăiase calea. Aflându-se în neputinţă de a ne urma şi ameninţat din două părţi, s'a văzut nevoit cu cei 85 de oameni, cari i-au rămas să se retragă în cetate. Insurgenţii l'au urmărit neîncetat fără însă să-l poată ajunge pe el şi pe cei 85 de oameni, lipsindu-le cavaleria. El se retrase în ordinea cea mai bună şi luptând bărbăteşte, până în apropierea cetăţei. In acelaş timp s'au tras câteva focuri de tun din cetate, nu însă în scop de a apăra pe vice-prefect şi pe bravii săi, ci spre a apăra pe 6 cavalerişti cari au fost trimişi din cetate, să spună acestor nenorociţi în numele comandantului cetăţei, că n'au să se retragă

www.dacoromanica.ro

în cetate, ci să se retragă în munți. Aceasta a fost însă cu neputință.

In acea împrejurare rău cel mai mare era că viteaza trupă se găsea întce gloanțele vrăşmaşe şi între bombele cetății, ea scăpă însă cu bine din toate primejdiile; după ce s'au risipit insurgenții, au intrat în cetate, unde însă numai cu mare greutate au fost lăsați să intre. In această retragere curagioasă, Maior n'a pierdut nici un om în afară de fostul vice-prefect din legiunea Câmpia, anume *Florian Lăscudeanu*, care fiind greu rănit de o sabie dușmană, a murit în cetate după trei zile de chinuri cumplite. Aci trebue să menționez, că din cauză că acest tânăr nenorocit, a luat parte la înarmarea poporului, *întreaga sa familie a fost exterminată* de către rebeli.

Acești 85 de oameni, primiți în cetate cu vice-prefectul I. Maior, au adus în timpul ședерei lor acolo servicii foarte importante. Ei au cosit toată iarba din șanțurile cetății și din prejur, prefăcând-o în fân, pe cari l'au așezat în cazemate. Acești oameni se îmbulziau pe întrecute cu sânge rece admirabil, în primejdiile cele mai mari, ca să stingă focul ce se aprindea din bombele și rachetele ce loveau în cetate din partea vrăjmașilor, cari o bombardau. Căpitanului de cavalerie George Popa, sub a cărui comandă ei au stat în cetate, i s'a dat o sumă de 100 fl. monedă convențională pentru serviciile ce au făcut acești oameni la stingerea focului.

După ce Maghiarii au ocupat orașul de jos, lipsa de hrană a devenit în cetate foarte simțită și critică, pentru că Românii n'au mai putut aduce înăuntru articolele necesare, deoparte de frica dușmanului, de alta că unii din ei voind a scăpa cu viață s'au refugiat în șanțuri; de acolo au fost însă goniți *din ordinul* comandantului cetății, iar Maghiarii *i-au ucis* tocmai din cauză că ei au dus lucruri de mâncare în cetate, și astfel șaptezeci până la optzeci de familii au căzut victime pentru zelul lor de a scăpa cetatea.

După ce Maghiarii se apropiaseră tot mai mult de cetate și lipsea nu numai loc de păşune pentru vitele cetății, dar și legume și verdețuri pentru locuitori, cei 85 de oameni eșeau din cetate, și pe când tribunii lor luptau în contra Maghiarilor cu puști luate împrumut dela

www.dacoromanica.ro

soldaţi, ei se încărcau cu grâu şi cucuruz pentru oameni şi cu bostani şi verdeţuri pentru vitele flămânde. Pentru a se remedia lipsa de făină, au trebuit să se construiască moriști de mână; lipsiau însă pietrile necesare. Acei 85 de oameni, însoţiţi de grăniceri români ardeleni şi bănăţeni, precum şi de către unii soldaţi din regimentul Bianchi, au ştiut să ajute şi în această lipsă, aducând din oraş printre cordoanele vrăjmaşului 6 pietre de moara. Observându-se că sălciile din direcţiunea Barabanţului stau în calea gloanţelor, tot aceşti 85 de oameni, păziţi de un pluton de grăniceri români bănăţeni şi de câţiva vânători saşi comandaţi de locotenentul Ţunea, eşind cu săcuri au tăiat acele sălcii, cu care ocazie Maghiarii din Barabanţ au ucis un om şi rănit alţi doi; tot astfel căzu şi viteazul caporal Ionescu dela bănăţeni, ceeace nu s'ar fi întâmplat, dacă vânătorii saşi ar fi apărat posiţiunea lor şi ar fi anunţat apropierea duşmanului; ei însă au luat-o la fugă fără a descărca o singură armă.

Acestea şi multe alte servicii aduse cetăţei pe fiecare zi de către cei 85 de Români n'au fost recunoscute şi foarte rau răsplătite; mai întâi comandantul cetăţei, în cunoscuta lor retragere, le-a refuzat intrarea, deşi ştia foarte bine, că ei nu s'au rătăcit, din propria lor vină, de batalionul lor. Iar după ce—cu multă greutate—au fost lăsaţi să intre, au fost siliţi să se înregimenteze în regimentele de linie, deşi unii dintre dânşii erau căsătoriţi şi părinţi de familie; i-au mai silit să depue un nou jurământ, deşi ei depuseseră numai cu câteva zile înainte jurământ odată cu batalionul întreg, mai ales că au manifestat credinţa lor prin fapte glorioase şi au dat probe ca ştiu să poarte şi să mânuiască armele ca şi soldaţii de linie[1].

[1]) Nu trebue să ascundem că Austriacii sunt de felul lor bănuitori peste măsură şi foarte obicinuiţi a pleca urechea la orice şoapte şi denunţări, aproape ca şi Maghiarii; prin prea desele luări de jurăminte, ei ajungeau la profanarea acestuia, degradându-l ca o formula de toate zilele. Acest uz austriac lovia foarte greu în sentimentele religioase ale poporului român, care fusese învăţat din moşi, strămoşi ca să jure numai în cazuri de cea mai mare importanţă. Din nefericire, astăzi jurământul perde mereu din puterea sa sacramentală.
In persoana colonelului August, toţi Românii câţi au avut de a face cu acest comandant, au cunoscut un om plin de ură şi urgiă contra Românilor; el era stăpânit de o antipatie neînvinsă. *Red. „Obs."*

www.dacoromanica.ro

Aflând aceşti oameni la 1 Iunie, că noi am atacat din nou cordonul maghiar, întristaţi din cauza tratamentului brutal de care au avut parte, au rugat pe comandant să le permită să iasă din cetate, ca să se unească cu noi; acum însă nu li s'a dat ascultare. Pe cât timp au fost ocupaţi cu cositul fânului ei căpătau câte 4 cruceri şi $^1/_2$ pâine militară pe zi, mai târziu însă li s'a retras şi acel ajutor, pe când cei 80 de Saşi din Sebeş şi Orăştie, cari şi ei erau tot numai gardişti ca şi cei 85 de Români, au fost îngrijiţi, cu toate cele necesare, întocmai ca şi soldaţii de linie. Desnădejdea lor a ajuns la culme, când într'o zi consiliul de răsboi a decretat, ca să nu li se mai dea nici cruceri, nici pâine, ba ce e mai mult, să nu mai fie suferiţi în cetate, ci să fie siliţi a se refugia în munţi! Toţi aceştia ar fi căzut în mâinile Maghiarilor, dacă bravul corp de ofiţeri bănăţeni nu i-ar fi compătimit, intervenind ca aceşti nenorociţi să fie împărţiţi printre grănicerii lor, cari au împărţit cu ei tot ce au avut, cu cea mai mare bunăvoinţă; deşi *grănicerii* îi ţineau din mâncare, totuşi aceşti oameni n'au încetat a aduce în cetate serviciile, cari li se cereau. In sfârşit a înţeles şi comandantul cetăţei, că mersese prea departe cu măsurile sale brutale şi le-a acordat din nou 4 creţari şi pâinea. Această maltratare, dispreţuire şi urgie a fost o ironie amară pentru meritele ce şi-au câştigat aceşti 85 de oameni înainte de a fi primiţi în cetate şi o răsplată nedemnă pentru serviciile lor aduse în cetate".

Cam acestea sunt suferinţele acestor 85 de Români, cari s'au rătăcit de batalionul meu. De aci voi continua povestirea faptelor mele răsboinice.

După ce am eşit din cetate în munţi, am primit ştirea dela Iancu că el, în înţelegere cu ceilalţi prefecţi şi cu poporul au hotărât să atace pe insurgenţii cari împresurau cetatea şi s'o despresoare. Am primit acest plan şi ne-am înţeles să atacăm din 3 părţi trupele maghiare, şi luînd imediat dispoziţiunile necesare, am pus planul în execuţie. Comanda aripei drepte o luă prefectul Vlăduţ, cu instrucţiuni ca să atace pe rebeli de către Portus; aripa stângă o comanda prefectul Balint, care trebuia să atace dinspre Teiuş; la centru comandam eu, având să înaintez dinspre Barabanţ contra acestei comune şi a turnului de pulbere. Ziua destinată pentru acest atac

www.dacoromanica.ro

combinat din trei părţi s'a fixat pentru 1 Iunie. Noi eram siguri, că alături de noi va coopera şi garnizoana cetăţei contra vrăjmaşului, care strâns astfel între două focuri, ar fi fost cu atât mai uşor învins.

Des de dimineaţă, în ziua destinată pentru atac, am deschis lupta[1]). Insurgenţii simţind planul nostru, părăsiră cetatea, ocupând poziţii spre munţi; cu toate acestea am atacat batalioanele lor, luptând până la ora 9. De trei ori i-am gonit din poziţiile lor, totuşi n'am îndrăsnit să-i urmăresc în câmp deschis. Rămăsesem aproape fără muniţii şi aşteptam în tot momentul eşirea garnizoanei din cetate, care privea cum ne băteam noi. Mai târziu am aflat, că ofiţerii grăniceri bănăţeni şi ardeleni, s'au oferit, rugând pe comandant să le permită a face o eşire din cetate, el însă le-a răspuns: „Ich brauche sie nicht", adică: „eu n'am nevoe de Romani". Comandantul se vede, credea, că noi voiam să intrăm din nou în cetate, şi n'a judecat, că cooperând şi garnizoana, vrăjmaşul ar fi fost complect învins şi cetatea despresurată; ba ce e mai mult, lucrurile ar fi luat cu totul altă faţă. Pierderea Maghiarilor în această bătălie a fost considerabilă şi se poate evalua la 200 de morti. Noi am pierdut 25 de oameni, rămaşi pe câmpul de luptă, au fost şi mai mulţi răniţi. In spate eram apăraţi de pădure, pe când vrăjmaşul se lupta în câmp deschis. In această bătălie s'a distins în mod excepţional centurionul Teodor Iulian.

Desperând din cauza nepăsărei garnizoanei, lipsindu-ne şi muniţiile, iar vrăjmaşul concentrându-şi întreaga putere împotriva punctului ameninţat, nu ne-a rămas altceva, decât să ne retragem în satul Tăuţi. Ajuns aci cu tribunul Andreica şi cu 50 de oameni, am ascuns pe aceştia după tufe şi fără să avem un singur cartuş am ţinut pe loc 400 de insurgenţi, până când au scăpat în munţi toţi oamenii noştri împreună cu locuitorii din Tăuţi, cu toate averile lor. Apoi s'au retras şi rebelii, după ce au dat foc satului, care nu avusese nici o vină.

[1]) Tocmai aflu, că în rapoartele prefecţilor Iancu şi Balint ei arată 29 Mai, iar notele învăţatului preot de regiment, Thalson, 2 Iunie, ca ziua în care s-a întâmplat aceasta. Eu însă îndrănesc a susţine, că din ambele părţi este eroare; căci ştiu sigur că acest atac s-a întâmplat a şaptea zi după ce am eşit din cetate, Vineri înainte de Rusaliile noastre, adică la 1 Iunie.

www.dacoromanica.ro

Apoi am pornit spre Zlatna, unde am trimis oamenii pe la casele lor. Locuitorii munteni au mers acasă, ca sa-şi ia merinde; cei de pe şes au fost împărţiţi în satele de prin prejur, şi numai 50 de oameni au fost reţinuţi pentru serviciul de avanposturi şi patrulare.

Vrăjmaşul înverşunat nu putea însă să stea în repaos. Dupa ce vazuse că planul său viclean de a pătrunde în munţi, sub masca negocierilor de pace prin delegatul Dragoş, nu reuşise, el hotărîse să realizeze acelaş plan prin forţa, urmărind astfel cucerirea cetăţei. Ungurii au pornit din mai multe părţi mase mari de trupe, în scop ca să străbată dintr'odată prin mai multe puncte în munţi, să zăpăcească pe locuitori, şi despărţind puterile lor să-i slăbească, să-i bată, aducând munţii în puterea lor.

In scopul acesta au venit din ţinutul Zarandului Lupu Kemény, dela Cluj Vasvary, dela Turda Eglofstein şi Papai, dela Teiuş Iuhasz, din partea de sud a Murăşului maiorul Kovacs; pe scurt, vrăjmaşul n'a lăsat nici o strimtoare nefolosită, pentru a-şi duce trupele în interior, iar puterea militară destinată să cucerească munţii se compunea din 20—25.000 ostaşi cu 30 de tunuri şi cu multe rachete. Aceste trupe aveau ordin să atace dintr'odată din 9 puncte diferite.

Abia ne aşezasem în Zlatna şi am şi primit vestea, că maiorul Kovacs a plecat dela Săcărâmb cu 2 batalioane contra noastră.

După ce am primit această ştire, ne-am urcat cu cei 50 de oameni pe dealul înalt numit, Dâmbu, din sus de Zlatna. Aci toboşarii noştri au bătut atât de bine tobele, încât Kovacs fu reţinut o noapte întreagă într'o surpătură, fără ca să îndrăsnească să intre în Zlatna. A doua zi dimineaţa el intră, ce e dreptul, în Zlatna, dar abea îşi aşezase avanposturile, şi noi ne-am şi avântat cu cei 50 de oameni, făcând o demonstraţie foarte îndrăsneaţă, deoparte noi, de alta tribunul Damian cu cetele sale. Kovacs, crezând că are aface cu o putere mare de vrăjmaşi, s'a speriat atât de tare, încât a fugit din Zlatna cu trupa sa la începutul nopţei, în linişte deplină şi s'a retras până la Ighiu iar cuartierul pregătit pentru el în Zlatna, dar nelocuit nici o zi, ni l'a lăsat nouă.

Cu această ocazie locotenentul Mânzatu îşi pierduse

www.dacoromanica.ro

într'atâta curajul, încât voia să înduplece pe cei 50 de oameni ai mei cu promisiuni de bani, să-l însoţească până în cetate; aceştia nevoind să-l urmeze fără comandantul lor, el se lovia cu capul de arborii de fag, blestemând ora în care a ieşit din cetate.

Mai târziu, adunându-se mai mulţi oameni armaţi, Mânzatu a ales pe cei mai voinici, formând o companie, de care voia el să fie însoţit până în cetate; oamenii n'au vroit nici acum să-l urmeze, deşi el schimbase chiar şi pe conducători.

Kovacs s'a recules peste puţin şi a pornit iarăşi spre Zlatna, s'a oprit însă la Gura Ursului. Noi ne-am retras cu cei 30 de oameni până la Valea-Dosului, unde am luat dispoziţii pentru a scula pe locuitori dinprejur; totodată am cerut prefectului Iancu, să ne trimită muniţiuni şi oameni pentru a lovi pe vrăjmaş. Kemény apucând însă să atace pe Iancu, acesta nu numai n'a fost în stare să ne trimită vreun ajutor, ci mai vârtos îl aştepta el dela mine. Bătăliile lui Iancu, cu Kemény, au ţinut 9 zile întregi.

Cu mica mea trupă m'am retras pe culmea muntelui Vulcoiu, aşteptând aci trei zile să se strângă luptătorii, hrănindu-ne numai cu carne friptă, însă *nesărată*. Pe Kovacs nu l'am putut ataca şi respinge din poziţiunea lui, căci Kemény trimise, după ce ocupase Abrudul, o companie de honvezi la Zlatna, împreunându-se astfel cu Kovacs la Gura-Ursului. Totodată au pătruns şi alte trupe maghiare până aproape de noi. Eram împresurat din toate părţile de insurgenţi; situaţia mea era foarte critică. Pe lângă vrăjmaşul care ne împresura, mai aveam să luptăm cu altul mai primejdios, foamea şi lipsa totală de muniţii. Lupta cea mai înverşunată o aveam însă cu locotenentul Mânzatu. Acesta descurajat cu totul de primejdia ce ne ameninţa, nereuşind să înduplece pe oameni a-l urma în cetate, a început să-i îndemne să-l urmeze la armata imperială în România; dar şi acest plan al său s'a sfărâmat de neclintita stăruinţă a luptătorilor, cari erau hotărâţi să lupte pe viaţă şi pe moarte pentru împărat şi tron şi pentru naţiunea lor.

In această situaţie strîmtorată am trimes prefectului Iancu un ajutor de 400 de oameni cu tribunul I. Munteanu. Cu ceilalţi luptători mi-am făcut drum printre

www.dacoromanica.ro

trupele maghiare dela Abrud şi Zlatna şi am eşit la Almaş. După ce s'au restaurat oamenii, am plecat în marş forţat la Hondolu, unde staţiona o companie de insurgenţi. Asupra acesteia ne-am aruncat pe neaşteptate pe la 10 dimineaţa, încât abia au scăpat dintr'însa 25 de oameni cu viaţă. Noi n'am pierdut decât un pistol şi un cal. Aci am găsit veştminte, pâine, vin, carne, arme şi muniţii. După ce ne-am întors dela Hondolu, m'am certat 2 zile cu Mânzatu, din cauză că eu vroiam să pornim şi noi la Abrud în contra lui Kemény, pe care Iancu şi ceilalţi prefecţi îl izolase de celelalte trupe, împresurându-l în oraşul Abrud, încât el cu toată trupa sa era expus la cea mai mare primejdie; Mânzatu însă s'a opus declarând, că noi trebue să ne odihnim câtva timp. Pe când el se repauza, Kemény scăpa dela Dealu-mare, pe care Iancu ni-l încredinţase nouă ca să-l apărăm, nimeni ţinându-i calea.

După ce Kemény, bătut şi fugărit, apucase a trece pe la Zlatna, am aflat că la Băiţa mai rămăsese un batalion de insurgenţi, ca să opereze cu trupa lui Kemény. In bună înţelegere cu prefecţii dela Rovine şi Stoeneasa, precum şi cu tribunul Damian, am hotărît să-l atacăm şi să-l alungăm din munţi. Acum aveam un tunuleţ, dar numai cu 12 gloanţe. Atacul începu la 5 şi ţinu până la 10. Planul de atac a fost atât de bine proectat şi executat, încât eram aproape să împresurăm batalionul întreg, făcându-l prizonier, când oamenii parohului din Rovine, aruncându-se deodată asupra câtorva cai, care se aflau în cale, au încălecat, fugind pe ici încolo. Ceilalţi oameni ai preotului neştiind care să fie cauza fugei lor, au stat deocamdată înmărmuriţi, pe urmă au luat-o şi ei după ceilalţi, şi astfel duşmanul scăpă din laţul bine aruncat. Rămânând numai cu oamenii mei, m'am retras în ordinea cea mai bună; cu toate acestea trupele insurgenţilor s'au demoralizat atât de mult, încât au părăsit după câteva zile Băiţa, depărtându-se din munţi. In această luptă, Ungurii au pierdut 2 ofiţeri şi 35—40 de oameni morţi şi cam tot atâţi răniţi, ear noi numai un mort şi 2 greu răniţi, cari mai târziu au şi murit.

Acum acea parte a munţilor în care ne aflam, fiind curăţată de duşmani, crezurăm că am scăpat pentru totdeauna. Am luat măsuri ca să ne aprovizionăm cu ce-

www.dacoromanica.ro

reale pentru pâine, căci insurgenţii, văzând că nu pot pătrunde în creerul munţilor, ne-au ameninţat că ne vor supune prin foame. Şi în adevăr lipsa şi scumpetea mijloacelor de trai ajunsese atât de mare, încât o merţă (ferdelă, măsură) de grâu se urcase la 10 şi 15 fl. şi o cupă de sare la 1 fl. monedă convenţională. Plecând cu tribunul Damian şi cu 300 de oameni la Geoagiu pentru aprovizionare, Mânzatu porni în plimbare la Iancu. Insurgenţii aveau la Geoagiu un depozit de cereale. Acei staţionaţi acolo pentru paza depozitului, puşi de noi pe fugă, au sărit în Mureş şi s'au înecat.

Noi am întors înapoi 48 de care încărcate cu cereale, cu veşminte şi cu alte efecte răpite din satele româneşti, când erau să treacă Mureşul; am încărcat şi mai multe alte care cu bucate din depozit, dând şi oamenilor mei şi altora voe să ia din acele bucate cât vor voi. Indată ce insurgenţii au aflat aceasta, au trimis dela Portus un batalion cu o baterie de tunuri, să mă alunge şi să reia bucatele luate de mine; eu însă pornisem cu prada mea de timpuriu şi ajungând la Rapold, am mai luat şi de acolo 1500 de merţe. Când a ajuns batalionul, care mă urmărea la Rapold, eu înaintasem până la Bobâlna. Aci am mai găsit bucate, am luat însă numai 100 vedre de vin. Când a ajuns batalionul vrăjmaş acolo, eu mă găseam la Băcainţa.

Acele cantităţi de bucate transportate de mine în munţi au fost foarte bine venite.

Pentru oamenii mei am înfiinţat un depozit, îndestulând şi pe ceilalţi locuitori. Acest lucru avu o influenţă atât de binefăcătoare asupra preţurilor de bucate din acel ţinut, încât ele au scăzut dela 10—15 fl. la 4 fl. valută de Viena.

Aflându-mă la Balşa, ca să se repauzeze trupele după oboselile acestei expediţii, hotărâsem să mă duc la Iancu pentru a ne consulta asupra operaţiilor viitoare, când am aflat, că două batalioane de insurgenţi se găseau în marş spre Zlatna. Procurându-mi ştiri exacte asupra acestei întreprinderi, pe de o parte am pus să ocupe drumul spre Zlatna, pe de alta am încunoştiinţat pe Iancu, cerându-i ajutor.

Spre seară am ajuns deasupra Zlatnei pe dealul Jidovilor. Oamenii mei erau atât de însufleţiţi, că mai mulţi

www.dacoromanica.ro

dintre ei cutezară să scoboare—în contra poruncilor—până la avanposturile vrăjmaşe. Noaptea am petrecut-o observându-ne reciproc. Eu aşteptam ajutorul cerut dela Iancu. La 29 Iunie, dimineaţa la 4, se începu atacul, focul ţinând până la 11 fără întrerupere. Insurgenţii fiind mai tari, am fost silit să mă retrag. Intre timp sosi însă ajutorul dela Iancu, hotărînd soarta bătăliei în favoarea noastră. Intăriţi astfel, intrarăm în Zlatna şi atacând pe vrăjmaş, l'am pus pe fugă. Spaima printre rebeli a fost atât de mare, încât soldaţii părăsiseră pe ofiţeri, cari din desnădejde erau gata să se împuşte singuri.

In această luptă au pierit peste 100 de Maghiari. Noi am pierdut 30 morţi şi mai mulţi răniţi.

Curaj şi bravură deosebită au arătat centurionii I. Munteanu şi Teodor Iulian, care mi-a dat un bun ajutor pe un pisc de munte, unde mă luptam numai cu 20 de oameni, căci Mânzatu se depărtase în timpul retragerei[1]) cu ceilalţi oameni până la Almaş, două ore depărtare de Zlatna. Oamenii lui Iancu, gonind pe duşman prin Zlatna, au dat foc la câteva case, dar eu, ajutat de I. Munteanu şi T. Iulian, am oprit întinderea focului.

Apoi ne-am aşezat în Zlatna. Muniţii aveam, căci cumpărasem $1^1/_2$ maje de pulbere. Luptătorii erau veseli, având mâncare de ajuns; erau şi binişor îmbrăcaţi, încât au putut să lepede sdrenţele pline de păduchi, pe cari le purtaseră 3 luni.

La 3 Iulie am plecat cu locotenentul Mânzatu, cu V. Munteanu, I. Procopiu şi cu Barbu, să recunoaştem poziţia lui Kovacs la Gura-Ursului, până unde fusese el urmărit. Zărind avanposturile vrăjmaşe ne-am aruncat asupra lor—deşi eram numai 5 inşi, dar fiind toţi călări le-am pus pe fugă. Trupele lui Kovacs s'au zăpăcit atât de mult de acest atac neaşteptat, încât au luat-o şi ele la goană.

La 4 Iulie Kovacs încercă să pornească iarăşi spre Zlatna, bătând însă avangarda lui şi el convingându-se de tăria poziţiunei noastre, s'a retras la Şard.

L-am urmărit până la Gura-Ampoiţei, unde am bivuacat. Apoi am plecat la Iancu, să ne consultăm asupra

[1]) Inainte de sosirea ajutorului dela Iancu.

www.dacoromanica.ro

operaţiilor ulterioare contra insurgenţilor. O trupă de insurgenţi a încercat în lipsa mea să străbată iarăşi spre Zlatna; văzând însă poziţia tare a trupei noastre, s'a întors fără nici un rezultat, şi fără a încerca să ne atace. Mânzatu urmări pe Unguri până la Gura-Ampoiţei, unde s'a încins o luptă—singura la care eu nu am cooperat în persoană. Insurgenţii au pierdut un căpitan de husari şi 6 oameni: noi n'am pierdut nici un om. Aci s'au distins centurionul I. Munteanu şi Amos Frâncu; Mânzatu s'a retras în urmă cu trupele la Zlatna.

După întoarcerea mea dela Iancu, eram prea hotărât să mai atac odată trupele de împresurare şi să scap cetatea. In acest scop luai dispoziţiile necesare; însărcinai pe tribunul I. Procopiu să ridice pe toţi tinerii din tribunatul său, să-i înarmeze şi să-i deprindă bine în mânuirea armelor de foc. Am recrutat din prefectura lui Iancu 400 de feciori, cu care mi-am întregit batalionul; am cumpărat puşti şi lănci, pentru acei care nu aveau; am cumpărat şi cai pentru câţiva călăreţi, cari până atunci ne lipsiau cu totul. Dela Iancu am adus un tunuleţ cu 12 încărcături, iar pentru cellalt, pe care îl aveam eu, am cumpărat lafet şi roate, m'am aprovizionat şi cu muniţii, chemând în ajutor şi pe preotul Simion Groza din Rovine cu cei 600 oameni ai săi. La 24 Iulie am plecat spre cetatea Alba-Iulia, a cărei soartă apăsa greu asupra noastră. Noi eram 2000 de oameni bine deprinşi, bine disciplinaţi, dar, afară de batalion, nu tocmai bine armaţi, având fiecare numai 5—6 cartuşe. In ziua aceia am înaintat până la Gura-Ursului, iar peste noapte la Gura-Ampoiţei, unde se aflau în avanposturi 4 compănii de insurgenţi. La 25 Iulie am atacat aceste 4 companii şi se încinse o bătălie crâncenă cu împuşcături de tunuri, rechete şi muşchete, care ţinu 6 ore fără întrerupere.

Garnizoana din cetate care auzise şi ştiuse foarte bine despre lupta noastră disperată cu Maghiarii, nu s'a mişcat însă, ca să ne vie în ajutor, ca şi mai înainte de altfel. Prin curajul şi stăruinţa noastră însă l'am bătut şi respins din cele 5 poziţiuni ale sale alese foarte bine, scoţându-l apoi chiar din Şard.

Aci au dovedit în mod strălucit centurionii I. Deleanu, Amos Frâncu, N. Popa şi I. Munteanu curajul lor de

www.dacoromanica.ro

eroi. Un tânăr din Buceşiu, dintre luptătorii parohului dela Rovine, a avut curajul şi s'a încumetat a înainta singur 100 de paşi înaintea trupei; de astă dată însă locotenentul Mânzatu ne-a întrecut pe toţi în curaj şi bravură. In cele din urmă n'am mai avut muniţii. Insurgenţii au ocupat o a şasea poziţie pe o colină împădurită, de unde ne-am încercat în zadar să-l alungăm, şi neavând cavalerie de ajuns, am fost respinşi de cavaleria ungurească cu atâta energie, încât Mânzatu şi centurionii mai sus numiţi erau cât pe aci să fie prinşi cu toţii. In aceeaşi primejdie mă aflai şi eu, căci abia mai erau 10 paşi între mine şi Unguri, când m'au scăpat ca prin minune decurionul Adam Maiorescu (Adam Trifu), Ion Boţăţianu, Ion Aurărianu şi Petre Sângereanu, toţi bărbaţi, cari şi până acum s'au distins în toate bătăliile, prin vitejia lor. Aceşti 4 oameni postaţi în dosul unui gard de vie pe marginea şoselei, atacară fără frică cavaleria duşmană, trăgând în locotenentul insurgenţilor, care şarja cu plutonul, precum şi în husarii cari îl urmau. Calul locotenentului şi trei husari căzură la pământ; de aceştia s'au împiedicat cei următori şi astfel şi-au închis ei singuri drumul. Producându-se în cavaleria duşmană o zăpăceală groaznică, am putut scăpa de primejdie.

Intre timp pedestrimea ungurească înainta; oamenii noştri se risipiau, aflându-ne în situaţia cea mai critică. Atunci Ion Antonachi, vice-centurion la a patra companie a batalionului, sărind peste un pârâu adună în jurul său câţiva oameni pentru a apăra retragerea. Prinzând iarăşi curaj, începurăm din nou lupta, când iată că tribunul I. Procopiu se arătă pe neaşteptate cu 300 de luptători din cercul Zlatnei, cu lăncerii mei şi cu vreo 40—50 de călăreţi, cari însă nu aveau nici o muniţie; ei se arătară pe culmea muntelui Ampoiţei. Această împrejurare hotărî soarta bătăliei. Insurgenţii crezură că cei veniţi şi noi nu suntem decât avangarda lui Iancu, şi că acesta se apropie cu putere mare. Apucaţi de panică, vrăjmaşii s'au întors în cea mai mare dezordine. Noi i-am luat la goană cu atâta iuţeală, încât ei şi-au lăsat morţii neîngropaţi şi pe cei greu răniţi trântiţi la pământ. Ei au părăsit şi depozitele lor dela Teiuş, Barabanţ şi Secaş, precum şi pâinea dela

www.dacoromanica.ro

turnul de pulbere. Ei au părăsit şi asediul cetăţii, au trecut Murăşul, dând apoi foc podului, ca Iancu, care nu era acolo, să nu-i poată urmări. Pierderile vrăjmaşului în această luptă hotărâtoare au fost mari; ei au lăsat pe câmpul de luptă 12 care cu morţi şi un mare număr de greu răniţi, cari în trei zile au murit cu toţii. Noi am perdut 21 de luptători, între aceştia pe bravul şi curajosul decurion Iacob, a cărui familie—o văduvă cu 3 copii—a rămas lipsită de toate mijloacele vieţei; ea luptă cu cea mai mare lipsă şi cu sărăcie extremă. Apoi am bivuacat în jurul cetăţii, iar la 27 Iulie am intrat cu batalionul meu în cetate.

Aceasta a fost ultima noastră luptă cu insurgenţii. Rezultatul ei a fost, noi spărgând de trei ori cordonul de asediu şi risipindu-l apoi cu totul, despresurarea cetăţii, care a fost asediată şi bombardată 18 săptămâni.

Dacă mai rămăsese în regiunea cetăţei unele detaşamente de insurgenţi, ele se aflau dincolo de Mureş, şi observau mişcarea trupelor împărăteşti şi a celor ruseşti, care veneau dela Sibiu; regiunea cea mai apropiată de cetate era cu totul curăţită de duşmani; cu un cuvânt cetatea fusese complect despresurată. Aşa dar, meritul acestei despresurări şi al gonirei insurgenţilor de lângă cetate, îl poate tăgădui Românilor numai pisma urîtă, care urmăreşte întunecarea adevărului curat şi defăimarea virtuţii.

Cinade, pe la sfârşitul lui Decembrie 1849.

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LUI SIMION BALINT

www.dacoromanica.ro

SIMION BALINT

Fost paroh gr. cat. în Roşia montană şi protopop al tractului Roşia, cunoscut sub numele popular de „popa Balint"; născut la 1810 în Copand; studiile le-a făcut la Blaj, căsătorindu-se apoi cu Caterina Golgoţi, fiica preotului din Roşia, se aşează acolo ca capelan. După adunarea dela 3/15 din Blaj, Balint explică poporului hotărîrile acelei adunări în mai multe cuvîntări. Fiind denunţat de administraţia din Abrud, fu arestat de către comisia, numită de guvern în scopul cercetării agitaţiilor şi mişcării Românilor, şi aruncat în temniţă împreună cu Iosif Moga unde Balint fu maltratat de către consilierul Koncz Lajos până la leşin; de teamă ca să nu fie liberaţi cu forţa de către popor, prizonierii au fost transportaţi —în urma intervenţiei magistratului—în temniţa comitatului din Aiud, de unde Balint scăpă în urma intervenţiei unei deputaţiuni trimise guvernului, după propunerea lui Avram Iancu, dela a doua adunare din Blaj (16 Sept. 1898), unde a fost dus în triumf.

Balint a fost numit de către comitetul naţional prefect al vechilor saline (Turda) la 10 Dec. 1848. Balint a fost un bărbat foarte activ şi energic, un preot zelos şi învăţat. Pentru meritele câştigate întru apărarea tronului el a fost decorat cu ordinul Francisc Iosif (cavaler), cu crucea de aur cu coroană şi medalia rusească Sf. Ana, la 1869.

www.dacoromanica.ro

RAPORT

Despre faptele oastei poporului românesc, de sub comanda lui Simion Balint, pe timpul războiului civil din Transilvania, în anii 1848/9

Puţin după întâiul congres ţinut la Blaj la 15 Mai [1]), în urma intrigilor partidului maghiar din oraşele montanistice [2]), oamenii dela putere ai fracţiunei teroriste m'au arestat ducându-mă dintr'o temniţă într'alta, în bătăile cele mai crunte şi în suferinţe nespuse. In timpul captivităţei mele am fost mai de multe ori în pericol de a fi omorât de către plebea maghiară fanatizată şi asmuţită, iar odată era cât pe aci să fiu aruncat de viu în flăcări. Toată vina mea fusese, că eu, care cunoşteam bine tendinţele destructive ale noului maghiarism, m'am încercat totdeauna ca să feresc de ele poporul românesc, iar ca preot să-i dau învăţătură despre datoriile către împărat, monarhie şi patrie.

Mai în urmă, pe când gemeam în temniţa dela Aiud, poporul românesc, silit de terorismul unguresc şi de fatala lege de recrutare, căreia Românii credincioşi nu voiau să se supună, din cauză că acea lege nu era sancţionată de împărat, în a doua jumătate a lunei Sept. a aceluiaşi an (1848), ţinu a doua adunare la Blaj. Cu această ocaziune am fost şi eu liberat din temniţă în urma cererei energice făcută de popor. După dizolvarea adunărei, fără a-mi lua o sferă anumită de activitate, m'am folosit numai de autoritatea mea pe lângă popor, pentru ca în înţelesul hotărîrilor dela Blaj şi al proclamaţiei

[1]) Stil nou.
[2]) Miniere.

www.dacoromanica.ro

comandantului F. M. L.[1]) de Puchner din 18 Oct., să-l învăţ să-şi cunoască drepturile sale şi să apere averea erarială. Indată după trista catastrofă dela 23 Oct. 1848 dela Zlatna, funcţionarii imperiali cari au scăpat la Abrud cu viaţa, m'au rugat să merg la Zlatna, pentru ca să scap pe funcţionarii cari se mai aflau acolo şi totodată să adun după putinţă banii împărăteşti, cari se pierduseră în timpul incendiului.

Din respectul umanităţei şi al apărării averei erariale am luat asupră-mi, fără a ezita, acea misiune foarte periculoasă şi am plecat imediat spre Zlatna. Ajuns acolo la 28 Oct. am ţinut o cuvântare poporului adunat în număr mare, pentru a-l linişti. Urmarea fu că mai mulţi impiegaţi arestaţi au fost liberaţi; însă pe controlorul Ignat Marillai,[2]) care se compromisese mai mult decât alţii cu rebelii, n'am fost în stare să-l scap, decât promiţând poporului, că-l voi duce la închisoarea din Câmpeni.

Locuitorii din împrejurimi au restituit în 3—4 zile aproape 2000 galbeni, mai multe măji de argint şi aramă prefăcute în monedă, precum şi câteva libre de aur, cari fuseseră furate din casele erariale. Toate acele sume le-am dat, împreună cu o listă în care erau consemnate, controlorului cameral Hildebrand, care a şi îngrijit a le pune în siguranţă la Alba Iulia. Mai târziu cercetarea s'a continuat şi de către comisiunea numită în acelaş scop de către tezaur.

La 6 Nov. am condus un mic despărţimânt al poporului armat de mine adunat la Roşia de munte, spre Aiud pentru ca să ajut acolo operaţiunile militare, şi pe timp ce căpitanul Gratze negocia cu Maghiarii din Aiud, eu am fost interpretul lui. La 8 Nov. eram la Teiuş, unde în aceeaşi zi ne sosiră din comitatul Zarand[3]) ştirile cele mai triste. Prefectul Buteanu ne mai fiind în viaţă, pentru a raporta despre evenimentele din prefectura sa, mă simţ obligat a le atinge pe scurt şi pe acelea, până în timpul când am fost numit prefect al vechilor Saline (Turda).

---

[1]) Feldmareşal Locotenent.

[2]) Familia Marillai este una din cele renegate de pe la Densusiu în districtul Haţegului.

[3]) Comitatul Zarand a fost desfiinţat în 1876; teritoriul său a fôst împărţit parte la comitatul Hunedoarei, parte la Arad,

www.dacoromanica.ro

După ce în jumătatea a doua a lunei Octombrie s'a lăţit cu repeziciunea fulgerului ştirea despre desarmarea Maghiarilor rebeli de către trupele împărăteşti şi poporul românesc armat, Românii din comitatul Zarand se resculară şi în credinţa că aduc astfel servicii cauzei împărateşti, au început să dezarmeze şi să aresteze pe familiile maghiare fruntaşe, care s'au distins prin zelul lor pentru Unire şi prin ura contra Românilor. Cu această ocaziune s'au întâmplat câteva excese grele în locurile unde Românii au dat peste rezistenţă încăpăţânată din partea Maghiarilor. Pe atunci eu mă aflam cu prefecţii Avram Iancu şi Buteanu la Câmpeni. S'a hotărît îndată sa trimitem acolo 3 Români, care se bucurau de bun renume în Zarand, adică pe cancelistul dela casierie, Aviron Tecchi, pe asesorul de comitat şi cancelist la tabla regească din Oşorhei, Alexandru Cândea [1]) şi pe docentul din Abrud Ioan Nemeş; ordinul ce li s'a dat era, ca să curme dezordinea, să apere pe cei persecutaţi, să organizeze pe acei cari ar fi capabili de a se înrola în gloate, şi să desarmeze pe ceilalţi. Telechi şi Nemeş au mers la Brad, unde au restabilit liniştea, pe familiile maghiare persecutate le-au luat sub apărarea lor, adăpostindu-le în casa spaţioasă a lui Iosif Köer, spunând maselor înfierbântate că acele familii sunt păzite acolo ca şi în închisoare. Aceste măsuri liniştiră poporul. Ducându-mă la Hălmagiu, am găsit pe cei arestaţi puşi în libertate de bravul paroh român Ioan Moga şi de fiul acestuia Ieronim, teolog absolvent, în cooperare cu funcţionarii Salinei de acolo.

Poporul din comitatul Zarand adunat şi armat în toată graba s'a concentrat apoi în satul Gura-Văi la fruntaria Ungariei, însă nefiind încă organizat, a fost atacat şi respins spre Hălmagiu în ziua de 28 Octombrie de insurgenţii de sub comanda lui Botho. Insurgenţii au dat foc satelor Plevuţia şi Hălmagiu făcând prizonieri pe preotul român Eftimie. Hălmăgenii înspăimântaţi de cele întâmplate ţinură consiliu cu tribunul Cândea asupra măsurilor ce ar fi de luat. Cândea le declară, că el cu trupa sa armată *numai* cu lănci nu e în stare să reziste vrăjmaşului; totuşi pentru ca să nu lase acel orăşel pra-

[1]) Maghiarizat Kendi.

www.dacoromanica.ro

dă furiei insurgenţilor, el va încerca negocieri cu dânşii, ceeace s'a şi întâmplat; însă în decursul acestora insurgenţii perfizi călcându-şi cuvântul au aruncat pe Cândea în închisoare; oraşului nu i-au dat însă foc, bombardând numai biserica românească. Tribunul Cândea şi doi preoţi românești, între care şi sus numitul Eftimie şi încă alţi 6 Români au fost spânzuraţi atunci îndată.

Nu mult după aceasta, în primele zile ale lunei Noembrie s'a întâmplat catastrofa tragică din comuna Târnava. Insurgenţii în număr ca de 1000 oameni, cu călăreţi şi artilerie au înaintat dela Hălmagiu spre Baia-de-Criş; în contra lor a pornit poporul românesc condus de tribunii Telechi şi Nemeş şi comandat de către locotenentul Clima, care avea cu dânsul şi câţiva soldaţi grăniceri. Poporul armat număra aproape 3000 de oameni, îi lipsia însă atât cavaleria cât şi artileria, care să-i sprijinească operaţiunile. Ajuns într'o vale la satul Târnava dintr'odată se vede înconjurat şi atacat de către insurgenţi din toate părţile; cavaleria lovea înfricoşat în rândurile poporului înmărmurit; dar şi artileria a contribuit mult la pierderea luptei. Aproape 800 de Români au fost măcelăriţi, iar restul s'a răspândit în fugă sălbatecă spre Baia-de-Criş, unde a doua zi tribunul Telechi, care şi el scăpase cu fuga numai cu mare greutate, a fost în stare să-l adune din nou, celalt tribun, Nemeş, a fost făcut prizonier. Locot. Clima încercase să-şi scape viaţa într'o casă împreună cu 7 grăniceri, îşi pierdu însă viaţa în flăcările acelui edificiu, vrăjmaşul dând foc satului şi prefăcându-l întreg în cenuşă. Toţi locuitorii satului cari au scăpat din acel foc declară şi astăzi că aceasta a fost soarta locotenentului Clima. Alţii spuneau pe atunci, că Clima ar fi fost tăiat în bucăţi de către rebeli.

Cauza acestei catastrofe este neexplicabila uşurinţă a locotenentului Clima, care ca ofiţer comandant, nu ordonase nici o recunoaştere prealabilă a regiunei; de aceea se iscase pe atunci svonul, care a fost foarte mult crezut, că Clima ar fi fost înţeles cu vrăjmaşul, ca să ducă pe popor în cursa ce i s'a întins, şi el n'ar fi fost recunoscut de Unguri, sau că l'au asasinat înadins.

Acum insurgenţii au înaintat neîmpiedecaţi până la Baia-de-Criş, iar de acolo au plecat îndată spre Brad. Acolo poporul adunat a avut a treia ciocnire cu insur-

www.dacoromanica.ro

genţii în care, deşi n'a fost lipsită de glorie, poporul a trebuit totuşi să se retragă la sfârşit.

Aici trebue să observ, că tribunul Telechi după scăparea sa cu restul gloatelor din măcelul dela Târnava la Baia-de-Criş, a somat pe funcionarul financiar Fank, ca să plece din oraş cu casa erarială, ducând-o în siguranţă la Abrud, odată cu plecarea poporului armat. El a făgăduit, că se va conforma consiliul ce i s'a dat, a şi luat de formă câteva măsuri, dar tot a rămas pe loc, şi casa împreună cu banii aflaţi într'însa a dat-o rebelilor, cari au trimis-o la Pesta.

Dela Brad duşmanii s'au întors la Baia-de-Criş, luînd cu ei şi câţiva Români prizonieri, ajungând la Baia ei au spânzurat pe tribunul Nemeş şi pe alţi 2 Români. Intre aceşti nefericiţi a fost şi socrul preotului din Baia-de-Criş, un bătrân de 75 de ani.

Aceste ştiri întristătoare au ajuns, precum s'a arătat mai sus, pe la 8 şi 9 Noembrie la Teiuş, unde mă aflam şi eu pe atunci. S'a hotărât îndată, ca eu, Buteanu şi căpitanul Ivanovich să plecăm în comitatul Zarandului. Ajungând la Alba-Iulia, ni s'a dat o companie din regimentul Carol Ferdinand sub comanda căpitanului Noak, armean de origină. Această companie este aceeaşi, care cu două săptămâni înainte fraternizase cu Maghiarii dela Aiud şi participase la incursiunea lui Stefan Kemeny, care prefăcuse în cenuşă satul Majina şi o mare parte din Cacova. Noi însă am aflat, că după câteva zile, Românii din companie s'au ridicat contra numitului căpitan şi l-au silit să se desfacă de Maghiari. Aşa, eu şi Buteanu n'aveam motive să ne bucurăm prea mult de acest ajutor. Ajunşi la Abrud, numai cu mare greutate am putut să înduplecăm pe căpitanul Novak să înainteze mai departe în comitatul Zarand.

La Mihăileni ne-am unit cu poporul armat sub conducerea tribunilor I. Şuluţ, N. Moldovanu, N. Bengescu, Bertlef şi Kaiser. La 13 Noemvrie am ajuns la Brad şi la 14 la Baia-de-Criş. In faţa acestui orăşel am aşezat lagăre şi am luat apoi măsuri pentru înmormântarea lui Nemeş şi a celorlalţi nefericiţi, pe care i-am găsit încă atârnând de funiile, de care au fost spânzuraţi; apoi am intrat cu compania în oraş, ca să poposim acolo peste noapte. O oră mai târziu ne sosi vestea, că o secţie a

www.dacoromanica.ro

gloatelor a prins 6 Maghiari şi i-a spânzurat îndată, ca represalii pentru cei 18 Români uciși. Românii văzând pe preoţii şi învăţaţii lor spânzuraţi, furia lor nu mai cunoştea margini şi nu se mai puteau înfrâna; de aceea era şi pentru Buteanu foarte greu să pornească o cercetare pentru a pedepsi pe vinovaţi, şi se văzu silit a se abate dela planul său.

A doua zi sosi în ajutorul nostru, un detaşament al poporului armat din districtul Haţegului condus de viceprefectul Anton Grigorescu, două plutoane de husari româneşti din cei încorporaţi la regimentul săcuesc, sub comanda locotenentului Crainic şi Păsăraru, o companie de grăniceri din reg. I românesc comandată de căpitanul Gabler şi o companie de gardişti saşi dela Orăştie, sub comanda căpitanului lor Pfaffenhuber.

La 16 Nov. mi se încredinţă misiunea de a merge la Brad şi de a înfiinţa acolo un depozit de merinde pentru trupe. Plecai îndată, şi am ales pentru depozit casa lui Kövér; am luat măsurile necesare ca să-l umplu, şi în aceiaşi zi am pornit pentru trupele dela Baia-de-Criş trei care încărcate cu pâine. Aceste toate s'au făcut fără multă bătae de cap, căci ţinutul acela nu fusese încă devastat de rebeli şi se găseau de toate din belşug.

In aceeaşi zi Românii mi-au adus o nemţoaică pe care o prinsese tocmai atuncea dela bărbatul său din Ungaria. Acesta fiind lucrător topitor la minele dela Ruda, plecase cu insurgenţii din comitatul Zarand, iar acum scria nevestii sale, că să fie liniştită, căci peste puţin vor sosi din Ungaria în comitatul Zarand cu un corp de trupe numeroase. Acea scrisoare am arătat-o şi gardiştilor saşi, care se găseau acolo şi pe urmă am trimis-o la Baia-de-Criş.

In ziua de 17 dimineaţa, pe când luam dispoziţii ca să primesc la depozit transporturi de merinde, văzui deodată, că gardiştii saşi plecau înapoi spre casă, după ce prădaseră cu totul casele lui Bihari. Pe la amiazi ajunse şi căpitanul Novac cu compania sa şi trecu mai departe spre Abrud. Pe la 5 sosi şi poporul armat din districtul Haţegului, şi apucă calea spre Deva. Tot aşa făcu şi căpitanul Gabler. După o jumătate de oră sosi la Brad căpitanul Ivanovich cu prefectul Buteanu.

Eu nu-mi putui explica toate aceste mişcări, şi rugai

www.dacoromanica.ro

pe Ivanovich să rămâe în acea noapte la Brad; el însă nu se învoi şi astfel plecarăm până la Criştior, unde am şi rămas. Abia aci am fost în stare să aflu dela căpitanul Ivanovich că domnii ofiţeri, în urma scrisoarei sus menţionate trimisă de mine, au ţinut un consiliu de răsboiu, şi au decis să se retragă din comitatul Zarand. In modul acesta, comitatul a fost lăsat pradă rebelilor şi Buteanu se văzu silit să lupte singur contra vrăjmaşului mult mai numeros mai multe luni, până când, după încordări supraomeneşti, a trebuit să se retragă de acolo.

La 18 Noembrie părăsind acele regiuni, m'am întors acasă. Aci trebue să mai adaug, că deşi Maghiarii au prefăcut în cenuşă comunele Hălmăgelu, Plescuţa, Târnava şi alte comune româneşti din Zarand, totuşi Românii până în ziua în care am părăsit eu acel comitat, n'au dat foc la nici o curte sau casă de-ale proprietarilor.

La 10 Decembrie 1848 onor. comitet românesc de pacificare m'a numit prefect al vechilor Saline (Turda) iar Excelenţa sa comandantul general baron Puchner m'a confirmat în această funcţiune. Astfel mi s'a impus sarcina grea de a apăra strîmtorile de munţi din spre Turda, din care parte rebelii îşi repetau incursiunile lor devastatoare, cu furie tot mai mare.

In scopul acesta mă aşezai la 28 Decembrie în satul Ocolişul-mare şi acolo ocupai cu poporul meu armat poziţiunile cele mai importante. La apropierea mea, cetele desfrânate ale insurgenţilor comandate de Retegi s'au retras, după ce au omorât pe mai mulţi locuitori nevinovaţi din vecinul sat Ocolişul-mic.

La 11 Ianuarie 1849, îmi sosi ştirea, că rebelii Ludovic Papai şi Retegi staţionaţi în Iara, au năvălit asupra satului Muntele-Băişoarei, şi acolo au dat foc la 7 case, între cari era şi casa parohului românesc. Eu am pornit îndată într'acolo în scop de a pune capăt devastărilor, ei însă au fugit pe când mă apropiam; totuşi îi gonii până aproape de Iara ucigându-le 2 oameni. După ce a înoptat, am încetat de a-i mai urmări şi m'am întors în lagărul meu dela Ocolişul-mare.

Văzând că rebelii nu încetează cu jafurile şi omorurile, iar de luptă se feresc în toate ocaziile, m'am decis să-i caut chiar în cuibul lor în Iara şi să-i atac. La 14

www.dacoromanica.ro

Ianuar, am pornit cu toate trupele mele dela Ocolis spre Iara.

După ce am sosit pe teritorul acestui orăşel, mi-am împărţit trupa în trei coloane: pe cea dintâi care forma aripa dreaptă, am încredinţat-o tribunului Clement Aiudeanu, căruia i-am dat ca ajutor pe vice-tribunul I. Aurarianu-Golgoti [1]), aripa stângă vice-tribunului Dionisie Telechi, iar comanda trupei principale am luat-o eu însu-mi şi am pornit drept la Iara, pe când cele două coloane au apucat-o pe căi lăturalnice. O ceată de insurgenţi, ca de 50 până la 60 de oameni, pe care am văzut-o întâi, se prefăcu a se retrage deoparte cu scop ca să ne abată pe noi din direcţiunea în care porniserăm; eu însă am detaşat numai o secţie din aripa dreaptă sub comanda vice-tribunului Aurarianu ca să-i ia la goană. Ai noştri i-au şi ajuns între Iara şi Surduc; au ucis 8 dintr'înşii şi ceilalţi s'au răspândit spre Turda. După ce trupa principală a insurgenţilor a observat acea mişcare a noastră, s'a desfăcut în două părţi, din cari una s'a retras spre Agrişi pe o colină mică, care a fost ocupată de ei. Aripa noastră stângă primi ordin să ţină în şah acea coloană a rebelilor. Partea mult mai numeroasă a insurgenţilor a rămas însă în orăşel, unde a ocupat casele cele mai potrivite şi turnurile bisericilor; cu toate acestea noi înaintarăm fără a ne opri.

Ajungând la hotarul orăşelului mă întâmpină o femee bătrână cu rugămintea să nu cutez a intra în oraş, pentru că înăuntrû sunt duşmani mulţi, cari au hotărît să-mi răpue capul cu orice preţ; totuşi oamenii noştri străbătură în oraş, unde au fost primiţi cu focuri de puşcă din ferestrele caselor şi din turnurile bisericilor. Aflând, că dintre ai noştri au căzut 12 inşi, am hotărît să retrag poporul şi să închid oraşul de jur împrejur; oamenii erau însă atât de înverşunaţi din cauza atrocităţilor comise de insurgenţi în comunele de prinprejur, încât voiau să ia casele cu asalt. In acel moment bravul centurion Ioan Bererelu din Valea-Lupşei cu 50 de bărbaţi vitejii dădu asalt bisericei unitare, pătrunse într'însa şi pornind pe scările turnului ajunse până la insurgenţi care trăgeau focuri de acolo. In puţine minute insur-

[1]) Cu numele maghiarizat Aranyos.

www.dacoromanica.ro

genţii au fost sdrobiţi, mai mulţi din ei ucişi, iar ceilalţi se aruncară singuri din ferestrele turnului. In urma acestei fapte ceilalţi rebeli, pierzând orice curaj, îşi căutară scăparea în fugă; dar pe când ei eşiau pitulaţi de prin case, poporul ucise mai mulţi dintre dânşii, ceilalţi scăpând la Turda. In timpul bătăliei s'au aprins mai multe case. Eu comandai tribunilor, să retragă trupele din oraş, ceeace nu mi-a succes însă decât după mari încordări, pentrucă trupele mele erau compuse în mare parte din locuitorii satelor de prin prejur, care fuseseră toate jefuite, şi mai multe din ele prefăcute în cenuşă de către rebeli. Din cauza acestor fapte şi prin rezistenţa din oraş furia şi dorul de răzbunare a Românilor ajunse la extrem. Am fost nevoit deci să alerg de mai multe ori călare dintr'un capăt al orăşelului până la celălalt, intrând prin case şi să scot cu forţa pe cei mai înverşunaţi. In această luptă vrăjmaşul a pierdut 121 de morţi; numărul răniţilor nu ne este cunoscut. Noi am avut 28 de morţi şi 15 greu răniţi. Poporul armat s'a întors apoi la Ocoliş.

A doua zi aflai cu destulă durere, că rebelii, neînvăţând nimic din lecţia dată lor cu o zi mai înainte, s'au înmulţit cu alte cete din Turda şi pătrunzând în regiunea Ierei, au prefăcut în cenuşă satele Surduc şi Bicălatu şi chiar în Iara au aprins toate casele Românilor şi biserica lor; au omorît mai mulţi *bătrâni* şi *copii* nevinovaţi, cari nu avuseseră timp să fugă şi apoi s'au retras. După depărtarea lor, Românii fugiţi din comunele arse în păduri, întorcându-se acasă îşi răsbunară, dând foc la toate casele Maghiarilor din Iara, rămase neatinse.

La 17 Ianuar ne sosi ştirea, că rebelii în număr de 1200 s'au întărit în satele maghiare Lita şi Savadisla. La 18 Ianuar, pe la unu după miezul nopţei, am plecat cu cetele mele şi în zorii zilei am ajuns la avanposturile lor. Aici pe şesul dela Lita ungurească s'a încins o bătălie care ţinu 2 ore; vrăjmaşul a fost respins. Mai apoi însă le sosiră în ajutor trupe proaspete dela Cluj, care cetate se află numai la două ore depărtare de locul de luptă, Văzând aceasta, m'am retras deasupra locului numit Cacova-Ierei, şi am ocupat acolo poziţiuni bune. De aici am respins cu vânătorii şi cu lăncerii mei un atac de cavalerie al duşmanului şi folosindu-mă de dezordinea pro-

www.dacoromanica.ro

dusă în oastea vrăjmășească, mă aruncai iarăși în șes și după o luptă aprigă de o jumătate de oră am pus pe dușman pe fugă. El a lăsat pe locul de luptă 45 morți, pe cari mai târziu locuitorii din Lita românească au fost siliți să-i transporte în satul unguresc Savadisla, și a-i îngropa acolo. Pierderea noastră a fost aci de 13 morți și câțiva răniți.

La 22 Ianuar primii vestea, că în orașul Trăscău s'au așezat 400 miliției (honvezi) și că de acolo ei devastează ținutul. Pornii îndată cu două coloane a trupelor mele în două direcțiuni ca să atac pe rebeli din două părți, dacă se va putea. Ei însă înștiințați din vreme de venirea mea, s'au retras în cea mai mare grabă la Ciagzu[1]), în scaunul Arieșului. Eu n'am intrat în oraș, pentrucă am voit să-l cruț, ci am invitat numai pe locuitorii fruntași la mine în lagăr, le-am recomandat, ca să rămâe credincioși împăratului și să nu mai primească trupele rebele în mijlocul lor, ceeace dânșii au și promis, dar n'au ținut; imediat după plecarea mea ei au trimis pe deputații lor la Turda, de unde au cerut trupe mai numeroase pentru ocuparea orașelor Trăscău și St. Giorgiu; și rebelii le-au împlinit dorința, trimițând acolo pe comandantul Racocsi cu trupe numeroase. La reîntoarcerea mea dela Trăscău venind călare în întunericul nopții, am căzut cu calul într'o regiune petroasă, și m'am rănit atât de rău, încât am fost silit să las oastea și să pornesc acasă, pentru a-mi căuta acolo vindecarea. Fiindcă toate încordările rebelilor din aceste regiuni aveau de țintă ocuparea orășelului montanistic Ofenbaia, depărtându-mă, am lăsat în apărarea sa pe vice-prefectul Alex. Bariț și pe tribunul Vasile Ciurileanu cu o secție a trupelor mele la Salcia, și altă secție ca rezervă la Brădești între Salcia și Ofenbaia.

La 26 Ianuar am primit o scrisoare dela comandantul Racocsi, în care-mi cere să depun armele, trupele împărătești fiind pretutindeni învinse, și mai toată Transilvania cucerită de către Maghiari; în caz când nu mă voi supune, el amenință că va extermina prin foc și sabie toate satele românești din munți împreună cu toți locuitorii. Eu i-am răspuns, că Românii credincioși jurămân-

[1]) Ungurește Czegez.

www.dacoromanica.ro

tului depus împăratului în cele *două* adunări dela Blaj, sunt prea hotărîţi ca, pentru împărat şi naţiunea lor, să învingă sau să moară cu armele în mână.

Nu eram încă vindecat de tot, când sosii la 20 Februar pe la amiazi la Ofenbaia. Două ore mai târziu tribunul Ioan Ciurileanu 'mi aduse vestea, că lăncerii dela Salcia fiind atacaţi în aceeaşi zi de către Racocsi au fost bătuţi. Eu mă pusei îndată în acţiune şi adunându-mi poporul armat, chemai la mine şi rezerva aflată la Brădeşti, apoi împărţii în aceeaşi seară trupa în două coloane. Una comandată de tribunul I. Ciurileanu am îndreptat-o peste dealul Alescău, la stânga comunei Salcia, unde se aşezase vrăjmaşul după retragerea lăncierilor, unde să-şi aleagă o poziţiune potrivită şi în zori de zi să atace pe rebeli. Coloana cealaltă era condusă chiar de mine însumi şi înainta pe râul Arieş în jos, spre a ocupa cealaltă parte a Salciei, ca să închidă astfel calea pe care venise vrăjmaşul. Acesta însă, observând apropierea noastră s'a retras pe altă cale, pe sub aşa numitul Muntele-Trăscăului, după ce mai întâi a dat foc la 5 case în Salcia şi a omorît pe dascălul din sat anume St. Sălcianul, părinte a unei familii numeroase şi sărace; a mai omorât şi pe alţi 3 bătrâni. Totuşi avangarda noastră a ajuns pe duşman la Fântânele (a nu se confunda cu locul Fântânele dela Huedin); aci el fu atacat cu înverşunare. Rebelii însă n'au stat pe loc, au fugit iute cu pierdere de 2 morţi şi mai mulţi răniţi, părăsind şi un tun mai mic, apoi trecând muntele s'au întors la Trăscău.

La 27, pe când se făcea ziuă, aflarăm că o altă trupă vrăjmaşă mai numeroasă pornise în aceeaşi noapte dela St. Giorgiu şi înainta cu scop de a se uni cu coloana dela Salcia şi a trece la Ofenbaia. După ce-am bătut pe vrăjmaşul dela Salcia, ne-am grăbit să tăiem şi acelei cete calea către Ofenbaia. Am purces în trei coloane, iar între comunele Bedeleu şi Valea-Poienei ne-am aruncat asupra duşmanului. Coloana noastră dreaptă o comanda parohul din Valea-Poienei, cea stângă era comandată de I. Munteanu, paroh în Bedeleu; trupa principală din centru o comandam noi, tribunul Matei Nicola, vice-tribunul Graţian Cârtianu şi primul decurion Grigore Muncaciu, toţi trei renumiţi pentru curajul şi bravura lor.

www.dacoromanica.ro

Lupta începu pe la 10 ore dimineaţa şi ţinu cu noroc schimbător până la 1 după amiază. La această oră dădurăm un asalt general, vrăjmaşul fu respins şi luat la goană spre S. Giorgiu. El lăsă pe locul de luptă 15 morţi, noi însă n'am avut decât câţiva răniţi. In această luptă s'a distins mai sus-numitul decurion G. Muncaci prin vitejie strălucită. După ce se comandă atacul general, el năvăli înainte printre cei mai curagioşi, sdrobind singur 3 rebeli, şi încă tot mai voia să înainteze, pe când o ceată întreagă de insurgenţi îl primi cu o salvă întreagă. El se aruncă însă în acel moment la pământ, şi astfel n'a fost lovit de gloanţe. Zece honvezi, crezând că este mort, se aruncară asupra lui, ca desbrăcându-l să-i ia hainele, după obiceiul lor; atunci el se sculă iute şi din puşca sa cu două ţevi, mai ucise pe doi dintre ei, pe când ceilalţi o luară repede la fugă.

Două zile mai în urmă, avanposturile noastre au prins 2 spioni unguri, aducându-i la mine. După ameninţări repetite am reuşit să-i fac să-mi răspunză la mai multe întrebări, din care m'am convins, că rebelii sunt foarte hotărâţi să pătrundă în Ofenbaia din 2 direcţiuni, dela Trăscău şi dela Iara, să ocupe cu orice preţ acest oraş, făcând în urmă legătura cu rebelii, care operau în comitatul Zarand contra celorlalte oraşe miniere. Deci dădui la 26 Februarie ordin, ca două secţii ale trupei mele să ocupe cele două strimtori dela Cacova-Ierei şi dela Salcia; cea dintâi, să dea piept cu rebelii, cari voiau să înainteze dela Iara, cealaltă să reziste celor ce voiau să avanseze dinspre Trăscău.

In Martie au venit dela Cluj şi dela Lita ungurească ca la 60 miliţieni (honvezi) şi au atacat avanposturile noastre aşezate la Cacova-Ierei. La apropierea lor gloatele noastre au pornit în două coloane contra vrăjmaşului. Coloana stângă era condusă de către fraţii şi tribunii Ioan şi Vasile Ciurileanu, iar cea din dreapta, aşezată spre Iara, era sub comanda tribunului Matei Nicola secondat de I. Daniel şi Graţian Crătianu.

Lupta începu pe la 10 dim. şi ţinu 2 ore. Rebelii au fost aruncaţi dincolo de Valea Ierei, lăsând 6 morţi în urmă. Intre acestia se afla şi comandantul lor Debretzi, un secui, care mai înainte fusese administrator la moşia familiei Vikol.

www.dacoromanica.ro

La 22 Martie trupa de lănceri a fost din nou atacată de către o mie trei sute voluntari maghiari la Cacova-Ierei. Lupta se încinse între dealul Masca şi Valea-Ierei, şi a ţinut dela 1 până la 3 după amiaz. Lăncerii, din lipsă de muniţiuni [1]) şi neputând ataca ca altădată din cauza neîncetatului foc de pluton al duşmanului, au trebuit să se retragă la Ocolişul mare cu pierdere de 3 morţi şi 5 răniţi. După ce ne-am întărit însă şi ne-am cumpărat muniţiuni, ne-am întors iar la Cacova-Ierei.

La 13 Aprilie au venit împotriva noastră 1500 de voluntari (önkentesck) parte dela Cluj, parte dela Turda. Dar pe când Turdenii au ajuns la avanposturile noastre des de dimineaţă, clujenii au întârziat câteva ore. Deci eu lăsai o parte a trupelor noastre sub tribunii Matei Nicola şi I. Daniil cum şi vice-tribunii Vasile Balint şi Graţian Crătianu la Cacova, ca să aştepte pe insurgenţii, care veneau dela Cluj, iar cu cealaltă parte a trupei m'am postat pe dealul Ocolişul-mic, aşa numit dela satul care nu mai există, ca să întâmpin pe Turdeni. După o luptă de o oră vrăjmaşul a fost respins până în locul unde mai înainte se afla satul Buru, prefăcut în cenuşă de către rebeli. Aceştia lăsară pe câmpul de luptă 7 morţi, şi noi am avut 2 morţi şi 4 răniţi.

Luai pe rebeli la goană şi-i ajunsei la dealul dela Vidolm, pe când treceau peste dânşul pe un drum îngust. Imediat comandai să se deschidă focul din 2 tunuri, de care m'am servit pentru prima oară în locul acesta. După ce am tras de două ori în ei, s'au împrăştiat în fugă sălbatică. Şase dintr'înşii au rămas morţi, alţii se aruncară în Aries, iar ceilalţi s'au risipit în toate direcţiile pe Valea-Ierei.

Intorcându-mă iar la Cacova, lupta se şi încinsese acolo între trupa mea şi între rebelii veniţi dela Cluj. Pe la 11, înainte de amiază, am pus să tragă cele două tunuri din partea dreaptă împotriva lor şi am deschis fo-

[1]) Balint, ca şi Iancu şi Axente, se plânge într'una de lipsa de muniţiuni şi de arme, care cu toate repetatele cereri le erau sistematic refuzate de Comandamentul suprem austriac, sub pretext că nu există. La căderea Sibiului însă, Bem a găsit în cetate: „o colosală cantitate de muniţiuni, toate depozitele de echipamente ale armatei imperiale, magazii mari pline de alimente şi trei pulberării", (Czecz, Campania lui Bem, pag. 244).

www.dacoromanica.ro

cul. După prima detunătură vrăjmaşul se zăpăci şi fugi către Băişoara, lăsând mai mulţi morţi pe loc. Acolo Ungurii încercară să se reculeagă în grădinile satului; eu însă comandai lăncerilor să atace, ceeace ei au făcut cu un rar curaj. 15 rebeli au fost ucişi. Vrăjmaşul fugi mai departe şi încercă încă odată să se aşeze temeinic pe clinul dealului dela Masca; n'a avut însă vreme, din cauză că lăncerii erau pretutindeni pe urma lor. Acum ei se împrăştiară spre satul Hasdate, de unde rebelii răpiseră mai înainte, într'o incursiune vandalică de a lor, 400 de capete de vite cornute, 1000 de oi şi 70 de cai, prefăcând apoi satul în cenuşă. In această a doua bătalie noi am avut 9 morţi, între cari şi preotul românesc Vasile Morariu din Bicălatu. Vrăjmaşii au pierdut 25 de morţi. În total rebelii au pierdut în acea zi 38 de oameni rămaşi morţi pe câmpul de luptă.

După 2 săptămâni aflai că Dragoş, deputat în dieta maghiară, a venit în munţii [1]) noştri, ca să negocieze cu prefecţii *Iancu, Buteanu*, şi *Dobra* pentru depunerea armelor. Deplin convins că fantoma noului maghiarism, în ciuda succeselor sale momentane, totuşi va cădea până la urmă, triumfând cauza cea dreaptă, numai dacă ar şti cineva să se folosească de puterile care se aflau în fiinţă, precum şi din cauză, că noi nu eram în drept de a încheia nici un fel de tratat fără ştirea comitetului românesc de pacificare, dela care am primit noi însărcinările noastre şi regulele conduitei noastre, m'am grăbit a scrie în ziua de 1 Mai tuturor prefecţilor în sensul acesta, sfătuindu-i să se ferească de politica maghiară. Am făcut aceasta deşi nu m'am îndoit nici un moment, că şi ceilalţi prefecţi erau de aceeaşi părere ca şi mine. Mai târziu aflând, că Dragoş a apărut a doua oară în munţi şi că a venit la Abrud, am lăsat lagărul meu dela Salcia şi am sosit în ziua de 6 Mai pe la 11 ore seara la Roşia. Acolo aflai dela gardiştii români din Abrud, că Hatvany a ocupat acel oraş. In aceeaşi noapte adunându-mi gardiştii credincioşi din Abrud cu cei din Ro-

[1]) Munţii apuseni ai Transilvaniei formează un masiv, la nord până la Curcubăta Mare (Bihor); la sud până la Mureş; la răsărit dela isvoarele Someşului spre Huedin, Gilău; la apus, pe sub munţii Secărâmbului, dela Gioagiul de Sus, pe la Câinel spre isvoarele Crişurilo Populaţia 95% Români.

www.dacoromanica.ro

şia am pornit la Câmpeni, unde se ţinu a doua zi un consiliu de razboi, la care am participat şi eu şi în care s'a hotarît în unanimitate ca să se răspundă deputatului Dragoş, dela care sosise între timp 2 scrisori. că între noi numai spada avea să hotărască. Ne-am mai consultat şi asupra masurilor care ar fi de luat pentru a combate pe vrajmaş, care şi începuse a pune în practică furia terorismului maghiar [1]). La 8 Mai s'au repetat aceleaş şcene în Roşia; dar în aceeaşi zi s'a început şi lupta, care s'a terminat la 10 Mai cu învingerea totală şi cu fuga ruşinoasă a duşmanului, după care eu m'am întors iarăşi în lagărul meu.

In seara de 16 Mai am primit dela prefectul Iancu înînvitaţia să alerg cu trupa mea în ajutorul lui, căci Hatvanu a venit a doua oară la Abrud. La 17 dădui tribunilor mei ordin, să plece cu trupele spre Abrud, iar — eu apucai înainte călare şi ajunsei în aceeaşi seară la Câmpeni. Oamenii mei însă, suferind de foame şi tot desculţi, abia au putut ajunge în ziua de 19 Mai după amiază în faţa Abrudului, tocmai când Hatvany fugărit la Dealu-mare, lupta din răsputeri ca să scape de peire; trupa mea a fost aşezată pe stânga drumului spre Zlatna, ca rezervă. A doua zi după amiazi trupele mele s'au întors înapoi spre Salcia; iar eu pornii la Câmpeni, unde am propus lui Iancu şi celorlalţi şefi ai poporului armat adunaţi acolo, să întreprindem din partea de către munţi un atac general asupra trupelor rebele, care împresurau cetatea întărită Alba-Iulia. Propunerea plăcu la toţi Românii cari se aflau de-faţă; numai căpitanului Ivanovich nu i-a plăcut, precum acestui om nu-i plăcea nimic ce ar fi fost în stare să-l tulbure din viaţa sa liniştită. Nouă ne-a păsat însă prea puţin de neplăcerea lui, tocmai precum şi lui îi păsa prea puţin de cauza imperiului.

Pentru acel atac am desemnat ziua de 29 Mai; prefectul Vlăduţ trebuia să atace din partea deasupra viilor Alba-Iuliei, prefectul Axente Sever de către Mierlău, iar eu deasupra Teiuşului, dar toţi deodată. Prefectul Sever, care pe-atunci se afla în ţinutul Zlatnei, fu în-

[1]) Vezi acele scene sălbatice descrise pe larg în raportul lui Avram Iancu, acolo unde se descriu cele două invaziuni ale maiorului Hatvani şi luptele purtate cu el.

www.dacoromanica.ro

cunoştiinţat îndată despre toate acestea. De învoirea lui eram siguri din capul lóculuí, pentrucă noi toţi cunoşteam spiritul său de întreprindere, apoi el încercase de mai multe ori acest atac. Era planul său de predilecţie.

După luarea acestor hotărîri am plecat în lagărul meu; am luat împrumut dela câţiva orăşeni din Ofenbaia 114 merţe [1]) de grâu şi am pus să se coacă pâine pentru oameni.

La 27 Mai am plecat cu trupa mea din Salcia şi trecând pe la Valea-Poienei, am ajuns în aceeaşi zi la Ponorul-Remetiei, unde am chemat pe oamenii din acest tribunat, comandat de Vasile Fodor, precum şi pe cei dela Lupşa şi i-am împreunat cu trupa mea. La 28 Mai am făcut recunoaşterea poziţiunilor duşmane în Valea Teiuşului şi pregătiri pentru ziua următoare. Noaptea pe la 11 am pornit cu trupa, şi mergând toată noaptea, am ajuns la locul destinat aproape cu o oră mai târziu decât hotărâsem.

Atât eu la Teiuş, cât şi Sever la Mierlău şi Vlăduţ pe la viile Alba-Iuliei am găsit pe vrăjmaş bine pregătit pentru primirea noastră. Precum am aflat mai târziu, vrăjmaşul a fost informat de timpuriu de planul nostru prin spionii săi din Abrud şi Zlatna. Totuşi am încercat atacul, în speranţă că din cetate se va încerca o eşire cu scop de a ne sprijini. Trupa mea fu împărţită în trei coloane; aripa dreaptă era comandată de tribunul Fodor, căruia i s'a dat ca ajutor pe Nic. Repede, parochul român din Gioagiu cu oamenii săi; acesta s'a postat pe partea de către Cetea. Aripa stângă, de către Aiud era comandată de tribunul Clemente Aiudeanul şi vice-tribunii Cacovanu şi Şerban. Trupa principală se aşează la mijloc în faţa oraşului Teiuş. Pe aceasta am comandat-o eu însu-mi. Sub comanda mea se găseau tribunii Ioan Ciurileanu şi Matei Nicola, apoi mai mulţi vice-tribuni, precum Parteniu Raţiu, Vas, Ioan Balint şi I. Daniel. Rezerva am lăsat-o în urmă deasupra satului Diomalu, sub tribunii Ioan Raţiu şi Vasile Nemeş.

[1]) Se zice şi ferdală, pătrar (sfert) de găleată (latin-Cubulus), găleata de grâu curat pus în cumpănă trăgea după calitatea sa, dela 125 până la 130 libre de Viena.

www.dacoromanica.ro

Incă dela 5 ore dim. am deschis focul cu două coloane din centru.

Vrăşmaşul răspunse cu artileria sa, în multe privinţe superioară. Apoi înaintai cu vânătorii mei atacând. Lupta se desfăşură pe şesul Teiuşului şi ţinu cam o oră. Noi am respins pe Maghiari până în oraşul Teiuş; aci însă ei s'au înţepenit în şanţurile grădinelor. Acea poziţiune le era foarte favorabilă, noi ne mai putând înainta, mai ales că trupe noi le sosise în ajutor dela Bărabanţ. Ne-am retras în poziţiunile noastre anterioare, de unde am întreţinut focul până la 8. Tot atunci înainta o altă trupă dela Barabanţ contra aripei noastre drepte şi alta dela Aiud împotriva aripei din stânga. Acestea păreau că vor să înconjure ambele noastre aripi şi să ne atace pe la spate. Ne-am văzut deci siliţi să ne retragem până la rezerva noastră dela Diomalu. Acolo am ocupat o poziţie bunişoară şi ne-am luptat cu noroc schimbător până la ora 11.

Deşi vânătorii mei făceau rău mult mai mare vrăjmaşului, decât acesta nouă, totuşi n'am fost în stare să-i aruncăm înapoi. El din toate avea mai mult decât noi, numai curaj şi stăruinţă nu; în afară de aceasta duşmanii se înmulţeau pe fiece oră. Prefecţii Sever şi Vlăduţ, văzând că din cetate nu se face nimic spre a-i sprijini, s'au retras din faţa puterei duşmane superioare, după o luptă destul de glorioasă, şi astfel insurgenţii au putut să concentreze trupe mai multe în contra mea.

Pe la 11 mi-am schimbat iarăşi poziţiunea şi am ocupat dealul cu acelaş nume ca şi satul unde stătusem în urmă. De aci am întreprins câteva atacuri contra duşmanului şi am reuşit în sfârşit să-l silesc să se retragă din mai multe puncte. El s'a retras în pădurile dela Teiuş, în scop ca acolo să ne mai primească odată. Acum însă n'am mai putut să-l urmărim, deoarece muniţiile ne lipseau aproape de tot; apoi şi oamenii noştri erau foarte obosiţi. Pierderile noastre au fost de 17 morţi, pe când duşmanul a avut 80—90. In urmă ne-am retras la Ponorul-Remetiei.

Pe la 5 sau 6 Iunie s'a lăţit vestea, că un nou corp de trupe rebele se află în marş spre munţi. Lupu Kemeny şi Forro intrară pe la începutul lui Iunie, în comitatul Zarandului cu o trupă de 7000 pedestrime, un es-

www.dacoromanica.ro

cadron călărime, 19 tunuri și 4 baterii de rachete, în scop de a răsbuna perderile lui Hatvani, și de a subjuga munții, hotărând astfel soarta cetății Alba-Iulia, caci nu era nici o îndoială—chiar comandanții maghiari au înțeles-o—că soarta cetății Alba-Iulia e nedespărțită de soarta munților. La 9 Iunie dimineața am primit dela prefectul Iancu o scrisoare, în care-mi cerea să-i dau ajutor cu toate trupele mele contra unui vrăjmaș așa de puternic. Deși eu mă informasem prin cercetașii mei, că deodată și în legătură cu Kemeny s'au înmulțit și trupele rebele, care operau contra strâmtorilor prin care se intra în munți și că sforțările lor erau acum îndoite, totuși judecând că pericolul din partea lui Kemeny în mijlocul munților era mai mare, am hotărât să alerg în ajutorul lui Iancu cu 1500 oameni, dintre cari *însa numai 300 aveau* puști, iar ceilalți numai lănci. Această operație m'a silit ca la Salcia să las numai 400 de oameni ca rezervă spre a observa mișcările dușmanului din strîmtorile munților. Incălecând calul am și ajuns în aceeași zi la Câmpeni. A doua zi a sosit și trupa mea acolo. Aceasta s'a întâmplat la 10 Iunie.

La 11 Iunie dis de dimineață am și pornit cu trupa să ocup poziționea destinată mie pentru acea zi, în planul nostru comun de operație, trecând pe la satul Sohodolu, am ajuns pe la 10 dim. deasupra satului Suharu.

Pe la aceiași oră a intrat și Kemeny în orașul minier Abrud. Deci mi-am așezat trupa mea la Suharu în trei secții. La stânga în direcționea către Cărpeniș s'a postat tribunul Ioan Ciurileanu cu o secție. La dreapta se așezase prefectul Macarie Moldoveanu și tribunul I. Rațiu cu o altă secție. Eu am rămas cu prefectul Vlăduț la trupa principală. După amiazi la 1, înaintai cu o coloană și răzemat pe pădurea satului Suharu, am dat atac contra contra avanposturilor dușmane, care în puține minute au fost aruncate până la trupa lor principală. Atunci am înaintat cu o coloană mai mare și mai departe și am atacat pe dușman în poziționea lui. Acolo s'a încins o bătălie înverșunată, care a durat cam o jumătate de oră. Kemeny tocmai se afla la masă, când auzind primele bubuituri de tunuri, alergă îndată la lo-

www.dacoromanica.ro

cul de luptă. Cu această ocazie o ghiulea[1]) îi smulse din mână curelele frânelor.

Acel tun îl îndreptase unul din gardiştii mei dela Roşia, anume Teodor Lurca. Pe când noi ne băteam aci cu bun rezultat, aruncând pe vrăjmaş până în Abrud-sat aproape de oraş, tribunul meu, Ciurileanu, care se afla în poziţia arătată mai sus, fu atacat pe neaşteptate de forţe superioare. Duşmanul venise de către Cărpeniş printr'o pădure pe o cărare, pe unde nu-l aştepase nimeni. Ciurileanu a fost silit să se retragă. Văzându-mă în pericol cu întreaga mea trupă, ca să fiu atacat pe la spate, m'am retras şi eu foarte iute. Ne-am retras până pe înălţimile dela Sohodol, unde am încercat să oprim pe Maghiari; dar în acea grabă nu i-am putut opune decât luptători puţini şi am fost din nou respinşi.

Pe dealul dela Heteu ne-am adunat din nou, vrăjmaşul nu ne-au urmărit însă mai departe. In această retragere ni s'a ucis 3 oameni şi 10 au fost răniţi. Intre cei morţi se afla şi tribunul Moldoveanu, lovit de o rachetă. Poziţia noastră fusese trădată Ungurilor, iar trădătorul n'a fost decât un sas, care mai înainte servise la rebeli, căzut însă într'o luptă în mâinile noastre, a fost bine tratat şi numit ofiţer în trupa lăncerilor. El însă trecu în această zi, chiar la începutul luptei, la rebeli şi le trădă poziţiunea lui Ciurileanu.

La 12 Iunie ocupai altă poziţie la Vârtop, deasupra Roşiei, puindu-mă în legătură cu cetele Buciumanilor, din care am format aripa stângă a trupelor de operaţiune.

La 13 Iunie s'au apropiat de oraşul montan Roşia 240 honvezi şi au început să prade prinprejur. I-am atacat cu 80 de vânători şi i-am aruncat înapoi până pe dealurile dela Abrud.

La 14 Iunie Kemeny trimise la mine pe Simion Şuluţ, locuitor din Abrud, cu misiunea ca să mă invite în numele său să merg la Abrud, sau în orice alt loc, pe care l-aşi alege eu, spre a avea o convorbire împreună; eu însă am dat un răspuns negativ.

La 15 Iunie, ziua destinată pentru un atac general,

[1]) „Spiritul inventiv al Valahilor îi făcu să construiască tunuri de lemn cu cercuri de fer, din cari împuşcau pietre, câte odată şi ghiulele".
(Campania lui Bem, de Czecz, pag. 32).

www.dacoromanica.ro

am ocupat cu o parte mică a trupei mele o poziţiune aproape de Buciumani, iar tribunul meu Ciurileanu cu grosul trupei a rămas mai înapoi, aproape de Roşia.

Ora de atac fusese fixată pentru 1 după amiazi; vrăjmaşul însă n'a aşteptat-o, şi între 10 şi 11 dimineaţa a pornit o coloană de 1000 de oameni cu 2 baterii de rachete să mă atace pe mine. Lupta se încinse pe Şesul-Muntarilor şi a durat până la 12. Noi trebuind să facem loc duşmanului, ne-am retras în bună ordine până la Gergelu. Ajunşi aici, mi-am împărţit trupa în trei cete şi am ocupat cu cea din dreapta aşa numitul Lacu-Cornei, iar la stânga o poziţie aproape de biserica Muntarilor, şi în sfârşit înălţimea Gergelu. Vrăjmaşul a înaintat mai ales împotriva a două din aceste poziţiuni. Acei cari veneau spre Muntari duceau cu ei şi lemne aprinse pentru ca să dea foc satului. Eu dădui aripei mele din stânga semnalul ca să plece de vale în contra acestora şi să-i atace, ceeace se şi întâmplă. Din această parte vrăjmaşul fu respins, fără ca să aibă timp să prefacă satul în flăcări.

Totodată am ordonat decurionului Nic. Bucureşteanu ca să se arunce asupra coloanei de Unguri, care voia să atace poziţiunea noastră dela Gergelu. Decurionul a tras focuri contra celor ce înaintau, omorând 3 dintre dânşii şi rănind mai mulţi, ceeace a făcut pe ceilalţi să se retragă. In acelaşi timp sosi tribunul meu I. Ciurileanu cu 400 de oameni la aripa mea dreaptă; eu îl înştiinţasem cu toată repeziciunea, chiar la începutul luptei, ordonându-i ca să alerge în ajutorul meu. Viteazul tribun se aruncă cu furie contra aripei stânge a duşmanului. In acelaş timp dădui ordin ca să înainteze şi aripa noastră stângă. A treia coloană urma ca rezervă la oareşi care distanţă. Vrăjmaşul a fost aruncat spre poziţiile sale de mai nainte, în şesul Muntarilor, unde începuse bătălia. Pe când el voia să ocupe aci o nouă poziţie favorabilă primul decurion Grigore Mureşanu şi decurionul Ioan Mureşeanu îl atacară. Cincisprezece fură ucişi şi centrul lor întreg aruncat înapoi. Acum vrăjmaşul a fost luat la goană, din toate părţile şi pus pe fugă până la Gura-Cornei lângă Abrud. El perdu cu totul 55 de morţi şi pe răniţii săi îi încărcă la Gura-Cornei în 4 care. Noi am avut 7 morţi şi 10 răniţi.

www.dacoromanica.ro

Era între 4 şi 5 după amiază. Incă odată mai porniră din oraş şi din împrejurimi trei companii de honvezi şi 3 baterii de rachete contra noastră. Dar oamenii noştri se obişnuiseră atât de mult cu rachetele, încât le salutau întotdeauna cu strigătul: „Să trăiască împăratul nostru Francisc Iosif". Aşezându-ne în linie de bătaie, porniräm contra acelor 3 companii; ele însă nu ne-au mai aşteptat, ci s'au retras, convingându-se, că nu ne speriem de rachete.

In aceeaşi zi o altă coloană de miliţieni a încercat să străbată la Roşia, dar la aşa numita „Cetate" în faţa Roşiei a fost întâmpinată şi respinsă de către tribunii Ioan Raţ şi Vasile Nemeş. Pe când ne consultam în dimineaţa zilei de 16 la Câmpeni asupra unui atac nou şi general în ziua următoare, comandantul de rebeli, folosindu-se de depărtarea celei mai mare părţi a trupelor noastre şi favorizat de o ceaţă groasă, a plecat în cea mai mare grabă spre Zlatna. Despre scăparea lui şi despre decursul întregei bătălii va raporta mai pe larg prefectul Iancu.

La 17 Iunie trupa mea s'a întors la Salcia, de unde sosiseră veşti foarte întristătoare. Maghiarii din scaunul Arieşului răsculându-se au săvârşit tot felul de devastări sălbatice în satele româneşti situate pe la strimtorile munţilor. Sâmburele trupei lor a fost un batalion de vânători din Turda comandat de barbarul Velics, un fiu al farmacistului din Turda. Acesta a participat la rebeliune cu întreaga sa familie, fără a excepta chiar şi pe femei, căci chiar fiica acestui farmacist a recrutat pe cheltuiala sa o companie întreagă pentru armata rebelă. Comanda supremă a acestor horde desfrânate o aveau Egloffstein şi Ludovic Papai. La 19, 20 şi 21, tribunul I. Ciurileanu şi vice-tribunul Partenie Raţ au avut ciocniri sângeroase cu ei, şi au fost învinşi şi respinşi în ultima zi. Alergai în ajutor cu o ceată proaspătă şi la 23 Iunie atacai pe rebelii staţionaţi la Pogiacu cu tot poporul meu armat. După o luptă crâncenă de 2 ore am reuşit să-i pun pe fugă cu pierdere de 21 morţi din partea lor. Noi am avut în această zi 5 morţi.

La 25 Iunie Ungurii întăriţi cu noui trupe au înaintat iarăşi în contra noastră. M'am aşezat între Pogiacu şi muntele Alescău, la distanţă de 2 ore dela Ofenbaia. Re-

www.dacoromanica.ro

bellii puteau să străbată în numitul oraş numai pe această cale. In trei lupte sângeroase, la 25, 27 şi 29 Iunie, în care am condus pe lăncerii mei de 3 ori la asalt contra rebelilor, i-am bătut şi risipit. In aceste trei zile ei au pierdut peste 90 de morţi, pe cari în mare parte i-au măcelărit lăncerii în cele 3 asalturi. Eu din parte-mi am avut 10 morţi şi de trei ori atâţi răniţi.

Pe când noi ne băteam în această a doua jumătate a lunei în toate părţile cu rebelii, au reuşit atât aceştia cât şi alte horde sălbatice ca să prefacă în cenuşe satele Sagacia, Masca, Runcul, Lunca, între cari nu sunt însă numărate acele sate pe cari le-au devastat în acelaş mod în iarnă şi primăvară. Dela 29 Iunie încoace rebelii nu au mai cutezat să ne atace în câmp deschis, ci s'au mărginit numai la incursiuni hoţeşti şi astfel au reuşit ca să devasteze pe la sfârşitul lui Iulie şi satul Bedeleu.

Rebelii însă n'au reuşit niciodată, să ajungă scopul pentru care îşi încordaseră comandanţii lor toate puterile, adică să ocupe Ofenbaia, să se instaleze acolo sau măcar s'o devasteze. Astfel a fost salvată şi averea fiscală din acest oraş, ceeace se dovedeşte cu atestatele liberate de către oficiile respective.

După ce o mare parte a Transilvaniei a fost recucerită de către trupele unite ruseşti şi austriace şi dupăce la 25 Iulie, trupele Maghiare de împresurare au avut o luptă de 6 ore cu bravul prefect Axente Sever, retrăgându-se în noaptea următoare dela cetatea Alba-Iulia, am primit ordin dela comandantul acelei cetăţi, ca cu poporul meu armat să mă întorc spre Turda şi Cluj cu scop, că dacă rebelii de acolo ar vroi să se retragă în munţi, eu să mă opui lor. Indată am şi dezarmat pe Maghiarii din Trăscău, Lita, Savadisla şi Vlaha.

La 26 August am mers la mareşalul locotenent de câmp contele Clam-Gallas la Cluj. Aci mi s'a poruncit să dizolv poporul armat, să dezarmez oamenii, rebelii fiind pe deplin învinşi. La 31 am adunat poporul armat în comuna Petridu şi i-am ţinut o cuvântare în prezenţa căpitanului David Ursu, în care am mulţumit acelor bravi bărbaţi în numele împăratului şi în al naţiunei pentru curagiul lor, perseverenţa şi bravura lor. I-am consolat asigurându-i, că suferinţele lor se vor cerceta şi vindeca, luându-se în consideraţie jertfele lor cele grele, daunele

www.dacoromanica.ro

lor şi a celorlalţi fraţi, suferite în decursul războiului, vor fi bonificate şi dorinţele naţiunei române împlinite. I-am mai îndemnat ca să fie şi de aci înainte credincioşi împăratului şi naţiunei române, să asculte de legi, să trăiască în pace şi bună învoire cu celelalte naţiuni. După aceia le făcui cunoscut porunca privitoare la depunerea armelor. Le-au depus toţi şi eu le-am predat toate comandamentului militar din Turda.

Astfel se încheie seria operaţiunilor mele din acest război funest; iar eu sunt gata să răspund de toate operaţiunile şi faptele mele de pe timpul acela.

Roşia, în Noembrie 1849.

Un mic adaos al redactorului la acest raport

Scurt este raportul oficial al lui Simion Balint, dar cu atât este mai bogat în fapte împlinite. Cu toate acestea ar mai fi încăput în el multe întâmplări, cari ar fi meritat ca să treacă în domeniul istoriei pentru învăţătura posterităţei şi totodată pentru a respinge din capul locului nenumărate neadevăruri, fantazii luate din aer şi publicate de mai mulţi foşti insurgenţi, apoi repetate până în ziua de astăzi de către publiciştii maghiari; repetate înadins, în mod precugetat, pentruca în fine, după zeci de ani, chiar minciunile cele mai nerusinate să treacă drept adevăr în ochii posterităţii.

Dar împrejurările din toamna anului 1849, în urma pacificărei şi a necurmatelor alergături între Viena şi Ardeal, fuseseră atât de urgente şi atât de critice încât Ioan Maiorescu, care luase asupra sa redactarea rapoartelor în limba germană, a fost atât de ocupat, încât a trebuit să recurgă la aşa numitul stil militar, scurt, înţesat, desbrăcat de fraze şi totuşi clar şi respicat. Aceasta îl făcu să treacă şi peste amănunte foarte interesante, pe cari astăzi le mai ştiu numai bătrânii, cari le duc cu ei în mormânt.

In raportul lui Simion Balint se atinge de pildă abia ici colea că iarna din 1848/9 a fost foarte grea, că oamenii erau foarte prost încălţaţi, că odată a trebuit să ia grâu împrumut dela Ofenbaia, ca să le facă pâine, că insurgenţii maghiari au dat foc tuturor comunelor româneşti în cari au putut să pătrunză.

Atâta tot? Dar să nu ne întrebăm oare, că ce se ale-

www.dacoromanica.ro

gea de familiile românești rămase în toiul ernei cumplite, fără case, fără bucate, iar vitele lor răpite și înjunghiate pe la orașe? Și oare după atâtea zeci de comune românești date pradă flăcărilor, încă din Octombrie după adunarea secuilor dela Agiagfalva și pornirea lor pe Câmpie până la Reghin între flăcări, omoruri și jefuiri sălbatice, ce rost mai au necurmatele văicăreli și lamentații pentru orașul unguresc Aiud? Acestea n'au fost decât represalii și alt nimic și încă represalii luate de Români cu știrea colonelului Losenau, care se încerca să taie calea generalului Bem către Alba-Iulia, de care le păsa Austriacilor cu tot dreptul mai mult ca de oricare altă parte a țării sau de oricare altă comună.

Dacă Simion Balint în calitatea sa de prefect n'ar fi operat în acea parte a comitatului Turda cu energie și prudență rară; dacă el nu ar fi știut ca să scoată ca din pământ cete de vânători, arme și muniții pentru aceștia, dacă nu s'ar fi aruncat orbește la asalt contra artileriei ungurești, ca să câștige tunuri, oricine poate fi convins, că din mulțimea comunelor românești câte se aflau pe largul ținut dintre orașele Turda, Iara, Ofenbaia și Trăscău, niciuna nu ar fi rămas neaprinsă și nedevastată de insurgenți și sute de familii românești ar fi fost exterminate fără ca ele să se fi putut apăra din lipsa totală a armelor de foc, a muniției cum și din lipsa de organizare și exercițiu, deși și așa prea defectuoase atât din cauza timpului scurt, cât și pentru că lipseau instructori deprinși cu mânuitul armelor. Pe când este prea bine știut de altă parte, că nobilimea se bucurase totdeauna de dreptul de a ține arme de foc și săbii oricâte voia și că mai ales dela închiderea dietei dela 1834 junimea maghiară s'a deprins neîncetat în mânuirea armelor până la 1848, adică era pusă la cale și îndemnată, mai ales de baronul Nicolae Veselényi și tovarășii săi, ca în 14 ani să se pregătească mereu pentru orice caz și anume pentru o eventuală revoluție. Orb de ambii ochi, baronul N. Veselényi avusese ochii spiritului cu atât mai prevăzători.

Că sute de familii românești ar mai fi fost exterminate peste alte câteva mii, cari au fost date morții fără nici o judecată în casele și curțile lor, se poate dovedi cu mulțime de documente. Abia se începuse revoluția și tribunalul negru și secret, la început constituit la M.-

www.dacoromanica.ro

Oşorheiu, decisese, *ca toţi Românii câţi ştiu carte să fie uciși,* pentruca poporul să fie cu totul lipsit de conducători. Mai ales oamenii tineri ştiutori de carte erau persecutaţi până la moarte; iar unde nu puteau pune mâna pe tineri, omorau pe părinţii sau fraţii lor. Asupra familiei parohului Ioan Pop Bariţ, preot în Petridu (aproape de Turda) fusese pronunţată pedeapsa cu moartea în contra tuturor membrilor ei, tata, mama, cinci fraţi şi o soră, mai mult din cauza fratelui mai mare cunoscut pe atunci în ţară ca fundator şi redactor al „Gazetei Transilvaniei" şi al „Foaiei pentru minte, inimă şi literatură". Pe tată-său bolnav greu, în Ianuarie 1849 era să-l împuşte în aşternut, dacă ofiţerul comandant nu ar fi găsit cu cale să-l cruţe până ce se va însănătoşi, ca să-l spânzure după aceea cu paradă la Turda. Mama lor a scăpat de moarte sigură ascunsă sub o sanie încărcată cu pae, stând apoi trei luni ascunsă într'o moară, cu veştmintele neschimbate. Fraţii lui au scăpat cu viaţa fugind în munţi la Balint, ducând în toiul nopţii şi pe tata-său la neuitatul protopop gr. or. Iosif Igianu, vechiul său amic. Doi unchi ai lui Bariţ anume Leon Cornea, paroh gr. or. în Siarpatac, maltrataţi şi omorâţi în temniţa din Turda, iar celalt Petre Borş, om trecut de 60 de ani, găsit cu totul nevinovat şi liberat, fu omorât de către plebe în piaţa Turdei.

Protopopul septuagenar Vasile Turcu din Catina, care se trăgea din famliie nobilă, precum şi un alt preot au fost spânzuraţi în Cluj fără cea mai mică vină, numai pe prepus, din sete de sânge.

Mai multe sute de Români ştiutori de carte, laici şi mireni, au avut să mulţumească lui Dumnezeu că au rămas cu viaţă, singur şi numai prin fuga lor în munţi, la oastea lui Simion Balint şi la I. Axente.

După pacificare, pe Balint l'au decorat îndoit şi întreit cei doi împăraţi, iar arhiereul său l-a făcut protopop. Una sau două lăzi pline cu documente au rămas familiei după moartea lui Balint. Ar fi foarte de dorit, ca toate câte au valoare istorică, să fie scoase dela întuneric. [1])

Redactorul *„Observatorului"*

[1]) Rapoartele lui Iancu, Axente şi Balint au apărut la Sibiu, 1884, în editura „Observatorului".

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL CĂPITANULUI GRATZE

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL CĂPITANULUI GRATZE

către Excel. Sa Baronul de Wohlgemuth, guvernator civil şi militar al Transilvaniei

Excelenţă,

Pentru a mă putea conforma în totul înaltului vostru ordin No. 3013 dela 9 Decembrie 1849, am luat informaţiuni asupra purtării ulterioare a acelor conducători ai Românilor, cari au stat sub ordinele mele şi din această cauză vă rog respectuos să scuzaţi întârzierea răspunsului meu.

Am avut sub ordinele mele, în timpul operaţiunilor pe malul drept al Mureşului, în Noembrie 1848 pe prefecţii Iancu, Buteanu, Axente, Balas[1]) şi Popovici cu trupele lor.

Pe prefectul Buteanu îl trimisesem încă dela 8 Nov. *recunoscând spiritul său de întreprindere şi energia sa*[2]) în munţii apuseni, pentru a aduna pe locuitorii din ţara Someşului, ca cu aceştia să ocupe defileul dela Huedin (Banfi-Hunyad), din care cauză el s'a sustras observaţiunei mele ulterioare.

Ceilalţi prefecţi s'au *supus întotdeauna în totul* ordinelor mele şi, în cazuri de acţiuni independente purtarea lor a fost neîncetat în sensul înaltelor ordine a Excelenţei Sale Comandantului Ţărei, evitând astfel orice violenţă şi jafuri. Ei şi-au împlinit cu toţii datoria în modul cel mai conştiincios, şi prefectul Iancu şi-a câştigat—după convingerea mea—*merite neperitoare*, pe care îmi iau libertatea, a vi le arăta în cele următoare.

---

[1]) Probabil Bălăşescu.
[2]) Sublinierile sunt ale originalului.

www.dacoromanica.ro

Este meritul lui Iancu, că milițiile românești s'au adunat în număr atât de mare, în special din munții apuseni, pe câmpia dela Cricău; și numai extraordinara sa influență, activitatea sa și entuziasmul său pentru interesele prea înaltului guvern au putut să înlăture lipsurile înarmărei, îmbrăcămintei și a hranei, și să menție totul în ordine.

La 5 Nov. 1848 am luat comanda peste 20.000 de milițieni Români, dintre cari nici unul nu era nearmat, din nenorocire însă numai cu lănci, și comparativ foarte puțini cu puști.

Pentru a putea opera cu aceste mase în mod strategic, împărțirea lor în batalioane, companii etc. era indispensabilă și aceasta trebuia să se facă foarte repede în chiar fața inamicului, cari și atacase din Aiudul întărit, avanposturile noastre. Și aici a arătat prefectul Iancu acea *activitate și inteligență superioară*, care ne-a permis mie și celorlalți din ofițerii detașați, să efectuăm împărțirea, și s'aranjăm încă dela 6 Nov. avanposturile noastre în poziția dela Teiuș, după preceptele militare.

Prefectul Iancu a mai fost la înălțime în ziua de 10 Nov.—când am ocupat orașul Aiud, care mi s'a predat fără condițiuni,—prin purtarea sa ireproșabilă și prin justa recunoaștere dintre dușmanul armat și nearmat. Pe când coloanele, înconjurând orașul erau duse în pozițiunile anterioare, coloana lui Iancu avea ordin să defileze prin oraș și să formeze ariergarda corpului.

Fără ca un om *să fi eșit din rânduri*, a condus Iancu coloana sa prin mijlocul orașului și a ocupat împrejurimile astfel că nu numai nu s'a produs nici un act de violență, dar se evită și orice jafuri.

Tot astfel a fost activitatea sa la 20 Nov. când am ocupat orașul Turda în numele prea grațiosului nostru împărat; și pentru a demonstra populațiunei supuse numai de frică, că Românii aveau un scop mai înalt, decât setea de jaf, care li se imputa. Intrai singur cu cartierul meu general în oraș și lăsai să bivuacheze corpul întreg pe miriști pe malul drept al Arieșului, fără ca un om să-și permită să calce ordinele, intrând în oraș. Și în acest oraș nu s'a comis nici un fel de jafuri și de violențe pe tot timpul destul de îndelungat a ședere noastre acolo.

www.dacoromanica.ro

Mărturisesc sincer, că dispoziţiunile mele n'ar fi avut acele fericite succese; n'ar fi fost posibil să se obţie acel acord în diferitele operaţiuni cu o masă nedesciplinată atât de mare, dacă Iancu,—spiritul care înviora pe toţi, omul de o popularitate fără margini, însufleţit de nobilul gând să câştige, printr'o credinţa plină de sacrificii, către prea înaltul ban al naţiunei sale o situaţie politică—nu m'ar fi ajutat şi n'ar fi supraveghiat punctual executarea ordinelor mele, cu mai meticuloasă îngrijire şi cu jertfire de sine, până în cele mai mici amănunte.

In timpul întregei expediţii am împărţit cu Iancu în diferitele bivuacuri lagărul meu şi am avut astfel multiple ocazii să studiez caracterul său; el urăşte orice separatism; el nu are decât două gânduri: *menţinerea Monarhiei şi egala îndreptăţire a naţiunei sale;* sunt prin urmare moralmente convins, că cu ştiinţa sa şi în urma dispoziţiunilor sale nu a suferit nimeni vre-o nedreptate.

Indrăsnesc deci să rog pe Excel. Voastră, să binevoiţi a acorda fostului prefect Iancu pentru activitatea sa plină de jertfire în interesul cauzei celei bune, pentru vitejia sa de atâtea ori arătată şi pentru atitudinea sa, cinstită, fără greşeală şi în toate ocaziunile atât de umană, o distincţiune publică.

Gratza m. p.
Căpitan

Orlat, 10 Ianuarie 1850.

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LOCOTENENTULUI MIHAIL NOAK

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LOCOTENENTULUI MIHAIL NOAK

adresat Excelenţei Sale Feld-Mareşalului Baron de Wohlgemuth, guvernator civil şi militar al Transilvaniei

Excelenţă,

In urma însărcinărei Excelenţei Voastre cu No. 3013 din 9 Decembrie anul trecut, de a comunica în mod conştiincios, cari indivizi dintre militienii din Blaj, comandaţi de mine, s'au distins în mod deosebit—îmi permit a vă raporta următoarele:

Nerecunoscându-se la timp tendinţa criminală a partidului revoluţionar, i s'a dat posibilitatea să se întărească, terorizând apoi sub masca legalităţei şi chiar cu asistenţă militară, poporul supus cu credinţă prea înaltei case imperiale, împingându-l la desperare. Necazul poporului a ajuns la punctul culminant când a văzut că rebelii erau favorizaţi de guvern, pe când credinţa nestrămutată a poporului era considerată ca trădare.

Veţi recunoaşte Excelenţă, că era foarte greu a menţine în marginile legalităţei şi a folosi contra inamicului o massă de popor nedisciplinată dar tot atât de îndârjită şi desnădăjduită; n'aşi fi reuşit niciodată, dacă n'aşi fi posedat organe, care m'au ajutat cu o energie fără de exemplu.

Am sosit în ziua de 18 Octombrie la Cluj şi am găsit pe Axente Sever cu multe mii de glotaşi, căutând a ocupa malul stâng al Murăşului dela Năjlac până la Alba-Iulia, pentru a apăra întinsul ţinut al Blajului contra atacurilor inamice; o problemă care era greu de rezolvat şi care costase multe sacrificii, căci glotaşii se găseau în faţa duşmanului, înarmaţi cu bâte; rezolvarea ei, fiind

www.dacoromanica.ro

strâns legată de împedicarea unirei rebelilor din Agyagfalva cu acei din Aiud—s'a putut realiza mai târziu, când glotaşii, căpătând aproximativ 1000 de arme, au putut să fie întrebuinţaţi mai cu folos. La această reuşită au contribuit cu energie rară: caporalul Zaharia Pop, tâmplarul Ion Moga, soldatul Ion Tebanu, cu toţii din primul regiment românesc,—şi caporalul concediat Petruţă Ariton, care servise pe vremuri în regimentul de infanterie Arhiducele Carol Ferdinand.

Succesul acestor 4 instructori a fost atât de mare, că m'am văzut silit moralmente, să-i asigur ca la timpul oportun voi spune cuvântul meu despre activitatea lor. In special trebue să menţionez pe concediatul Ariton, căruia rebelii i-au promis la Turda sume însemnate, dacă ar fi vrut să intre în rândurile lor şi să organizeze bandele lor; Ariton părăsi însă femeia şi copiii la Turda, pentru a fi de folos cu cunoştinţele sale militare, cauzei cele bune, el intră în serviciu la Blaj fără nici o pretenţie.

Prefect al glotaşilor era pe atunci Sever Axente, un om la locul lui; el poseda în toate privinţele încrederea poporului său, care din gura sa învăţă să deosebească, în legătură cu credinţă către monarhul legitim, relele inerente războiului de jafuri şi omoruri; de unde tratamentul uman al unor prizonieri maghiari la Blaj, respectarea proprietăţei străine, din care cauză căpătă mulţumiri din diferite părţi.

Tot atât de curagios era şi în mijlocul ploaiei de gloanţe, ceeace am putut să constat în special la 16 Ianuar 1849 la Vinţul de Sus, când a învins cu o parte a gloatelor sale un detaşament inamic de recunoaştere, cu care ocazie s'a distins tot atât de mult Ion Procopiu ca comandant al puşcaşilor, prin prezenţa sa de spirit, temeritatea şi vitejia sa. Acelaşi Procopiu a respins o secţie de recunoaştere duşmană, capturând mai multe care încărcate. Procopiu câştigase pe vremuri câteva parale ca profesor în Valachia, văzând însă patria în pericol, trecu munţii, ajută pe cei lipsiţi, până când cheltui ultimul ban, făcând ultimul sacrificiu pentru patrie; astăzi el se luptă cu grija zilei de mâine, şi-a sacrificat viaţă, şi se luptă cu moartea.

Tribunalilor gloatelor din Blaj toată lauda, căci fără

www.dacoromanica.ro

excepție au fost credincioși cauzei cele bune cu un rar devotament; inteligenței lor, energiei și vitejiei lor datorește acest ținut siguranța contra atacurilor rebelilor, căci ei au respins cu energie orice încercare a dușmanului de a rupe frontul. Numai sub comanda acestor bravi, au putut fi folosite cu succes masele; la orice ocazie se putea conta pe statornicia acestor tribuni. Trebue să îngret însă, că ei n'au avut de înfruntat sub comanda mea decât lupte mici de avangardă, deoarece dușmanul fugise încă dela operațiile dela Aiud până la Cluj și gloata mea armată, cu 1500 de puști și o jumătate de baterie, n'a avut câmpul de activitate ce l'ar fi meritat. Inamicul urmărit fugi la Cluj, de unde îl goni d-l colonel Fr. Urban.

Trebue să mai exprim regretele mele, că răposatul general Wardener după ordinul său din 19 Decembrie 1848 dat la Huedin, m'a lăsat să stau în neactivitate cu 6200 de glotași bine instruiți pe înălțimile dela Copșa, când ași fi putut să iau parte la luptele dela Ciucia; după care același domn general mi-a ordonat la 21 a.l., mai întâi în scris, pe urmă verbal, să duc gloata acasă ca și cum inamicul ar fi fost distrus. Trebue să arăt aceste regrete, căci Axente mai târziu, după retragerea trupelor noastre, a săvârșit multe vitejii, cu o mică parte a același gloate.

Multă vreme mulți au atacat pe tribun, acuzând gloata că ar fi comis jafuri,—chameleonii răspândeau aceste născociri, din ură națională priveau cu ochi rai credința nestrămutată a poporului către cauza dreptății. De sigur că în această revoluție s'au făptuit, ca în toate, barbarii, dar ele n'au fost comise numai de gloate, și nu gloatele au început cu ele.

Excelență. Am operat cu cei 6200 de oameni dela Blaj până la Huedin și înapoi. Am atins astfel multe sate ungurești, mai ales pe acelea din scaunul Arieșului, nu cred însă că s'au primit reclamațiuni în contra purtării gloatelor. In special las să vorbească Turda, unde am petrecut de două ori noaptea, și a cărei autorități comunale m'au rugat la prima mea trecere pe acolo, făcând mari promisiuni, să încuartierez în altă parte trupa, sau să acord populației o oră răgaz, pentru a-și putea salva

www.dacoromanica.ro

măcar viața. Locuitorii Turdei au recunoscut în curând greșala lor și când am sosit a doua oară în fața orașului, consiliul comunal ne-a eșit înainte, urând gloatelor bun sosit.

Meritul acestei perfecte ordine se cuvine exclusiv tribunilor, cari au știut să stăpânească masele; sunt deci dator să-i recomand specialei voastre bune-voințe.

Hârtiile mele însă au căzut în prima zi a bătăliei dela Mediaș în mâinile dușmanului, și nu pot să arăt aici în mod precis numele tribunilor, unde se află ei actualmente, și actele răsboinice ale fiecăruia; până acum n'am putut afla, care din ei se mai găsește în viață, cărei împrejurări se datorește și întârzierea prea supusului meu raport.

Mă cred tot atât de îndatorat, de a menționa cu această ocazie și pe alți bărbați excelenți, bărbați cu cari am fost în relațiuni continue dela chiar începutul mișcărei revoluționare, cari n'au operat direct cu gloatele, dar cari se numără printre bărbații, de naționalitate română, ce și-au câștigat mai multe merite pentru cauza prea grațiosului nostru monarh.

Aceștia sunt în general oameni ai poporului, adevărați apostoli, membrii comitetului național autorizat mai târziu, despre faptele cărora s'a raportat desigur Excelenței voastre. Ei au povățuit poporul cu rară resemnare, netinând seamă de nici un pericol, atunci când guvernul se condamnase singur la moarte, când partidul revoluționar se întărea tot mai mult în dauna prea înaltei dinastii, încercând să înșele poporul promițându-i reforme și locuri de onoare, sau amenințându-l, nereușind cu promisiunile. Rezultatul atitudinei lor, a cărei sfântă tendință mulți bărbați au plătit-o cu moartea, a fost fidelitatea păstrată de popor cu credință în toate împrejurările, pe care nici chinuri, nici făgăduieli n'a putut s'o clatine; să nu se învinovățească poporul deci că lealitatea sa n'a fost mai mult folosită.

Alături de acești oameni se cuvine să numesc și pe grăniceri: protopopul Niculae Szancsaly (?) preotul Niculae Erdély, Petre Bratu, Ion Popovici, Anton Vestimianu, Toma Cocsis, George Raicu, cu toții din primul regiment grănițeresc român.

Aruncați Excelență o privire asupra apropiatului sat

www.dacoromanica.ro

de graniță Veștem, ai cărui locuitori s'au opus cu bărbăție, după retragerea trupelor noastre, armatei lui Bem —tot astfel au procedat și locuitorii din Brad, așa de bine au înțeles ei pe învățătorii lor. Din nenorocire au adus prin credința lor către monarh demnă de imitat (ca multe alte comune din țară, asupra satului lor o mizerie, la a cărui vedere trebue să se cutremure fiecine. Acum apasă greu asupra acestor credincioși boalele și lipsurile; cu jale se gândesc la amara experiență a trecutului, în așteptarea nenorocirei, ce le va aduce viitorul.

La ocuparea țărei insurgenții Unguri au urmărit mai ales pe acești apostoli ai poporului; ei au părăsit casă și familie și s'au refugiat în munți și peste hotar—altfel și aceștia ar fi avut aceeași soartă ca celelalte nenumărate jertfe.

Este deci de datoria guvernului să răsplătească înnainte de toate pe puținii apostoli rămași în viață pentru meritele ce și-au câștigat către preaînaltul tron. Poporul ar fi prin această răsplată, nu mai puțin satisfăcut.

Excelență! Nenumărații căzuți și-au găsit răsplata în moartea de eroi și de martiri, cari au suferit-o pentru Austria, trec peste ei; menționez numai trei morți, și las la aprecierea excelenței voastre, dacă ei merită, să fie onorați în moștenitorii lor.

Tribunul Teodorescu, un bărbat de valoare, cu cultură vastă, cu multă influență asupra poporului, a căzut într'o luptă la Cimbrud; pe tatăl său l'au împușcat rebelii, pentru singura vină de-al fi conceput; mama sa trăește, o sărmană bătrână împovărată cu 7 copii, la Mosna, și se roagă fierbinte, cerând ajutor.

Ion Tămășescu căzu în luptă la Blaj, mama sa este o văduvă sărmană la Daia, care-și plânge fiul, ajutorul bătrâneților sale.

Ion Moldoveanu, preot, a murit la Racoviță, lăsând o văduvă săracă și 2 orfani. El fusese arestat încă la începutul revoluției pentru entuziasmul său pentru cauza cea bună, ca revoluționar, suferind multe umiliri; entuziasmul său se înălță însă până la sublim. Viața sa fiind în pericol, se refugiă în apropiatul principat unde trăi ca vai de lume. Femeia și copiii au rămas la voia întâmplărei, avutul său a fost jefuit. La reocuparea țării se întoarse la sărăcia sa, expus alternativei de-a cerși sau

www.dacoromanica.ro

de a muri de foame, toate proviziile sale fiind pierdute. Mizeria îl zbuciumase însă atât de mult încât muri în floarea vârstei.

Excelenţă. Partidul de răsturnare a lucrat multă vreme pe ascuns pentru realizarea trădării lui, ceeace nu se recunoscu la vreme de partea cealaltă. Stăpânirea ungurească se impusese cu sila.

Fiind în relaţiuni cu apostolii poporului a trebuit să sufăr multe; munca cea mai nobilă era suspectată şi am fost trimis şi eu la instrucţie. A trebuit să sufăr ruşinea, ca locuinţa mea, azilul fidelilor urmăriţi, din care mulţi au fost asasinaţi în acest războiu civil, să fie atacată noaptea, după ordinul celei mai înalte instanţe ale ţărei. Numai astfel am putut fi credincios jurământului meu, dar tocmai pentru că am rezistat tentaţiei, sunt îndreptăţit, atât cât slabul meu talent permite, să relev meritele acelor oameni—cari au făptuit ceia ce au făptuit, fără nici o pretenţie, numai în numele cauzei noastre cele bune.

Scuzaţi deci, Excelenţă, vorbele mele şi fiţi încredinţaţi, că întotdeauna am fost şi sunt decîs a face totul pentru stat—chiar a-mi da viaţa.

Mihail Noak m. p. locotenent

Orlat, 3 Martie 1850.

Excelenţa,

In respectuosul meu raport dela 3 Martie am menţionat între alţii pe protopopul Niculae Szancsaly, pe preoţii Niculae Erdély, Petre Bradu, Ion Popovici, Anton Vestemianu, Toma Cocsis, George Raicu, ca oameni, cari în timpul răscoalelor dela 1848, au luminat poporul asupra tendinţelor criminale a partidului de răsturnare şi au întarit astfel credinţa poporului pentru cauza împăratului. Cu aceeaşi ocazie am vorbit şi de răposatul preot Ion Moldoveanu din Racoviţa, care a avut aceeaşi purtare, şi a cărui avut a fost jefuit de rebeli, pe timpul şederei sale în Valachia ca fugar, iar familia sa se luptă astăzi cu lipsa şi sărăcia.

La ordinul Excelenţei Voastre No. 3452 din 25 Martie adresat înaltului comandament al regimentului meu, de a raporta în mod amănunţit asupra activităţei acestor preoţi, să-mi fie permis a reveni la acea epocă, când

www.dacoromanica.ro

partidul de răsturnare luase sub masca lealității, când ziarele comentau cu vorbe frumoase legalitatea stăpânirei ungurești și a organelor ei, când misionari cutreerau țara, nelăsând nici un mijloc neîncercat pentru câștigarea poporului la cauza maghiară. S'a dat drumul neastâmpăraților *eroi sătcui* și aceștia au știut, în aplausele unanime ale administrației ungurești, să comită barbariile cele mai grozave—pentru a reduce poporul sub jugul maghiar.

Militarii nu s'au sfiit să servească prefecților unguri ca călăi, [1]) să aresteze pe bărbații cari luptau pentru Austria, desvăluind trădarea, silindu-i să se închine cauzei maghiare—întreaga țară era terorizată.—Numai granița, care se mai afla încă sub scutul legilor și judecătoriilor austriace, păstra neutralitatea. Nu se permitea măcar critica faptelor funcționarilor unguri, mai repede era permisă dimisia fiecărui militar; cu nerăbdare se așteptau faptele ce vor urma. Ofițerilor li se permitea să instruiască gardele ungurești, să treacă în rândurile lor. Regimentul primi ordin să pornească spre Segedin, dar cât a fost de criticată fapta celui de al doilea batalion, care a refuzat să se supue comandei ungurești! S'au făcut cercetări pentru a descoperi pe autori, cu toate că se arătau oarecari simpatii pentru acea revoltă.

Nimic n'ar fi fost deci mai natural, ca în astfel de împrejurări defavorabile să se supue și poporul grănițaresc.

Atunci au intrat însă deschis în luptă, acei oameni menționați de mine. Oricât aveau de combătut greutăți mai mari, cu atât le opuneau o rezistență mai înverșunată, cu atât oțeleau mai mult sufletul poporului; orice venea dela ministerul unguresc, nu era ținut în seamă; și acum mai văd pe locuitorii acestor comune de graniță, strânși în jurul acestor apostoli, jurând că vor pieri împreună cu cauza cea dreaptă, dar nu vor subscrie niciodată tendințele ungurești. Aceste idei s'au născut în ținutul regimentului; de aci au pornit;—bărbații numiți mai sus le-au ațâțat, le-au hrănit și le-au răspândit din sat în sat. Cu toate că trebuiau să se aștepte, că azi sau mâine, vor fi prinși ca alți nenorociți, asvârliți și justificați—nimic nu-i putea ține în loc—cu sacrificiul poziționei lor și a fami-

[1]) Intre alții colonelul baron Rauber.

www.dacoromanica.ro

lilor, ei își continuau drumul perzărei pentru cauza cea sfântă.

O urmare a acestor fapte au fost binefăcătoarele petițiuni ale adunărilor din Orlat, în August și Septembrie 1848, la care au luat parte mii de țărani, cari împrăștiau cele auzite aci la alte mii. Cu entuziasm se declară țara de partea graniței, sute de sate cerură să fie primite în cercul grănițăresc, pentru a lupta,—căci vedeau murind, cauza cea bună.—Și cât de curând s'au complectat regimentele de linie?

Toate acestea trebue să fie atribuite bărbaților amintiți care au urmărit fără încetare, în unire cu Bărnuț și Laurian ideea reușitei cauzei împăratului — și doborârea partidului revoluționar. O privire în corespondența autorităților superioare de atunci ar arăta meritele fiecăruia din numiții preoți pentru prea înaltul tron.

Trebue să admitem, că au luptat pentru cauza cea bună în aceeași măsură, în care au fost arătați de șeful de poliție unguresc Dobokay ca periculoși tendințelor revoluționare, în urma cărora comisarul regal de atunci baronul Vay ordonă o cercetare, care a fost zădărnicită de evenimentele ulterioare.

Mă refer la denunțul lui Dobokay, pentru că acesta se bucura de mare influență printre unguri, pentrucă acesta înfierase pe toți acești preoți, arătând ce se făcea zilnic pe graniță. Aș mai cita și un raport al locotenentului Szigeti, trecut în rândurile insurgenților, care arată în special pe protopopul Szancsaly ca pe acela care lucrează mai cu putere contra tendințelor ungurești. Aceste hârtii le-am văzut pe masa colonelului meu de pe acele vremuri, atunci când eu—ca rău făcător trebuia să mă justific—căci atunci, tot ce se îndrepta contra libertății maghiare, era considerat ca revoltă, ca trădare, apăream în lumina cea mai urâtă. Pe militari îi leagă jurământul; preotul putea să se miște în sfera sa, putea să fie neutru și demn, dar el nu putea să uite, că era în acelaș timp grăniter, era soldat născut.

M'am simțit deci dator, a vorbi de ei, mai ales când văd pe bătrânii Szancsaly, Erdély, Bradu, proscriși din cauza fidelității lor, rătăcind luni întregi în munți și pe ceilalți, departe de familiile lor, trăind din milă în Valahia.

Orlat, 4 April 1850. **Mihail Noak** m. p. locotenent

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LOCOTENENTULUI MUNZATH (MÂNZATU)

www.dacoromanica.ro

RAPORTUL LOCOTENENTULUI MUNZATH
CĂTRE
BARONUL WOHLGEMUTH

Excelenţă,

In urma ordinului înaltului guvern No. 3013 dela 11 luna curentă, mă grăbesc să raportez, că pe timpul dela 7 Mai până la 8 August a. c., când subsemnatul a fost însărcinat cu comanda miliţiei româneşti, s'au distins în special următorii membri ai acestei miliţii:

Fostul prefect Axentius Sever, prin vitejia personală în toate luptele care au avut loc, mai cu seamă însă în lupta dela 31 Mai deasupra viilor dela Alba Iulia, când a apărat cu 30 de oameni retragerea noastră şi a împedicat prin bravura sa prinderea unei coloane de miliţieni şi a salvat un tun de munte. Apoi printr'o activitate plină de bun simţ la salvarea acelei părţi din Abrud ne distrusă încă, cât şi a familiilor şi a funcţionarilor rămaşi în oraş, pe urmă la înarmarea batalionului de miliţieni, când a procurat din mijloacele sale proprii nu numai pulbere pentru fabricarea cartuşelor în cantităţi considerabile, dar şi rufe pentru acei dintre miliţieni, cari lipsind de 4 luni de acasă, erau lipsiţi de cele mai de seamă.

Fostul tribun Munteanu s'a distins printr'o conducere plină de tact a plutonului său, prin energie şi perseverenţă, prin curaj personal, dovedit mai ales cu ocazia reuşitului nostru atac împotriva inamicului la Hondol şi la acela dela Geoagiu.

Purtarea lui Axentius Sever şi a lui Munteanu a fost pe timpul de mai sus dreaptă şi fără prihană, meritând toată lauda.

www.dacoromanica.ro

Subsemnatul mai găseşte de cuviinţă a aduce la înalta ounoştinţă şi buna purtare a oamenilor din batalionul român de miliţieni, cari au luptat fără soldă, fără mâncare regulată, cu îmbrăcăminte proastă, cu muniţii foarte puţine şi arme proaste, cu adevărată supunere şi dragoste pentru Majestatea Sa, până la sfârşitul revoluţiei

Adalbert Munzata m. p. locotenent

Carlsburg (Alba-Iulia), 22 Dec. 1849.

www.dacoromanica.ro

ASEDIUL ALBA-IULIEI

www.dacoromanica.ro

ASEDIUL ALBA-IULIEI ÎN 1849

DE

CAPELANUL GARNIZOANEI, DIONISIE THALSON [1])

Cunoscutele tendinţe separatiste rees mai clar din următoarea proclamaţie a rebelului Kossuth, datată la 8 Octombrie 1848 din Budapesta:

„Sfânta cauză a patriei noastre fiind asigurată prin mila lui Dumnezeu şi înaintarea victorioasă a vitezelor noastre trupe,—întreaga forţă militară a rebelului Iellacich a fost bătută la Stuhlweinenburg, retrăgându-se spre Viena; banda de hoţi a generalului Roth,. compusă din 10.000 de oameni, a fost capturată împreună cu comandanţii şi ofiţerii; în sucrtă vreme toată armata duşmanilor noştri a fost fie complect nimicită, fie aruncată peste hotare ca nişte hoarde nerusinate, astfel fiind ordonăm, în numele regelui şi a naţiunei şi în conformitate cu votul Dietei, tuturor comandanţilor de cetăţi şi militarilor aflaţi în ele din Ungaria, Transilvania, Slavonia şi Croaţia, sub răspundere grea, următoarele:

1. Să ridice pretutindeni steagul tricolor unguresc, 7 zile după publicarea acestui decret în monitorul guvernului „Közlöny";

2. Se mai ordonă tuturor comandanţilor de cetăţi să jure credinţă Ungariei şi ţărilor unite cu aceasta, ascultând de ordinele comitetului apărărei de patrie, căruia să-i raporteze în scris despre aducerea la îndeplinire a acestor ordine.

Oricine va neglija să a culte de aceste ordine va fi con-

[1]) Oesterrichischer Soldaten Freund No. 130, 131 şi 132 din anul 1849

www.dacoromanica.ro

siderat ca trădător de țară, fiind declarat afară din lege și având orișicine dreptul să-l aresteze.

Se mai înștiințează în acelaș timp că în cazul când cineva refuză să asculte de aceste ordine, toți acei cari se vor găsi în cetăți, după ce vitejia trupelor noastre va asigura izbânda cauzei noastre prin izgonirea peste granițe a bandelor de hoți trădători, vor fi pedepsiți ca trădători de țară.

Acest decret se va comunica tuturor comandanților de cetăți spre a fi publicat și executat întocmai".

Decretul s'a citit în prezența generalului Horak, comandantul cetății, a tuturor ofițerilor imperiali și regali și a funcționarilor militari. Un puternic „trăiască împăratul", isbucni din toate piepturile. Și în a șeaptea zi, de pe statuia împăratului Carol VI, tot mai flutura drapelul imperial. [1]).

Din acest moment nu ne mai gândirăm decât la pâine și muniții.

In curând lupta se întinsese în diferite puncte ale frumoasei Transilvanii. Sute de sate fură distruse și locuitorii lor asasinați. Cetatea fu înconjurată cu palisade. Directorul fortificațiilor, căpitanul de Donaszewsky, și maiorul Rzehak, comandantul artileriei, au adus-o în stare de apărare. Sub noul comandament al colonelului August von Auenfels sosiră administratorul comitatului Fink, căpitanul Popa, locot. Munzath, intendentul Karas, locotenentul Russu cari au devenit eroii aprovizionărei. Nouă nu ne mai lipsea decât dușmanul, dar și pe acesta ni-l promitea Bem în următoarea scrisoare:

Dela comandamentul general al armatei ardelene
Către comandamentul cetății c. c. la Alba-Iulia

Turnu Roșu, 16 Martie 1849.

„Comunicând comandamentului cetății, că armata mea a cucerit Sibiul și pasul Turnu Roșu, gonind armatele austriace și rusești cu generalii Puchner, Pfersmann,

[1]) Autorul acestei schițe a publicat pe vremuri în „Siebenbürger Bote" un raport despre aceste evenimente, însoțindu-l cu cuvintele: „Alba-Iulia a arborat drapelul imperial. Dușmanii n-au decât să-l dea jos".

www.dacoromanica.ro

Graeser şi Iovici peste hotarul Ardealului în Valachia; ordon cedarea cetăţei domnului locotenent colonel baron Kemény, care are ordin să o asedieze. Dacă cetatea va fi predată de bună voe, asigurăm acelor domni ofiţeri cari vor voi să intre în rândurile noastre, acordarea gradului ce-l au astăzi; celorlalţi însă eşire liberă cu bagaj cu tot. Dacă comandamentul se opune însă predării, atunci cetatea va fi asediată de întreaga mea armată, şi la cucerirea ei garnizoana va suferi consecinţele".

Nu eram încă destul de tari. Intre timp sosi însă brava gardă naţională din Orăştie.

La 20 Martie sosi viteazul căpitan de Cernoevich cu 560 Români de elită din Banat. I-am primit cu urale nesfârşite. Din acea zi garnizoana se compunea din 2 companii din reg. conte Leiningen, 1 comp. reg. baron Bianchi, 1 comp. reg. arhiducele Carol Ferdinand, 2 comp. de Români din reg. 16 de grăniceri, comp. 1 şi a 2-a din batalionul 23 de vânători de câmp, 2 comp. Români din Banat din reg. 13 de grăniceri, 1 comp. plăeşi din Brad, 1 pichet din reg. de cavalerie arh. Ferdinand Max No. 3, 1 comp. art. de câmp, 1 comp. art. de cetate, 1 comp. de puşcaşi şi 1 comp. gardă naţională din Orăştie [1]).

La 24 Martie un corp de insurgenţi unguri ocupă Teiuşul. Numărul era de 600—700 cu 3 tunuri.

25 Martie. La 11 dimineaţa apăru un parlamentar, ce-

[1]) Ofiţerii şi funcţionarii prezenţi erau: George August de Auenfels, colonel şi comandantul cetăţei.

La reg. Graf Leiningen: Căp. Krauss, Brandmayer. Cernoewich, locot. Gyurich, subl. Walmisberg, Tegze. La reg. român din Banat: Căp. Miculescu, locot. Hudowschy, Dragomir, subl. Iordan, Zunin, Boldia, John. La reg. român de grăniceri No. 1: căp. Szabó, Jürgens, Fligely, locot. Veriandianu, Munzath, subl. Scheudruch, Raţiu, Roico, Dolansky. La reg. român de grăniceri No 2: subl. Rusu. La divizia de vânători: căp. Oelschläger, Greef, sub-loct. Haydendorf, Ruth, Kirchner, Trauschenfels, Froniu[s], vânător voluntar Thalson. La reg. baron Bianchi: căp. Asboth, sublocot. Sonnenstein. La reg. baron Sivcovich: căp. Pobberg, subl. Salmen. La reg. Carol Ferdinand: căp. Bayer. La reg. Ferdinand Max, cavalerie: locot. Bartsch, Apfler. subl. conte Thürheim. *La geniu:* Căp. Domaszevshi, locot. Tchopp. La artilerie: maior Rzehak, căp. Herzog, Kajtanovic, locot. Wagner, Lange, Katarek, Bayer. Dela comandamentul pieţei: maior Knebel v. Treuenschwerdt. căp. de cav. Baron Zech, căp. Crayen, auditor Smerzha, capelanul Thalson. Dela compania montanistică: Locot. col. Hofmogl, căp, Maurer, Hawlik,

www.dacoromanica.ro

rând predarea cetăţei. După amiazi la ora 4 au fost expediaţi spre Déva şi Haţeg ofiţerii prizonieri unguri, escortaţi de granicerii bănăţeni. La orele 5 ardea satul Benic.

26 Martie. La 2 după amiazi am văzut de pe muntele Zăvoiu la nord de Alba-Iulia defilând spre Bărăbanţ 2 coloane ale duşmanului. Acesta se întăreşte acolo. Seara diverse focuri aprinse arătând că duşmanul va petrece acolo noaptea. Cetatea a fost închisă.

27 Martie. O lovitură de tun trasă din cetate anunţa la 11 dimineaţa începutul războiului. Lovitura era îndreptată din bastionul No. 5, împotriva unei patrule de cavalerie care o luă la fugă. După amiazi, la 4, doi spioni calari au fost arestaţi pe glasiul dinspre apus.

28 Martie. La 4 dimineaţa s'a tras asupra duşmanului mai bine de un ceas. El a răspuns focului nostru. Către amiază ardeau satele Şard şi Satumic, aprinse de duşman. Noaptea fu liniştită.

29 Martie. Un spion căzu în mâinile patrulei noastre. Noaptea am bombardat de trei ori inamicul. Garnizoana stătea pe bastioane şi căpitanul inginer Domaszewski comanda apărarea. Comandantul corpului de asediu locotenent-colonelul baron Kemény-Farkas, ceru înscris predarea cetăţei. Nu primi însă nici un răspuns.

30 Martie. Coloanele duşmane se mişcau, de colo până colo în faţa cetăţei, ca şi cum ar fi vrut să arate forţele lor. Brava noastră artilerie îi salută însă deseori, în cursul zilei. cu gloanţe de 12 livre.

31 Martie. Maghiarii căutau să se apropie de muntele Mahmud. făcând recunoaşteri, ca şi când ar fi avut intenţia să încerce un atac în noaptea viitoare. 2 compănii

---

ocot. Hopp, de Candon, subl. Wenger, Horn, Schneider, Oleschowsky locot. administrator Kudoba, subloc. Misses. aghiotant Greger. La garda naţională din Orăştie : căp. Zeiller, loc. Schulberg, căp. Iacobi, Brener, căp. de cav. Podhaetzky, Poppa, subl. Ungard, Csermak. Funcţionari militari : comisar de război Hust, administrator Karos, contabil Kreuzer, direct. Abendroth. căp. Püchl, Faukal, Wagner, Kammauf, asistent. Seifert, protocolist Fothmer, *Farmacie* : Şef. v. Rathoswky, ajutor v. Gallih. Spitalul militar : medic de reg. Dr. Conrad, medic Dr. Senor subchirurgi : Fiban, Weissenbach, Sziksozay; Funcţionari administrativi : Fink, administratorul Albei de jos, Poruţiu, administrator ajutor al Albei de jos : Tomasu. notar al districtului Blaj : Groza, arhivar al aceluiaşi district.

www.dacoromanica.ro

de infanterie şi un divizion cavalerie sub comanda lor. Apfler au făcut o eşire împrăştiindu-i în toate direcţiile. Artileria grea tuna din bastioanele 3 şi 4, zapacind pe duşman şi omorând mai mulţi dintre ei. Noaptea s'au retras spre cartierul lor general, la Bărăbanţ.

1 April. Inamicul a fost bombardat din cetate. O cârciumă la marginea oraşului, în care chefuiau câţiva honvezi, luă foc. Locotenentul Caciarec a fost sperietoarea insurgenţilor în această zi.

2 April. Pe la orele 3, inamicul încearcă să se apropie iarăşi de muntele Mahmud, tunurile bastionului 3 comandate de locotenentul Bayer îl goni. La 5 şi jum. cetatea a fost bombardată cu multă putere timp de un ceas de pe muntele furcilor (Galgenberg). Bem comanda în persoană. Tunurile din bastioanele 1, 2, 3 răspundeau cu aceeaşi îndârjire. La începutul nopţii sosi un parlamentar cerând predarea cetăţei. Bravul colonel August îl expediă cu cuvintele: „Voi apăra cetatea până la cel din urmă om, păstrând-o împăratului". La 9 seara, inamicul a deschis un foc îngrozitor din 19 tunuri, care ţinu un ceas. Doi oameni au fost răniţi, în cetate nu se ivi nici un incendiu, cu toate că bombardarea se făcea cu granate. Comandanţii de bastioane păzeau forturile lor. Căpitanul Polberg aşezase trăgătorii săi foarte bine. Căpitanul Kaitanovici, locotenenţii Lange şi Bayer au fost sărbătoriţi ca eroii zilei.

3 April. Turnul înalt al domului ne-a adus servicii mari. Din înălţimea sa puteam să supraveghem bine toate mişcările inamicului. Locotenentul Oleszewsky a condus serviciul de telegrafie pe tot timpul asediului cu multă pricepere. Spre amiază am văzut îndreptându-se dela Oarda de jos spre Sebeş 6 tunuri cu artilerişti şi o mulţime de care escortate de trupe de cavalerie. Puţin mai târziu infanteria duşmană părăsi Murăş-Portus, pornind către Bărăbanţ. Trei escadroane au trecut spre Sebeş. 5 tunuri îndreptate spre cetate au rămas la Kaiserbündl, la sud de Alba Iulia, în apropierea lagărului dela Bărăbanţ.

4 April. La 9 dimineaţa garnizoana a făcut o eşire spre muntele Furcilor, schimbându-se câteva împuşcături. La 12 porni din Oarda de jos un escadron duşman de cavalerie spre Sebeş. La 3, avangarda noastră a prins un aşa zis

www.dacoromanica.ro

spion, care sosea într'o caleașcă turbată. Era însă un curier trimis de căpitanul de cavalerie contele Weston dela regimentul de cavalerie ușoară arhiducele Ferdinand Max, în urma intervenției agenției engleze din București, pentru a duce acolo, pe soția contelui, care se afla în cetate din Octombrie 1848.

5 April. Inginerul-locotenent von Tschepp a plecat ca parlamentar la cartierul general dușman la Murăș-Portus, pentru a comunica comandantului insurgenților, colonelul baron Stein, plecarea doamnei Weston. După prânz s'au aruncat spre încercare câteva granate de mână în tranșeele dușmane, dând rezultate excelente.

6 April. Dușmanul a așezat 2 tunuri lângă cimitirul din Murăș-Portus pentru a ține în șah muntele Furcilor.

7 April. La 11 dimineața au pornit 2 compănii de infanterie dușmană pe două corăbii de sare dela Murăș-Portus pe Murăș în jos. 6 tunuri, cu care de muniținni, escortate de cavalerie, au plecat dela Oarda de jos peste Alvinț spre Deva, și la 5 p. m. părăsi dușmanul cu 1 batalion și 2 tunuri Oarda de jos pe malul stâng al Murășului pierzându-se la începutul nopței în munții dela Herpe.

11 April. La ora 3 garnizoana operă o eșire cu 3 compănii de infanterie, 1 divizion cavalerie, neliniștind pe dușman în cartierul său general. Timp de o oră tunurile grele din batalioanele de sud au tras cu succes. După miezul nopței vedetele noastre din bastioane au fost hărțuite de patrulele dușmane.

14 April. Dușmanul a adus 3 care cu muniție grea de la Cluj la Murăș-Portus, escortate de un divizion de cavalerie.

15 April. La 1 s'a aprins iarăși Satu mic. Din această zi până la 21 April nimic important.

23 April. După amiază mai mulți ofițeri ai garnizoanei au făcut o recunoaștere spre Bărăbanț, locotenentul Munzath a făcut prizonier un ofițer de huzari unguresti. 5 legionari români au adus știrea oficială, că comandanții gloatelor, Iancu și Axente, au învins complect o coloană dușmană de peste 3000 oameni și că Deva se ține încă cu multă vitejie.

3 Mai. Székely Samu, cismar din oraș a fost împușcat pentru înțelegere cu dușmanul.

www.dacoromanica.ro

6 Mai. Locotenentul Munzath plecă în munţii apuseni pentru a se convinge despre starea gloatelor, a le îndrepta şi comanda la nevoe.

12 Mai. O parte a garnizoanei încercă o eşire înspre şoseaua dela Murăş-Portus, cavaleria sublocotenentului conte Thürheim neliniştind pe duşman. O companlie de infanterie cu căpitanul Kramer şi locotenentul de cavalerie Apfler a respins pe duşman, care căuta să scape sub zidurile şi în grădinile cartierului său general, pierzând un tun.

17 Mai, 4 oré: 700 de glotaşi români cu două tunuri de munte şi cu Axente, comandaţi de viteazul locotenent Munzath, au rupt liniile duşmane de pe muntele Mahmud, intrând în cetate. Trei Români au fost răniţi şi unul ucis.

22 Mai. După ce episcopul Kovacs donase încă la 8 Mai spitalului militar 120 de măsuri de vin vechiu, a mai dat azi 500 fl. în argint pentru mai buna căutare a bolnavilor.

26 Mai. Gloata românească sub comanda locotenentului Munzath porni din cetate, bine aprovizionat cu muniţii, nimici pe duşmanul care apăra turnul de pulbere dela muntele Mahmud, îndreptându-se peste munţi către Zlatna, pentru a ocupa minele.

30 Mai. Comandantul cetăţei, von August, care îngăduise încă înainte de închiderea cetăţei, intrarea în cetate oricui de orice naţionalitate, care aducea merinde, a poruncit acum locuitorilor oraşului să se sue în cetate. Forturile dela răsărit erau ocupate de mase de oameni.

1 Iunie. Un căprar făcut prizonier de duşman la Orşova şi forţat să servească subt el, sosi din lagărul duşman şi a adus ştiri sigure despre armata imperială.

2 Iunie. La revărsatul zorilor Românii glotaşi au neliniştit poziţiile ungureşti dela Şard, Satu mic şi dela turnul de pulbere. In acest timp 3 legiuni româneşti au atacat poziţia duşmană dela Teiuş, au nimicit pe duşman, luîndu-i toate muniţiunile, magazinul de provizie şi o mare cireadă de vite. In aceeaşi zi s'a instalat o moară în cetate.

8 Iunie. 1000 de insurgenţi au căutat să cucerească o redută de pe muntele Furcilor, au fost însă goniţi de artileria noastră.

www.dacoromanica.ro

10 Iunie. Toata garnizoana a stat noaptea 'ntreagă gata pe bastioane, pe o ploaie torențială, așteptând atacul dușman, care nu s'a produs însă.

20 Iunie. S'a angajat o lupta cu tunuri și puști care țiinu dela 11 dimineața până la 1. Am avut un ranit și 2 morți. Pierderile dușmanului nu am putut să le aflam, cele două tunuri ale lor au fost însă demontate.

La 21 Iunie a avut loc iarăși o luptă aprigă care țiinu aproape ziua 'ntreaga. Dușmanul a fost gonit cu baioneta.

23 Iunie. Inamicul și-a întărit detașamentul său dela Murăș-Portus. Seara a suit tunuri pe Galgenberg. La miază noapte am semnalat prin 4 rachete unui corp imperial care putea să fie prin apropiere, că eram încă în posesiunea cetății.

24 Iunie. Dela 5 până la miazăzi cetatea a fost bombardată în mod violent. Artileria noastră a răspuns cu energie și mult curaj. La 10 se ridică un vânt puternic. Palatul episcopal se aprinse întâi, în curând ardea în flacări și domul. O parte a arsenalului, comandamentul, micul seminar, gimnaziul, mânăstirea etc. au devenit prada a focului. Abia se terminase bombardarea, și sosi un parlamentar al colonelului Stein oferind capitularea onorabilă. Colonelul August răspunse, că va lăsa să fie îngropat sub ruinele cetății. Dela 8 seara până la 5 ziua următoare ne-am bucurat de un armistițiu.

25 Iunie. Dușmanul a bombardat bastioanele 1 și 2 toată ziua. Cazarma de artilerie, monetăria și magazinul de proviant au suferit mult. In ambele zile n'am pierdut decât 4 oameni.

La *26 Iunie* dușmanul a deschis bombardamentul din spre nord, care țiinu dela 11 jum. până la 12 jum. La 6 seara el repetă atacul din strada Scheuer.... Focul nostru îl goni însă, lăsând în urmă mai mulți morți.

27 Iunie. Dușmanul arătându-se în oraș, fu bombardat din bastionul No. 7. Este neîndoios, că această parte a orașului a fost ocupată de el încă în noaptea de 23 spre 24 Iunie, după ce au atacat în zadar, în noaptea incendiului. poarta Carol.

28 Iunie. Artileria noastră neobosită a bombardat orașul din bastionul No. 7, dar nu cu granate, pentru a

www.dacoromanica.ro

cruța pe Românii de acolo cari sacrificau totul pentru cauza cea bună.

29 Iunie. Inamicul întreținu toata ziua un violent foc de pușca din case și gradini împotriva bastioanelor de la rasărit. La 9 se celebră pentru prima oara serviciul religios, în domul pe jumătate distrus.

1 Iulie. Bombardamentul așteptat n'a avut loc. Garnizoana a stat gata toată noaptea până dimineața la nouă. In lagarul dușman am observat mișcări mari de trupe: se svonise că Rușii ar fi ocupat Sibiul și Mercurea, ceea ce era cu atât mai mult crezut cu cât dușmanul pornise în ultimele 4 zile peste 200 de care spre Cluj.

La *2 Iulie,* dușmanul formând un lanț la piciorul muntelui Mahmud, înaintă spre partea apusană a cetății, unde păștea cireada noastră de vite. Românii bănățeni, care păzeau cheia cetății, au rupt lanțul gonind pe dușman.

4 Iulie. Dușmanul reîncepu lupta dinspre Mahmud, care ținu până târziu noaptea. Inamicii au luptat cu vitejie, dar au fost siliți să se retragă față de vitejia vânatorilor noștri și a Românilor bănățeni de sub comanda capitanului Cernoevici. Dușmanul pierdu 12 morți și mulți raniți, locotenentul nostru Bartsch a avut calul împușcat sub el.

7 Iulie. Inainte de răsăritul soarelui se auzi o comanda și în cursul zilei am văzut trupele dușmane pornind spre Blaj, căci se svonise, că acolo insurgenții ar fi fost atacați și bătuți de Rusi; ca urmare a acestei știri încercărăm la:

9 Iulie, 7 dimineața, o ieșire spre muntele Mahmud, cu 2 compănii din regimentul Leiningen, 1 companie baron Bianchi și 2 compănii din al 2-lea regiment de grăniceri. Lupta ținu 4 ore și se sfârși pentru dușmani cu pierderi mari în morți și răniți. Căpitanul Kramer, locotenenții Gyurici, Apfler și sublocotenenții Tegze și Kallinsberg au comandat trupele victorioase. 15 cavaleriști sub sublocotenentul conte Thürheim au început atacul, ajutați de locotenentul Bartsch cu 25 de oameni. Pe când sub locotenentul Raicu ataca cu rară temeritate turnul de pulbere, compania Bianchi comandată de căpitanul Asboth, lupta cu baioneta pe străzile orașului, sublocotenentul Sonnenstein cuceri un cartier ofițeresc. Intre alte

www.dacoromanica.ro

hârtii se gasi un ordin de armată al lui Bem din Deckendorf, 29 Iunie, care spunea că trupele ruso-imperiale din Ardeal luptând pentru drepturile aliatului lor, împăratul Austriei, au repurtat victorii însemnate contra Ungurilor. Inamicul perdu în lupta de mai sus peste 100 de oameni, morţi şi răniţi. Noi am avut 10 morţi şi 8 raniţi.

10 Iulie. Din cauza secerişului, pe care l'au îndeplinit cu sfinţenie glotaşii noştri, s'a încins o canonadă care ţinu o oră. Am hotărât să nu mai bombardăm oraşul, căci Românii de acolo, *exemple de credinţă pentru împărat*, erau decimaţi de rebeli. Zilnic străzile erau pline de cadavre. Duşmanul incendia multe lanuri frumoase unde spicul dăduse în copt.

11 Iulie. Afară de câteva rachete, asvârlite de duşmani asupra secerătorilor noştri, încolo linişte şi niciodată ziua n'a fost mai săracă în evenimente şi şoseaua mai puţin animată ca astazi.

12 Iulie. La 6 seara am început un foc straşnic din bastionul de răsărit, contra duşmanului care încerca să-şi aşeze bateriile într'o grădină de pe glasiul de est. Focul nostru zădărnici încercarea duşmanului.

13 Iulie. Dela 2—4 se auzea o canonadă puternică.

15 Iulie. O luptă angajată la 4 şi jum. p. m. ţinu 2 ceasuri cauzând pierderi mari duşmanului. Loc. Bartsch cuceri în faţa cetăţei un postament de tun.

17 Iulie. Oraşul Alba Iulia a fost bombardat de duşman la orele 5 cu rachete, care explodau însă în aer.

18 Iulie. Această zi a fost caracterizată printr'un foc de puşca continuu. Ungurii se luptau bine, dar la sfârşit au trebuit să se retragă. 2 dezertori ne-au adus următoarea veste: „Ungurii bătuţi se retrag din Braşov şi Sibiu spre Oşorhei".

20 Iulie. Depeşile trimise comandantului cetăţei de către viteazul colonel Urban au fost interceptate de cartierul general din Murăş-Portus. Conţinutul lor era: „Trăesc încă şi am bătut pe rebeli la Cluj, făcând 400 de prizonieri, pe care-i duc cu mine legaţi; mai am aflat că Moţii lui Iancu operau la Gioagiul de sus şi că Braşovul, Sibiul şi Bistriţa au fost ocupate de Ruşi. Incă înainte de a se fi înserat am văzut o cireadă duşmană de 250 de vite, trecând dela Sibiu spre Vinţ. Numeroase care în-

www.dacoromanica.ro

cărcate treceau când spre nord, când spre sud. In oraș mai erau puțini dușmani. Un fel de gardă națională, compusă din Unguri și Jidani, locuitori ai orașului, trăgeau asupra cetății din ferestre și după gardurile grădinilor și după baricade.

21 Iulie. La 5 după amiază am ridicat un steag nou imperial deasupra porței Carol. Vânătorii și trăgătorii au condus drapelul cu muzica în frunte dela corpul de gardă până la poartă.

Căpitanul Thalson a ținut o cuvântare entuziastă. Apoi s'au mai ținut câteva discursuri și un *hura* puternic răsună acompaniat de 101 lovituri de tun. Grenadierii și vânătorii au băut subt steagul fâlfâind în vânt, cântând după imnul imperial, cântece războinice și de dragoste La 9 am înălțat 10 rachete. Pe timpul acestei scene eroice, dușmanul trăgea împotriva noastră câteva mii de gloanțe de muschete.

23 Iulie. După amiază am bombardat din bastionul 7 2 casărmi dușmane din oraș.

25 Iulie. Bastionul 5 intra în activitate încă dela răsăritul soarelui. Căpitanul Herzog bombardă „Lumea Nouă" cauzând pagube mari dușmanului. Locotenenții Dragomir, Vardinianu și sublocotenenții John și Russu au atacat pe dușman cu trupele lor pe câmpie, gonindu-l din zona vederei noastre. Am prins 2 tunuri. Seara la 9 am incendiat din bastionul No. 7 o clădire imensă, care servea Maghiarilor drept cazarmă.

Cazarma dușmană nu arsese încă complect, când începu să circule din bastion în bastion o veste îmbucurătoare: „Ungurii se vor retrage în această noapte".

La 11 noaptea focurile din lagărul de pe Mahmud nu mai ardeau decât foarte slab. La 12 nu se mai vedeau pe munte decât 4—5 focuri mici; o dovadă că nu mai putea să fie nimeni acolo; la unu toate focurile erau stinse. In acelaș timp am auzit sgomote de lovituri din spre Murăș-Portus și ne-am închipuit că dușmanul distrugea podul de acolo; la lumina focului vedeam bine turnul bisericei din Murăș-Portus. Noaptea era liniștită, nici o împușcătură; însfârșit se făcu ziuă, în împrejurimi nici o urmă a dușmanului. Alba-Iulia era salvată.

Dimineața am făcut recunoașteri în toate direcțiile. Conținutul magazinelor dușmanului a fost adus în cetate,

www.dacoromanica.ro

mari provizii de făina, cereale, porumb, muniţii, 18 care şi o capelă de câmp, lemnele bateriilor distruse de duşman la părăsire în fuga sa. Am mai capturat 150 de boi şi mult fân. Seara vânătorii au cântat în faţa corpului de gardă „Gotterhalte“ [1]) şi cu muzica în frunte, au parcurs toate străzile cetăţei. Pretutindeni era veselie.

A doua zi ne-am convins că pe timpul asediului au fost executaţi în oraş 128 de Români nevinovaţi; sacrificaţi de 3 Maghiari cari locuiau în mijlocul lor.

Infine se deschise şi poarta Carol ţinută închisă timp de 4 luni. La 12 August sosi în cetate generalul imperial rus Lüders acompaniat de statul său major, şi noi l'am primit cu mulţumire.

Acest asediu de 4 luni va ocupa în istoria războaielor Austriei un loc de onoare şi renumele colonelului August va trăi în veci în analele ei.

[1]) Imnul imperial austriac.

www.dacoromanica.ro

EXTRAS DIN CAMPANIA LUI BEM

de ION CZETZ

www.dacoromanica.ro

EXTRAS DIN CAMPANIA LUI BEM

ION CZETZ

General maghiar, născut în 1822 la Gidofalva din părinți armeni. Elev al academiei din Wiener-Neustadt, a fost trimis în 1848 de Kossuth ca șef de stat major în Transilvania, unde a organizat armata maghiară. El a hotărât lupta dela Sibiu (11 Martie 1849) și s'a distins la podul dela Simeria. După înăbușirea revoluției, a emigrat și a scris istoria luptelor generalului Bem. Apoi a fost angajat la lucrările căii ferate pe Mont Cenis, iar pe timpul războiului dela 1859 a încercat, cu ajutorul lui Cavour, organizarea primei legiuni maghiare. După pacea dela Villafranca a trecut în America, unde i-s'a încredințat conducerea unei școli militare.

Extras din „Campania lui Bem în Ardeal" în anii 1848 și 1849 de Ion Czetz

fost general unguresc și șef de stat-major al armatei maghiare din Transilvania, (Hamburg, Hoffmann und Campe 1850)

[1]) Bem părăsise Ardealul fără a înăbuși cu totul revoluția Valahilor. A fost aceasta o greșală de care s'a căit atât el cât și guvernul care, considerând mișcarea valahă de prea mică importanță și având în vedere și tratativele de pace începute, i-a interzis măsuri prea severe împotriva răsculaților.

În Mai 1849, Valahii refugiați în partea apusană a comitatului Alba de jos și în munții Zarandului s'au concentrat din nou în munții de lângă Câmpeni, Bistra, Lup-

[1]) Din capitolul 14

www.dacoromanica.ro

şa şi Ofenbaia. Numarul lor era de 40.000 milițieni înarmați în majoritate cu puști şi cari s'au baricadat atât de bine în localitățile de mai sus, aprovizionându-se din belşug, încât au respins orice atac al Ungurilor, ba foarte des atacau chiar ei oraşele Aiud şi Bărăbanț, corpul care asedia Alba Iulia şi la nord, Marişelul şi Gyalu cu succese mai mult sau mai puțin mari. *Ei au îngreunat în mod considerabil asediul cetațel Alba Iulia* şi ne-au silit sa menținem un cordon de trupe dela Ciucia prin Huedin, Gyalu, Cluj, Turda, Aiud, Alba Iulia, Orăştie până la Deva şi pe la Brad, Văscău, până la Oradea mare, *ceeace ocupă un mare număr de trupe, a căror lipsă în luptele contra Ruşilor, a fost atât de mult simțită.* Aceasta a fost cea mai mare cauză a răului, care a caracterizat toate operațiunile ulterioare. Epizodul acesta este de altfel atât de interesant, încât merită să fie descris mai de aproape. Conducătorul Valahilor, Iancu,[1] care îşi dăduse singur numele, de regele pădurilor, este fiul unui popă valah din Bistra. El îşi făcu studiile în Aiud, era destinat advocaturei, servi trei ani ca copist la suprema curte judecătorească din Transilvania şi candida pentru advocatură[1]). El este de statură înaltă şi svelță de un exterior plăeut, în societate fără pretenții şi nebătător la ochi; dar din ochii săi strălucitori isvoreşte focul unui spirit tare şi energic, şi starea precară a națiunei sale aruncă un fel de melancolie asupra întregei sale firi, de care nu a putut să se lepede nici odată. Intre prieteni aceasta era materia vecinică a convorbirilor şi liberarea poporului său de sub lanțurile insuportabile era idealul său. Acest om era ca şi făcut ca să se impue unei oarde sălbatice, impuind acesteia voința sa. Moțanul sau Moțul, astfel se numeşte Valahul acestor ținuturi apusene, este un fiu sălbatic al naturei. Civilizația nu l'a atins decât foarte puțin şi el cunoaşte abia primele noțiuni ale creştinismului, pe care popa, tot atât de ignorant, i le propovăduieşte înconjurat de întregul

[1]) Iancu este fiul unui țăran român bogat din Vidra de jos, căruia îi datoresc bani cei mai mulți nobili maghiari. El îşi făcu primele studii la Zlatna, termină filozofia şi dreptul la Cluj şi practică pe lângă curtea supremă din Mureş-Oşorhei pentru advocatură. El nu şi-a dat nici odată numele de rege al pădurilor; aceasta este o invenție a Ungurilor.

www.dacoromanica.ro

misticism al ritului oriental. Moțul, din copilărie, cutreeră munții ca cioban, vânător, pescar sau baiaș, cunoaște toate cărările și se găsește acolo la largul său.

Simplicitatea îmbrăcămintei și a hranei el poartă de obicei o „gubă" (un fel de manta peste cămașă și ismene de in, o cușmă (căciulă de miel înaltă pe cap, și opinci în picioare, se nutrește cu lapte, brânză de oi, carne de berbec și mămăligă—îl face puternic și sănatos. Lipsa de contact cu națiunile civilizate îi păstrează sălbăticia înăscută și ușorul câștig al aurului din râurile, bogate în nisip aurifer, îl fac avar, invidios, egoist, hoț, iar izolarea îl întunecă și îl face răsbunător [1] . In sfârșit ura de secole contra asupritorilor lor, contra Ungurilor luminați, bogați și mândri n'are nevoe decât de o scântee pentru a se preface într'o flacără îngrozitoare, provocând acele scene de barbarie descrise mai sus. Al doilea act al acestei teribile drame n'a fost mai puțin sângeros ca cel dintâi. Diferența era numai că acela era lipsit de ordine sistematică, de acțiune strategică după preceptele artei militare, și de conducere înțeleaptă. Toate acestea s'au găsit întrunite în regele munților și scenele s'au desfășurat cu atât mai sălbatice și mai drăcesti. Iancu era omul capabil să conducă un astfel de popor și să supue voinței sale nestrămutate, pe aceea a mulțimei. Un fel de dar de a convinge poporul și de a'l înflacăra, bogatul său port național cusut cu fir și pompa cu care se înconjura, plăcea Moților: îl ascultau orbește și executau ordinele sale atât mai exact și mai bucuros, cu cât acestea erau adesea întovărășite de jafuri și omor, tindeau la distrugerea așa de urâților Maghiari și corespundeau astfel înclinațiunilor lor cele mai intime și mai dragi [2]).

Aceste dispoziții ale lui Iancu erau luate în numele îm-

[1]) Moții cari locuesc munții sunt bine făcuți, puternici și foarte inteligenți. Ei se ocupă în mare parte cu fabricarea de obiecte de lemn, pe care le transportă în toate târgurile Ardealului și ale Ungariei de răsărit, Ei iubesc libertatea, naționalitatea și religia lor ; sunt bravi, energici și desprețuesc moartea.

[2]) Iancu în timpul războiului nu s-a îmbrăcat altfel decât ca un simplu moț, vroind astfel să evite orice distincțiune exterioară. Lui i se pot imputa cel mult bătăliile sale, dar în nici un caz jafuri și omoruri ; prin autoritatea lui știa să menție pe oamenii săi în disciplina cea mai severă.

www.dacoromanica.ro

paratului, căruia i se arăta credința lor, și a cărui bunăvoință vroiau s'o câștige. Să ne mirăm deci, că sub astfel de influențe hoardele s'au organizat, că din haos s'a constituit un corp puternic și că *Valahii au prins la sfârșit chiar curaj*, în sentimentul numărului lor atât de covârșitor față de acela al Ungurilor?

Dar și conformația țărei, în care luptau Valahii, a contribuit mult în folosul lor și în detrimentul Ungurilor, căci închipuiți-vă un masiv de munți înalți așezați pe o întindere de 100 km., în care munți înalți alternează cu prăpastii adânci și cu văi înguste. Vârfurile munților sunt aproape tot anul acoperite cu zăpadă și ghiață, iar pe poalele lor se găsesc păduri seculare. Acest caracter îl prezintă întreaga regiune, în care râurile bogate în aur Arieșul, Someșul și Crișul își au isvoarele lor, iar în minele de aur și argint dela Zlatna, Ofenbaia, Roșia, Abrud, Boița, Herțegan, Secărâmb și Baia de Criș se află bogățiile țărei.

Satele și cătunele din aceste văi înguste, care formează tot atâtea defilee, sunt foarte îndepărtate și sunt formate aproape numai din mizerabile colibe de lemn și de paie unde abia se găsește hrană pentru un simplu călător, cu atât mai puțin deci pentru corpuri de armată întregi.

Prin munții aceștia nu duc șosele aproape de loc, cu mari cheltueli s'au tăiat în piatră drumuri, cari leagă împreună cele mai importante localități, astfel Zlatna cu Abrudul și acesta cu Bradul. De altfel călătorul trebue să-și caute calea în albiile râurilor pe căruțe valahe cu 2 roate, sau pe cai de munte valahi, numiți tot moți. După aceste descrieri să ne întoarcem la înșirarea faptelor istorice.

Guvernul maghiar trimisese la Câmpeni în Mai 1849 pe delegatul Dragoș, deputat valah din cercul Beiușului, pentru a pune capăt răscoalei Valahilor printr'un tratat formal de pacificare. Cu următoarele propuneri venia acest deputat în lagărul valah dela Câmpeni.

1. Valahii, ca naționalitate a parte, se vor menționa în viitor în actele publice sub numele lor de Români.

2. Guvernul maghiar, însuflețit de dorința ca toate naționalitățile Ungariei să se desvolte în mod independent, acordă Românilor următoarele garanții naționale:

3. Intrebuințarea diplomatică a limbei maghiare se va

www.dacoromanica.ro

întinde numai întru cât priveşte legislaţia şi administraţia, întrucât ea va fi absolut necesară pentru păstrarea unităţei Statului; în administraţia comunală se va folosi acea limbă care va fi a majorităţei locuitorilor.

4. In comitatele exclusiv româneşti şi în acelea unde această naţiune se află în majoritate, se poate întrebuinţa atât limba română cât şi cea ungurească. Procesele verbale se vor redacta în ambele limbi. Corespondenţa cu adunarea generală, cu guvernul şi cu instanţele judecătoreşti se va purta în limba maghiară cu excepţia acelor jurisdicţiuni, care se servesc de amândouă limbile. In acest caz se poate purta corespondenţă şi în limba română.

5. In toate şcolile deja existente şi în acelea pe care Statul le va înfiinţa în viitor pentru Români, limba de predare va fi cea românească.

6. In cazul când la judecătoriile de primă instanţă se vor introduce juraţii sau procedura verbală, se va admite pentru procedura juridică principiul de sub art. IV.

7. Fiecare Român are dreptul de petiţionare în limba sa.

8. Românii de rit oriental se bucură de aceleaşi drepturi ca şi credincioşii celorlalte religiuni, în privinţa administraţiei autonome a bisericilor şi şcoalelor lor. Sunt deci neatârnători de clerul sârbesc şi-şi aleg liber episcopii, a căror căpetenie poartă titlul de patriarh.

9. O secţiune specială va funcţiona în ministerul de instrucţie publică pentru credincioşii bisericei ortodoxe. Ea va fi alcătuită numai din Români greco-orientali.

10. Şcoalele şi bisericile acestei biserici se bucură de aceleaşi drepturi ca acelea a celorlalte rituri.

11. Ele administrează fundaţiunile bisericilor şi şcolilor lor.

12. Se va înfiinţa pentru dânşii o facultate de teologie specială pe lângă Universitatea din Pesta.

13. După o prealabilă încunoştinţare către guvern şi cu consimţimântul acestuia, Românii se pot întruni în fiecare an pentru discutarea afacerilor bisericeşti şi şcolare sub înalta supraveghiare a unui comisar al guvernului.

14. In districtele unde limba română este în majoritate, comanda gardei naţionale se va face în românește.

15. Ei pot ocupa ca şi ceilalţi cetăţeni orice funcţii

www.dacoromanica.ro

publice; trecutul nu poate fi în această privinţă, nici o piedică.

16. Românii cari luptă contra Ungurilor vor preda două săptămâni după semnarea acestui tratat, armele lor celei mai apropiate autorităţi civile sau militare.

17. Guvernul maghiar acordă amnestia completă, tuturor Românilor cari sunt compromişi în evenimentele anterioare şi cari îndeplinesc condiţia stabilită în articolul de mai sus.

18. Insurgenţii români depun, după părăsirea armelor, jurământul pe *independenţa Ungariei;* cine nu va presta acest jurământ două săptămâni după încheierea tratatului pierde dreptul la amnistie; aceeaşi penalitate va lovi pe acei cari nu vor depune armele până în termenul fixat de art. XVI.

In adevăr un document foarte curios! Nu ştim dacă trebue să râdem de prostia Valahilor sau să plângem nemăsurata laşitate a acelor cari au putut să conceapă un astfel de document. Valahii trebuesc dispreţuiţi că au refuzat (sau au pregetat prea mult) să primească aceia ce ei consideră ca idealul lor, crearea unei Daco-Românii. Guvernul unguresc merită să fie stigmatizat, căci vroia să sacrifice prin câteva trăsături de condeiu, D-zeu ştie din ce motive, tot ce Bem şi eroii ardeleni câştigaseră în luptele de până acum. *Căci unde se găsea în Transilvania, afară de ţara Saşilor şi a Săcuilor, un comitat unguresc, unde majoritatea nu se compunea din Valahi, şi unde deci Ungurii n'ar fi fost nevoiţi să devie Români?*

Şi Valahii în enorma lor majoritate n'ar fi strivit oare şi pe Săcui şi pe Saşi? Astfel de propuneri n'au putut să se nască decât într'un creer nebun sau într'un suflet laş, care se temea de loviturile cnutului rusesc.

Se dorea pacea şi ea ar fi fost binevenită, dar nu cu preţul propriei sale naţionalităţi!

Ori fost-a el mai mult filantrop decât om de stat, pentru a răscumpăra răsbunarea cu preţul a astfel de jertfe nebune? Un adevărat noroc că Valahii, în prostia lor, sperau şi mai mult dela bunul împărat şi au lăsat să sboare pasărea, ce li se întindea.

Ardealul ar fi fost pierdut pentru totdeauna pentru Ungaria, dacă sistemul acestui tratat s'ar fi executat, şi caracterul nostru loial unguresc nu ne permite să admitem

www.dacoromanica.ro

că acestea n'au fost decât promisiuni zadarnice, cari s'ar fi modificat în caz de izbândă! *Szemere, prin aceasta, a pus vârf preziden̦iei sale ministeriale.*

Am văzut la începutul acestor evenimente, că dela Decembrie 1848 până la Februarie 1849 înțeleptul locotenent-colonel Beke a fost însărcinat cu comanda neînsemnatului corp de observație unguresc din Zarand, că în cursul evenimentelor însă Beke a fost trimis împreună cu trupele sale la Deva pentru a lua parte la bătălia dela Piski și la celelalte lupte ale campanii din Transilvania. In locul lui Beke se formă la Oradea Mare un' nou corp de observație, a cărui sâmbure îl formase 800 de legionari nemți legiunea capului de mort și cu a carui comandă fu însărcinat maiorul Koloman Gutah, demisionat din armata lui Bem, un lăudăros, dar foarte nul ca militar. Acest om a dovedit absoluta sa nulitate militară. El n'a fost în stare să înainteze în lunile Martie și Aprilie decât dela Vașcău până la Brad, depărtare de câteva mile germane și accasta într'o epocă când izbânzile lui Bem răcoriseră mult fanatismul Valahilor și când acestia nu se arătau decât în întunecimea pădurilor și se țineau la mici depărtări de locurile unde se aflau trupele ungurești. Pentru cunoașterea faptelor sale puțin glorioase reproducem aci buletinul său scris cu multă îngâmfare.

Közlöny [1] No. 75 din 10 April.

Raportul maiorului și comandantului de trupe Kolaman Gutah din 4 April 1849 din Körös Banya (Baia-de-Criș) către comisiunea apărarei naționale:

„La 2 a acestei luni am atacat dângă satul Lankoj din comitatul Zarand hordele valahe întărite cu grăniceri rebeli, luînd dispoziția ca corpul meu, împărțit în trei secții, să se concentreze la Boița și să înconjure astfel pe Valahi. Aceasta nu-mi-a reușit, căci o secție care plecase sub comanda căpitanului Liptay cu 16 ore înainte, a ajuns-i totuși prea târziu; hoardele valahe au fugit din fața mea în goană repede și nebună și am fost nevoit să mă

[1]) Közlöny era "Monitorul Oficial" al Guvernului maghiar.

www.dacoromanica.ro

mulţumesc cu urmărirea lor până în comitatul Hunedioara, unde am ocupat poalişul dintre Brănişca şi Boiţa.

In această luptă care a ţinut o zi şi jumătate, corpul meu n'a avut nici un rănit; duşmanul a pierdut în afară de 100 de morţi, 25 de puşti, ceva muniţii păstrate în vase de pământ şi mai multe bucăţi de pânză groasă, ascunsă în păduri.

In urmă corpul meu se îndreptă spre oraşul de munte Boiţa. Acesta 'mi trimise doi delegaţi, cu comunicarea, că orăşenii erau gata sa primească condiţiunile mele şi sa se supună guvernului maghiar, dacă mă voi mulţumi a-i considera, recunoaşte şi trata ca cetăţeni pacinici.

Le formulai condiţiunile mele şi ei se depărtară. După trecerea timpului stipulat şi după ce îndreptasem marşul trupelor mele spre Boiţa, eşiră din nou din oraş 4 deputaţi comunicându-mi că locuitorii primesc condiţiunile şi sunt gata să le execute în timp de 5 zile.

Părăsii Boiţa şi mă îndreptai spre Szarapez, Mihaileni şi Buceş, unde conducatorul Valahilor Buteanu se întărise în redute cu o hordă de Valahi ajutată de un batalion de grăniceri, tot Valahi. L'am atacat cu tot focul de tunuri îndreptat contra mea şi am pus mâna pe reduta. Buteanu a fugit.

In una din aceste redute găsii 200 de vite, 10 masuri de slanină, 6 cai valahi, 50 de capre şi tot atâtea oi, 80 de băniţi de grâu, 3 căruţe pline cu porumb şi mai multe căldari furate; totul a trecut în mâinile noastre. Mai multe sute de Valahi au fost ucişi şi adunătura speriată a fugit peste munţii din stânga Abrudului.

Din trupele mele n'a căzut decât *un singur* om din batalionul 27.

Deocamdată aştept realizarea promisiunilor locuitorilor din Boiţa; în caz când acestea nu vor fi îndeplinite în timpul fixat, voi continua operaţiunile.

Trebue să mai adaug, că am făcut prizonier pe unul din conducătorii adunărei valahe, anume Niculae Cretzu, aşa zis maior; acest erou mi-a promis că în schimbul vieţei sale, îmi va arăta toate ascunzătorile tovarăşilor sai.

Din astfel de mizerabili şi laşi se compun iubiţii fraţi de arme ai Camarilei!"

Astfel se termină raportul.

www.dacoromanica.ro

Se pare însa ca maiorul Gutah s'a odihnit prea mult pe laurii săi în Baia-de-Criș și Boița, caci îl găsim, fără ca să fi întreprins ceva între timp, la 20 April la Brad, unde lansă o proclamație către Valahi, în care le recomandă pace și ordine, amenințând cu grea răsbunare, pe toți aceia cari nu se vor supune guvernului. Nu voim să plictisim pe cititor cu acest document puțin important pe care îl poate găsi în numărul 90, Közlöny dd. Debseczin din 27 April.

Cu toate multele sale rapoarte, guvernul se apersevă de încetineala maiorului Gutah, și se mai află încă *că acest domn prefera să jefuiască pe săracii locuitori din Baia-deCriș Boița și Brad, adunând averi, decât să lupte în câmp deschis.* El fu deci rechemat și trimis înaintea unui consiliu de răsboi. In locul său a fost numit un oarecare maior Hatvani, o alegere foarte nenorocită.

Hatvani nu avea nici un merit, decât acela al agitațiilor făcute în Oradea mare și alte localități, pe care merit îl împărtășeau cu el atâția advocați în detrimentul binelui public. Se bucura însă de o mare popularitate, adunase 6 800 voluntari și fusese numit comandant cu rangul de maior. Voluntarii săi fiind trimiși la Brad, i se dădu totodată și comanda la-începutul lui Mai. El repetă la Baia-de-Criș și Brad *faptele predecesorului său* și se hotarî, când ofițerii deveniseră nerăbdători, sa dea o lovitură spre Abrud, tocmai atunci când Dragoș conducea tratativele cu rebelii la Gâmpeni.

Gutah dispăru după scenă și cu el și corpul lui, căci nici în Közlöny nici în alte surse ungurești nu putui sa gasesc nici o urmă despre el, și Hatvani a aparut la Brad numai cu 800 de oameni din care 400 cu arme de foc, contrar altor afirmațiuni. Aceasta pare să fie toată cauza ezitărei lui de a începe operațiunile. In fine se hotărî să plece la întâmplare spre Abrud peste munții dela Buceș.

Poate că dânsul spera în reușita tratativelor cu Dragoș, și în acest caz el ar fi fost primul care ar fi tras foloase. Marșul său s'a făcut de altfel fără ca să se fi luat nici o precauțiune militară. El n'a întâlnit nicăiri opunere. Valahii păreau că sunt dornici de liniște.

La 16 Mai Hatvani ajunse cu trupa sa, care înumara 1500 de oameni, la Abrud, aresta acolo, *călcând abia încheiatul armistițiu*, câțivă fruntași valahi și-i împușcă.

www.dacoromanica.ro

A ramas acolo dela 16 18, când a înțeles însfârșit că cu trupe atât de puțin numeroase nu se poate menține și că va da prada răsbunărei Valahilor pe locuitorii maghiari. La 18 o șterse în fine și era timp[1], căci abia plecase de un ceas sau doua și pe munții din jurul Abrudului rasuna cornul de alarmă, focuri de alarmă se aprinseră pe toata vârfurile munților și în acest timp Abrudul deveni teatrul unor scene sângeroase. Din toate părțile se aruncau asupra orașului neapărat mase de Valahi armați, setoși de sânge, hiene omenești. Locuitorii valahi din oraș au și început să asasineze pe Unguri și să jefuiasca. Acum veneau și masele din afara și groaznicul macel continuă.

Patru mii de Unguri, cari locuiau orașul și-au găsit moartea, numai puțini fericiți au putut să scape. Printre asasinați, și mai pe urmă spânzurat de picioare se găsea și apostolul pacei, deputatul Dragoș. Fiica unui oarecare Georg Tott a fost rupta în bucăți, o femee Marie Szanto a fost siluita până-și dete sufletul, un oarecare Duțu, valah, omorî cu securea pe binefăcătorul său, grație căruia ajunsese bogat, dar care era ungur; s'au deschis mormintele, s'au ars cadavrele și alte multe[2].

Astfel de urmări au acțiunile nechibzuite și o astfel de raspundere își asumă un guvern care încredințează o funcție oricarui aventurier, care știe să se laude.

Abrudul a fost distrus în cea mai mare parte. Hatvany scapă, grație comandantului legiunei nemțești, peste Buceș și Szarapaz către Brad.

Această lovitură reușită și fuga lașă a lui Hatvani, care nici n'ar fi trebuit să vie, sau venind trebuia să se menție până la ultimul om, redeșteptă îndrasneala Moților, ducând-o până la încăpățânare și la refuzarea despretuitoare a tuturor ofertelor de pace. Ei au organizat acum sub conducerea ofițerilor[3] armatei imperiale refugiați la ei, un răsboiu de hărțuială, unic în felul său *care ține până la sfârșitul evenimentelor din Ungaria* și care avu, deși de natură defensivă și fără splendide re-

[1]) Aceste date se referă la a doua luptă cu trupele lui Hatvani.
[2]) Numai minciuni ungurești, menite să atenueze barbariile comise de ei.
[3]) Poate a căpitanului Ivannovich?

www.dacoromanica.ro

zultate momentane, rezultate prea simțitoare și pline de urmări pentru Unguri, ca istoria să nu acorde acelor conducători necunoscuți meritata recunoștința militară. Însă nu trebue să uităm că aurul pe care Iancu îl împărția cu mână darnică acestor oameni, împărțirea prazei, noutatea vieței plină de aventuri, și frumusețea extraordinară a femeilor acestei țări muntoase au fost unele din motivele cele mai principale ale acestor domni.[1]

Atacurile repetate ale acestui războiu de guerilla, la Nord contra localităților Mărișel, Huedin și Gyalu, la răsarit contra Aiudului, Bărăbanțului, Ighiului etc. *au nimicit cu totul puterea Ungurilor*, le-au rapit de multe ori mijloacele de hrană și au ajutat mai ales castelul Déva, *care n'a putut-să se menție atât de mult, lecât grație manevrelor Valahilor.*

La 9 Iunie, maiorul Csanadi, comandantul unui grup de voluntari, a fost atacat de 4000 de glotași și valahi, între cari și moți bine armați. Inamicul ocupase înălțimile Hălmagiului și se menținu în aceste poziții timp de trei ceasuri, când în sfârșit a fost nevoit să se retragă după o aprigă luptă de trăgători. El pierdu mai mult de 100 de morți și cel puțin tot atâția răniți, pe când voluntarii noștri n'au avut decât 6 oameni ușor răniți (Közlöny No. 135 din 19 Iunie[2]).

Ungurii au atacat foarte des aceste trupe, dar necunoștința terenului, noutatea acestui fel de lupte, lipsa de exerciții a comandanților, și în parte chiar lipsa totală a cunoștințelor militare la aceștia au fost cauzele că ei n'au putut trece niciodată dincolo de o linie anumită a dealurilor.

Dincolo de această linie nu mai erau drumuri nici poteci și fiecare tufiș, fiecare copac, fiecare stâncă ascundeà pe dușmani, cari pe drumuri cunoscute numai de ei ne căzeau în spate, iar micile armate ungurești trebuiau să lupte din răsputeri pentru a scăpa din strânsoare, ceeace nu se putea face fără pierderi destul de simțitoare.

---

[1]) Iancu cumpăra cu banii părintelui său pâine pentru locuitorii munților și nu putea să împartă nimănuia bani.

[2]) Czecz vrea să vorbească aci probabil de apărarea trecătoarei descrisă în raportul lui Iancu. El confundă însă datele.

www.dacoromanica.ro

Maiorul Hatvani căpatase în decursul a 2 până la 3 saptamâni, aproximativ până pe la începutul lui Iunie, ceva întăriri înarmând după cât fu posibil corpul său de voluntari. El avea cam 400 de legionari cap-de-mort, 600 voluntari și 300 infanteriști săcui și o jumătate de escadron cavalerie cu 4 tunuri. Crezându-se destul de puternic sa încerce o nouă ofensivă contra Abrudului și mai departe spre Câmpeni, porni în marș, la începutul lui Iunie, prin Blejani. După un marș extraordinar de obositor peste muntele Vulcan a ajuns în Valea Corniţa, pe malurile căreia drumul formează un defileu de o jumătate de oră. Pe acest drum săpat în stâncă, care are deoparte prăpastia Corniţei, de alta stânci imposibil de urcat, sosi Hatvani după trei zile la Abrud.

Orașul era pustiu; puținele case scapate din incendiu ofereau adapost soldaţilor obosiţi, dar hrană deloc. Hatvani uitase când a combinat planul său strategic să se îngrijeasca de hrana trupelor sale; în timpul marșului proviziile se terminaseră și acum armata era silită să se hranească cu rădăcini. Situaţia era din cele mai triste și totuși Hatvani a rămas o zi întreagă în orașul devastat, trupele sale ne mai putând înainta de oboseală și foame. In noaptea spre 10 Iunie răsună iarăși fatalul corn de munte; pe toate înalţimile s'au reaprins iarăși focurile de alarmă și la răsăritul soarelui masele de Valahi s'au năpustit asupra sarmanilor Unguri ca avalanșele distrugătoare, cu acel zgomot înfiorător, de care uzeaza întotdeauna acel dușman când vrea să sperie inamicul, chiar când acesta este mai puţin surprins și mai puternic, ca și când Valahii ar fi fost cu câteva mii mai numeroși. Hatvani își pierdu capul, cum se întâmplă de obicei cu astfel de eroi; lipsa lui de curaj s'a transmis și asupra trupelor și toate încercările comandantului legiunei cap-de-mort, să le îmbărbăteze, să reziste atacului au fost zadarnice.

După câteva împușcături schimbate cu inamicul, toţi au fugit în cea mai mare dezordine, împrăștiindu-se în toate direcţiile. Retragerea a fost îngrozitoare, căci pretutindeni podurile peste torente erau distruse, drumurile baricadate și deoparte și de alta, fiece pom, fiece tufiș, fiece stâncă era ocupată de pușcași valahi.

Infanteriștii au aruncat raniţele, cartușierele, puștile

www.dacoromanica.ro

şi s'au refugiat în paduri, cerând ertare Valahilor. Aceştia însă îi masacrau fără milă, îi desbrăcau în pielea goală şi îi aruncau în prăpastie. Până la defileul Cerniţa escadronul de cavalerie, comandat de bravul *capitan Csutak* reuşi să salveze cele 4 tunuri, aci însă o adevărată grindină de pietre, gloanţe, săgeţi şi lănci îi sili sa nu se gândeasca decât la scăparea vieţei, căutând sa străbată cu orice preţ printre hordele care închideau defileul. Tunurile au fost lăsate în mâna Valahilor, care au macelărit pe tunarii rămaşi lângă ele. Hatvani fugise cel dintâi cu câţiva aghiotanţi şi tunari, strigând „sauve qui peut" şi scăpă prin satul După piatra la Hălmagi. Din întregul său corp n'au scăpat decât 3 400 oameni cari au ajuns la armata colonelului Forro, care asedia Déva, în cea mai precară situaţie. Astfel se sfârşi şi această a doua expediţie a lui Hatvani care, neavând o bază serioasă, se prăbuşi în neant, şi nu avu decât desavantajul că Valahii, prin cucerirea tunurilor, au devenit şi mai obraznici şi mai sângeroşi, şi mai îndrăzneţi.

Aceasta activitate a Valahilor trebuia însă să înceteze. După capitulaţia cetăţei Déva, generalul Czetz, comandant al trupelor din Transilvania, alese 6000 de oameni cu 20 tunuri şi o baterie de rachete pentru a sdrobi pe Valahi. Colonelul Forro, un militar practic, cu sânge rece, înalte calităţi intelectuale şi un curaj liniştit şi neobisnuit era să ia comanda lor şi să procedeze după urmatorul plan. Atacul contra citadelei naturale a inamicului trebuia să fie dat în acelaşi timp de către cele 3 brigăzi, şi anume dela Déva, peste Brad, Abrud spre Câmpeni sub comanda colonelului Forro însuşi; dela Alba Iulia peste Zlatna spre Abrud pentru a se uni cu trupele colonelului Forro, sub comanda locotenentului colonel Beke; dela Banfi-Hunyad sau Gyalu peste Măgura spre Câmpeni, sub comanda colonelului Kemeny. Intervalul dintre 15 şi 20 Iunie era destinat pentru această operaţie, care ar fi avut avantajul să împartă puterile Valahilor prin acţiuni convergente, luîndu-le putinţa de a ataca brigăzile noastre cu toată puterea, una după alta, şi de a le distruge.

Dacă totuşi ei ar fi încercat acest lucru, distanţa fiind eam aceiaşi în toate trei direcţiile, ar fi fost posibil celorlalte două brigăzi să sară la tunetul tunurilor pe tea-

www.dacoromanica.ro

trul luptelor să cază în spatele sau în flancul Valahilor. Este drept că brigăzile ar fi trebuit să fie ceva mai numeroase şi că pe acele timpuri nu prea aveam la dispoziţie trupe mai numeroase.

In acest timp, Bem sosi în Transilvania şi schimbă planul dupa sistemul sau, împrumutat dela Napoleon, de a ataca cu forţe mari, transmiţând în acelaş timp comandamentul colonelului Kemény, dela energia căruia se aştepta la mari rezultate. Astfel se pierdu un timp preţios şi Valahii au avut libertate să opereze în voie spre Gyalu şi Alba Iulia. Kemény trebuia să opereze dela Brad spre Câmpeni şi să distruga pe Valahi dintr'odată. Greşeala principală fusese însă, că nu se luase în consideraţie sistemul, care constitue baza principală în războaiele de munte, adică sa te pui în posesiunea înălţimilor, şi numai dupa ce le ai pe acestea poţi deveni stapânul vailor. Dacă întreaga armată ar fi operat dela Banfi Hunyad peste înălţimi până la isvoarele Arieşului şi le-ar fi ocupat, Câmpenii, Offenbaia şi Lupşa ar fi căzut dela sine, mai ales dacă corpuri secundare ar fi ocupat Bradul şi Gioagiu. Toate celelalte puncte mai principale aveau garnizoane destul de puternice pentru a putea respinge eventualele atacuri ale Valahilor. *Experiantia docet;* în vâltoarea evenimentelor scapă chiar celui mai ager multe, în odaia de studii lângă focul cald al sobei sar în ochi şi unui profan.

Kemeny porni la 3 Iunie din Déva şi trecu Murăşul în aceeaşi zi lângă Şoimoş. Drumul ducea prin văi înguste a caror locuitori se refugiaseră în munţi, spre târguşorul Brad, altă dată atât de vioi, care însă la 4 Iunie nu era decât o ruină. Aici se odihni Kemeny câteva zile, se întari până al 4000 oameni infanterie, 18 tunuri şi o baterie de rachete, şi intră la 8 Iunie la Buceş, în adevărata regiune a munţilor. Trupele mergeau prin văi înguste, prin care tunurile abia puteau să treacă, prin sate pustii, a caror locuitori le hârţuiau încontinuu de pe înalţimi. La 9 Iunie Hatvany trecu peste un munte înalt în faţa Vulcanului, care n'ar fi trebuit să fie trecut decât scara. In ziua următoare găsi drumul închis cu baricade; o zi întreagă se pierdu cu înconjurarea Vulcanului şi abia la 11 Iunie, trupele obosite intrară în Abrudul complectamente distrus, situat între munţi ca în-

www.dacoromanica.ro

tr'o căldare. Aici au fost imediat atacați de Valahi și numai noaptea curmă lupta. Intreaga ziuă următoare au avut loc lupte, fără ca Ungurii să fi fost în stare să silească pe Valahi să primească o bătălie regulata. Iancu fugise cu Valahii săi în munții cei mai înalți luînd cu dânșii toată hrana, distrugând cele lăsate în urma, împreună cu fântânile. Astfel vroia el să croiască lui Kemeny aceeași soartă ca și lui Hatvani. Dar Kemeny avea prea multă experiență pentru a cădea în căpcană. El renunță deci la marșul spre Câmpeni și după ce stătu 2 zile în Abrud în mizeria cea mai mare (soldații sai fierbeau burueni, pentru a avea ceva cald în stomah, încălțămintea era stricată cu desăvârșire și ei trebuiau să meargă cu picioarele goale), încercă, văzând inutilitatea unui popas mai lung, să-și croiască o cale peste Zlatna catre Ighiu.

La 16 Iunie, ora 12 din zi, pe o căldură insuportabilă, începu marșul dela Abrud printr'o trecătoare lunga de 4 mile. Pe când Ungurii se căsneau să repare la Bucium un pod stricat, ariergarda avu să lupte greu cu dușmanul ce năvălea din văile laterale; în această luptă batalionul 11 pierdu el singur 120 de oameni.

Colonelul Forro și batalionul 11 au fost aceia cari prin energia lor au salvat tunurile lui Kemeny, căci acesta înconjurat de Valahii, cari stricaseră toate drumurile și podurile, trebuia să-și facă drum cu baioneta, pe când Forro și batalionul 11 ținu în loc o zi întreaga pe foarte numerosul dușman, care ataca din toate părțile, *salvându-se astfel pe sine și onoarea armelor ungurești*..

In seara zilei de 16 Iunie, sosi Kemeny la ruinele Zlatnei unde trupele s'au odihnit întru câtva; a doua zi ele au ajuns în câmpie și în orașul Ighiu, locuit de Maghiari, nu departe de Alba Iulia.

In același timp avea să aibă loc un atac simultan dela Gyalu și dela Huedin spre Mărișel. Nu exista însă o unitate în comandament; un tânăr magnat neexperimentat obținuse comanda dela Bem și dădea ordine dela Cluj. Acestora urmau contra ordine și rezultatul a fost dezordine. Acei din Gyalu primiseră în ziua anumita contraordine, acei din Huedin au pornit în conformitate cu ordinul primitiv, au fost însă înconjurați la Mărișel și distruși în cea mai mare parte; numai puțini au scăpat

www.dacoromanica.ro

Cu această ocazie căzu şi tânărul Demostene Vasvary, cunoscut din zilele de Martie 1848 la Pesta, care luptă ca un leu, până când îl uciseră câteva gloanţe de după nişte tufişuri. O doamnă ungară cumpără în Iulie cu bani mulţi cadavrul său dela Valahi, şi-l înmormântă în cripta sa familiară[1]).

După această expediţie nenorocită, Ungurii s'au ţinut în defensivă, apărându-se contra atacurilor valahe la Alba Iulia, Déva, Cluj şi Turda. Valahii la rândul lor, se liniştiră, aşteptând succesul armatelor ruseşti.[2]).

Bem[3]) primise încă la Sibiu după cucerirea Transilvaniei, ordin să pornească în Banat, pentru a curăţa şi această parte a Ungariei de duşmani. Dela Braşov execută acest ordin, însă cu totul din alte motive,—pe care le vom arăta mai jos - decât acele ale lui Kossuth. Inainte vroia însă să blocheze cel puţin Alba Iulia, dar nu putu s'o silească să se predea. Pentru a-şi ajunge acest îndoit scop se repezi cu trupele sale la Sibiu, după a doua luptă dela Turnul Roşu, şi porni corpul destinat pentru Banat, sub comanda colonelului Ion Banfi, şi înconjură Alba Iulia cu trupele colonelului Kemeny aduse dela Cluj peste Turda şi Aiud, ocupând localităţile Portus, Drâmbariu şi Barabanţ. In urmă atacă cetatea cu întreaga sa artilerie, în ziua de 31 Martie 1849, cerând predarea ei. Comandantul, colonelul August refuză predarea şi astfel începu un asediu în regulă.

Corpul de asediu se compunea din:

Infanterie

Batalionul 32	1000 oameni
2 batalioane cadre	1200 „
Voluntari din scaunul Arieşului	200 „
Total	2400 oameni

Cavalerie

1 Divizion de Huzari de rezerva	160 oameni
Călăreţi voluntari din Arieş	60 „
Total	220 oameni

[1]) Românii nu cunosc acest fapt; din contră ei afirmă că Vasvari este îngropat în munţi împreună cu trupa sa.
[2]) Ei apărau trecătorile munţilor lor.
[3]) Din capitolul 12.

www.dacoromanica.ro

Artilerie

La început numai 7 tunuri de 6 livre, la care se mai adăogară în urmă 4 tot de 6, 3 de 3 livre, 2 de 24, 2 de 30 şi 2 de 60 livre, aduse din Arad.

Corpul era mult prea slab, pentru a putea să atace cu succes cetatea, din care cauză Valahii sub comanda lui Iancu au ocupat încă dela început forturile exterioare, de unde se puteau uşor aproviziona cu muniţiuni. Cu comandamentul şi conducerea asediului a fost însărcinat la 20 Aprilie aghiotantul general al ministerului de răsboiu, colonelul Stein (astăzi în Turcia sub numele de Fechad Pascha), celebru din cauza vastelor sale cunoştinţi şi a energiei sale.

Colonelul Kemény fu din nou numit comandant în Cluj.

Garnizoana cetăţii era compusă din 2000 de trupe *regulate valahe*, câteva compănii săseşti şi o jumătate de escadron din regimentul Max chevaux legers. Comandamentul, îmbolnăvindu-se guvernatorul, îl avea colonelul August, comandantul dela Mureş Oşorhei, acelaşi care furase [1]) împreună cu soţia sa bijuteriile doamnelor din Mureş Oşorheiu; el avea deci toate motivele ca să nu vie în contact cu Ungurii îndârjiţi contra lui. Puchner găsise deci şi aci, ca şi Windichgraetz la Buda, pe omul, care, personal compromis, avea tot interesul ca să ţie cetatea cât de mult. De altfel el era bătrân şi slăbit, dar foarte activ, şi lipsa lui de cunoştinţe era suplinită de ofiţerii de artilerie şi geniu aflaţi în cetate. Fără îndoială că cetatea ar fi fost luată de Bem încă din Aprilie; acesta avea însă planuri strategice mult mai mari şi guvernul unguresc era prea semeţ ca să se gândească la reducerea unei cetăţi. Bem primi deci ordinul să pornească spre Banat, lăsând Alba Iulia şi pe Valahi în voia soartei. La început comandă aci colonelul Kemény, care făcu tot posibilul să ţie în frâu garnizoana cetăţei, mai ales că aceasta, se menţinea liniştită, după ce câteva eşiri au fost respinse cu succes. In Aprilie, guvernul însărcină cu asediul pe colonelul Stein. El poseda cunoştinţe, inteligenţă şi practică militară, din nenorocire

[1]) Se cunoaşte valoarea acuzaţiilor aduse de Unguri ofiţerilor şi credincioşilor împăratului.

www.dacoromanica.ro

nu avea parcul de artilerie necesar şi trebui să se mulţumească cu înconjurarea cetăţii după toate regulele artei. Stein creă cu mare energie un mic corp de asediu, îl recrută şi-l înarmă, înfiinţă la Mureş Portus un atelier de reparat armele, fabrică cremene, aduse bombe din Hunedioara şi Russberg, construi baterii de mortiere şi aduse din Oradea o baterie de rachete; cu toate aceste pregătiri un asediu propriu zis a fost însă imposibil. Abia după caderea Aradului şi Dejului, primi Stein 4 tunuri de 24 şi 4 mortiere; dar mijlocul lunei Iunie sosise şi deci momentul cel mai favorabil trecuse. Cu toate acestea o grabnică cucerire a şanţurilor cetătei ar fi putut duce şi acum la un bun rezultat, dar pe-de-oparte Iancu [1]) neliniştea în continuu corpul de asediu, pe de alta Ruşii erau deja în Ardeal şi în sfârşit Stein mai pierdu câteva săptămâni, cu pregătirea bombardamentului. Acesta a avut loc la jumătatea lunei Iulie. După un bombardament de 24 ore, monetăria, palatul episcopal, arsenalul, observatorul Bathori şi casarma au fost prefăcute în ruine şi când Stein ceru predarea cetăţii, primi răspunsul că onoarea militară nu era încă satisfăcută.

Acum toţi credeau, că bombardamentul se va repeta cât de curând, dar lipseau bombele şi garnizoana cetătei aflase despre înaintarea Ruşilor; Alba Iulia era perdută pentru totdeauna. Dacă vinovat este Stein sau guvernul, este greu de spus; atât este sigur, că Stein a desfăşurat pe timpul întregului războiu o activitate extraordinară, era stimat pe drept şi nu vroia decât binele, cu toate că ignoranţii şi invidioşii începeau să califice cu invidie purtarea sa cavalerească faţă de garnizoana Alba Iuliei.

Putem să afirmăm însă, că Stein ar fi pătruns în cetate de mult încă, dacă i-s'ar fi pus la dispoziţie la vreme mijloacele necesare astfel însă soarta se pronunţă contra noastră, căci Ruşii ne-au silit mai târziu să renunţăm la asediu.

Cu asediul castelului dela Déva a fost însărcinat colonelul Forro, care avea la dispoziţia sa aproximativ 2000 de oameni şi 6 tunuri. Castelul, care se crede că există de pe vremea lui Traian, este aşezat pe malul stâng al

[1]) Czetz confundă aci pe Axente cu Iancu, ca şi mai sus.

www.dacoromanica.ro

Murăşului pe o stâncă înaltă de 800 de picioare, ca un adevărat cuib de vulturi şi domină atât oraşul Déva, cât şi şoseaua care şerpueşte în vale. El are ziduri groase, ridicate abia la 1848, este mic, dar, din cauza situaţiunii sale, foarte greu de cucerit. Colonelul Forro ocupase, la plecarea lui Bem în Banat, cu 1500 2000 de oameni oraşul Déva şi înălţimile înconjurătoare şi ceruse comandantului castelului, locotenentul Kudlich, predarea acestuia. Acesta însă, încredinţat de generalul Leiningen, că va primi în curând ajutor, refuză categoric, salutând cu gloanţe corpul asediator cât şi oraşul. Comandantul castelului merită din punct de vedere militar întreaga noastră laudă. Căci el a fost în stare să se menţie 4 săptămâni contra colonelului Forro, cu o garnizoană numai de 200 oameni, cu merinde puţine, fără apă de fântână (castelul nu avea decât o cisternă), trei tunuri şi puţine arme. In acelaşi timp el ţinu pe locuitorii Devei încontinuu în respect şi pe Valahi îi făcu vigilenţi. Două persoane nu puteau să meargă împreună pe stradele Devei, nici să ardă noaptea o lumină, sau să apară un honved pe stradă, căci imediat sbura un glonte din castel, silind pe paşnicul cetăţean să-şi caute aiurea un loc de odihnă. Era aceasta de multe ori o cheltuială inutilă a pulberei, o fanfaronadă militară; dar Valachii ereau încântaţi şi efectul ce se producea asupra lor, era principalul. Forro nu putu să facă ceva contra garnizoanei, căci artileria de asediu, nu-i sosi decât la sfârşitul lunei Mai. Când artileria sosi, Kudlich nu mai avea merinde, trupele suferind de scorbut, au început să dezerteze, silind pe valorosul militar să capituleze, în condiţiuni foarte onorabile. El predă castelul la 27 Mai, părăsindu-l cu onoruri militare; bolnavii şi raniţii săi au rămas în grija Ungurilor care plătiră soldaţilor săi solda pe o lună, liberi să se retragă după depunerea armelor, spre Timişoara.

[1]) Lüders a rămas până la 11 August în Sibiu, când porni spre Mercurea. Intre această localitate şi Sebeş se întâlni cu avangarda lui Stein, care se retrase spre orăşelul de mai sus, după o luptă scurtă. Stein adunase în iuţeală trupele sale şi aştepta cu 7 batalioane infan-

[1]) Din capitolul 15.

www.dacoromanica.ro

terie. 600 calareţi şi 18 tunuri atacul duşman, pe înaltimile din jurul Sebeşului. Lüders se aruncă cu puteri întreite asupra lui Stein, nu putu însă să-l urnească din loc. Un atac al cavaleriei ruseşti fu respins de un atac omorâtor al artileriei. Dar numărul duşmanului era mare. Stein se retrase deci în cea mai perfectă ordine, lua poziţie pe înaltimile dintre Alvinţ şi Pianul săsesc şi mai respinse acolo încaodată atacurile grozave ale cavaleriei ruseşti.

Intretimp 500 de Cazaci se furişara până la Pianul-sasesc şi apariţia acestora în spatele Ungurilor, cauză retragerea lor, pe când Lüders repeta grozavele sale atacuri de front. Stein se retrase însă în buna ordine, luptând neîncetat, prin Oraştie şi Piski spre Déva. Aceasta batălie costă de ambele parţi o mulţime de oameni. Lüders intră la 14 August în Oraştie, şi împinse avanposturile sale până la Piski. Stein staţiona în defileul dintre Déva şi Dobra lânga satul Leşnic când Bem reintră în Ardeal.

Bem era foarte înfuriat, că Stein nu menţinuse cu orice preţ podul dela Piski şi părăsise chiar Déva. Insa acest castel sărise în aer împreună cu 100 de honvezi din cauza manipulărei neprevazătoare sau trădatoare a unei mine. Sosind la Leşnic, Bem află de starea mizerabilă în care se afla armata din Ardeal. Stein, un ofiţer capabil, era foarte nepopular în cercurile armatei şi trecea pentru mulţi, deşi pe nedrept, ca trădator. Bem convocă la Leşnic pe ofiţerii superiori, le comunică trădarea lui Görgey, caută să le infiltreze curaj şi numi pe colonelul Beke comandant al corpului. Intre timp trupele dela Făget se retrăseseră spre Dobra şi exemplul lor cauza dezertarea în masă a celorlalte, sub pretext că pacea era încheiată, şi ca erau ţinuţi fără motiv departe de casele lor. Ceilalţi au fost prinşi de patrulele austriacilor şi recrutaţi, alţii jefuiţi şi asasinaţi de către moţi.

La 17 August s'a convins şi Bem că cu resturile democratice ale armatei, altă dată atât de bine organizată, nu se putea obţine altceva decât o retragere spre Turcia, retragere care trebuia însă câştigată prin luptă contra coloanelor ruseşti care ocupau trecătoarea dela Déva. Un ofiţer de încredere ungur trebuia să apere cu 4 tunuri retragerea contra Austriacilor. Armata, numărând

www.dacoromanica.ro

abia 600 oameni, porni contra celor 25.000 de Ruşi din Déva, hotarâtă să-şi croiască un drum printre ei. Ruşii s'au retras din Déva, înspăimântaţi de atitudinea energică a lui Bem faţă de un parlamentar al lor şi în ziua de 18 August, Ungurii au intrat în Déva. Ruşii, sub comanda lui Lüders, au propus un armistiţiu de 24 ore, care a fost primit. Când însă ofiţerul lăsat la Dobra, să apere retragerea contra Austriacilor raportă ca toţi oamenii sai au dezertat, afară de nouă, observă şi Bem ca o scapare a armatei demobilizate era şi acum imposibila. Bem se aşează la Déva în mijlocul drumului, rugând ordonând, conjurând pe honvezi să-l urmeze, şi să cază mai bine în luptă onorabilă, decât sa fie spânzuraţi de mercenarii austriaci. Totul în zadar însă; descurajarea era prea mare, nici un Dzeu n'ar fi putut să salveze armata! Atunci Bem trecu comanda colonelului Beke, care trebuia să capituleze la sfârşitul termenului fixat prin armistiţiu, iar el se hotărî să pornească spre hotarul turcesc prin Rusberg, pe drumuri de munte. In ultimul moment, 10 ofiţeri din batalionul 37 de honvezi s'au prezentat cu drapelul lui Bem zicându-i:

„Veczey a depus armele, oamenii noştri s'au împrăştiat; am salvat simbolul sfânt al onoarei pe care vrem sa-l ducem sub comanda d-tale, generale, pe câmpul de batae pentru serbarea morţii". Bătrânul general îi îmbraţişa plângând. Beke depune armele la Piski. Curioasă întâmplare a soartei! Dela Jilău şi Huniedoara porni faima armatei din Ardeal, atinse la Piski culmea gloriei sale şi tocmai acolo au fost siliţi să depue armele nobilii luptători. *O vanitas rerum!* La 19 August, la amiază, porni Bem cu Guyon şi 20 de ofiţeri, întovarăşit de 2 companii de elită şi câteva sute de husari din Palatinat spre Leşnic, unde se întâlni cu Stein. Acolo se sui pe cal, luînd cu sine puţinul său bagaj şi trecu munţii pe poteci ascunse, fără un creţar în buzunar, spre hotarul turcesc. Trupele staţionate la Déva sub comanda lui Lazar s'au predat generalului Simbschen, cărui exemplu a urmat apoi şi corpul dela Haţeg. Nu mai exista o armată ungurească, *Finis Hungariae!*

www.dacoromanica.ro

OPERAȚIUNILE DIN NORDUL TRANSILVANIEI

www.dacoromanica.ro

DESPRE

OPERAȚIUNILE DIN NORDUL TRANSILVANIEI [1]

(Dorna în Bucovina, 18 Ianuarie). Comandamentul militar al țărei arăta încă în Octombrie 1848 încredere și bunăvoință pentru manoperile partidului unguresc și numai atitudinea hotărâtă și unanimă a Românilor si a Sașilor a fost singurul mijloc de a slăbi, dacă nu a împiedica înarmarea Maghiarilor în Ardeal. Pericolul pentru cauza imperială se apropia însă tot mai mult; trupele din Transilvania erau răspândite, dușmanii au știut să profite de această împrejurare, împiedicând comunicațiile regulate. Provincia fusese împărțită din punct de vedere militar în 2 părți. Locotenentul-colonel Urban n'a primit însă timp de 5 săptămâni decît ordine semi-oficiale; fiind desemnat ca comandant strategic în partea de nord, el a fost lăsat în voia soartei și a capacității sale.

Celei de a doua adunări a Săculor ținuta în apropiere de Târgu-Murășului, locotenentul-colonel Urban a încercat să se impue cu cele 12 companii ale sale jumătate formând bat. I se afla deja în Ungaria, prin raspândirea știrei că trupe multe sunt în marș din Galiția, prin mobilizarea gloatelor și prin patrule de recunoaștere. Intenția sa era de a atrage asupră-și atenția și întreaga putere a dușmanului, pentru a da trupelor imperiale din sudul monarchiei putința de a se concentra și a-și aduna materialul de răsboi necesar.

Baldacci era pe vremea aceea încă, ca colonel imperial, comandantul regimentului și al brigăzii; Urban era lăsat în voia lui, fără hrană, fără bani, fără legatura cu

[1]) Oesterreichischer Soldatenfreund, No. 13 din anul 1849.

www.dacoromanica.ro

partea de sud a provinciei, în care 2 generali de divizie şi doi de brigada steteau la dispoziţia comandantului suprem.

O mişeleasca-ofertă în scris a adunărei Sacuilor a fost respinsa categoric de Urban; adunarea se adresă într'o a doua scrisoare maiorului Hatfaludi din al 2-lea regiment românesc, a cărui tendinţe maghiare erau bine cunoscute; şi dacă nu intenţia rea, dar de sigur lenea şi comoditatea faceau ca mulţi să fie partizani al acestui maior. Haftaludi ceru la 25 Oct. 1848 trecerea sa la pensie; maiorul Klokocsan ceru concediu din cauză de boala; Urban se gasi deci fără ajutor. Atacurile duşmanului şi înaintarea spre Reghinul-Săsesc începuse, locot.-col. Urban întărit cu trei companii de cordonişti din Bucovina, dădu mici lupte, apoi la 31 Oct. 1848, la Sântivana, o luptă apriga de recunoaştere contra întregei puteri a Secuilor, şi se retrase la 1 Noembrie 1849 pe linia sa de retragere spre Aldorf, ameninţat de duşman cu forţe de 8 ori superioare, pentru a aştepta brigada ce trebuia să sosească din Galiţia sub comanda lui Wardener. Inainte de aceasta retragere foarte reuşită, au circulat svonurile cele mai mincinoase, maiorul Hatfaludi îşi dădu toată osteneala sa descurajeze pe grănicerii din ţinutul cercului; el şi Klohocsan îi sfatuira chiar, să iasă cu steaguri albe înaintea Secuilor şi să se declare pentru unire. La 7 Nov. 1848 se descoperi la Beşeneu un nou complot în regiment; la 10, ajunşi în faţa Dejului, au sosit 4 gradaţi din batalionul reţinut în Pesta, fiind sfătuiţi de partidul maghiar sa convingă trupele să declare, ca nu vor sa lupte contra Ungariei. Locot.-colonelul Urban ştiu sa înlature aceste elemente periculoase şi cuceri repede Dejul şi Gherla, şi, donând din contribuţiunile de rasboiu 4000 de fl. comunelor pentru clădire de şcoli şi biserici, a învins repede spiritul cel rău.

Cucerirea oraşului Muraş-Oşorheiu la 5 Nov. de către corpul de sud restabili legatura cu cel de nord (acum sub comanda generalului Wardener, Urban formând avangarda sa şi un atac general contra Clujului a fost hotarât pentru 16 Noembrie. Urban poposi câteva zile la Gherla, brigada Wardener la Dej.

Baldacci ataca la 13 Noembrie avangarda lui Urban cu puteri mari. Trupele imperiale au primit lupta într'o

www.dacoromanica.ro

a doua poziţie mult mai avantajoasa, au respins pe duşman cu ajutorul bravei divizii de infanterie Baron Sivkovich, recucerira primele poziţii şi inamicul, urmarit numai scurta vreme, o lua la fugă spre Cluj. Brigada Wardener, care n'a putut să se desparta de jumatatea de baterie de 6 funţi, netrimeţând-o în ajutorul lui Urban, sosi la Gherla după terminarea luptei.

Corpul lui Wardener sosise la 16 Noembrie ora 1 p. m. la Apahida în vederea atacului combinat contra Clujului, primi însă în acelaş moment dela corpul de sud înştiintarea ca atacul fusese amânat pentru 22 23 Noembrie.

Lipsa de merinde într'un ţinut distrus de foc şi de jaf, imposibilitatea de a hrăni pe glotaşii ce erau în număr de aproape 10.000 de oameni şi cari înaintau în flancul avangardei, şi imposibilitatea de a-i lăsa în mijlocul campului pe aceste timpuri friguroase, hotărî pe Urban să propue, ca Clujul să fie atacat numai de brigada Wardener, ceeace acceptara atât ofiţerii cât şi trupele, cu toţii animaţi de acelaşi spirit. Clujul fu invitat sa se predea şi la 3 începu intrarea trupelor pâna la Someşfalau, unde avu loc pe întuneric o scurtă lupta de tiraliori, cari ar fi putut să ne fie fatală, căci Wardener se retrase cu artileria şi cavaleria la Valăsut, dar viteazul batalion Parma ocupă cu o parte a gloatei Someşfalau, şi Urban ocupă Apahida; acest fapt determină fuga precipitata a inamicului din Cluj. Oraşul se predă la 17, corpul generalului Wardener intră în oraş la 18, şi la 20 sosi şi generalul Kaliani cu un numar însemnat de trupe din corpul de sud.

Intre timp Dejul a fost atacat şi recucerit de Katona Miclos şi Teleki Sandor cu trupe numeroase.

Urban se oferi, în consiliul ţinut la Cluj, sa goneasca pe duşman din Dej şi porni la 22 Nov. cu 4 bat. şi jum. 5 tunuri şi o divizie de cavalerie contra oraşului. La 24 duşmanul, după o luptă de 4 ore, fu silit sa paraseasca Dejul, cu toate că avea 14.000 oameni şi 16 tunuri, fiind urmarit până la Somcuta-mare.

Inamicul începu să întărească Baia-mare; Urban se hotarî sa atace, şi în urmă să pornească spre trecătoarea dela Ciucia, ocupată de corpul principal al Ungurilor. Pe când facea o recunoaştere spre Catalina, Urban

www.dacoromanica.ro

primi ordin dela comandamentul corpului din Cluj, să plece în marş fôrţat la Cluj, ca sa goneasca pe duşman din Ardeal; în acelaş timp sosind vestea ca duşmanul parasise Baia-mare, marşul trebuca îndreptat spre capitala ameninţată; în 3 ore şi jumătate, Urban sosi la Cluj care nu era ameninţat de loc.

La Ciucia, Şimlaul-Silvaniei, Zalau, Jilau şi Baia-mare se adunara noi forţe duşmane; la 6 Dec. se lua decizia într'un consiliu de rasboiu, ca trupele cari dela 20 Nov. stateau în neactivitate la Cluj, sa fie trimise din nou în lupta împreuna cu acelea ale lui Urban. O coloana sub generalul Schurter şi col. Urban fu trimisă spre Jilău, chiar atunci sosi ordin dela generalul comandant al ţarei, ca slaba brigadă Schurter (Gen. Kaliani plecase din cauza de boala la Braşov să fie trimisă grabnic spre Sud în contra Sacuilor, chiar dacă Clujul, slabit prin lipsa acestor trupe, ar fi trebuit să fie părasit. Propunerea lui Urban de a parasi imediat Clujul şi a porni cu toţii contra Sacuilor a fost respinsa; nenorocita îmbucatăţire a forţelor începu din nou. Duşmanul activ profita de aceasta; noi însa am mai petrecut încă câteva zile în consilii, şi în fine se lua hotarârea ca să atacam pe duşman la Ciucia.

Urban trebuia să atace defileul pe şoseaua cea veche spre Almaşul mare şi Nireş, ca să ocolească Ciucia, să semnaleze atacul în defileu la 19 Decembrie, iar când corpul principal concentrat între timp la Huedin, ar ataca cu toata puterea, forţând Ciucia, Urban sa cază în spatele Ungurilor. Contra oraşului Jilau, unde se concentrasera forţe duşmane, s'au trimis 3 coloane (cea infanterie cu multa gloata) pentru a ţine acest punct în şah; ceeace reuşi complect, caci abia la 22 se dadu a colo o mica lupta la Surduc.

Generalul Wardener slăbi însa corpul sau principal prin detaşarea la 16 şi 17 a 8 compănii infanterie, 1 escadron cavalerie şi 2 tunuri comandate de colonelul Jablonschi spre Dej, pe care îl credea ameninţat linspre Jilau.

Urban distruse la 18 apararile pasagere, înainta până

[1]) In consiliul de războiu se luase hotărârea, de a concentra la Huedin *toate forţele*.

www.dacoromanica.ro

în șoseaua dinspre Crasna, rescunoscu șoseaua de mai sus, facând prizonier pe intendantul armatei dușmane cu 3 care (îmbracaminte de iarna și vin) și o casa de bani cu 18.400 fl.

La 3 dupa amiaza dușmanul ataca avangarda, a fost însa respins pâna la Ciucia dar corpul principal dela Huedin nu dadu nici o atenție acestor schimbari inerente rasboiului, care facu imposibil atacul combinat dela 19, și lasa pe Urban sa lupte singur pâna la 10 jum. seara; cu toate ca focul de arme și de tunuri fu auzit timp de 7 ceasuri la Huedin. Dupa o înștiințare prealabila colonelul Urban ataca la 19 Decembrie, ora 8 dim. din nou, semnalând atacul cu 6 lovituri de tun, și lupta pînă la 11, când trebui sa înceteze lupta, neauzindu-se nici un ecou dinspre Huedin. Abia pe la 12, se auzi dincolo la corpul principal, tunetul tunurilor, era însa prea târziu. Cucerirea Ciucei a trebuit să fie părasita [1]) Urban primi ordin sa ocupe Almașul mare, N. Szombor și Berind cu trupele sale 11 comp. infanterie, 1 escadron cavalerie, 5 tunuri; la Huedin, punctul cel mai principal, comandamentul nu lasase decât 4 companii, 1 și jum. escadron și o jum. de baterie de 3 funți. Trupele din Dej poposiau în acest timp, aducând astfel mare paguba acelora cari atacau Ciucia.

Locot.-colonel Urban atrase atenția comandamentului ii ca Huedinul era prea slab aparat, fiind în pericol.

Bem știu sa profite de îmbucatațirea trupelor noastre; la 23, colonelul Jablowski fu gonit din Dej, și trebui sa se retraga spre Bistrița, fara a putea comunica aceasta comandamentului general. La 24, ora 6 seara, dușmanul ataca și cuceri Huedinul. Urban primi prin trio ștafeta abia la 25, ora 7 dimineața, ordin sa se retragă în graba cu trupele sale spre Cluj, ba el personal sa plece chiar înainte; ordin pe care Urban nu l-a executa însa, nevoind sa paraseasca credincioasa sa trupa, în aceste vremuri critice. [2]

[1]) Dușmanul retrăsese avantgardele mai aproape de Ciucia; coloana principală îl ajunse deci mult mai târziu; dar ar fi fost bine să se dea semnalul prin câteva lovituri de tun, ceeace ar fi arătaf lui Urban, că coloana principală înaintează.

[2]) Ordinul era dela 24, ora 3 după amiazi, sosind la 25, ora 7 dim. Stafcta întrebuință 16 ore, pentru a pareurge 2 poște. Cum se poate să încredințezi într'un oraș și ținut atât de cunoscut ca dușman, or-

www.dacoromanica.ro

In marşul spre Cluj, nu departe de Berind, coloana primi ordin sa grabeasca marşul şi la un ceas departare de Cluj iar alt ordin, sa treaca în spatele duşmanului, din cauza ca comandamentul corpului fusese nevoit să părăsească Clujul, duşmanul înaintând din toate direcţiile [1]. Dupa o poşta şi $^3/_4$ de marş, aceasta coloană era deci încercuita de duşman, interceptându-se orice comunicaţie cu corpul principal, trupele n'au perdut însă nici curajul, nici încrederea; grija principala a comandantului însa o formau cele 5 tunuri şi 4 care cu muniţii, Urban opri coloana sa nu departe de Popfalău, se sui cu câţiva cavalerişti pe o înalţime, de unde se putea vedea Clujul şi vazu cum o coloana ungurească suia muntele Teleg, pentru a ajunge la şoseaua dinspre Turda; Clujul era deci ocupat de Unguri; natural şi Feneşul Săsesc Valasut. Gherla şi Dejul. Coloana începu retragerea, şi Urban hotarî, sa înainteze în valea, care se uneşte în spatele Apahidei cu valea Someşului, pentru a trece acolo la Sicu şi a ajunge astfel în câmpie. Dupa un marş obositor şi neîntrerupt, pe un ger mare şi fara hrana, coloana ajunse la 3 dimineaţa atât de aproape de vale, ca şoseaua nu era decât la o ora depărtare. Urban în capul avangardei sale (vitejii cordonişti bucovineni porni în graba întovăraşit de un soldat şi de o calauza spre Apahida în recunoaştere; coloanei se ordona tacerea cea mai desavârşita. La Apahida era linişte, dar dela Valasut se auzea perfect apropierea unei coloane inamice destinata să atace înca în aceeaşi zi coloana colonelului Urban. Abia 150 de paşi departe de şosea, Urban lasă sa defileze în faţa sa cavaleria, artileria şi infanteria duşmana; se întoarse apoi la trupele sale, pe care le trecu dincolo de şosea, luând poziţie în faţa satelor Apahida şi Valasut pe cari artileria şi trecuse

---

dine atât de importante postei? Doi cavalerişti ar fi dus ordinul în 6 ore. Urban era însărcinat să anunţe şi divizia românească detaşată la Almaşul mare să se retragă în grabă: divizia primi ordinul 3 ore prea târziu, şi a fost din nenorocire capturată. Şoseaua veche la Almaşul mare trece prin Begara; orice dragon putea fi acolo în 5 până la 6 ore; dar a scrie două ordine ar fi fost prea multă muucă.

[1]) Aceste ordine erau aduse de dragoni; ei însă nu primiseră ordine să vie în grabă, şi mergeau deci la pas, din care cauză coloana sosi până aproape de Cluj, unde nefiind nici o luptă, n'a auzit nici o împuşcătură.

www.dacoromanica.ro

peste șosea spre Sicu, urma cu infanteria, lasând pe vre l-nicul capitan Arsenti din al 2 lea regiment românesc, împreună cu locotenentul Buhner la regimentul de Dragoni Savoia, pentru apararea bagajelor.

Doi trenari unguri au fost făcuți prizonieri, un ofițer de cavalerie scăpa spre Valasut, alarmând cavaleria dușmană, care aratându-se mai târziu, nu îndrazni sa împiedice retragerea coloanei și pe la 8, trupele, tunurile, munițiile și bagajele erau în siguranța pe drumul spre Sicu. în care localitate au ajuns pe la 2 dupa amiaza. Această retragere, care ținu 30 de ore fara întrerupere, obosi mult trupa, neputându-se da nici un fel de hrana; puterea morala. bunavoință și devotamentul au ajutat slabiciunea fizica și 3 ore mai târziu s'a parasit satul unguresc Sicu și la 10 noaptea coloana sosi la St. Iosif (Poiana?) [1].

La Bistrița Urban avea să înlocuiască pe colonelul Iablonski îmbolnavit; întreaga putere armata era compusa din 16 companii slăbite, 5 secții de dragoni, 40 de cavaleriști ușori, 4 tunuri de 3 funți și o jumatate baterie de 6 funți; cu aceasta trebuia să se ocupe Lehcința, Bistrița și Șintereag, pentru a păstra legatura cu ținutul celui de al doilea regiment românesc.

Dușmanul concentră forțe însemnate și ataca la 1 Ianuarie 1849 Lechnitza, la 2 Bistrița, Șintireagul și ținutul regimentului românesc, pătrunzând în ținutul regimentului; lângă valea dela Bistrița nu se putea apăra contra numeroasei cavalerii dușmane, spiritul grănicerilor era scăzut, știindu-și casele și familiile primejduite, astfel retragerea spre Valea Borgau a fost necesară cu cei 1700 de oameni, ce Urban mai avea sub comanda sa. Lipsa de hrană și de adăpost în aceste vremuri friguroase au silit cu atât mai mult pe Urban să se retragă la Poiana-Stampi în Bucovina, cu cât dușmanul ocupase Năsăudul și până la Rodna toate satele regimentului. Trecătoarea Tihuza rămase în mâinile trupelor imperiale. Șeful insurgenților Bem, aflând de starea precară a acestei coloane, care ducea lipsă de hrană

[1]) Armata ungurească era absolut sigură de prinderea lui Urban și a coloanei sale; Bem, aflând de scăparea lui Urban, trimise dela Cluj forțe însemnate, care găsind însă la Sicu podul stricat, se întoarseră înapoi.

www.dacoromanica.ro

şi de îmbrăcaminte, neputând găsi pe un drum de 3 poste nici un fel de adăpost, forţă la 3 Ianuarie pasul Tihuza şi ataca la 4 coloana lânga Dorna, unde avu loc o lupta cu ariergarda, în care au fost răniţi 2 ofiţeri şi câţiva oameni, iar 2 soldaţi ucişi; dar şi duşmanul perdu mai mulţi oameni, în special din legiunea universitară vieneza. Trupele imperiale au ocupat Iacobeni, Poşorita şi Câmpulung; Bem se retrase, la 5, în Transilvania, căci Dorna fiind la o depărtare de o jumătate de oră de notarul Moldovei, Ruşii care se aflau acolo l'au silit să plece.

Partea corpului de nord comandată de generalul Wardener se retrase la 25 Decembrie 1848 prin Turda spre Alba-Iulia; şi astfel prin îmbucătăţirea memorabilă a puterilor noastre, întreaga parte de nord a Transilvaniei căzu în mâinile duşmanului într'un interval de 8 zile, coloana lui Urban pusă în imposibilitate de a mai intra în luptă şi obligată să se mulţumească cu observarea hotarului de răsărit al Ardealului. Foloasele câştigate în urma unor lupte de aproape 3 luni, erau perdute şi duşmanul putu sa-şi încerce norocul contra corpului de sud pe lângă care se aflau acum 6 generali.

www.dacoromanica.ro

INTÂIUL REGIMENT ROMÂN DE GRĂNICERI

www.dacoromanica.ro

INTÂIUL REGIMENT ROMÂN-GRĂNICERESC DE INFANTERIE ÎN ANUL 1848

(Râmnic în Valahia, 12 April 1849).—Primul regiment român de grăniceri se afla în anul 1848 într'o situaţie atât de grea, încât a lipsit foarte puţin, ca să ajungă pe mâna Maghiarilor. In fruntea acestui regiment era colonelul baron Rauber, descendentul maghiarizat al unei familii germane nemulţumite, care în vara anului 1848 a jucat rolul unui călău unguresc, atunci când ministerul din Buda-Pesta trimiţând pe baronul Niclas Vay ca comisar regal în Ardeal cu depline puteri extraordinare, acesta numise împotriva comitatului naţional român o comisiune de ancheta la Sibiu. Locot.-col. Trausch, sas din naştere, un om moale şi nedecis, nu avea nici pic de popularitate printre Români şi cu toate că rivaliza cu colonelul, nu avea nici talentul nici curajul să procedeze la fel cu Urban, şi să se pue în capul regimentului. Maiorul Szabo, ungur cum îl arată numele, era atât de devotat cauzei maghiare, că îndrăsni să spue în batjocură trupelor din batalionul său atunci când acesta, după ce se declarase pentru împărat, fusese trimis să ţie garnizoană în cetatea Alba-Iulia: „Aşa e bine, Români, aceasta este răsplata faptelor *voastre*“, ceeace regimentul n'a putut să-i uite şi să-i erte niciodată. Al doilea maior Riebel, era un altfel de om, dar înţelegea tot atât de puţin ca şi locot.-colonelul să-şi facă o popularitate, ceeace era absolut necesar în astfel de împrejurări. Majoritatea ofiţerilor superiori erau unguri sau saşi, cari erau sau urâţi sau suspectaţi de Români. Emi-

www.dacoromanica.ro

sarii maghiari au profitat de ocazie, căutând să convingă regimentul, promiţând bani, înaintări şi tot felul de avantagii. Se poate deci afirma cu dreptate, că în astfel de împrejurări bunul spirit din regiment se datora numai locotenenţilor români Ursu, Novacu, Săndrucu şi câtorva subofiţeri, ca şi preoţilor Ardelli şi Bradu din Orlat, Moldovanu din Racoviţa şi Vestemian din Veştem, prin care se luminară în urmă şi ceilalţi. Când totul se clătina, aceştia au convins trupele, le-au ferit de maşinaţiile ungureşti şi au adus lucrurile până acolo, că în luna August ele au cerut prin delegaţi din companiile dela comandamentul general, aprobarea unei adunări generale, ceeace le şi acordă; adunarea nu s'a ţinut însă, din cauza arestării profesorului Laurianu din ordinul guvernului maghiar, decât la 11 Sept. după ce se liniştiseră întru câtva spiritele iritate din cauza acestei arestări. Căci întregul regiment se declară pentru împărat şi pentru guvernul imperial din Viena şi contra ministerului unguresc din Buda-Pesta.

Colonelul, adânc surprins de această energică declaraţie, se făcu bolnav. Comandamentul nu profită însă de această ocazie favorabilă, numind un om capabil în capul regimentului. El porni câteva companii comandate de locotenent-colonelul Trausch către Alba Iulia. Ca comandant de regiment fu trimis la Orlat maiorul Szabo, care-şi schimbă acum atitudinea; ofiţerii români (în cea mai bună intenţie însă) au fost ataşaţi pe lângă prefecţii de legiune, ca conducători ai operaţiunilor militare şi astfel au rămas pe lângă companiile răspândite (căci nu li se mai putea da numele de regiment, şi nici măcar de batalion) numai ofiţerii streini, sau suspectaţi, sau nepopulari. Această stare a regimentului cauzată de vechea politică, de ignoranţa şi de lipsa de energie a comandamentului general a fost cauza unei nenorociri inevitabile. Dacă acest brav regiment ar fi avut comandanţi posedând încrederea trupelor, dacă ar fi rămas concentrat, ar fi făcut minuni de vitejie, dat fiind spiritul de care erau animate trupele după adunarea generală şi s'ar fi evitat nenorocirea care a lovit patria[1]).

[1]) In adevăr merită însă tot respectul; pretutindeni, unde a fost comandat de ofiţeri capabili. a fost la înălţime; atragem atenţia aci asupra strălucitelor victorii repurtate de locotenentul Ursu în Iulie în ţara Săcuilor, unde acesta a cucerit cu oamenii săi 7 tunuri.

www.dacoromanica.ro

Ne referim la istoria acestui brav regiment și la faptele celui de al doilea regiment românesc, comandat de locot.-colonelul Urban[2]). Să fie deci trași la răspundere acei cari au fost cauza nenorocirilor!

[2]) Nu trebue să se uite că colonelul Urban a început războiul cu un singur batalion.

www.dacoromanica.ro

CORESPONDENȚE DESPRE RĂSBOIUL DIN MUNȚI

www.dacoromanica.ro

CORESPONDENȚE ASUPRA RĂSBOIULUI IN MUNȚI

Abrud, 14 Iunie.[1] Dragă Frantz, îți trimit știri din munți; ți-am descris ca martor ocular tot ce s'a întâmplat dela începutul campaniei.

La 5 ale lunei, am ajuns la Deva; de aici am continuat marșul nostru, și am sosit la Brad, împreună cu câțiva husari, și colonelul nostru Kemény, însărcinat cu conducerea războiului împotriva Moților. Acolo am găsit pe colonelul Forro care, cu toate că rănit, luase măsurile cele mai energice.

La 8 dimineața am pornit spre Abrud; abia făcusem un ceas și jumătate și Moții ne-au atacat; după câteva împușcături am continuat marșul și în ziua de 11, la amiază, am sosit în Abrud. Ar fi trebuit să vezi acest marș; redute, tranșee, stânci înalte, pe dreapta și pe stânga Moții, care ne hărțuiau încontinuu, drumuri absolut impracticabile; o parte a armatei netezea drumul, o alta târa tunurile și carele cu muniții sus pe munți, pe când a treia se lupta. Ar fi trebuit să vezi acest marș, ca să-ți faci o idee despre războiul în munți.

Locuitorii din Abrud, scăpați de urgia Valahilor, varsau lacrămi de bucurie, la sosirea noastră, însă aceste lacrămi s'au transformat curând în lacrami de durere și spaimă. Abia ne așezasem în lagărul de lânga oraș și dușmanul se și arătă pe șoseaua dinspre Câmpeni; se sună alarma, și poporul care, la sosirea noastră vărsa lacrămi de bucurie, plângea acum de teamă să nu se reîntoarcă zilele depe vremea lui Hatvani. Moții ocupară

[1]) „Honved" No. 147, din anul 1849.

www.dacoromanica.ro

un munte înalt, salutând pe honvezii noştri cu gloanţe de 6 şi 12 funzi; noi n'am răspuns focului decât foarte slab[1]. O grenadă de 6 funţi lovi frâul calului colonelului Kemény, tocmai când vroia să încalice; alta de 12 funţi sbura abia la o palma deasupra capului meu şi al colonelului; colonelul ordonă atunci atacul, şi numai cu 3 honvezi goni pe duşman.[2])

Moţii au luat-o la fugă, noi urmarindu-i, până s'au oprit din nou pe un deal înalt. In spatele lor se găseau tunurile şi tribunii, care-i îndemnau, cu sabia în mână, să se napustească asupra noastră; gloanţele sburau atât de des, încât perdusem speranţa că-ţi voi mai putea scri vreodată. Rezistenţa lor am înfrânt-o însă. Kemény pretutindeni era în fruntea luptătorilor; o jumătate de companie din batalionul 11 şi câţiva săcui i-a alungat, ei ne mai putând sa reziste în acea zi. Am urmărit pe duşman până la 8 seara, aproape de Câmpeni. La această luptă au luat parte numai trei companii şi jumatate, însa nu numărul, ci spiritul trupei şi şefii constitue valoarea unei armate. Sub comanda lui Hatvany, Valahii ne-ar fi nimicit, Kemény i-a gonit însă cu câţiva oameni din poziţii, pe care ar fi putut să le apere cu o companie impotriva a mii şi mii de duşmani. Numărul duşmanilor a fost cam de zece mii[3], pe cari i-am respins numai cu baioneta, neputând să suim tunurile pe munţi. Din partea noastră am avut un rănit honved, din partea Valahilor au căzut mai mulţi, mişeii însă luau morţii cu ei.

In ziua de 13, a avut loc o nouă bătălie, la care însă n'am putut lua parte, fiind trimis după ajutor, iar când m'am întors cu husarii de Wurtemberg şi cu trei tunuri bravul nostru comandant isprăvise lupta. Ziua de azi a fost mai înfierbântată decât cea de alaltăeri. Capitanul Szasz Moses a atacat de două ori cu husarii din regimentul Alexandru tunurile duşmane; husarii fiind însă recruţi au luat-o la fugă. Valahii, înconjurând pe capitan el n'a scapat decât graţie spadei sale şi unui Valah, care a lovit cu trei degete prea jos, găurindu-i numai pălăria. Din partea noastră au căzut 3 honvezi şi un locotenent

[1]) Mit Tschaikistengescütze.
[2]) Laude ridicole ungureşti!
[3]) Atâţea au putut să fie numai în imaginaţia înfierbântată a maghiarilor.

www.dacoromanica.ro

de husari. Munţii şi tufişurile sunt pline de Valahi morţi pe cadavrul unuia dintre căzuţi am numărat 18 împunsaturi de baionetă. Kemény iubeşte baioneta, la el tunurile joacă un rol secundar; deviza lui este:

Inainte copii, după mine! Cine nu ţine seamă de această comandă, să nu se arate după bătălie, mai ales dacă este ofiţer.

Adio. Nu mai am vreme să-ţi scriu, dacă voi mai trai, îţi voi comunica şi de acum înainte evenimentele cele mai importante, ce se petrind în această dramă din munţi.

Barăbanţ, 24 Iunie.[1]. In ziua de 15, muntenii atacându-ne din 5 părţi, am luptat ziua întreagă, într'un punct n'aveam decât o companie, pe când duşmanul era puzderie. Totuşi, graţie eroismului soldaţilor şi pildei înălţatoare a şefului, am fost victorioşi; Valahii au luat-o la goană şi urmărindu-i am ajuns pe la 10 seara la Abrud care era prefăcut în cenuşă. In ziua de 16, dimineaţa, lupta reîncepu şi ţinu până la 6; la 7 un nou atac şi am luptat până la 9, când am respins pe duşman. Iubite amice, până acum ţi-am scris despre luptele noastre, însă suferinţele noastre nu ţi le pot descrie. Oamenii noştri nu primiseră pâine, nici sare, din ziua de 9 Iunie, ci numai puţină carne; ne hrăneam cu macriş. Am văzut cum un miliţian a căzut deodată jos. Pe tot corpul său nu se vedeau urme de baionetă sau de glonţ, foamea şi oboseala îl uciseseră. Tot detaşamentul ducea lipsa de încălţăminte: feciorii noştri se cătărau cu picioarele goale pe munţii cei mai înalţi şi îmbrăcămintea lor era atât de zdrenţuită, încât Valahii sunt faţă de ei chiar eleganţi. Cu astfel de armată, comandantul nostru a învins de cinci ori pe inamic; însă pentru a putea-o hrani, trebuia s'o retragem din Abrud; altfel, în 48 de ore, toţi soldaţii s'ar prăpădi ca muştele toamna. Foamea a fost duşmanul nostru, nu Moţii, pe care i-am respins şi bătut pretutindeni[2]. Comunicaţia spre Brad şi Zlatna ne era tăiată; pentru a nu pieri însa de foame trebuia să ne croim o cale. La 16, am pornit din Abrud,

[1]) „Honved" No. 154 din anul 1849.

[2]) Hatvani raporta din Zarand în mod identic; el arăta că bătuse pe Moţi, totuşi se retrăgea.

www.dacoromanica.ro

însă abia sosisem în munți și amicii noștri Moții ne-au și ajuns, întovărășindu-ne cu focuri de armă până ce am ajuns la un pod stricat.

Când am văzut halul în care se găsea podul, mărturissesc că am crezut tunurile perdute, colonelul Forro însă a luat măsurile sale, indicându-ne pe unde să ocolim podul. Ne-am pus pe lucru, săpând ici și colo, adunând pietre și crăci, însă nici nu isprăvisem, când ni se raportă că Moții încearcă să cucerească tunurile noastre; trupele începuseră să cedeze, când Kemény atacă pe Moți, ucigând o mulțime și respingându-i. Profitând de această încăerare, Forro trecu tunurile dincolo de locul cu pricina. Impușcăturile au mai ținut câtăva vreme, fără oprire am mers până la Zlatna, unde am ajuns la 9. La un sfert de oră în fața Zlatnei, am întâlnit pe comisarul de proviant francez cu 4000 pâini și un butoi cu rachiu.

Dela Zlatna am pornit, în ziua de 18, la Ighiu, unde n'am găsit nici un fel de provizii, de acolo la Bărăbanț și apoi în ținutul Alba-Iuliei. După ce ne vom procura merinde, muniții și îmbrăcăminte ne vom întoarce iarăși în munți.

Trebue să-ți declar, prietene, că această campanie ar fi spre onoarea celui dintâi general din lume, și în adevăr colonelilor Kemény și Forro li se cuvine multă laudă cacă cel dintâi prin curajul său, cel de al doilea prin sângele său rece, au răsbunat înfrângerea de altă dată. Să nu crezi, amice, că răsboiul cu Moții este vânătoare de guzgani! Chiar Napoleon avu mult de furcă cu răsboiul de gherila în Spania. În munți, fiece tufiș, fiece movilă, fiece stâncă trebue cucerită, și după ce le-ai cucerit nu ești încă sigur de nimic, căci pe drumuri cunoscute numai de el, Moțul îți apare în spate. Numai acel punct poți să-l consideri ca al tău, pe care te afli în ultimul moment. Intre Zlatna și Abrud este un defileu îngust, numai pe acesta ar trebui să-l vezi pentru a te convinge de importanța răsboiului împotriva Moților. Inchipuiești o vale adâncă, lungă de 4 ceasuri, înconjurată de munți înalți, adaogă baricade, poduri stricate și după fiece copac un Valah care caută să-ți răpue viața, și vei avea o idee despre acest răsboi. Moții nu sunt fricoși; după părerea ofițerilor noștri cei mai pricepuți, ei re-

www.dacoromanica.ro

zistă focului mai bine decât soldaţii lui Puchner. Cu toate acestea însă, ei nu vor scăpa. Abrudul şi Zlatna sunt ruine, morminte îngrozitoare, şi spiritele maghiarilor asasinaţi cer răsbunare dela Dumnezeu şi naţiune. Cine a văzut Aiudul, Abrudul şi Zlatna trebue să exclame: de astfel de vandalisme numai Valahii pot fi capabili! Bătrânul colonel zicea: „Hoc censeo, et Carthaginem esse delendum", iar eu zic: Să nimicim fără milă această rasă de rebeli!

Gabányi, căpitan

www.dacoromanica.ro

SENTIMENTELE POPULAȚIEI MAGHIARE

DUPĂ INFRÂNGEREA LUI KÉMÉNY —

Deblocarea Alba-Iuliei. — Scrisoarea colonelului Stein

www.dacoromanica.ro

SENTIMENTELE POPULAȚIEI MAGHIARE

DUPĂ INFRÂNGEREA LUI KÉMÉNY

Despresurarea cetății Alba-Iulia. — Scrisoarea colonelului Stein

Pe când corespondenții de ziare nu știau decât să se laude, populația maghiară din Ardeal tremura când auzea de Valahi. In urmă însă și ziarele s'au văzut silite să mai lase minciunile și să spună adevărul. Astfel „Honved", în numărul 164 dela 3 Iulie, scria:

„Marea majoritate însă nu tremură nici de Ruși, nici de imperaili, ci de Valahi.

„Dacă vitezele noastre trupe ar fi silite—doamne ferește—să se retragă spre Târgu-Mureșului sau spre Ciucia, atunci Valahii din munți ar profita de ocazie ca să-și execute planul lor de a prăda orașul și trista noastră soartă ar fi aceiași ca și a locuitorilor din Aiud, Zlatna și Abrud.

„Nu putem însă să credem că armata maghiară va fi silită să părăsească orașul nostru, chiar în cazul cel mai rău. Împrejurările sunt astăzi cu totul altele ca pe timpul invaziei lui Urban. Și nici nu credem că armata noastră, care ține azi în șah pe Valahi, va fi silită să se retragă.

„Credem deci că nu este nici un prilej de temere, că Clujul ar putea fi atacat de hoardele valahe.

„Insă urmează de aci că trebue să încrucișăm brațele? Că nu trebue să ne pregătim contra primejdiei care apare la orizont, deși încă departe? Că trebue să așteptăm apărarea împotriva Valahilor numai dela hon-

www.dacoromanica.ro

ii noştri? Sa aşteptăm deci ceasul îngrozitor cu desrare şi sa-l grăbim prin laşitatea noastră?

„Nu, nu... sa organizăm cât mai curând o rezistenţă nimerită....“

In No. 167 din 11 Iulie, ziarul se pronunţă pentru o înţelegere cu Românii, în ori şi ce condiţii.

„Nimeni să nu creadă că vorbim astfel din desperare sau din neîncredere în puterile noastre; să privim însă lucrurile cu seninătate.

„Intreaga campanie din Ardeal nu ne-a costat atâtea jertfe ca cucerirea munţilor. Cu toate acestea, sat după sat piere în flăcări şi adunătura de hoţi, pe care o credeam încercuită, este azi o armată puternică, trebue s'o marturisim; ea străbatea din când în când prin liniile noastre, aprovizionându-se cu merinde din 'belşug.

„Aproape jumătate din armata noastră este reţinută în munţi de Valahi şi această operaţiune este cea mai ingrata, o adevărată munca de „Sisifus“. Plecarea câtorva companii inspiră Clujului şi Turdei serioase îngrijorari.[1] Şi dacă am putea dispune liber de această armată, n'ar mai rămâne în Ardeal picior de rus. Din acest punct de vedere privim noi chestiunea capitulaţiei valahe, dorind ca ea să devie un fap. împlinit, *în absolut orice condiţii*, care n'ar fi împotriva onoarei naţiunei noastre.“

* * *

La 25 Iulie, Axente Sever goni detaşamentul lui Stein, care asedia Alba-Iulia, salvând astfel cetatea; un ofiţer de honvezi scria la 28 Iulie, din lagărul unguresc, gazetei de Cluj (Klausenburger Zeitung)[2]

Domnule Redactor,

„Nu ştiu dacă scrisoarea mea va sosi în mâinile d-v. legatura spre Cluj ne fiind sigură, trimit însă rândurile mele prin Ungaria. Aflaţi deci ce s'a întâmplat.

[1]) Frica de Români era atât de mare, că la svonul că Iancu se apropie cu Moţii săi, Clujenii au părăsit de 7 ori, Turdenii de 4 şi cei din Tg. Murăşului de 3 ori oraşul, la miezul nopţei. Astfel tremurau aceşti laşi, cari din vara anului 1848, uciseseră, spânzuraseră şi impuşcaseră atâţea Români neârmaţi.

[2]) „Honved“ No. 191, din anul 1849.

www.dacoromanica.ro

In ziua de 25 Iulie, cetatea Alba-Iulia era încă împresurată. Axente ne atacă cu desperare cu 5000 de Moţi; probabil avea nevoe de muniţii, însă viteazul căpitan Gheorghe Erdödi îi bătu la Tăuţi, cu 3 companii de honvezi şi 2 tunuri atât de cumplit încât numai nimereau pădurea. 30 de Valahi au rămas morţi; din ai noştri n'a căzut decât unul singur, şi doi sunt răniţi.

„Noaptea am primit [1] însă ordin să ne depărtăm din preajma cetăţei, probabil ca să nu fim atacaţi în spate de Ruşi şi în faţă de garnizoana din cetate.

* * *

După ce colonelul Stein se retrăsese prin Sebeş la Mercurea, Axente adresă din Gioagiu o scrisoare în limba ungurească, în care-i propunea să poarte războiul în mod mai omenesc, interzicând soldaţilor săi jafurile şi omorurile.

Colonelul Stein însărcină pe aghiotantul său sa-i răspundă în româneşte, cu care ocazie aghiotantul, după maniera ungurească, şi-a permis să atace pe Români cu expresiile cele mai triviale. Prefectul indignat îi trimise o filipică energică în limba germană, la care colonelul Stein răspunse atunci cu următoarea scrisoare scrisă de mâna lui:

Domnului prefect *Severu*

Gioagiu

Mercurea, 9 August 1849

„Am citit cu plăcere dar şi cu mirare scrisoarea d-tră dela 7 cor. Regret enorm că am fost silit să las răspunsul în grija unui aghiotant; din nefericire nu cunosc limba română şi vroiam, nu mai puţin politicos decât d-tră care mi-aţi scris ungureşte, să vă răspund româneşte.

„Acum că aţi avut bunătatea să-mi scriţi în limba mea maternă, iau cu bucurie condeiul ca să vă răspund în persoană.

„Eu nu aparţin, domnule prefect, după cum va spune

[1]) Foarte bine au făcut ca s'au retras. Toţi Şefii maghiari comunicau, de câte ori erau bătuţi, că ei au fost învingătorii, însă că s'au retras din motive strategice. Compară rapoartele lui Kémény şi Hatvany cu scrisoarea acestui honved! Dacă din detaşamentul lui Vasvari ar fi scăpat vre-unul, de sigur că ar fi scris la fel.

www.dacoromanica.ro

chiar numele meu, nici uneia din cele două naţionalităţi; sufletul meu nu este încărcat cu vreo crimă şi fraţii d-v. nu pot decât să vă comunice apărarea şi dreptatea ce au gasit-o totdeauna la mine. Da, şi sub comanda mea au îndrasnit sa comită barbarii, însă vinovaţii şi-au luat pedeapsa.

„Eu servesc în această ţară legat numai de cuvântul meu de onoare şi nu comand hoţi şi asasini; pe aceştia caut sa-i extermin.

„Pot să judec situaţia cu mai mult sânge rece decât oricare altul. Fară îndoială că de ambele părţi este şi dreptate şi nedreptate.

„Da, domnule prefect, eu, ca şi Maghiarii, ca şi Românii nutresc aceleaşi sentimente pentru naţionalitatea mea, pe care n'am s'o las să se piardă nici odată în sânul unei naţionalităţi străine de originea mea. Dreptul unui popor trebue să fie şi dreptul celuilalt. Recunosc nedreptatea şi grozăvia *maghiarizării*. Timpul acestor greşeli a trecut însă!

„Cunosc, stimate domn, jugul pe care l'au suferit Românii, altadata stapâni al acestei ţări frumoase. Recunosc ca libertatea şi egalitatea nu pot fi *dăruite*. Poporul cuceritorilor şi împilatorilor n'a făcut decât să restitue un bun pe care-l răpise; el a fost învins de spiritul timpului, nu de sentimentul dreptăţei.

„Dar după ce s'a pus baza constituţionalismului, ar fi trebuit sa se rădice clădirile adevărate ale libertăţii, însa atunci, stimatul meu domn, un demon a semănat dinţi de balaur şi recolta a fost ruine şi mii de cadavre.

„Ştiu foarte bine că nu Românii, cari au suferit jugul o mie de ani, au început lupta; trădătorii patriei şi libertaţii au aţâţat, prin barbarii, răsbunarea Românilor — şi, pe Dumnezeu, ea a fost îngrozitoare. Românii s'au lipit de acei cari luptau împotriva acestor fără de legi; şi iata, ei au ramas neînvinşi în munţii lor, chiar după distrugerea armatelor de mercenari ale tiraniei.

„Liberi! Pe munţi este libertate! Şi scoborînd în vale din înalţimile verzi, ei luptau apoi pentru tirania negru galbena; nu, domnule prefect, aceasta nu poate fi!

„Ambii ar trebui să avem acelaş ţel, inimile noastre bat la fel pentru drepturile oamenilor! Românii se îndoesc însă de garanţiile oferite de Maghiari, ca şi cum

www.dacoromanica.ro

promisiunea de libertate şi egalitate dată dela înălţimea tronului n'ar fi minciună! Dacă avem drepturi egale, de ce stau eu pe banca de lemn, şi tu pe tun?

„Cereţi, luaţi-vă garanţii—o cetate este cea mai bună garanţie. Ţineţi trupe naţionale pentru păstrarea drepturilor voastre—dar luptaţi alături de noi pentru drepturi şi lumină, contra înşelăciunei tiranului!

„In privinţa altui punct, menţionat de d-tră, îmi mai permiteţi câteva cuvinte.

„Nu trebue să vă mai spun că metoda de îmbogăţire a lui *Csutah* jefuirea celor fără apărare a găsit imitatori.

„Hatvani, care n'a fost *niciodată* maior, cum se numea, ci *szabad csapat jarancsnoh fără grad militar*[1]) a fost ameninţat de Dragoş că-l va denunţa pentru hoţiile sale. Furios, înşelă pe Kossuth cu documente falşe şi pe când arata pe Dragoş ca pe un tradător care vrea să câştige timp, el se declară gata să termine războiul dintr'o singură lovitură. Crezându-se înşelat şi tradat de Dragoş, Kossuth încuviinţă înaintarea lui Hatvani. Sper că acesta a avut de mult sfârşitul pe care-l merita.

„Rămâneţi cu bine, domnule prefect, fiţi încredinţat că n'am faurit niciodată trădarea şi că credincios cuvântului dat am ştiut să silesc la aceiaşi fidelitate şi pe subalternii mei.

„Murăşul care ne desparte, să fie de azi înainte singurul obstacol—să luptăm de o parte şi de alta pentru drept şi lumină, şi niciodată nu vom fi duşmani.

„Până vom putea să ne vedem în persoană—dar numai ca amici—onoraţi-mă dacă credeţi că vă pot fi folositor întru ceva, cu câteva rânduri.

(ss) Stein

---

[1]) Şef de voluntari.

www.dacoromanica.ro

PIERDERILE ROMANILOR

www.dacoromanica.ro

PIERDERILE ROMÂNILOR ARDELENI
IN TIMPUL MIŞCĂRILOR REVOLUŢIONARE DIN ANII 1848—49

Alba Iulia, 30 Dec. 1849

Nu suntem încă în măsură să putem da o listă amănunţită a Românilor ucişi, precum şi a satelor arse şi jefuite de Maghiari. Până acum am aflat însă, din isvorul cel mai autorizat, următoarele: patru prefecţi de legiune:

Bătrânianu, spânzurat în Cluj; *D. Roman*, înjunghiat la Tg.-Murăşului; *P. Dobra*, împuşcat în Abrud; *Ion Buteanu*, spânzurat la Zarand; doi vice-prefecţi; *Simonis*, spânzurat la Cluj; *Teodoreanu*, torturat şi ucis în chinurile cele mai grozave la Sâncrai; zece tribuni: *P. Papiu*, spânzurat la Tg.-Murăşului; *Gregorian* şi *Panletti*, împuşcaţi la Sibiiu; *Cândea* şi *Teleki*, spânzuraţi cu alţi cinci la Zarand.

Numărul centurionilor şi decurionilor este necunoscut; fără teamă de exagerare însă îi putem socoti la cel puţin o sută; din cler: protopopul *Turcu*, spânzurat la Cluj; protopopul *Moldovanu*, măcelărit la Tg.-Murăşului; preotul *I. Papiu* din Budiul-de-Câmp, spânzurat la Turda; preotul *Albini*, împuşcat la Mănărade; preotul *Gregorian*, tatăl tribunului împuşcat împreună cu fiul său la Sibiiu; preotul *Cisiea* din Teiuş, împuşcat la Ogra în prezenţa celor 7 copii ai săi; în comitatul Zarand, 6 preoţi spânzuraţi; în Hususău, un preot şi 12 ţărani, împuşcaţi în acelaşi timp; pe Câmpie: peste 40 de preoţi asasinaţi.

Afară de aceştia: la Blaj, 11 Români parte împuşcaţi; la Sibiiu şi împrejurimi, 18 împuşcaţi; la Cornăţel,

www.dacoromanica.ro

23 împuşcaţi; la Iernut, în urma ordinului baronului George Apor, 26 spânzuraţi; pe şoseaua dela Dej spre Baia-Mare, 32 spânzuraţi; în Sighişoara şi împrejurimi, 40 împuşcaţi; la Daneş, după ordinul contelui Haller, 50 împuşcaţi, din care 12 Saşi; la Odorhei, 60 asasinaţi în diferite chipuri; la Turda, 70 parte împuşcaţi, parte spânzuraţi, parte înjunghiaţi; la Sânger, 100 împuşcăţi şi spânzuraţi; la Cluj, 300 din care spânzuraţi şi 250 împuşcaţi; la Uioara, sângeroşii Kemény Istvan, Pogany Gyuri, Pogany Karoly şi cei doi Mikes au condamnat la moarte şi executat peste 300 de Români. *Intr'o singură zi au fost împuşcaţi 150; la fiecare împuşcătură Maghiarii strigau Românilor: „Cântaţi Deşteaptă-te Române!"*

Sacuii conduşi de Jeney Iosif şi alţii, au măcelărit *pe toţi* Românii de sex bărbătesc din satele: Hodac, Ibăneşti. Rus, Morăreni, Dumbrava, Monor, Siandul-mare şi mic, Murăş-Sâncrai, Sânger, Sântioana şi Şienţ, *au isgonit femeile, furându-le tot avutul, vânzând vitele la Reghinul-Săsesc şi Târgu-Murăşului, împărţind între ei ogoarele Românilor.*

Mai socotind, că nu există nici un sat românesc în Ardeal, din care să nu fi fost ucişi 10—12 locuitori (în Ardeal sunt 2400 sate româneşti), apoi pe cei căzuţi în diferitele lupte, cari nu pot fi mai puţini de 8 până la 10 mii, ajungem uşor la 30—40.000[1]) Români morţi, aşa dar a patruzecea parte dintr'o populaţie totală de 1.600.000 suflete (căci atâţia sunt aproximativ Românii din Ardeal după numărătorile bisericeşti.) Sate complect arse şi distruse sunt 2 lângă Sibiu, 6 la Năsăud, în Silvania 7, pe şoseaua Mercurea-Deva 7, în împrejurimile Mărişelului 8, pe Murăş şi în cele două Târnave 9, în comitatul Dobâca 10, pe lângă Alba-Iulia 12, în comitatul Zarand 15, în cercul Coveş 24, deci tocmai 100; în parte distruse au fost 230 sate româneşti; în Silvania 18, pe Arieş şi în jurul Mărişelului 18, în comitatul Dobâca 30, pe Murăş şi Târnava 40, în cercul Coveş 50 şi în Zarand 75.

---

[1]) Răscoala Românilor a costat Ardealul 300 sate arse, 12 oraşele distruse şi 40.000 de Valahi morţi; au murit probabil cam tot atâţia Unguri. (Czecz, Campania lui Bem)

www.dacoromanica.ro

Socotind în satele total distruse, la 80 fiecare, iar în cele distruse în parte, de fiecare comună 20 case arse, socotind valoarea fiecărei case la 100 fiorini (mai jos nu putem socoti nici una dintre colibe, fie ea cât de sărăcăcioasa, ajungem la o pagubă de 1.260.000 fiorini; fiecare familie românească (şi sunt 1.360.000 familii românești în Ardeal), a fost păgubită cu cel cel puțin 50 fl. parte bani peşin, parte în cereale şi de-ale mâncărei, parte în mobile şi vite; mai adăogăm deci o pagubă de 18.000.000 fiorini.

Din cei 40.000 Români uciși, cel puțin al patrulea era cap de familie sau susținătorul unei familii, care murind familia lui a pierdut cel puțin un capital de 1000 fl. [1]), ceeace ne mai dă 10.000.000 fl., astfel că paguba materială totală suferită de Români trece de 29.260.000 fl.

(„Südslavische Zeitung" No. 6 din anul 1850)

---

[1]) Copiii preotului Roth. ucis şi el în această mişcare, primesc dela Stat un ajutor de 400 fl. anual. Aceştia reprezintă procentele unui capital de 10.000 fl. Dacă deci un părinte de familie sas este socotit la 10.000 fl., putem şi noi evalua pe unul românesc la 1000 fl.

www.dacoromanica.ro

TRIBUNUL CEL DIN URMĂ

www.dacoromanica.ro

TRIBUNUL CEL DIN URMĂ

MAXIM HULEA, 1828—1919

Şi-a mai rotit odată privirea lui de vultur bătrân, faţa i-s'a iluminat de cel din urmă zâmbet—şi a plecat.

Isprăvise, de multă vreme, partea lui de muncă; acum sta numai la postul de veghe al veteranilor. Tovarăşii de arme se răriseră până la unul. Se simţia stingher, dar mai zăbovia totuş cât îl mai iertau puterile, să treacă *dincolo*, cu vestea biruinţii depline.

Nepoţii?

Da, i-se părea, de multă vreme, că sunt nişte copilandri fără rost, şi că nu mai are înţeles să se strecoare printre ei. Erau altă plămădeală, par'că, şi nu din aceea a vechilor luptători din legiunea glorioasă a lui Iancu şi Axente. Erau *copii*....

*

Gândul acesta îl tulbura, de câte ori îşi da seama, că luptele şi jertfele lor dela 1848 au fost zadarnice.

Împăratul, pentru care s'a vărsat atâta sânge românesc, i-a răsplătit pe unii cu decoraţii, pe alţii cu temniţă şi pe *toţi* cu extrădarea pe mâna guvernelor ungureşti.

Căzuse sprijinul în care se încredeau ei, veteranii: legenda cu credinţa în împăratul se rupea întotdeauna unde aţa era mai subţire. O mai înodau oamenii cum puteau, o mai încurcau de pe o zi pe alta, dar totul era zadarnic... O sinamăgire, în care nu credeau nici cei ce o plămădiau.

Şi tribunii cei din urmă, se întrebau cu adâncă mâhnire şi revoltă: *„Atunci pentru ce am luptat noi?“*

www.dacoromanica.ro

Toata vitejia lor dela 1848 era acum o parodie umilitoare, ce mâna apa tocmai pe moara dușmanilor.

Și s'au dus, unul câte unul.

*

Sufletul lor oțelit în focul aprig al marilor evenimente prin cari s'au strecurat nu se lăsa învins. Ei aveau, și în clipa supremă, o nădejde ce stăruia cu îndârjire. Așteptau de undeva (nu știu de unde, anume) o rază de salvare, ce trebuia să vină.

Acum s'a dus și cel din urmă.

A închis, în urma lui, vestibulul Pantheonului românesc din Ardeal, în care a trăit și a muncit o generație de viteji: generația luptătorilor noștri din patruzeci-și opt.

Tribunului celui din urmă, Dumnezeu i-a rânduit să fie și cel mai fericit. El pleacă, la vechii lui tovarăși de arme cu fața radioasă a vestitorului biruinței dela Marathon.

Când va da față cu ei va scoate un chiot de voe bună, și le va striga de departe:

Fraților! Jertfele noastre n'au fost zadarnice! Neamul românesc a eșit biruitor, ca pe vremea strămoșilor, ce ne-au adus pe aceste plaiuri!

*

Frate de cruce cu Axente, Iancu și prepozitul Moldovănuț—coleg de școală cu ei Maxim Hulea ia parte la toate mișcările ce s'au pornit din Blaj, de acea pleiadă de profesori, clerici și elevi—în frunte cu Bărnuțiu, Cipariu, Pumnul etc.—cari pe urmă și-au susținut principiile și cu arma, și au fost necesitați, în parte, să ia mai târziu toiagul pribegiei.

După luptele dintâiu, la cari a luat parte, el are norocul să se întâlnească cu Iancu și Moții lui. „Oamenii"—spunea el s'au pus în genunchi și lăcrimau, ca și când ar fi văzut pe îngerul Domnului, în fața lui Iancu".

El trece în Munții Apuseni, luând parte la cele mai stralucite izbânzi ale Moților. Una la Dealul-Mare când rămășițele armatei lui Hatvani au fost complect distruse; alta la Fântânele, unde trupele nobilului Vasvari amic personal al lui Iancu—au fost nimicite, în înțelesul literal al cuvântului.

www.dacoromanica.ro

A mai fost şi la incendiarea Aiudului.

Axente Sever îl apără în broşura „Raspuns la cartea neagra", unde îl numeşte, din greşeală *Ioan* Hulea. Dar lumea ungurească ştia totuş, şi nouă încă ne plăcea să credem, că el a aprins Aiudul.

Il întrebam, în cerc prietenesc, la un pahar de vin:

Moşule, d-ta ai aprins Aiudul?

Nu ştiu...

Atunci l-a aprins Axente!

— Axente nu! El era la Murăş...

— Bine. Noi vom scrie odată despre aprinderea Aiudului, şi atunci nu vom pomeni de d-ta?

— Acum, ce e drept e drept... Am fost şi eu pe acolo.. Poate că am mai frecat câte o maşină (chibrit) de vre-o streşina, dar eu n'am aprins Aiudul... .

Chestia rămânea încurcată. Dar vulturul bătrân avea totuşi clipiri de gene, cu înţeles.

*

Nu se putea încredea în „copii" mai tineri. Mai erau doi-trei din vechea generaţie, cu cari îşi mântuia poveştile. Pornea Nenea Axente dela Cricău, cu un borcan de vin bun şi se opria la Cisteiu.

Ieşiau în liber şi începeau să-şi depene, încet-încet, crâmpeiul trecutului.

La o vreme, după ce goliau câteva cupe, nenea Axente se înduioşa, zicându-i:

Mai frate, ia cântă ceva, de pe vremea noastră!

Şi tribunul asculta, cu supunere, de porunca prefectului.

Incepea încet, cu glas tot mai pronunţat:

Striga Iancu dela munte:
Nu te teme, măi Axente!

Aici cântecul se întrerupea brusc.

Nenea Axente protesta sus şi tare, că el nu s'a temut de nimeni în vieaţa lui. Şi cei doi tovarăşi de arme îşi urmau cheful şi reminiscenţele, după lămuriri îndelungate.

Câte pagini luminoase s'ar fi putut scrie pentru istoria suferinţelor noastre din Ardeal, dacă un condeiu dibaciu ar fi putut fixa discuţia acestor doi falnici ste-

www.dacoromanica.ro

jari, ce au preîntâmpinat viforul dușman, în vremile cele mai grele!

*

Ei au plecat însă, și cel din urmă a zăvorît locașul și a luat cheia cu sine.

Din prag, ne trimite totuș un cuvânt de bun rămas, cu surâs de apostol bătrân:

— Măi băieți! Am crezut, o vreme, că noi batrânii am luptat în zadar! Am crezut că nu ne înțelegeați. Am văzut acum și m'am convins, că ne-ați înțeles pe deplin... Am văzut că sângele apă nu se face... Voi sunteți acum la Tisa, poate dincolo de ea... Iertați, că am tras la îndoială, în îndârjirea mea de tribun bătrân, vitejia voastră, măcar pe o clipă... Voi sunteți copii noștri... O să trec cu solia sfântă până sus, prin toate vămile văzduhului, până la Vlădicii Șuluțiu și Șaguna; până la Iancu, Axente, Papiu-Ilarianu, pe la toți; *până la Dumnezeu!!*

Și atunci, închinându-mă în fața lui, posternându-mă în țărână, voi zice: „Mărire Ție, Doamne, că ai pus pe dușmani așternut picioarelor noastre! Și mă voi întoarce apoi spre voi, măi băeți, și voiu trimite, cu dreapta mea de preot, ce a slujit la altar, și în Iagărul lui Iancu și Axente, cea din urmă binecuvântare!

(Ziarul „Patria") **Al. Ciurcu**

www.dacoromanica.ro

DIVERSE

www.dacoromanica.ro

DIVERSE

Impărţirea militară şi administrativă a Ardealului pe timpul revoluţiei

Comitetul naţional român a împărţit ţara, împărţire confirmată de guvernatorul militar şi civil din Sibiiu, baronul Puchner, în 15 *prefecturi,* având fiecare prefectură în frunte un *prefect,* care era administratorul prefecturei şi comandantul legiunei de gardă naţională.

Fiecare legiune era împărţită în batalioane de o mie bărbaţi, comandate de *tribuni;* batalionul în companii de câte o sută de glotaşi, comandate de un *centurion* şi companiile în secţii de câte 10, comandate de *decurioni.*

Cei cinsprezece prefecţi

1. Avram Iancu;
2. Axente Sever;
3. Simion Balint;
4. Petre Dobra.
5. Ion Buteanu;
6. Macarie Moldovan;
7. N. Vlăduţ;
8. Protopop Vasile Turcu;
9. Dionisie Marţian;
10. Niculae Solomon;
11. Florian Micăş.
12. Ioan Bran;
13. Iovian Bradu;
14. C. I. Secăreanu;
15. C. Roman.

www.dacoromanica.ro

Comitetul permanent dela Sibiu

Şaguna; preşed.; *S. Bărnuţ*, vice-preşedinte; protopop *Moise Fulea;* protopop *I. Panovici;* protop. *I. Bădilă;* concip. *Petre Man;* concip. *Paul Dunca;* pr. *Nicolae Man;* prof. *Aron Pumnul;* canc. *A. Papiu Ilarian;* adv. *Ioan Buteanu;* adv. *Avram Iancu;* canc. *Ioan Pipoş;* iurist *I. Puşcariu;* prof. *Alex. Bătrâneanu;* adv. *N. Avram Pinciu;* canc. *Gabriel Vaida;* paroh *Sava Popovici;* prof. *N. Bălăşescu;* canc. *I. Suciu; Ştefan Moldovenu;* prof. *C. Roman;* canc. *V. Tămaş* şi adv. *Florian Micăş* ales la Blaj la 4 (16) Mai 1848.

*

Comitetul de pacificare, confirmat de Mareşalul Puchner la 16 Oct. 1848:

Niculae Balăşescu, Simion Bărnuţ, A. Treb. Laurian, Timotei Cipariu, Florian Micăş şi Ion Bran.

Mai târziu a fost întregit cu Gheorghe Bariţ şi alţii.

Delegaţii Românilor la Innsbruck

Sosind la treizeci Mai delegaţia română la Innsbruck au înmânat Majestăţii Sale petiţia redactată în adunarea dela Blaj (3/15 Mai), la care împăratul dădu următorul raspuns din 11 Iunie:

„Deoarece petiţia redactată de supuşii Mei de origină română, a fost deja rezolvată prin Unirea Transilvaniei cu Ungaria votată în unanimitate de Dieta dela Cluj şi sancţionată de mine provizoriu prin art. 7 al ultimei diete ungureşti. Mă bucur să pot asigura pe delegaţii aflaţi aci, că prin acest articol de lege, care acordă tuturor locuitorilor Transilvaniei, fără distincţie de naţionalitate, de limbă şi de religie, aceleaşi libertăţi şi drepturi, s'a satisfăcut în mare parte dorinţele exprimate de ei; prosperitatea lor viitoare depinde deci numai de executarea acestor legi; de altfel primesc cu mulţumire exprimatele sentimente de credinţă nestrămutată şi vă asigur de graţia şi bunăvoinţa Mea regală".

7 Iunie 1848

Delegaţii nemulţumiţi cu acest răspuns, văzând tocmai în acest act pieirea naţiunei lor, au hotărât la 18 Iunie să adreseze împăratului o a doua petiţie şi mai categorică:

www.dacoromanica.ro

„Maiestate!

Naţiunea românească din Transilvania şi-a exprimat într'o petiţie formală, înmânată Maiestăţii Voastre la 30 Mai a. c. după asigurarea că va rămâne credincioasă în veci Maiestăţei Voastre şi înaltei case împărăteşti, dreapta sa dorinţă, că să fie pusă pe picior de egalitate, în privinţa politică şi religioasă, cu celelalte naţiuni ale ţărei, cu dreptul de a se servi de limba naţională în toate chestiunile ce o privesc, şi—ca să se bucure de reformele timpului.

Răspunsul acordat de Majestatea Voastră la 11 Iunie spunea că „petiţia a fost rezolvată prin Unirea Transsilvaniei cu Ungaria votată cu unanimitate de dieta dela Cluj şi sancţionată de Majestatea Voastră provizoriu prin art. 7 al ultimei diete ungureşti, şi că prin acest articol de lege, care acordă tuturor locuitorilor Transilvaniei, fără distincţie de naţionalitate, de limbă şi de religie, aceleaşi libertăţi şi drepturi, s'a satisfăcut în mare parte dorinţele exprimate de noi.

Ne permitem a mărturisi cu supunere prea respectuoasă Maiestăţii Voastre în numele poporului nostru, *că limba şi naţionalitatea este comoara cea mai scumpă Românilor;* pentru aceasta, care constituia naţiunei româneşti singura piedică pentru dobândirea de onoruri politice, au suferit ei mai mult de 4 secole, toate nedreptăţile, la cari au fost supuşi din partea celorlalte naţionalităţi; acum însă, când constituţia dela 25 Aprilie garantează tuturor popoarelor limba şi naţionalitatea, naţiunea română pierde atât limba cât şi naţionalitatea prin unirea cu Ungaria, căci după legile ultimei diete ungureşti, cari vor fi valabile după unire şi pentru Transsilvania, Românul nu mai reprezintă naţiunea sa; de aceea tot ce Românul pare că câştigă prin Unire, nu este de loc un câştig în comparaţie cu ceeace pierde, adică naţionalitatea şi limba sa, ci o nedreptate strigătoare la cer şi o distrugere complectă a existenţei sale politice şi naţionale.

Conform acelor articole de legi ungureşti nu se recunoaşte ca limbă de stat decât limba ungurească, celelalte nu se respectă decât atât, că nu sunt eliminate cu totul; în întreaga Ungarie nu se recunoaşte decât o

www.dacoromanica.ro

naţiunea ungurească, celelalte nu se menţionează nici macar dupa nume; de altă parte se stipulează un cens pentru exercitarea drepturilor unui cetăţean activ, care cens îl poseda numai puţini Români; prin urmare naţiunea noastră ramâne prin acestea şi alte dispoziţii exclusă de fapt dela orice drepturi, ca şi mai nainte prin vechile legi; aceasta ar fi însă, într'un timp când drepturile oamenilor sunt universal recunoscute ca bază a statelor, *o situaţie pe care am prefera s'o schimbăm cu moartea.*

Declaram deci Maiestaţii Voastre că menţinem dorinţele exprimate în petiţia noastră şi rugăm pe Maiestatea Voastra să ni le aprobe în mod graţios. In ceeace priveşte unirea pronunţată în dieta dela Cluj, fără noi, protestam contra ei, cum am protestat anticipat în petiţia noastra contra discuţiei unei chestiuni atât de importante, care ne privea atât de mult.

Maiestate!

Dupa vechile formalităţi, atât de rău numite *Constituţie transilvană*, în Transilvania este reprezentată numai nobilimea ungurească, căci Saşii cu cei 22 deputaţi sunt în absolută minoritate, Românii însă, cari formează mai mult de două treimi a populaţiei, nu sunt reprezintaţi de loc. Alienarea Transilvaniei, în orice mod, fie ca supunere, fie ca anexare, întrece puterile unei adunări constituite în mod atât de unilateral. Cerem deci cu tot dreptul, ca pentru discuţia unei chestiuni atât de importante pentru orice locuitor al Transilvaniei, să fie convocata o dietă specială, compusă din deputaţi aleşi— dupa numarul diferitelor naţionalităţi,—cari să discute liber interesele lor şi să ia hotărâri tot atât de liber. O unire declarată în mod unilateral si grăbit în punctele ei cele mai importante ar putea sa aducă nelinişte şi nenorociri asupra ţărei.

Prin aceasta declarăm de repetate ori credinţă nestrămutata Maiestăţei Voastre.

Viena, 18 Iunie 1848.

Prea credincioşi supuşi ai Maiestăţei Voastre
(Urmeaaă semnăturile)

www.dacoromanica.ro

Onor.

Comitetului Român de Pacificare

Vă rog sa comunicaţi comandantului *Iancu*, precum şi subcomandanţilor şi poporului român gratitudinea Comandamentului General pentru preţiosul ajutor dat de Români locotenentului *Christian Sibert* dela regimentul de dragoni Prinţul Eugen de Savoia, care împiedicat de rebeli la Huedin, împreună cu 145 oameni şi cai, de a se duce la regimentul său, a putut să scape *numai* cu ajutorul Românilor pe drumurile neumblate din munţi

Sibiiu, 31 Oct. 1848

Pfersmann m. p.
F. M. L.

Scrisoarea lui Kossuth Adresată lui *Hatvany*, prin care îi dă ordin să înainteze împotriva Românilor, cu toate tratativele conduse cu Dragoş

Domnului *Hatvani Imre*
Comandant de trupe

. . . . . .

Cu privire la procedarea deputatului *Drágos*, iau cu mulţumire act despre raportul d-tale, şi te avizez, ca împartaşesc vederile d-tale, iar lui Dragoş i-am răspuns la raportul ce mi l-a trimis prin curierul d-sale, ca *eu nu admit nici o tocmeală cu rebelii şi nici o explicare în ce priveşte amnistia*. Cel ce vrea graţiere sa petiţioneze, şi guvernul va şti sa graţieze acolo unde graţierea poate sa aibă loc; şi l'am îndrumat totodată, ca *sub pretextul armistiţiului şi încheierii păcii să nu împiedice războiul nicidecum*, ceeace ţi se comunica în scopul, ca *să-ţi continui activitatea în acest înţeles şi cu toată energia*, fara a ţine seamă de nici un fel de interese particulare.

Debreţin, 11 Mai 1849

Kossuth m. p.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL

	Pag.
Istoria Mişcării Româneşti din Ardeal în anii 1848 şi 49, după Gh. Bariţ	11
Raportul prefectului Avram Iancu	81
Raportul prefectului I. Axente Sever	135
Raportul prefectului Simion Balint	178
Raportul căpitanului Gratze	205
Raportul locotenentuiui Mihail Noak	211
Raportul locotenentului Mânzatu	221
Asediul Alba-Iuliei	225
Extras din „Campania lui Bem“	239
Operaţiunile din nordul Transilvaniei	263
Intâiul Regiment de grăniţeri român	273
Corespondenţe despre războiul din munţi	279
Sentimentele populaţiei maghiare după înfrângerea lui Kemény.— Deblocarea Alba-Iuliei. — Scrisoarea colonelului Stein	287
Pierderile Românilor	295
Tribunul cel diu urmă	301
Diverse	307

www.dacoromanica.ro

EDITURA LIBRARIEI AL. STĂNCIULESCU

BIBLIOTECA ISTORICA

PUBLICAȚIE PERIODICĂ

No. 1, — Textul tratatului de pace.
No. 2. — Bătălia decizivă (18 Iulie—11 Nov. 1918).
No. 3. — Luptele Românilor din Ardeal în anii 1948 și 49.

SUB TIPAR

No. 4 — In temniță, la Moscova.

IN PREGĂTIRE

Patru luni de bolșevism în Ungaria.
Răsboiul interbalcanic (1913).
Cronologia răsboiului.
Etc, etc.

BIBLIOTECA „RĂSBOIULUI NOSTRU"

DEPOZITUL GENERAL LA LIBRĂRIA AL. STĂNCIULESCU

A APĂRUT No. 1

CAMPANIA ROMÂNIEI DIN 1916

Traducere din limba engleză — **Prețul 4 lei**

Mărețeie fapte săvârșite de armata română, în cursul acestui răsboi, au îndemnat pe câțiva modești tineri să deschidă o serie de volume ce vor apare sub titlul colectiv da ***„Biblioteca Răsboiului Nostru"***. Tendința acestor cărți este să pue sub ochii publicului cititor documentele privitoare la răsboiul purtat de noi, înfățișându-i desfășurarea. Se va ține seamă, în afară de colecționarea documentelor locale, cu deosebire de aprecierile și constatările făcute în străinătate asupra noastră și vor apărea pe rând în Bibliotecă.

(Din prefața primului volum)

www.dacoromanica.ro

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE

„FLACĂRA“

40, STRADA CÂMPINEANU, 40

www.dacoromanica.ro

Editura Librăriei STĂNCIULESCU

BUCUREȘTI. — BULEVARDUL ELISABETA, 5

A APARUT:

N. Zaharia. Vasile Alexandri operile lui . . . . . Lei 8.—

Stelian Constantinescu. Schițe din Norvegia. . . . . Lei 8.—

E. Lovinescu. Epiloguri Literare Lei 8.—

Jean Marie Guyau. Educație și Ereditate trad. din l. Franc. de Stelian Const. și Virgil N. Dinculescu . . . . . Lei 4.—

Leon N. Telstoi. Răsboi și Pace, volumul . . . . . Lei 10.—

Napoleon și Alexandru. trad. de G. B. Rareș . . . Lei 10 —

Al. Anestin In foc . . Lei 3.50

Mihail Negru. Aspecte și fragmente din civilizațiunea și gândirea chineză. dela origină și până astăzi, (cu aproape șaptezeci clișee) . . . . . Lei 7.50

Pentru Carpații noștrii . Lei 4 —

Th. D. Speranția. Anecdote de post . . . . . Lei 2.50

Mihail Lungianu. Clacă și Robot . . . . . Lei 3.—

Gabriel Fulger. Revoluția Dramă Istorică . . . Lei 2.—

Th. D. Speranția. Psihologia pentru toți . . . . . Lei 4.—

N. Ionescu Jilava. Visul Implinit . . . . . Lei 4.—

Ștefan Popp. Dicționar ortografic al l.rom. . . Lei 3.—

Printre Portocali. V. Blasco Ibanez Roman trad. de B. G. Rareș cu ilust. . . . . Lei 5.—

Bernard Shan. Medicul în Dilemă, comedie în 5 acte Lei 4.50

Biblioteca Istorică No. 1. Textul Tratatului de Pace . Lei 2.—

Biblioteca Războiului Nostru No. 1. Campania Română din 1616 Traducere din Limba Engleză cu o prefață de Octavian Goga Lei 3.—

Casian Munteanu. „Atacul" Insemnările din răsboi ale unui soldat român din armata austro-ungară . . . . . Lei 3.—

Aurel Esca și Ion Schiopul. Cântece Populare Ardelenești de pe câmpul de război Lei 2.—

Locot. Dorin Atrocitățile Austro-Ungarilor din Serbia Lei 12.5

SUB TIPAR:

Victor Hugo. Notre Dame de Paris. Roman, traducere op. comp. de Dr. G. A. Dumitrescu

Ed. About. Căsătoria la Paris. Traducere de Dr. G. A. Dumitrescu.

Radu Cosmin. Românii la Budapesta. Desrobitorii-Vol. I. In Capitala lui Bella Kuhn Vol. II

Heinrich Ibsen. Viața și opera lui. Traducere de Mihail Negru.

Vlad. Karolenko. Prăbușirea Tarismului.

www.dacoromanica.ro

TIP. GROSSMANN